

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

914.77

N167

v. 45

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

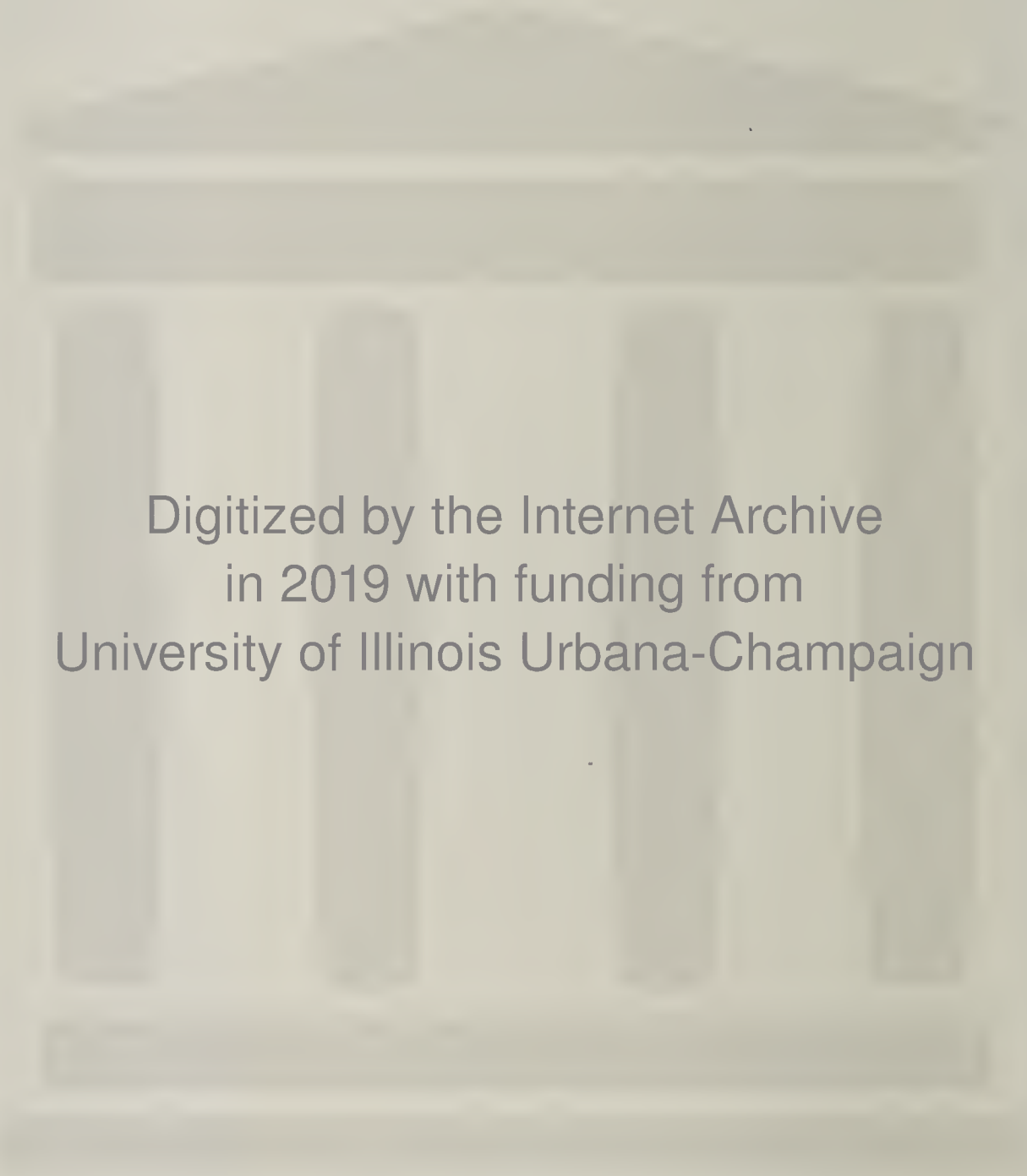
NOV 03 1981

JUL 18 1981

MAR 10 1983

JUL 23 1990

JUN 27 1990

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

<https://archive.org/details/narodniiliustro45tova>

ТОВАРИСТВА

„ПРОСВІТА“

НА ЗВИЧАЙНИЙ РІК

1923.

З 112 ІЛЮСТРАЦІЯМИ.

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА „ПРОСВІТИ“ Ч. 13.

В ПОЛОНІ...

ЛІТЕРАТУРНО - НАУЧНО - СУСПІЛЬНИЙ ЗБІРНИК

НА 1923. РІК.

ЗРЕДАГУВАВ СТЕПАН ШАХ.

Від редакції календаря.

Сьогорічний календар Тов-а „Просвіта“ менший форматом; залежно від величини паперу, який Тов-о набуло. Через це й об'єм календаря дещо менший, тим більше, що багато місця заняли численні ілюстрації. Тому не можна було помістити всіх статей, які надійшли до редакції від численних Вп. Авторів. Хто подав адресу, тому невикористаний рукопис звернеться. При виборі статей мусіла редакція числитися також з цензурними зглядами. Деяких для того зовсім не поміщено, деякі змінено, або в коректі вже дещо пропущено. На пр.: в статті д-ра О. Котуга „Дещо про адміністрацію в українській державі“ на 97. сторони пропущено 32-ий рядок; в статті С. Шаха „Перегляд діяльності Тов-а „Просвіта“ у Львові від 1868. р.“ на 134-ій сторони останній рядок, а на 135-ій сторони пів першого рядка; в статті Д. Паліїва „Горожанські куріні“ на 161-ій стор. в рядках 1., 13. і 15. та на 162-ій стор. в 1-ім рядку, по однім слові; в статті д-ра М. Лозинського „Положення Східної Галичини“ на 196 стор. 3 рядки; в статті „Борцям за волю“ на 198-ій сторони сьмий і осмий рядок. — Господарська часть (крім Пригадок) не узгляднена, бо Автори не прислали замовлених і обіцяних із цієї часті статей. При укладі „Інформаційних звісток“ стрічала редакція недостачі. Тому, як що закралися деякі неточности в адресах, інтересовані звернуться в своїм інтересі з поправками на слідуєчий рік до Канцелярії Товариства „Просвіта“ у Львові, Ринок ч. 10.

914.77
V167
v. 45

Wahlberg, p. II - XLVI

ОГЛАВ

того, що є в календарі.

◆ ◆ ◆

	Стор.		Стор.
I. Календарська часть.			
Вказ прок держ. прокуратурії в справі конфіскації календаря „Просвіти“ на 1922. рік	II	<i>Рабіндранат ТаГоре</i> : Під тягарем серця (проза, переклад з індійського)	38
Астрономічний календар (д-ра В. Кучера)	III	<i>М. Вороний</i> : Краю мій рідний! (вірш-цитат)	39
Церковний календар	IV	<i>Антін Чехов</i> : Жебрак (проза, переклад з російського І. Ставничого)	40
Український історичний календар (д-ра І. Крип'якевича)	V	<i>Іван Франко</i> : Піднесем свободи стяг! (поезія)	45
Вказ слов'янських Святих	VII	<i>Ст. Шах</i> : „Бляхарі“ в Сокалі (проза, військовий спомин)	46
Львівський календар для Галичини	VII	<i>Т. Г. Масарик</i> : Цитат про підданство (філ. думка)	49
Місяцеслів 12 місяців з укр.-кат., правосл. і рим.-кат. святами	VI—XXXI	<i>Гейза Гардоні</i> : Скляні посудини (проза, переклад з мадярського І. Ставничого)	50
Календар вагітності худоби	XXXII	<i>Богдан Ленкий</i> : Галицька іділля (вірш)	51
Інформаційна часть	XXXIII—XLVIII	<i>Г. Ів. Соколовський</i> : „Тут спочали за волю борці, Українські Січові Стрільці“ (проза, військ. спомин)	52
II. Літературна часть.			
<i>Д. Олесь</i> : В полоні ми... (поезія)	1	<i>Народня легенда</i> : Сльози (проза)	55
<i>Т. Г. Масарик</i> : З гадок про державність. (Філ. думки. Перекл. з чеського)	2	<i>Волод. Мартиневич</i> : „На хвалу Божу!“ (гум. оповідання)	56
<i>Слим Поліщук</i> : „З того боку“ (оповідання)	3	<i>Арк. Животко</i> : Там... (поезія)	67
<i>Д. Олесь</i> : Не плуг (поезія)	13	<i>Наполеон Бонапарте</i> : Цитат про силу нації	68
<i>Т. Шевченко</i> : Цитати про волю	13	<i>О. Коннор</i> : „Ірландські Пісні“ (уривок вірша, переклад з ірландського В. Щурата)	68
<i>Іван Липа</i> : Або воля, або смерть (нов.)	14		
<i>Іван Турґенів</i> : Два богачі (проза, переклад з російського)	17		
<i>Д. Олесь</i> : Вірю горяче (вірш)	18		
<i>В. Пачовський</i> : В шумі пожежі (вірш-цитат)	18		
<i>В. Грінченко</i> : До праці! (вірш-цитат)	8		
<i>Петро Франко</i> : За пасовиско (нов.)	18		
<i>Т. Шевченко</i> : Цитат про байстрят	28		
<i>Іван Франко</i> : Господь сказав (вірш)	29		
<i>Рабіндранат ТаГоре</i> : „Горе, крила мої безсилі й мёртві“ (проза, перекл. з індійського)	29		
<i>Михайло Приймак</i> : Найдух (проза)	30		
<i>Д. Олесь</i> : Не все ще страчено.. (вірш)	35		
<i>Народня легенда</i> : Рута (проза)	35		
<i>Т. Шевченко</i> : Цитати про правду	35		
<i>Джером К. Джером</i> : Оборонець села (проза, переклад з англійського М. Лотоцького)	36		
		III. Научна часть.	
		<i>М. і Д. Сумцови</i> : З географії України (Волинь, Холмщина, Українці в Азії)	69
		<i>Ом. Терлецький</i> : Географічні обставини і три українські держави	78
		* * * Число Славян на світі (статистика)	85
		<i>Михайло Грушевський</i> : Перемога Хмельницького коло Жовтих Вод і Корсуня (виїмок)	86
		<i>Тадей Скотинський</i> : Український прапор о національно-державних красках	91

Стор.

- Д-р Осип Когут*: Дещо про адміністрацію в українській державі [З. О. У. Н. Р.] (виїмок з більшої праці) 93
- Т. Г. Масарик*: Цитати з промов до чеських легіонерів в Росії 102
- В. К—ч*: Найдавніші й найновіші могили на Україні 103
- * * * *Памятні дні з часів Богдана Хмельницького (по місяцям)* 108

IV. „Просвіта“.

- Ст. Шах*: Перегляд діяльності Тов-а „Просвіта“ у Львові від 1868. р. 109
- Володислав Федорович*: Цитат з промови на зборах „Просвіти“ в 1873. р. 136
- Д. К.*: Торговельна Школа Тов-а „Просвіта“ у Львові 137
- Антін Дівнич*: Товариство „Просвіта Підкарпатської Русі“ в Ужгороді 139
- Андрій Січинський*: Цитат з промови на зборах „Просвіти“ в 1868. р. 145

V. Суспільна часть.

- Марко Луцкевич*: Завдання й обовязки інтелігенції 146
- Кость Паньківський*: Цитат з промови на зборах „Просвіти“ в 1904. р. 149
- Я. Яцкевич*: Плекайте національну честь! 150
- Іван Кивелюк*: Цитат з останнього огляду життя 151
- Д. Коренець*: Відбудувуймо та відновлюймо наше ремесло! 152
- С. Український*: Наші інваліди 156
- Дмитро Паліїв*: „Горожанські куріні“ 160
- Зиновій Пеленський*: Чому закладаємо кооперативи? 164
- І. С. Корбет*: Цитат про дух кооперативи 168
- Евген Сельський*: Українське Краєве Товариство Охорони Дітей і опіки над молодю у Львові 169
- * * * *Ухвала Гол. Виділу Тов-а „Просвіта“ про кооптацію дітей Івана Кивелюка* 171

Андрій Кривокульський: Розум по невчасі (про асекурацію)

VI. Пісні.

- М. Гайворонський*: Композиції пісень на хори:
а) Пожурилися хлопці молодці
б) Через балку летить галка
в) Про Ничая
- Д-р Ф. Колесса*: Цитат про нар. пісні з реферату на просвітнім конгресі в 1909. р.

VII. Справа Сх. Галичини.

- Д-р Мих. Лозинський*: Положення Східної Галичини зі становища міжнародного права
- Д-р І. Копач*: Цитат з реферату на просвітнім конгресі в 1909. р.
* * * *Борцям за волю...!*

VIII. Посмертні згадки.

- С. Ш.*: Іван Кивелюк
Володимир Бaley
Іван Бaley
Ганна Затиркевич-Карпинська
Юліян Кобилянський
В. Дорошенко: Орест Левицький
Олександр Лозовський
Олександр Мишуга
О. Іван Охримович
Партеній, митрополит
Андрій Савка
Д-р Щасний Сельський
Я. С. Степовий
Кирило Стеценко
Д-р Микола Сумцов
Іван Телевяк
Д-р Гр. Олійник: Василь Чорний

IX. Лікарська часть.

- Д-р І. Куровець*: Сухоти
— Полові хороби
— „Народня Лічниця“ у Львові

X. Ветеринарійна часть.

Маріян Стахурський: Про заразливі недуги у домашніх звірят

XI. Оголошення.

Ілюстрацій 112. При кожній статті ініціали початкових великих букв *арт. Вол. Січинського*, що були виставлені весною 1922. на Всеукраїнській Мистецькій Виставі у Львові. *Вінета на окладинці арт. І. Косинин*

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА

О. ОЛЕСЬ.

В полоні ми...

військом за волю боролися ми:
Гинули сили народні,
В світі без волі жили, як в тюрмі,
Пухли і мёрли голодні.

Рівність, братерство і воля усім —
Наші були ідеали —
Теплою кровю на стягу своїм
Ми їх в борні написали.

Бігли під прапор наш бідні раби,
Руки до нас простягали,
Наші дзвеніли мечі в боротьбі,
Їхні кайдани бряжчали...

Ворог... подужав нас... в полоні ми...
...Нищуться сили народні,
В світі без волі живуть, як в тюрмі,
Пухнуть і гинуть голодні...

Т. Г. МАСАРИК.

З гадок про державність.

„Одинока збруя поневолених є зрада“ — сказав Міцкевич і перевів свою ідею у Валленроді. Ідея ця осягнула в польській літературі

Групка інтернованих жінок у „Бригідках“, в жовтні 1919. р.

Від ліворуч стоять: 1. Гандзя Капліч, 2. Гандзя Рихлинська, 3. Параня Якимів; сидять від ліва: 4. Гаська Хмільовська, 5. Геня Семенецівна, 6. Рожа Будзінська, 7. Іванна Бачинська, 8. Анна Бишова, 9. Анна Величанська, 10. Олександра Величанська; сидять на землі: 11. Катя Рінковська, 12. Параня Гребеняк. (Світл. С. Шаха.)

взагалі вершок видосконалення. Є вона правдива, але як її розуміти. Очевидно, що не йде тут виключно і всюди о свідому й умовленій зраду, але о цілу систему діл, якими поневолений нарід навіть і несподомо борониться.

*

Державна незалежність здобувається революційним способом думання, яке приготовляється цілими поколіннями.

КЛИМ ПОЛІЩУК.

Українська Р. II - 1261

914.77
N167
4.45

„З того боку“.

(Із записника емігранта з табору інтернованих.)

I.

Два роки на чужій землі і все за дротами. Довга низка сумних днів терпіння і більш нічого... І з такою болючою тривогою ждється найменшої звістки з рідної землі... А навколо все таке звичайне своїм смутком: чорні стіни бараків і довгі ряди брудних нар, на яких покотом лежать сірі люди... Повітря тут вічно гниле, наче в гробівці, де лежать півзтілі мертвяки... І між цими людьми та мертвяками є дійсно щось спільного... Знесилені думами й виснажені нуждою, з блідим промінем затаєної віри в душі, днями й ночами чекають вони свого воскресення...

І важко дивитися день у день на цей безконечний ряд зігнутих постатей і змарнілих лиць і слухати одні й ті самі оповідання про своє минуле, чим намагалися скрасити дні свого безцільного існування. Викинені з рідного поля сміливими борцями, на чужій землі стали наляканими рабами. Тому-то навіть вартовий жовнір, що стояв коло таборової брами, міг сміливо лаяти їх і заставляти шанувати свого заіржавленого багнета...

З усіх їх тільки один був мені близьким. Це молодий товариш, корунжий Ярченко. Знав я, що він з Катеринославщини, з давнього козацького роду, найменший у своїй родині. Як ішов „за Україну“, то воставив у дома матір і двох братів. Мати і старший брат Свирид господарювали, а молодший брат Іван десь там „на землеміра“ вчився... Судячи по його оповіданнях, маму і братів своїх він любив більше всього на світі і весь час марив ще хоч раз побачитися з ними й роз-

повідати їм про свої „пригоди“. — Своє багате минуле на полі боротьби і гірке бідування в таборі інтернованих, вважав „самими звичайними пригодами“, які „при бажанню, легко можуть змінитися на що інше“... Одначе, не дивлячись на все його бажання вирватись з-за дротів, сумні дні „пригод“ міцно тримали його в своїх обіймах...

Були чутки і, навіть „правдиві“ вісти, що „на тім боці“ кипить все ще велика боротьба. З палаючими очима, майже натхненно, говорив мені:

— Ось, посидимо ще трохи, а потім як устанем, та як підем, та як смальнем, то тільки піря посиплеться!...

Одначе, всі „правдиві“ відомости не здійснилися і слідом за ними стали діставатися неясні чутки про те, що „на тім боці“ все від голоду гине...

Затих бідний юнак, зблід, посмутнів і так, мовчки, знайшов собі заняття. Ніхто в цілім таборі не працював так щиро, як працював він над листами до родини. Десь там вичитав, чи хтось йому сказав, що „на той бік“ уже пересилаються листи і він захоплено взявся за цю безнадійну, але таку благородну працю...

І ото в такий саме час, з ним стався ще один, дуже дивний „випадок“, який звів у нівець його молоде життя і який так неожиданно причинився до мого рішучого кроку.

Досі я ще не знав—ні справжнього болю, ні справжнього жаху. Тепер-же я знаю одно і друге. Ніколи не був я дрібно сентиментальним і не зворушувався до сліз на один вид якогось людського горя. Бо завжди памятав про те, що в світовій оркестрі терпіння це є не більше, як незначна нотка... Але те, що пережив я спільно з молодим своїм другом, ще не раз витисне з моїх очей найтепліші сльози пекучого жалю.

II.

Приходив до мене майже щоденно і кождий раз приносив із собою щось таке невмолимо-бадьоре, що на весь день звеселяло мою нужденну кімнатку, яка знаходилася в кінці того барака, де містився і він. Говорив легко і дотепно про життя і нориви своїх сусідів по нарах і передавав найновіші таборові чутки та сплетні, що повставали враз зі сходом сонця.

— Цей табор по справедливості божій мусів-би давно вже згоріти!... — казав він нераз, закінчуючи свої оповідання.

Коли ж новини були „з того боку“, що було не так часто, тоді він говорив поважно й повільно, наче святу книгу розгортав і боявся щось пропустити...

— Вся Україна з голоду гине! — зачинав глухим і поважним голосом малювати картину за картиною великого лихоліття, що випало на долю нашої землі...

Останніми часами став заходити до мене „під настроєм“, що при його тверезості, надзвичайно мене дивувало.

Сідав коло мого столика, курих і говорив про свою тугу за козацькою Катеринославщиною і все те прикрашав своїми споминами

минулого, в яких було стільки безтурботної радості і справжнього щастя.

— Ми все були незадоволені, — казав він — їли, пили, веселилися й любилися, а в завтрішний день не дивилися... А тепер?... Ех, коли-б хоч вістка з того боку!...

Одного разу він прийшов блідий, схвильований і якийсь чудний. Навіть не привитався, а так відразу й заговорив:

— Знаєте, у мене велика новина!...

— Яка? — спитав я.

— Привида бачу... — ледве чутним шепотом відповів він.

Я допитливо подивився йому в лице. Його тонкі й прозорі ніздрі нервово здригалися наче в норовистого коня.

— Який же він, той привид? — знову спитав я.

— Дивний дуже... Нагадує мого найстаршого брата... Ішов по проході між нарами... Коло мене зупинився і довго чогось сміявся... Сам білий, як папір, а очі наче вогонь, по вовчому світяться... Тоді я не витримав і закричав, а він піднісся під стелю і так зник...

Як міг, так заспокоїв я його і в додаток до всього з останнього свого визичив йому на чвертку горівки. Пішов від мене зовсім спокійним і навіть веселим, будучи певним того, що то був лише сон, не більше. Одначе, вже в ночі, мені прийшлося бути свідком його страшної уяви.

О півночі почувся якийсь дивний крик. Я швидко одягся й тихо висунувся в пільму сонного барака. Призвичаєні до всього мешканці брудних нар спокійно продовжували свої хоробливі сни, а на переході ніж нарами бився зі своєю уявою хорунжий Ярченко.

Спочатку я навіть не міг узнати його, бо він скорше нагадував собою живий клубок лахміття, ніж людину. В його глухих і безпомічних стонах чулася маніякальна *) розпука, що страшно неприємно вражало нервову чуйність.

— О, Боже!... О, Боженьку!... — раз у раз вигукував він, дико розмахуючи руками.

Я підбіг до нього.

— Що сталося?! — спитався його голосно.

Він наче й не чув нічого. Обливаючись потом, зі скривленим від жаху лицем і заверненими очима, швидко крутився по долівці з одним і тим самим:

— О, Боже!... О, Боженьку!...

З гарячим бажанням допомогти йому, зі співчуттям, що межувало зі злостью, я крикнув:

— Що сталося?! Чого ви валяєтеся по долівці?! Вставайте!... Та вставайте-же, чорт би вас узяв!...

Продовжуючи качатися по долівці, старався тремтючою рукою показати мені на двері.

*) Манія — хороблива уява.

— Він там!... Він стоїть і дивиться на мене!... — хрипло вирвалося з його грудей.

Я глянув куди він показував і закаменів. Зимний піт виступив на чолі, а язик прилип до піднебіння. Тільки одна думка блискавкою освітила мозок:

Полонені старшини У.Г.А. в „Бригідках“, келія ч.7, в жовтні 1919.

Стоять від ліва: ключник-сержант, 1. хор. В. Алексевич, 2 хор. Степан Конрад, 3. хор. О. Ганкевич, 4. підхор. М. Бержак, 5. чет. Ю. Стець, 6. чет. В. Окіс, 7. хор. Ф. Федів; сидять: 8. пор. П. Гродзіцький, 9. чет. Г. барон Рілінг, 10. пор. С. Шах, 11. хор. В. Омелян, 12. сот. Вол. Галин; сидять: 13. чет. Іван Піддубняк, 14. чет. В. Сурпінський, 15. хор. Д. Федух. (Світл. С. Шаха.)

— Невже галюцинація?! *)

При скупім світлі нічних каганців, на тлі сірих дверей ясно ви-мальовувалася висока й худа постать людини. В ту-ж саму мить, як я її побачив, вона відокремилася від дверей і стала повільно набли-жатися до нас. Щіпивши зуби, я намагався бути спокійним, але це мені не вдалося. Нарешті я не витримав і запитався:

— Хто йде?...

*) Галюцинація — зявище при нервовій недозі.

Постать на мить зупинилася і за ту коротеньку хвильку, я встиг побачити, що вона в сірій баранячій шапці, в довгій чорній чемерці і в постолах. Її худе й виснажене лице нагадувало гіпсову маску, а очі світилися вугликами... Майже непритомний кинувся я до неї, щоб переконатися о дійсності цього зявища, як вона якось дивно витягнулася в гору і так зникла...

Хорунжий Ярченко лежав непритомний. Не бажаючи нікого тур-

Група інтернованих у „Бригідках“ священників в липні 1919, з 82-літнім старцем, журавенським деканом, о. Т. Березовським у середині. (Світл. С. Шаха.)

бувати, поклав я його на нари, а сам подався до себе. За плечима відчував щось неприємно гаряче, від чого цокотіли зуби й трусилися руки...

— Гей, кепські наші справи, коли до спільних галюцинацій приходимо!... — думав я про себе, кладучись до ліжка.

III.

Людина, яка починає галюцинувати, боїться власної тіни. Знаючи це, старався я переконати себе в тому, що це так тільки показалося мені і що в дійсності не було ніякого привида.

Одначе, як тільки стуляв очі, перед моїми очима з'являлася висока й худа постава людини, бліде лице якої низько схилилося над моєю головою і розпливалося в божевільно злорадній, беззвучній усмішці.

Тоді я схоплювався з ліжка й схвильовано зачинав ходити по своїй маленькій кімнатці, напружено прислухуючись до сонного хрипіння соток людських грудей, що спочивали за стіною кімнати, на своїх брудних ложах...

Не хотілося й думати про те, що я міг так зле захоріти, але такі думи самі лізли в голову. І як то буває з більшістю людей, що починають відчувати небезпеку від самого себе, я з невимовним жахом уявляв собі той момент, коли закричу голосом безнадійности й покочуся по загідженій долівці барака і так перестану бути самим собою...

Очевидно мої нерви були пошарпані до останнього, коли я до самісінького ранку не міг визволитися від хоробливого виплоду чужого мозку. Моя-ж самотність нездатна була перетворити його на щось інше й вимагала когось чужого й доброго, який просто й сердечно сказав-би:

— Заспокійся, чоловіче!... Та-ж це тільки уява одна, ніщо більше!...

Але чужого й доброго не було, а були лише одні хорі думи, з яких найстрашнішою була думка про те, що вже ніколи не вернуся на пишне лоно рідної землі і що ці колючі дроти ніколи не зможу переступити...

IV.

Більш напруженого стану своїх нервів я ще не знав у своєму житті. Не знав навіть тоді, коли, стомлений довгими походами, цілу ніч самотою просиджував на стежах під самісенською лінією ворога.

Вранці я глянув на себе в дзеркало. На мене дивилися з блідо-синього лица півбожевільні очі когось незнайомого...

Коли-ж зійшло сонце і в таборі стали пити каву, я з приємністю почув себе краще і в той-же час страшно забажалося перевірити самого себе і простежити появу привида від початку до кінця...

Вирішив пройтися трохи по таборовому подвір'ю і так обдумати плян свого поступовання. Проходячи через барак, побачив я Ярченка над своєю постійною працею. Сидячи на нарах геть із ногами, тримав на колінах шахову дошку і писав листи...

— Що ви робите? — з уданим зацікавленням спитався його.

— Листа пишу до брата... — відповів він тремтючим голосом.

— А як-же ви пошлете його?

— Почтою... Дехто вже навіть відповідь має...

Заговорити з ним про минулу ніч було якось незручно, а він мовчав і все чогось ховався від моїх очей. Бачучи перед собою лише клубок болючо сплетених нервів, я поспішився розпрощатися з ним і вийшов на двір.

Тут помітив, що майже всі знакомі якимось дивно розглядали мене; коли я зачинав говорити, то їх уста кривилися якоюсь чудною усмішкою.

Все-ж таки від одного балакучого таборянина мені вдалося довідати, що хорунжий Ярченко з якогось часу розпився і вже допився до того, що й останніх чобіт збувся.

— Але-ж я ще вчора бачив його в чоботах! — зауважив я на те.

— То було вчора, а це сьогодні! — засміявся той, що оповідав. — Сьогодні він через те, що босий, навіть з нар не злазить... Заледви світало, як уже справився...

— Але-ж я його тільки-що бачив! — скрикнув я. — Сидить собі цілком тверезий і листи пише...

— Ті листи він уже цілий місяць пише, а пє всього тільки другий тиждень... Хорий він... Цілком хорий...

V.

Довгий весняний день пройшов у якомусь дивному тумані. Я ледве розумів, що навколо мене діялося і, як пригадую, забувся навіть одержати свій денний пайок. Найдивніше було те, що я разів три навмисне заходив до барака і, дивлячись на те місце, де стояв привид, силкувався знов уявити його собі. Кажуть, що так може тягти до себе лише те місце, що загрожувало смертельною небезпекою. Можливо, що й зі мною було щось подібне... Знаю лише те, що коли настала ніч і в бараку запанувала мертва тиша, я тихенько заліз у куток і так затаївши духа, став ждати...

Десь на верхніх нарах заспана компанія догравала преферанса*), низче, де спав Ярченко, хтось голосно шепотів молитву:

„І не дай мені, милосерний Боже, вмерти на чужині, а сподоби на власному добрі славити святе ім'я Твоє!...“

Нарешті стало тихо, як у гробівці, тільки голоси зпросоння порушували цю страшну й болісну мовчанку. Повітря було нестерпучо важке й задушливе, з домішкою могильної тліни, від чого так дивно паморочилася голова і такими чудними здавалися маленькі світельця нічних лампочок.

З тривожним заміранням серця стежив за тим місцем, де був привид, і не зводив очей із сплячого Ярченка. Враз він підвівся, висунув голову, подивився на всі боки, а потім витяг з під сінника фляшку і став жадібно пити. Пив з перервами, але до того часу, заки вона не стала порожна, а тоді звисив із нар босі ноги, запалив цигарку і так занімів...

— Бідний хлопець!... — подумав я. — Як він мусить страждати!...

В той час коло дверей з'явилася невеличка світляна пляма, яка повільно стала все більшати й більшати. Важко сказати, що я відчу-

*) Преферанс — карточна гра.

вав, слідкуючи за Ярченком, але ще важче було-б сказати щось про своє самопочування, коли світляна пляма стала густішати й зливатися в якусь темно-зелену масу, з якої через хвилину виразно стали вималюватися черти людської постаті... Ще хвилина і стало ясно видно того самого привида, який був минулої ночі...

Глянув у бік нар, де сидів нещасний юнак. Він уважно розглядав свої босі ноги і курих цигарку. Поруч нього лежали його товариші по недолі, але ніхто з них не хотів розділити його самотнього чекання. А він чекав і для того пив горілку, що я зрозумів відразу, як тільки довідався про його чоботи...

Привид заворушився, блиснув очима, вишкірився своєю божевільною усмішкою і автоматично*) посунувся переходом просто до нещасного юнака. Той рвучко підняв голову й несамовито щось закричав. Потім підстрибнув у гору й покотився на долівку. Качаючись у ногах привида, він з усіх сил намагався вдарити його кулаком. Разів два його кулак потонув у легкій масі астрального**) тіла, від чого вся постать привида загойдалася й легко піднеслася під стелю, де й розпливлася...

Нещасний юнак, осліплений жахом, нічого цього не бачив і з якоюсь дивною енергією гатив обома кулаками просто в повітря і кричав все, кричав... Я перший прибіг до нього і схопив його за плечі. Потім позбігалися розбуджені мешканці барака і спільними силами поклали його на своє місце.

Я, опинившись у своїй кімнаті самотою, ясно відчував близькість божевільства. На щастя, у вікнах заяснів весняний ранок і перші проміні сонця звалили мене на моє вбоге ліжко... Засипаючи, чув кризь сон, як говорили за стіною:

— Хорунжий Ярченко вже вибув із строю, а тепер черга за нашим паном писателем...

— О, ні!... Той скорше повіситься, ніж зварює!...

Очевидно говорили про мене, але солодкий сон нагло охопив мене в свої обійми й поніс понад рідною землею, де так пишаються дбайливо розчісані боронами рідні ниви і так привітливо визирають з вишневих садочків біленькі церковці...

VI.

Коли прокинувся, то першою моєю думкою було:

— Втікати!... Що б там не було, як би там не було, але втікати!... То-ж мені зовсім не багато треба! Шматочок землі і затишний куточок... Більше нічого... Хай тільки дадуть змогу спокійно працювати...

Захоплений думкою про втечу, я скорше одягся й побіг на двір з метою оглянути дротяні загороди й вибрати місце для втечі.

Тільки-що вийшов, як почув:

— От, так штука!... Аж із самої Катеринославщини придибав!...

*) Автоматично — машиново, сам собою.

**) Астральне тіло — фізично-неприродне, газове.

Серед таборового подвіря величезна юрба. Обступили когось, говорять щось і журно хитають головами.

— Голод! — чую дикий голос із середини. — Скрізь голод!...

Протискаюся вперед і бачу страшно виснаженого голодом, обіраного юнака. Слухаю, як він регочеться і вигукує:

— Тут рай, а там Січеслав, Голодкий, Опродком і Комнезам...
Всі вони кричать: Їсти, їсти і їсти!...

Дивлячись у блідо-зелене лице цього чудного юнака, помітив щось спільне з лицем хорунжого Ярченка.

— Звідки ви? — спитався його.

Він дико зареготався чогось і вигукнув:

— З Голодсічки самої... Колись Катеринославщиною була...
Ги-ги-ги!...

Я побіг за Ярченком. Він усе ще лежав на нарах і стомлено дивився в одну точку стелі.

— Вставайте, товаришу! — сказав я йому. — Там якийсь чоловік прибув з Катеринославщини!

Він недовірливо дивився на мене і мовчав. Але я стягнув його з нар і поволік за собою. Гойдаючись як паний, покірно йшов за мною і не промовив ні одного слова. Я починав побоюватися, що страшна мелянхолія*) вже заволоділа ним настільки, що він нікого й нічого не визнає...

Зоставшись у задніх рядах юрби, я виштовхнув його наперед. І тільки він побачив того юнака, як голосно скрикнув:

— Брате!... Івасю любий!...

Юнак повернув до нього голову і спитався:

— А ти собак їси?...

— Що з тобою, братіку?! — з невимовним жалем у голосі крикнув Ярченко, хапаючи його в свої обійми.

— Ги-ги-ги!... — за^сміявся той. — То дуже добре, що ти не їси собак, а то сказився-б!...

— Що ти говориш?! — кидався Ярченко коло юнака, заливаючись сльозами. — Як там мама? Що брат Свирид?... Кажи скорше!... Не муч мене!...

— То дуже зле, як їси собаче мясо... — говорив юнак далі. — Мама їли і сказилися, Свирид їв і сказився, тільки я не сказився, бо не хотів... Я траву їв... Вздовж Дніпра, аж до самого Київа...

— Бідні мої!... Бідні!... — затужив хорунжий, ламаючи руки.

— Ги-ги-ги!... — сміявся над ним його божевільний брат. — Ги-ги-ги!... А людське мясо їси, га? Людське мясо...

— Бо-о-о-же!.. Бо-о-о-же!... Бо-о-о-же!... — ридав хорунжий

Юрба навколо наче скамяніла. Мовчки дивилися на цю картину нечуваного горя і ніхто не наслідився вимовити слова.

Говорив тільки один чудний гість. Говорив до брата свого:

— Ти писав, а я читав... Ти писав, а я читав... Коли мама й Свирид показалися, то я просто до тебе... Я тебе маю!... Мушу тебе!... Я й ножа взяв!... Ним Свирид собаку...

— Ха-ха-ха-ха!... — дико розляглося в повітрі.

*) Мелянхолія — божевільство, коли людина нічого не розуміє і не відчуває.

— Так ось чого він по ночі приходив до мене?!... Показалися!... Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха-ха!...

Юнак вишкірив хижо зуби й кинувся на хорунжого, що бився в гістерії*). Не встигли моргнути оком, як з горла хорунжого бризнула кров і залила лице нещасного божевільного брата. І тільки тепер помітили в його руках гостру кіску**), якою на Катеринославщині білюють заколених свиней..

Тоді юрба цікавих пробудилася і всією своєю масою навалилася на божевільного і сліпо стала його топтати. Він, як червак, крутився під ногами роздратованої кровю юрби і, хвилинами, разом з диким реготом, чулося його страшне слово:

— Голод!... Скрізь голод!...

VII.

...Вечером, коли стемніло, я голими руками пообривав у загороді дроти й вибрався на широку дорогу. Не втівав і не думав про те, що мене можуть завернути. Ішов собі спокійно, рішучо і сміливо, як людина, яка знає добре — куди й чого вона йде?... В голові була одна думка — як найскорше прийти над злосчасний Збруч, сісти на його глинистому березі і так дивитися „на той бік“ і згадувати свою маму любу і рідного брата, що zostалися десь там, куди не має мені повороту...

Весна 1922 року, м. Львів.

*) Гістерія — нервово-хоробливий сміх.

**) „Кіска“ — ніж із уламка звичайної коси.

ОЛЕСЬ БАБІЙ.

Не плуг.

Не плуг, не плуг
На лан, на луг,
А меч і гнів.
Проклін, проклін,
А не поклін —
До діл — не слів!

Вогнем, мечем,
А не плачем.
Удар, удар...!
Вірлиних крил
І львиних сил.
Не лір — фанфар!

Лиш сильних Бог
До перемог .
Веде з тюрми.
Таж хто віддасть
Нам волю, власть?
Лиш ми, лиш ми!...

Важкий же нам
Рабам, рабам
Чужий полон;
Стіну зірвем,
Або помрем —
Як той Самсон!

□ □ □

Не загинув у неволі, не загину й на волі, говорить українська пісня.
(Листи.)

*
*Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають!* (Невольник.)

*
*Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.* (Кавказ.)

Т. ШЕВЧЕНКО.

ІВАН ЛИПА.

Або воля, або смерть.

ез жаху не можу згадати тієї кошмарної ноги.

То було божевілля, жорстоке божевілля. Я ще й доси почуваю ту липку кров на своїх руках.

Я убивця.

І сталося все так просто, ніби звичайно.

Замість того, що б кінчати медичну науку, я примушений був вступити до московського війська, мені ворожого й зненавистного.

Зрозуміло, що зараз же я звідти втік і от почалися мої фічичні і моральні муки.

Я був тоді як дитина ймовірний. Гадаю, що як маю добрий московський паспорт на чуже імя, то вже життя моє забезпечене.

Забрався в глухе село і почав там учити дітей, дожидаючи, що от-от спихне революційна заверюха, а з нею впадуть і насильство і терор.

Та несподівано мене заарештували по якомусь підозрінню. Одвели до повітового міста та завдяки тому, що тюрма була переповнена, помістили мене в якомусь приватному мешканню, в брудній кімнаті, де вже сиділо двоє в'язнів і при них було двоє вартових, що жили тут же разом.

Усім трьом жилося нам гірко: вартові завжди були або на підпитку, або зовсім п'яні, поводилися з нами жорстоко, нахабно, їсти давали свої недоїдки. Ми були голодні і морально пригноблені.

Та це дурниці.

Найбільше ж нас непокоїло те, що в ночі часто вривалися до нашої кімнати гості вартових, тут п'ячили, глумилися з нас. Та ми все терпіли: сподівалися, навіть певні, що швидко нас випустять на волю, бо не було за нами ніяких провин.

Та не так сталося...

Якось така п'яна юрба озброєних бандитів п'ячила у нас цілу ніч, а під ранок витягнула нас силоміць із кімнати і повела через усе місто в ліс. Чому? По що?

У лісі стояла тиша і напівтемрява, бо ще ледве сіріло і ще ні одна пташка не прокинулася.

Ми йшли лісовою дорогою. Ніяк не могли збагнути, чого кати нас сюди ведуть. Я собі гадав, що кудись нас одсилають етапом...

От звертаємо праворуч у просіку. Тут бачимо купу людей: то були армейці, а між ними четверо наших селян, зв'язаних по двоє за руки.

Нас підвели до гурту і поставили недалеко селян.

Армейці сваряться, сперичаються, сквернять свої п'яні уста брудними лайками.

Потім розв'язують руки селянам, беруть кожного окремо, підводять до ями і стріляють йому в потилицю...

Ми стоїмо як скамянілі, якимось без ніякого страху дивимося на це і ждемо своєї черги. Стоїмо... Далі знову йдемо... Опам'яталися... Нас ведуть назад лісом у нашу тюрму...

Ми зрозуміли, що з часом і нам готується така ж доля.

Що робити? Нас огорнула туга, як осіння чорна ніч...

Козацька могила.

Минуло два дні, а на третій юрба армейців знову піячила цілу ніч, а під ранок знову нас повели... Кудиж тепер?... Що буде?...

Коли ми вийшли за місто в степ, зараз же побачили, що там стоїть шибениця.

Як я на неї глянув, усе моє тіло захолонуло. Я посувався як труп — без думки, без страху, без чуття...

Тільки одне гнітило душу: я ще такий молодий, такий самотній, усіма покинений і маю таку ганебну смерть. Я буду гойдатися на шибениці! І нараз виринуло в моїй уяві дитинство і все переповнилося одним лиш жахучим бажанням: схилитися на коліна матери, в останній раз глянути в її добрі очі, доторкнутися до її одежи... А далі — будь, що буде!...

Я йшов мов сновида за своїми катами. Вони обвели нас навкруги шибениці... Потім повели назад... до міста... Привели в нашу тюрму...

Що се? Глум нелюдський? Дика помста? Жорстокість безглузда?

Ще не прийшли ми до пам'яті після цього кашмару, ще тільки перша ніч наступила, а нас знову сполохнули розбійники і вивели з тюрми у двір.

Було їх четверо: двоє своїх катів, а два невідомі.

Вивели на двір, потім повели садом. Ми — спереду, наші вартові — по боках, а невідомі — ззаду.

Чуємо позад нас розмову:

— Ти будеш стріляти, чи я?

— Мені однаково.

— Ну, а я не можу заснути спокійно, як що за день не вб'ю хоч одного куркуля.

І тут торохнув постріл.

Один з наших падає ниць на землю.

Я й мій товариш стали. Кати нас оточили щільно, що б ми не розбіглися: Штовхають у спину:

— Іди, іди! Чаво стал?

Знову штовхають. Ми пішли й ждемо своєї черги: от знову вибухне... Чи ж швидко? Я числю свої кроки: раз, два, три, чотири... десять, одинацять... чи ж швидко? Трійцять п'ять, трійцять шість...

Так обійшли навкруги садову доріжку й опинилися знову в дворі, далі в своїй тюрмі...

Упали на підлогу і так лежали, як мерці.

Для мене таке катування було гіршим за смерть... Мій товариш теж більше не міг видержати і ми шукали: або вмерти, або визволитися від катів.

І от знайшли.

Вартові завжди спали на підлозі: один біля зачиненого вікна, другий під замкненими дверима.

Цієї ж ночі ми разом кинулися як звірі на першого, при чому я вхопив його за ніс, як кліщами і в момент засунув у рот його ж унучку і застромив її в горло палкою як найдалше, а мій товариш у цей час цілим своїм тілом лежав на йому, держав руки й ноги...

Наша жертва не годна була й поворушитися, а тільки сіпало її легенько.

Коли ж вона зовсім задеревіла, я ще не вірив в її смерть... Витяг із її же кишені ніж і почав різати своєму катови шию... Веду ніж усе глибше й глибше, щоби перерізати сонливу артерію.. Ніж був тупий і я бачу, що кров струєю збігає на підлогу. Зовсім холодно мислю, що до артерії ще не дійшов... Утомився, а все різю далі.. І от бухнула тепла фонтана просто в гору, зчервонила мені лице, руки, одягу. Запахло кровію й горілкою...

Я стояв навколішках і ждав, коли кров зовсім стече, бо знав, що як лиш випущу ніс зі своїх рук, то вартовий почне харчати і тим розбудить другого.

Усе робилося так тихо, що другий спав спокійно і хропів на всю хату. Тихо й спокійно, без розмов і без поспіху так само покінчили ми й з другим.

Та за вікном на чатах був ще третій. Там буде боротьба, там же нас смерть.

Коли ми тихенько відчинили вікно, перелізли в двір, там нікого не було.

Ми пішли через сад з твердою рішучістю живими в руки не даватися... Та й тут не зустріли нікого.

Незабаром опинилися далеко за містом, на волі.

Тут я опам'ятався:

— Боже, мої руки з крові! Я свідомо й спокійно зарізав двох людей! Яке ж може бути для мене оправдання? Тільки одне: Я не міг далі переносити неволі з тією непевністю найближчої хвилини, з тією нелюдською жорстокістю й нечуваними катуваннями, з тим кривавим кошмаром, і примушений був непереможною силою своєї пригніченої душі або заподіяти собі самому смерть, або ж ціною власного життя здобувати собі волю.

Само як неминучість прийшло: або воля, або смерть!

ІВАН ТУРГЕНІВ.

Два богачі.

Коли славлять при мені багатого Ротшільда*), який з великих своїх доходів дає цілі тисячі на виховання дітей, лічення хорих і захисти для старців, — я зворушуюся та хвалю.

Однак зворушуючися та хвалючи його не можу не згадати одної бідної селянської родини, яка прийняла сироту-племінницю у свою нужденну хату.

— Візьмемо Катрю, — говорила баба; — то останні гроші підуть на неї, — не буде за що навіть соли купити, юшку посолити...

— А ми... й несолену, — відповів мужик, її муж.

Далеко Ротшільдови до того мужика!

[Переклад з російського.]

В тюрмі.

*) Перед війною найбагатший Жид в Європі.

О. ОЛЕСЬ.

Вірю горяче.

Дивлюсь на пройдену дорогу,
І гнів і жаль мене пече...
Але у нашу перемогу
Усе ж я вірю горяче...

Як завтра день углядять люде,
Як зійде сонце золоте,
Так Україна жити буде,
Так наша мрія процвіте.

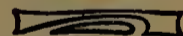

В. ПАЧОВСЬКИЙ.

В шумі пожежі.

Вся Україна в шумі пожежі,
Од болю сиве волосся рвем,
Здавили горло, чоло стоптали,
Шарпають душу, та ми живем!

Зродиться местник з крова-
[вих туг,
Встане народ мій, вічний наш
[дух!

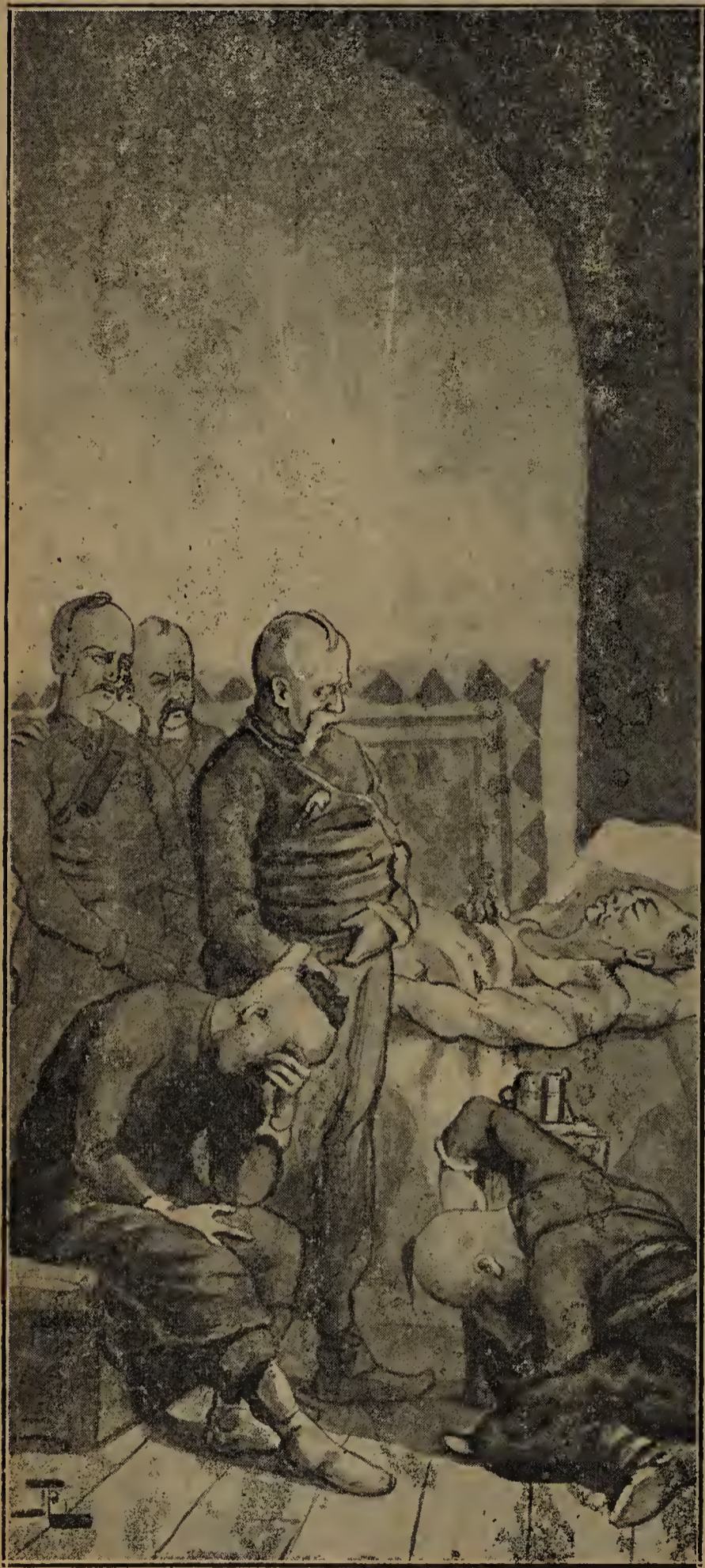

Б. ГРІНЧЕНКО.

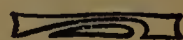
До праці!

Праця єдина з неволі нас
[вирве :

Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! На діло святее.
Сміло ми будемо йти.

Смерть Сагайдачного.

По відвороті ворога.

ПЕТРО ФРАНКО.

За пасовиско.

інця біди ми старі не діждемо мабуть! Може хоч наші внуки або правнуки“, говорив старий Семчишин.

„Ей, тату не нарікайте, хата ціла, ґрун-тець є, худібки пять хвостів стоїть у стайні, два коні. Що мають другі сказати, яким патика не лишилося чим у полі копирснути?“

„Та я за других не кажу. Але скажи сама, коли ти така розумна, за кого ми по два роки по Талергофах сиділи, за кого наші брати сім літ кров проливали? Чи не гниють наші кости по всіх усюдах? Чи мало в Італії лишилося, а в Росії, а в Туреччині?“

Оксана знала, що коли тато розговориться, то хоч неперербивай. То була одинока слаба сторона тата. Зате Оксана вміла добре цінити серце тата тай остаточно тато мав цілковиту слухність. Може інші зазнали й більше горя, — але це було неунікаєме, загальне офіційальне воєнне горе. Куди переходила „лінія“, не остало ні одно село, часто з села не остало ні одної хати. Таку біду всі приймали, як щось призначене судьбою, чого ніяк не можна оминати, біда „с више“.

„Що кому до того, з якої я партії?“ говорив дальше Микола, „робив я коло свого, нікого не кривдив, податок платив справно, Богови боже, цісареви цісарське, а чи я твердий, чи радикал, то вже моя річ...“

Микола, як і пів села, був москвофілом. Втягнули його до партії несвідомо. В Талергофі, а потім по таборах прозрів не-одно, неодного навчився, але хоч знав, що тепер москвофільство не то що злишне, але навіть не можливе, обставав при своєму ізза упертости. Але попри це був добрим патріотом

том і давав, що міг, на українські народні цілі. З переконання став уже давно українцем, але за свої попередні переконання за багато витерпів нелюдських, диких знущань, щоби мав їх покинути. Талергоф лишив на Миколі незабуті, нестерті сліди: на кождо слоту ломив його гостець, особливо в руці, де приклад мадярського кріса переломив йому кість.

По двох роках страшного пекла, пустили їх на „бураки“ до Гмінду, а Оксані дозволили вертати до села глядіти за господарством. Коли за три роки вернула родина, поменшена о три душі, застали в хаті приріст: дволітню Фільцю — памятку по Мадярах.

Даремно боялася Оксана повороту батьків. Мати висварила, але Микола взяв її у свою оборону:

„Лиши доньку в спокою; стара, чи думаєш, що вона досі мало витерпіла? Чи власна біда не навчила ще тебе нічого? Дав Бог внучку, то буде нам радість на старі літа“...

Але дві тяжкі сльози побігли по щоках Миколи, коли цього ніхто не бачив. Не за себе, о ні, але за Оксану, за її горе.

Сідав на лаві і голубив та пестив „мадярку“, як називали в селі, гарну як образок Фільцю.

Чимало лишилося по селі живих памяток по Мадярах, Москалях, ба навіть Поляках.

Господарку попровадив залізною рукою і добробут заглянув до хати. Старий Микола був тепер певний, що найде Оксані роботящого, хоч би й бідного чоловіка, який любив би Фільцю. Досі Оксана не хотіла про це й чути!

„Злакомиться не оден на пятьнайцять моргів і господарство, але чи зможе забути, що його донька то зазулене яйце?“

Але старий не уступав так легко. Думав, що з часом усе уложиться. „Най но собі передумає, звикнеся з гадкою, а чоловік у свою пору сам найдеся“.

Фільця тимчасом ходила до школи, помагала дещо в хаті і гонила товар на пасовиско.

Село П. не дуже потерпіло від воєн. Воно стояло поодаль від залізниць поміж лісами і багнами і наїзди Половців, Татар і Гунів не дуже його знищили. Найбільше повивозили худоби... Коли війни скінчилися, село скоро прийшло до себе. Хто міг вернути, той вернув. Калік не було, при зрубі лісів кождий міг найти заробіток і життя пішло своєю чергою.

Але мабуть не скінчилася ще міра. Настала посуха і кинувся мір на худобу. Ані самому вигодувати ані продати! Сіна і соломи нема, паші нема, бо вигоріло, ліс — панський. Гинь або вмирай!

Все має свій кінець. Упало в селі пять штук худоби і то, як показалося, не від зарази, а від лихої паші. Упав дощ і паша знов поправилася. Але тепер було за багато дощів. Пасовиско, положене на давних мочарах із торфовим підкладом, перемінилося у трясовину, де худобина стрягла по коліна. Квасної паші худобина не хотіла їсти і ричала голодна аж жаль було дивитися. Господарі сходилися і похитували головами:

„Гей, біда буде!“

„Не сама біда ходить!“

„Вжей пар би не дочислився“.

„Нема пасовиска“.

„Торфовиско“.

„Понад рови не напасеш“.

„На яке ми сім літ бідували, коли шей тепер просвітку не видно?“

„Нема життя без пасовиска“.

„Ні нам, ні худобі“.

„Як дитині без школи“.

„Як без плуга“.

„А в лісах паші, паші“.

„Не наша“.

„Панске“.

„Чуже“.

„Радьмо щось“.

„Або не дасть, або таке зацінить, що хочби й не казав“.

„Громадно стрібуймо“.

„На пусто“.

„Гут зараз треба. Адже вже десять літ о пасовиско відаємося“.

„Га, побачимо!“

Клопіт батьків перенісся на пастушків. Не знали що робити. Пасли, що можна по ровах, по межах, де тільки росла дрібка доброї трави. Але то все була капля у морю. Пасовиско все виглядало як мочари. Ранком стояла над ним густа мрака...

Пастушки теж похитували головами:

„Трясовина бездонна“.

„Мої корови в шкоду зайшли!“

„Що тато дома скажуть?“

„Та без ременя не обійдеся“.

„Хоч у хату не вертай“.

„Не пасеся худоба“.

„Ледви ногами воліче“.

„Трава в лісі“.

„Вчера годину пас тай уже красуля повеселіла тай молоко було.“

„А не зловив побережник?“

„У місті був“.

„А нинька?“

„Не можна“.

„А як би так з краю“.

„По дві-три корови.“

„На варті станемо“.

„Всіх не займе“.

„Ой, мадярко, тобі бунт привиджуєся“.

Малій Фільці слези стають на очах. Чому її усе мадяркою кличуть, Що вона тому винна, що її тато пішов, війна йшла тай десь там свої кости зложив.

„Ти сам маляр. Коли всі поженемо, то нам усім нічого не зроблять, а як одного або двох зловлять, то вибють, худобу займуть, тай штраф заплатимо“.

„Добре каже Філька“.

„Але страшно“.

„Всім не страшно“.

„Згинемо без паші“.

„Худоба з кождим днем марніє“.

„Тай продати не мож“.

Куди переходила „лінія“...

„Кажуть, що зараза!“

„Треба відважитися“.

„Що буде, то буде“.

„А як ціле село займуть?“

„Всіх не займуть“.

„А шандарі?“

„Що шандарі проти нас вдіють?“

„Ну то завтра“

„Пощо на завтра чекати. Як маємо щось робити, то робім нинька“.

І пастушки послушали малярки. Ніхто не займав худоби.

Але гаєвий помітив, що трава в лісі випасена. Розлостився:

„А, хлопці! Почекайте! Не хочете за пашу платити. Найно я котру штуку займу. Заплатиш мені почвірно, що й десятому закажеш. А будеш сваритися, то до гарешту засаджу. Жандармів покличу“.

На другий день раненько побачив, що не одна і не дві штуки пасуться у лісі, але худоба цілого села. Розігнався у першій хвилі до пастушків, але в пору спинився.

„Ба, самі пастушки не пігнали би худоби до ліса. Мусів їх хтось з старших до цього намовити. Але хто? Таж ось і вйтові корови. Вйт? Е, не може бути. Може якісь старші хлопчиська. Самому зайняти товар? Ануж старші десь поховалися, тай при нагоді так кости почислять, що й лікар їх не злічить. — Самому не можна“.

Гаєвий побіг до двора по економа, зарядців, парібків. Економ не хотів покищо алярмувати жандармерію, чейже їх десять люда, то дадуть собі з пастушками раду. Якби хто „ставився“, то такого гарапником, або поза вуха, то галайстра порозбігається, старших нема, займуть худобу, а потім скаже собі заплатити. Хто знає, чи головного виновнока не потягне до відвічальности в суді. Чейже самі діти пастушки не впали би на таку ворохобну гадку.

„А ну, хлопці, за мною, до ліса! А остро оден з другим, гарапником на право і ліву, як би не уступав, худобу до двора!“

Ціла згряя рушила до ліса.

Задиханий Семенко прибіг до гурту.

„З двора йдуть“, гукнув ледви хлипаючи.

„Хто йде?“

„Як?“

„Економ з парібками. Худобу займати!“

„Тікаймо!“

„Женім худобу з ліса!“

„На пасовиско!“

„Ви, хлопці, тут заговорюйте. Я зараз назад приїду“, гукнула малярка. Побігла до дідового коня, розпутала, сіла верхи і пігнала до села.

„Ба, а малярці що знов до голови стрілило?“

„Сама наварила, а тепер утекла“.

„Ой спарять нас, спарять“.

„Як не гаєві, то дома“.

„Га, що буде, то буде...“

„А шо буде, то зараз побачимо“.

„Тихо оден з другим. Як прийдуть сюди, то ви мовчіть, а я буду говорити“, гукнув на всіх найстарший і найвідважніший Семенко.

„Ну, ну, коли тебе так кортить першому гарапа скоштувати, то на то пишуся!“

„І я, і я, і я“, заговорили хлопці і дівчата.

Філька зникла поміж хатами, коли появился економ на переді, а за ним гаєві, побережник та двірські парібки.

Хотів після пляну із гори вложеного з гуком-фуком кинутися на пастухів, розігнати галайстру, а потім зайняти худобу і відповідно покарати „виновників“. На вид цілої товпи дівтори дещо стримався. Таж це ціле село! Від вйта до останнього халупника, який мав одну корівчину! Але в очах своїх підвладних не міг по собі дати пізнати занепокоєння:

„Дранюхи, а ви що тут робите?“

Ніякої відповіді. Гурток чекав, що скаже Семенко. А Семенко навіть не дивився на економа, тільки дивився на село, що тихо і спокійно красувалося поміж деревами. Де не де над комином тоненькою струйкою уносився димок. Дома варили обід. Але ніякого руху в селі не можна було помітити. Що робить мадярка? Чи дійсно втікла? А, зрадниця!

І. сотня Козацького Загону ім. Гонти, Х. бригади, І. корпусу У.Г.А.

Сотенний четар Г. Долуд здає у Жовкві звіт курінному сотникови М. Климкевичеві, в присутності отм. А. Долуда. (Світл. С. Шаха.)

Економ знетерпелився мовчанкою хлопців. Закусив зуби і запитав ще раз:

„А ви що, німі, чи глухі?“

„Ні, пане економ, ми не німі?“

„То чому не відповідаєте?“

„Та бо ви на нас нічого не питали“.

Семененко держався знаменито. Відповідав спокійно і поважно, але не принижено, як того очікував економ. Економови вже давно свербіла рука, щоби того бутного хлопця сперіщити по плечах гараником, але хотів перше розвідати, хто то намовив дітвору до „бун-

ту“, а потім уже рішився „урядувати“ по своєму. Дивувався рівнож, чому пастухи не втікають.

„А ви що тут робите?“

„Худобу пасемо“.

„Але де? Таж маєте своє пасовиско!“

„То трясовина, худоба по коліна стрягне“.

„То мене нічого не обходить! В лісі не смієте пасти“.

унія

II. сотня Козацького Загону ім. Гонти.

Сотенний четар В. Стеткевич здає звіт. (Світл. С. Шаха.)

Семен мовчав.

Філька за той час пригнала конем до хати. Микола стругав люшню на обійстю й аж схопився на рівні ноги.

„А тобі що? Чому не пасеш худоби? Де решта?“

„Дідусю, двірські наймити хочуть нашу худобу з ліса зайняти!“

„Як? Що? А що робить наша худоба в лісі?“

„Ми всі загнали худобу до ліса, бо на мочарі гинула з голоду“.

Микола остовпів на хвилю:

„Ей, Мад....“, але не вимовив цього.

„А тепер що буде? Таже таку кару нам вліплять....“

„Не буде кари, коли всі...“

„Всі? Що всі...?“

„Коли всі за своє право постоїмо“.

„Ей, що ти знаєш? Яке наше право?“

Очи Миколи з подивом гляділи на малу дівчинку, що все ще сиділа на кони. Її личко аж пашіло від скорої їзди.

„Ба, що робити? Кажеш худобу хочуть загнати?... Штраф припишуть...“

„Дідусю скличте людей?“

„А тобі що Бог дав?“ аж жахнувся Микола. „Чи думаєш, я мало сидів по талергофах?“

„Тоді війна була. Скличте людей. Худоба цілого села“.

„Та хоч порадитися треба“.

Микола рушив до сусідів. Але Мадярка не дармувала. Пігнула на кони до хат, де знала, що є дорослі хлопці, давні стрільці. Крик і гамір зчинився по селі. Діти плакали, господині голосно нарікали, старці безрадно розводили руками, а молодші хватили коли, сокири, і бігли на вперейми до ліса.

* * *

Семен помітив рух в селі. Відітхнув легше. Обовязок відповідати за цілу громаду тяжів занадто на його молодих плечах.

„Не дивуйтеся, пане економ, таже самі бачите, що на багні не можемо пасти, иншого пасовиска не маємо, попри рови та межі...“.

„Хто вам казав тут пасти?“ гукнув економ, не слухаючи слів хлопця і замахнувся гарапником. Бачив, що з розмови не добуде нічого. Полеміка відбирала тільки йому повагу у двірської служби.

„Ми самі казав!“ сказав Семен.

„То ти їх до того намовив?“ гукнув економ і нагайка ляснула Семена по плечах.

Але Семен цвяхнув терновим прутом коня економа по ніздрях. Форкнув кінь і станув дуба так, що їздець мало що не звалився. Скочив кінь на бік і зачав храпіти та кидатися на всі боки.

„Ану, бийте їх гарапниками, тих гільтаїв, заганяйте худобу, ми їх навчимо як бунтувати“, кричав економ на силу втихомирюючи коня. Служба кинулася до ліса заганяти худобу, але на хлопців не хотіла рушати війною. Економ похопився, що ніхто й не думає виконувати його приказу, і махав тільки харапником, але на хлопців не нападав.

Із села почали вибігати провірнійші молодяки, дівчата, діти, потім старші люде і довгою низкою потягнулися до ліса. На переді їхала мадярка і заохочувала людей.

Двірська служба виганяла худобу з ліса, але коли парібки помітили селян, а в руках селян буки, зробилося їм трохи маркітно, потім несвійсько, вкінці непевно і вони дригнули до ліса, що й слід їх простиг.

„Коли суд буде, то нас на свідків не потягнуть!“

Перші оборонці добігали під ліс. Аж тепер помітив їх економ, який слідив досі за худобою. Спостеріг, що форналі, сельські паріб-

чаки, поховалися чогось у лісі, але думав, що доганяють певно решту худоби й аж коли почув за собою гамір надходячої юрби, обернувся коня....

На вид узброєної в коли і сокири юрби поблід. Це не з пастушками справа. Тут можна й головою наложити. А суд? Ба що мертвому в кадила.

„Ви, пане, що з наших дітей збиткуєте?“ заговорив Федір, старший брат Семена, якому хлопці вспіли оповісти про дотеперішний перебіг справи.

Економ рішив не відповідати, зайняти як найскорше худобу до двора й аж тоді показати, хто пан. Робити справу на місци було непорадно.

„А ну женіть худобу до двора!“, гукнув до своїх, „а ви“ — звернувся до селян, що чим раз густійшою лавою почали його оточувати, — „уважайте, щоби до чогось гіршого не дійшло, бо біда буде з вами“.

„То ви нам іще грозите?“, перепитав його Микола. „То наша худоба з голоду має гинути?“

До економа зблизився гаєвий:

„Пане економ, зацитькайте людей, бо біда буде нам. Нас іно трьох лишилося“.

Економ зблід мимоволі. А то хлопці! Знюхали біду і в лісі поховалися. Їх трьох проти цілої громади. Вдарив непотрібно того хлопця, що прецінь його нічим не обидив. Коли підійме проти себе селян, то не вийде ціло з тої опресії.

„То чому якось не погодитесь?“ запитав Миколу, куди приязніше.

„Ба, як погодимося, коли правите, як за рідну маму!“

„Не можу вам дозволити пасти в лісі“, боронився економ.

„А бо то ваш ліс? Таже купила цілий ключ жидівська спілка тай, так його вирубаєся. Вам із того ні тепло ні зимно не буде“.

Це була правда. Микола знав як говорити за громаду. Отся спілка сиділа вже економови в печінках. Служив за кавалок хліба, але щоби собі ще в жидівській службі давати ломити кости, ні то вже за багато. Хотів задобрити селян і доказати, що він не такий жидівський послугач, за якого його вважали.

„Ну, ми вже то якось зробимо. Зайдіть до мене, то якось залагодимо. А тимчасово беріть худобу“.

„Ба ні, пане економ, коли ми вже тут, то робім до кінця. Худоба дальше буде пастися в лісі, доки ми захочемо, бо громада мусить мати своє пасовиско“.

Економ знов хотів вибухнути, але оден погляд на товпу привів його до себе. Програв справу.

„Пасіть собі де хочете, але я за вас не відповідаю!“.

„Оце розумне слово, над тим поговоримо завтра. Думаєте, що наші сини і брати надармо кров за вас проливали? А ми мали би з голоду пухнути?“

Побережник і оба гаєві зникли вже в лісі. Пігнав економ лісною стежкою, засоромлений своєю повною невдачею. „Але принайменше“

«одного почаствував гарапником», усміхнувся до себе. „Той мене попамятає!“

Нагло з за куща простягнулася рука, спинила за повід коня, схопила його за руку, в якій тримав гарапник і на тісній стежці станув перед економом старший брат Семена.

„То ти будеш діти воювати?“ гукнув Федір і ляснув пана економа по лицю, так що наляканий кінь порснув і кинувся гальопом.

Огнем пашіло лице пана економа, коли оповідав свої жалі перед панею командантовою. Але пані командантова, енергічна та освічена людина, мала свої погляди:

„То ще добре скінчилося. Могло бути гірше. Тепер жнива надходять, то ти людей потребуєш“.

„Але ліс?“

„Або ти що маєш з ліса? Лиши, най пасуть свою худобу. І так там паші, як кіт наплакав. А як собі задрешся з селянами, то й збіжа не збереш, а як збереш, то тобі спопеліє“.

Економ бачив, що розумна командантова має рацію.

„То радиш не робити донесення?“

„А най тебе Бог боронить. Сто разів гірше було би, коли би селян дійсно покарали, тоді твоє життя не було би варте й зломаного феника“.

„А, а..., то?“ економ показав свою запухлу щоку.

„До завтра не буде сліду, я тобі зараз зроблю оклад, адже при тім й так нікого не було, а він нікому не признається“.

*

*

Громада почала розходитися. Радість світилася в очах усіх. Відважний вчинок хлопців показав усім, що то значить громада. Не даром то сини і брати кров свою проливали! Вони передівсім мають право на ту землю, на якій від віків піт і кров проливають.

Микола пестив і обіймав внучку. Не встидався тих сліз, що падали на чорняву головку.

А Семен стояв серед гуртка пастушків і говорив твердо:

„Слухай оден з другим, коли хто з вас посміє назвати инакше нашу Фільку, то зі мною буде справа. — А тепер женім худобу до ліса!“.

Полонична, 17. VI. 1922.

*На кого собаки на вулиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстряга...
Одна його доля — чорні бровеняга,
Та й тих люде заздрі не дають носить.*

(Катерина.)

Т. ШЕВЧЕНКО.

ІВАН ФРАНКО.

Господь сказав.

Господь сказав: „Яка тобі заслуга,
Коли кохаєш свого брата, друга?
А ви любіте своїх ворогів!
Подумай добре, що Господь велів!

Не мовив: „Моїх ворогів любіте!“
Отсе, брати, ви добре розумійте,
Що ворог божий, ворог правди й волі
Не варт любови вашої ніколи.

РАБІНДРАНАТ ТАГОРЕ*).

„Горе, крила мої безсилі і мертві“.

Нудилася в клітці кімнатна пташка; вільна пташка в лісі літала.
Але прийшов час і зустрілися вони. Такий то був наказ Долі.
І вільна пташка кличе: „Ох, люба моя, летім в ліси“.

І щебече їй пташка з клітки: „Лети сюди до мене в клітку, будемо
ут жити в двох“.

Одповіла їй вільна пташка: „Там за ґратами нема де розправити
рилець“.

І щебече їй пташка з клітки: „Ох, в повітрі нема сідала для мене,
нема для мене де присісти“.

Просить вільна пташка: „Заспіваймо, люба, пісню лісових країв“.

Просить та, що в клітці: „Сядь поруч зі мною, я навчу тебе
співати по вченому“.

Одповіда птичка з лісу: „Ні, ох ні, співам вивчитись не можна“.

І щебече їй птичка з полону: „Горе мені, лісових пісень я не вмю“.

З нетерпіння розжеврюється кохання їх. Та ніколи не полинуть
они поруч.

Вони дивляться крізь клітку одна на одну, та даремне їх бажання
спізнатись.

В нудзї бьются крилами і стогнуть: „Ближче кохання моє“.

Стогне вільна птичка: „Не можна, боюсь зачинених дверчат клітки“.

Стогне та, що живе в клітці: „Горе, крила мої безсилі і мертві“.

[Переклад з індійського.]

*) Чит.: Такур.

МИХАЙЛО ПРИИМАК.

Найдух.

риплелася до села — з підпухлими червоними білками гарних очей, з посинілими від студени устами й закостенілими руками. А було це в зимі в тяжкі морози з постійним північним вітром.

Вступала майже до кожної хати, просилася, щоби приютили, за що вона буде кужіль пряди, чи яку небудь роботу робити — ні! Всякий боявся, бо думав, що це якась волокита, або злодійка. Кожний з більшими, чи меншими подробицями розпитував відкіля вона, чия та чого покинула своє село й шукає служби на чужині?

На послідні питання здвигувала раменами, не відповідаючи зовсім, або виправдуючись чим змога. Найчастіше виходила з плачем і простувала до найближчої хати.

На краю села стояла бідненька ліпанка; щось похоже на хату. Проживала тут старенька бабуса, сама одна. Зимою прядла людям кужіль і з того жила. Хто хліба, молока, то дров принесе й наказує: „Ви ж тільки, бабусю, тоненьку нитку тягніть“.

Отся ліпанка була бідній, безпріютній дівчині останньою надією.

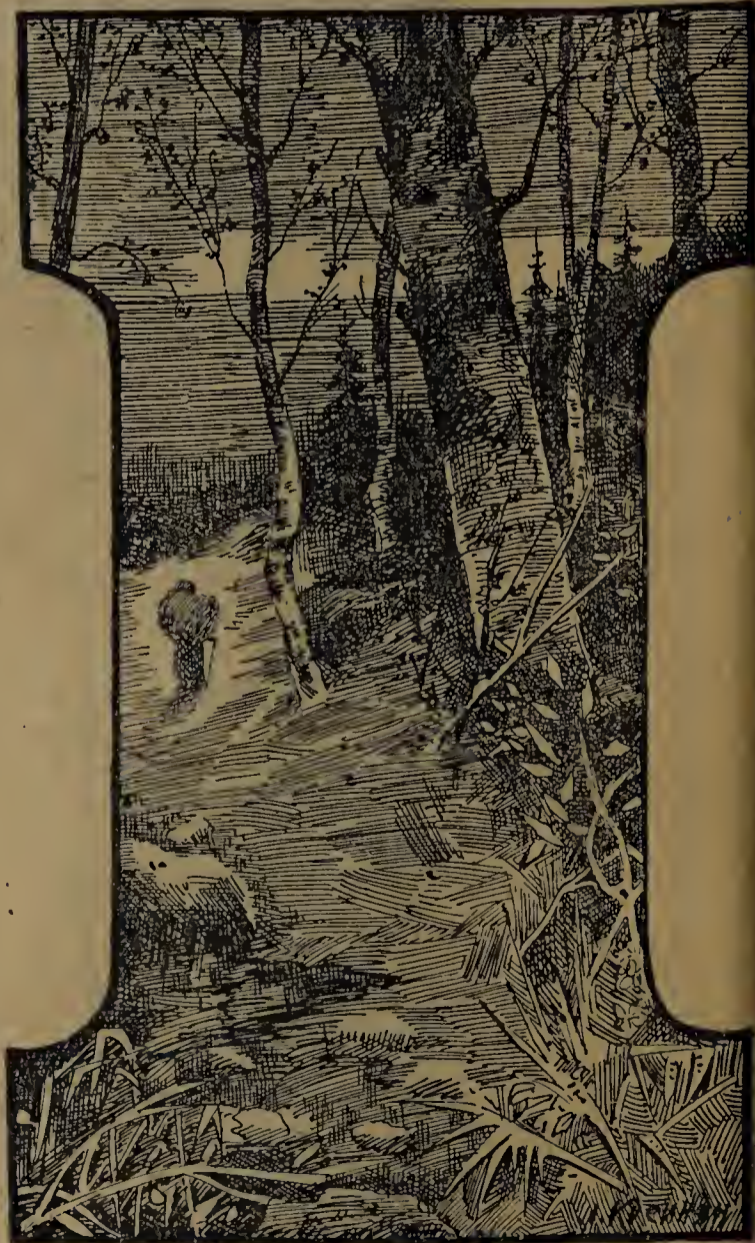
Зайшла туди.

— Віткіля ж ти, небого?

— Все розкажу, бабуню, коли тільки приютите мене; а то ось так розпитували мене в кожній хаті й прогоняли накінець далі. Вечір близько, то я мушу в сусіднє село податися, як що ще і ви мені відмовите...

Захлипала й залялася гіреними сльозами.

— Не плач, дитинко. Мені хиба що? Сиди, коли хочеш. Будеш пряди враз зі мною; не скучно буде. Живу я, то й ти житимеш;

люде, доню, не татари... Роздягнись, відпочинь, а завтра вранці навемо й тобі кужіль.

Кинулася до бабусі й давай цілувати по руках.

— Ну, годі вже; як тебе кличуть?

— Марійкою.

— Не голодна?

— Ні, бабусю.

— Ось натопимо в печі, загриємо хату, зваримо дечого. Ну, годі бо. Глянь, які в тебе підпухлі очі! Десь ти, Марійко, тільки й знала, щоб весь час плакати. Чого?

— Гірко, бабусю.

— Ти — сирота?

— Зараз сирота, хоч батько—мати живуть. Прогнали в світ за очі...

Знову вибухла розпучливим плачем.

— Облиш, Марійко; не задавай собі жалю. Колись розкажеш усе... облиш...

На дворі скажена хуртовина. Вітер гуде гураганом, то завие голодним вовком у димари, то візьме на дужі крила хмару пухкого снігу й несе, немов із смертельною погрозою: засиплю, замечу, зарівнаю, що й сліду не оставлю ніякого з отсеї злиденної буди! Фу! Фу! шшш... вдарить по маленьких віконцях і затихне, неначе втомлений пустун.

Не такий, кажуть, чорт страшний. Тож бабуся з Марійкою сидять собі преспокійно й прядуть. Бабуся розпитує, балакає, а там замовкне на часок... Опісля старечим, розбитим підбаском затягне яку пісоньку; пригадує собі колишні літа, коли цвіли маки й вона з ними...

Марійка пильно працює, мало говорить, а більше сумує і скрившись від бабусі за кужіль — плаче. Коли стара примітить, розважає її, або й лає:

— За всі голови, дівко! Сталося! Така твоя доля; живцем у домовину не ляжеш.

— Серце болить, бабусю. Я так любила його...

— За негідником ще й плакати! Не бійся, забудеш усе, повеселішаєш згодом.

— Мені вже не повеселішати; я понесу мою прокляту судьбу аж до могили. Нема кохання, нема батька-неньки, нема рідних сторін та й не буде дівочої коси.

І знову заплакала.

Бабуся розважала, а там і змовчувала, бо знала, що Марійці розвагою не допоможе. Страшне марево, що нависло над ясною головою дівчини мусить небавом здійснитися.

Бабусина хатина загомонила. Сама бабуся оживилася, наче відмолодніла. Декільки хвилин пряде, а там уже нахильцем іде до колиски...

Марійка пролежавши кілька днів, підвелася, набрала сил і взялася далі за роботу коло кужеля, то поралась біля печі, бо старенька бабуся тільки й мала втіхи, що коло маленької дитини.

Хлопчика охрестили Павлусем. Гарне дитиня було й спокійне-якесь. Бабуся називала його розумним парнягою. Марійка довго не могла успокоїтися. Любила Павлуса гарячим материним серцем, та все ж не могла на невинну істоту глядіти спокійно. Тиснулися їй сльози на очі, бо вгадувала долю Павлуса.

Сироти - найдухи.

Минуло з десятків років. Бабуся вже дуже впала на силах, зморщилась уся, згорбилась. Хоч і пряла все таки, та робота йшла їй пиняво, бо очі відмовляли послуху. Марійка ходила весною й літом на заробітки до пільних робіт, а зимою пряла. Бабуся пестила й доглядала Павлуса, а Марійка годувала й зодягала обоїх.

Павлусь удався гарний, розумний хлопець. Ходив до школи й добре вчився. Було читає бабусі з книжечки, або говорить вершики, а бабуся пильно й набожно слухає та киває головою.

Біда тільки в тому, що Павлусеві годі показатися на вулицю між дітей. Разураз лають його найдухом. Коли піде й зачне з дітьми бавитися, так небавом котре з них скаже: Найдух ти, найдух!

— Найдух! найдух! найдух! — кричать тоді всі. Павлусь ніколи не догадувався, завіщо його дразнять, лають найдухом. Одначе засоромлений відходив від дітей та йшов до хати, до бабуні.

— Бабуню! Що воно таке: найдух?

— Відкіля це тобі прийшло в голову, Павлусю?

— Мене всі дразнять найдухом.

— Хто?

— Діти. І я не можу з ними гратися; вони завше: Найдух! найдух!

— Дурні вони. Ти на їх не дивись, не заходи до їхнього гурту.

Погладила Павлуса по русявій голові.

— Дурні та недобрі діти!

Одного разу вчителька задала дітям написати імена й прізвіща батьків. Павлусь кожду задачу виконував так легенько, перший за всіх, а тут не знає, що написати. Вже всі діти понаписували, вже вчителька ходить і роздивляє, як хто написав...

Павлусь украдкой глянув у сшиток збиточного свого сусіда.

— Чого дивишся? Все одно не напишеш нічого, бо ти найдух.

Павлусь розплакався.

III. сотня Козацького Загону ім. Гонти.

Сотенний чет. В. Мірошніченко. (Світл. С. Шаха.)

Вчителька прийшла до нього:

— Чого ти, Павлусю, плачеш?

Павлусь відхлипував і не міг нічого сказати.

— Це він, пані вчителько, плаче, бо не знає, як написати.

— Він найдух кажуть інші.

Учителька сказала Павлусеві написати імя й назвіско мами, а дітей повчила, що прозивати його найдухом гріх і стидно, та й не годиться таки, бо він їхній товариш.

Не багато це допомгло.

Тільки висипали діти зі школи, тільки відійшли кількадесять кроків, а вже деякі хлопці почали: Найдух! найдух! найдух!

— Чого ти такий заплаканий? — привитала Марійка свого Павлуся. Вона того дня не була на роботі, бо розпухла їй рука й боліла.

Ледви Павлусь крізь плач розказав усе. Мати відвернулася й гірко заплакала.

— Знала я, що твої літа весняні покриються незаслуженим соромом. Це я виновата, Павлусю; плач, але плач на мене, на свою бездолену матір...

Хопила хлопця, з усієї сили притиснула до грудей, цілувала й обливала його сльозами.

Та Павлусь нічого не розумів.

Опісля Павлусь пішов у найми, в наймах і виріс на парубка. Мати його вмерла молодо в злиднях, а він виростав у чужих людей серед наруг, побоїв, холоду й голоду та недіспаних ночей. Одначе виріс гарний, міцний.

Був дуже спокійний і смутний.

Знав добре, що він безбатченко, знав і те, що не поносить за це ніякої вини, та все ж таки соромився цього.

А найдухом прозивали й тепер. Зайде межі хлопців на танець, чи на гулянку, зараз же хто небудь з гурту буркне під носом: Найдух! Коли побачив, що це прозвище не затреться ніяк, — став держатися подалік від хлопців. В неділю, чи свято збереться, та замість вийти на вигін — іде до гайку, ляже денebудь під деревом, глядить у темно-синю блакить неба й снує скучні невеселі думки.

Дівчат не займав, бо ці найбільше в вічі прозивали його найдухом. Одна тільки не сказала йому цього слова, мабуть любила гарного парня, але й ця сторонила від нього при людях.

Одного темного вечера переймив її, пригорнув до себе, обсіпав ніжними пестощами й шептав:

— Кохаєш мене, Оленко?

— Та що з того?...

— Будь мені дружиною; чекай мене.

— Ніколи! Родичі не видадуть за. . . та й яке мені з тобою життя було би?

— Коли тобі дороще всего я й моє кохання, так тоді чого вагатися?

— Ти ж знаєш за кого тебе люде мають; як між ними жити вийшовши за тебе?...

Опустились його руки:

— Коли так — прощай!

Приїхав із далекої Румунії агент. Вербував робітників корчувати ліси в Молдавії.

Павлусь записався, позбирав усе своє заслужене добро, завязав у клунок і подався з села.

З того часу й чутка пропала, де обертається найдух.

О. ОЛЕСЬ.

Не все ще страчено...

Не все ще страчено... Ще сонцем світе
Жива мета...
Тремтять громами заповіти,
Тремтять уста,
І чують діти...

Народній Дух стоїть в тумані
З мечем в руках,
Проходять лицарі незнані,
Зовуть у снах.
Терпіть, кохані!

РУТА.

Вели Христа на гору Голгофту.

Упадав під тягарем хреста; сліди Його криваві не зворушували
кам'яних сердець людей; сміялася грізна товпа, не зважаючи на рани
і кров Христа.

За те плакало по дорозі каміння...

А де упала капля Христової крові, там зараз виростала рута, що
вкривала свої листочки сльозами.

Від того часу, на пам'ятку, листочки рути подібні до спадаючої
сльози...—

Тому не диво, чому на українській землі стільки а стільки рути...

[Народня легенда.]

*Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!* (Юродивий.)

Встане правда, встане воля! (Гус.)

Т. ШЕВЧЕНКО.

ДЖЕРОМ К. ДЖЕРОМ.

Оборонець села.

1807. році навістила Німеччину страшна війна. Француська армія під проводом Наполеона ввійшла в границі німецької держави. Під загрозою нещастя і інвазії, змагання всіх горожан злучилися в одно стремління, одну ціль: увільнити рідну країну від ворожої інвазії, від чужої влади.

Ульріх любив свою батьківщину щиро, гаяче. Не надумувався ні хвилини: станув у рядах оборонців, що кинувши свої хати, свої родини, спішили з усіх сіл до міста — і ставали під німецькими прапорами. Тож ішов і Ульріх до міста, далекого кілька миль. Ішов увесь день. Під вечір пустився лісом, щоби скоротити собі дорогу.

Нечайно з поміж лісної гущавини почув слабкий стогін, благання о поміч. Пристанув. Почав наслухувати: голос, хоч іще тихший, відізався знову. Розгорнув гілля, почав передиратися крізь гущавину в напрямі, відкіля доходив голос. Передістався на поляну. Тут у траві лежало пять людських тіл. Два були зодіті в німецькі однострої, три в ненависних одностроях наполеонських військ. Видно, на цій тихій поляні зведено бій, сутичку, про яку мабуть не буде й згадки в ніяких урядових звідомленнях. Вона не цікавить нікого, крім цих, для котрих ці, що тут лягли, були близькі і дорогі.

Чотири тіла були мертві. Один Француз іще жив.

З глибокої рани на грудях стікала обильно кров. Ранений силкувався затамувати її пригорщею трави. Ульріх підніс раненого.

Француз не говорив по німецьки. Ульріх розумів лише свою матірну мову. Та як ворожий жовнір звернув погляд, повен переляку в напрямі сусіднього села, а потім з благальним зором схопив руку Німця, Ульріх зрозумів його. Обережно взяв раненого на руки і поніс у лісну гущавину. Підстелив листя і трави, поклав стонучого на землю, подер власну сорочку й перевязав його рану.

Цілий тиждень закрадався Ульріх ночами до цієї криївки, носив йому харчі, лічив і доглядав.

Він, Німець, котрий так дуже хотів бити Французів, тепер по тижневи, коли ранений Француз підвівся і міг іти о власних силах — радісно напихав його наплечник харчами, що їх собі від уст віднімав. Вночі випровадив його на дорогу, на прашання щиро стиснув його руку. Так розлучилися.

Ульріх не вступив до війська, не вернув до родинного села. Там прийняли би його з погордою, думали би, що боявся небезпеки. Видно був боягузом, бо не мав відваги стати перед людьми і сказати їм, що не може йти бити неприятеля, що воєнна сурма пробу-

джує в ньому страшний спомин: лісної левади, кровю политої, чотирьох людських трупів, з завмерлим на лиці виразом терпіння, жалю і проклону. Засоромлений, з головою покірно похиленою, шлявся Ульріх по полях і закутинах, на котрих зведено бої. Наслухував відкіля доходили стони ранених, тамтуди звертав свої кроки. Крадьком ратував, помагав нещасним, без огляду на національність.

Так шляючися, найшовся раз у родинних сторонах. Оволоділо ним непобориме бажання побачити любе село, це наче зражене село, село, котрого не боронив перед ворогом. Соромно було йому показатися там. Але хотів бодай з далека, з сусіднього горбка, бодай нічу, при блідому сяйві місяця побачити знакомі хатинки, церковцю, кладовище, річку. Задивився в далечінь, хвилину думав, що він сам, коли нечаяно почув глибоке зітхання. Кинув зором в сторону цього зітхання і побачив під хрестом клячучу стать. Був це старенький парох, так затоплений в молитві, що задріжав з переляку, коли Ульріх доторкнувся його рамени. Коли пізнав свого парохіянина, почав розповідати, яке нещастя навістило їх село.

Французський відділ стояв на леваді за селом.

Минулого тижня найшли двічі в лісі вбитих французських жовнірів. Командант наложив тяжкі кари на мешканців і загрозив іще тяжчими, коли подія повторилася би. Вчера французькі жовніри найшли на дорозі за селом убитого свого товариша, мабуть з нечевя, ударом в плечі. Принесли тіло до табору, домагалися мести. Полковник приобіцяв сповнити їх домагання. Проголосив, що коли до вечера село не видасть злочинця, завтра вранці велить село пустити з димом. Пан-отець ходив до нього, благав пощади тай отсе вертає в розпуці — Француз відказався.

— Ось до чого доводять злочинні напади, — сказав Ульріх.

— Щож робити, люде наче ошаліли з ненависти до Французів. Убійник, а може убійники, скористали з якоїсь відокремленої стрічі, щоби заспокоїти свою ненависть... Прости їм, Боже!

— І ніхто не признався до убійства, коли ходить о загибіль цілого села?

— Чиж можна сподіватися цього? Не має найменшої надії. Село пійде з димом, як сотки інших сіл.

Старий пан-отець пустився до села, щоби приготувити мешканців на загибіль, яка ждала село, осяяне світлом місяця.

А Ульріх ніколи може не почував так дуже, як у цю хвилину, як дорогим є для нього це тихе мале село і всі його мешканці, старі і молоді, безсилі старці, весела молодь, маленькі діточки, які дорогі є для нього ці малі хатиночки, ці великі старі дерева і дрібні цвіти на левадах, полях, по огородах, ця річенька, що веться сіножатами, піскова дорога, що веде до всіх хат і в світ широкий — любив це все дуже, гаряче — любив над життя.

* * *

На другий день вранці-рано повісили його на старому, придорожньому дереві, з лицем зверненим до села, щоби всі мешканці, від наймолодшого до найстаршого, могли бачити його. Опісля при звуках військової музики Французи у гарному поході вийшли із села.

Відітхнуло село після страшної муки і жило, як давнійше, спокійним життям. Останні події широко обговорювали. Одні осуджували Ульріха і злочинні його напади, інші виправдували їх і подивлялися. Лише пан-отець не міг зрозуміти, як міг Ульріх бути винувником, коли він далеко від села проживав останні тижні.

Переклав з англійського *Михайло Лотоцький.*

унія

IV. сотня Козацького Загону ім. Гонти.

Сотенний чет. Д. Мотюк.

(Світл. С. Шаха.)

РАБІНДРАНАТ ТАГОРЕ.

Під тягарем серця.

„Наближися, юначе, скажи нам правду, від чого божевілля в очах твоїх?“

„Я не знаю, що за вино з дикого маку, котре я випив і від нього божевілля в очах моїх“.

„О, сором!“

„Що-ж? Той мудрий, а інший простий, той обережний, а той необережний. Є очі, що сміються, а є такі, що і плачуть, а в моїх очах божевілля“.

„Юначе, чого нерухомо стоїш ти під деревом в холодку?“

„Знемагають мої ноги під тягарем мого серця, тому й стою я нерухомо в холодку“.

„О, сором!“

„Що-ж. Хто йде вперед, а хто відстав, одні вільні, другі в кайданах, — а мої ноги знемагають під тягарем мого серця“.

Переклад з індійського.

Сотня скорострелів Козацького Загону ім. Гонти.

Сотенний пор. Ю. Залітач.

(Світл. С. Шаха.)

М. ВОРОНИЙ.

Краю мій рідний!

Краю мій рідний..., занедбаний краю!

Де ж те сподіване щастя твоє?

Крається серце від болю, одчаю,

Як тільки долю твою нагадаю —

Горі моє!

АНТІН ЧЕХОВ.

Жебрак.

Будьте добрі, ласкавий пане, зверніть увагу на нещасливого, голодного чоловіка! Три дні не їв... не маю пятака на нічліг... свідчуся Богом! Вісім літ був сільським учителем і стратив місце через інтриги земства. Впав жертвою доносу. Ось уже рік, як ходжу без місця.

Присяглий повірений *) Скворцов подивився на сиву, діраву загортину прохача, на його мутні, п'яні очі, червоні цятки на лицьях і йому видавалося, що він передніше вже бачив десь цього чоловіка.

— Тепер мені предкладають місце в калужській губернії, — говорив далше прохач — але я не маю ніяких засобів, щоби поїхати туди. Поможіть, будьте ласкаві! Соромно просити, але... змушують обставини.

Скворцов подивився на кальоші, з яких оден був глибокий, а другий плиткий і нагло пригадав собі.

— Послухайте, три дні тому, здається, я стрінув вас на Садовій — сказав він, — але тоді ви говорили мені, що ви не сільський учитель, а студент, якого виключили. Памятаєте?

— Ні... ні, не може бути! — пробубонів прошак, змішаний. — Я сільський учитель і коли бажаєте, можу показати документи.

— Не брешіть! Ви називали себе студентом і навіть оповіли мені, завіщо вас викинули. Памятаєте?

Скворцов почервонів і з виразом брідливости на лицьях відійшов від обірванця.

*) Адвокат.

— Це підло, шановний добродію! — крикнув він гнівно. — Це ошуканство! Я поручу поліції арештувати вас, до сто чортів! Ви бідні, голодні, але це не дає вам права так нахабно, безсумлінно брехати!

Обідранець узявся за ручку дверей і розгублено, наче спійманий крадьком, озирнув передпокій.

— Я... я не брешу... — промимрив він. — Я можу показати документи.

— Хто вам повірить? — дальше обурювався Скворцов. — Визискувати симпатії суспільства до сільських учителів і студентів — аже ж це так погано, ганебно, брудно! Огідно!

Скворцов розпалився і без найменшого жалю скартав прошака. Своєю нахабною брехнею обідранець збудив в нім гидливість і нехить, уразив те, що він, Скворцов, так любив і цинив у собі самім: доброту, чутливе серце, співчуття до нещасливих людей; своєю брехнею, замахом на милосердя, „субект“ неначе споганив ту милостиню, яку він з чистого серця любив подати бідакам. Обідранець із початку оправдувався, бігмавсь, але потім умовк і засоромлений понурив голову.

— Пане! — сказав він, прикладаючи руку до серця. — Справді, я... збрехав! Я не студент і не сільський учитель. Усе це сама вигадка! Я в руській півчій служив і відтіля мене за пянство вигнали. Але що ж мені діяти? Біг-ме, не можна без брехні! Коли я говорю правду, мені ніхто не подає. З правдою умрем з голоду й замерзнем без нічліга! Ваш погляд справедливий, я розумію, але... що ж мені діяти?

— Що діяти? Ви питаєтеся, що вам діяти? — крикнув Скворцов, підходячи до нього близько. — Працюйте, от що діяти! Працювати треба!

— Працювати... Я й сам це розумію, але де ж працю дістати?

— Брехня! Ви молоді, здорові, сильні і завжди знайдете працю, щоби лишень охота. Але ви ліниви, розледащілі, пянні! Від вас, як із корчми, тхне горілкою! Ви розбрехалися і зійшли на ніщо до краю і здібні тільки до жебрів і брехні! Як що й зволите коли-небудь знизитися до праці, то подавай вам канцелярію, руський хор, маркерство, де ви нічого не робили б і брали би гроші! А не схотіли би ви зайнятися фізичною працею? Так, не станете до роботи в дворі, або в фабриці! Адже ви з претенсіями!

— Як ви говорите, далєбі... — прогугнів прошак і гірко всміхнувся. — Де ж мені взяти фізичної праці? На приказчика мені вже пізно, бо в торгівлі треба зачинати від хлопця, до двора ніхто мене не візьме, бо мені не вільно тикати... а на фабрику не приймуть, треба вміти ремесло, а я нічого не вмію.

— Видумка! Ви завжди знайдете оправдання! А не схотіли би ви дрова рубати?

— Я не цураюся, але тепер і справжні дроворуби сидять без хліба.

— Ну, всі дармоїди так кажуть. Предложи вам, то відцураєтесь. Чи не хочете у мене порубати дрова?

— Добре, порубаю...

— Гарно, будемо видіти... Чудово... Побачимо!

Скворцов заквапився і не без злорадства, потираючи руки, викликав із кухні куховарку.

— Ось, Ольго — звернувся він до цеї — поведи цього чоловіка в дровітню і нехай він порубає дрова.

Старшини Козацького Загону ім. Гонти.

Сидять з ліва: 1. пор. Ст. Шах, 2. саніт. шеф-сестра Ірина Шмігельська, 3. отам. Анд. Долуд, 4. сестра Марія Махницька, 5. сотн. Мих. Климкевич; стоять з ліва: 6. чет. П. Приймак (†), 7. чет. Г. Долуд, 8. чет. Воробій (†), 9. чет. В. Мірошніченко, 10. чет. Новицький, 11. чет. В. Стеткевич, сидить на поручу 12. чет. Д. Мотюк, 13. хор. Пойда, 14. чет. Мельник і прочі хорунжі-команданти чет. (Світл. С. Шаха.)

Обідранець стиснув плечима, як би вагаючись і незважно пішов за поварихою. По його ході було видно, що згодився йти рубати дрова не тому, що був голодний і хотів заробити, а прямо зі самолюбства й сорому, як пійманий на слові. Помітно було також, що він сильно охляв від горілки, був нездоровий і не чув найменшої схильності до роботи.

Скворцов поспішив до їдальні. Там із вікон, що виходили на двір, було видно дровітню і все, що діялось на дворі. Стоячи біля

вікна, Скворцов бачив, як кухарка й обідранець вийшли темним ходом на двір і по бруднім снігу попрямували у дровітню. Ольга, сердито оглядаючи свого супутника й штурхаючи в боки ліктями, відчинила дровітню і з злістю гримнула дверима.

„Певне, ми перешкодили бабі пити каву“, подумав Скворцов. „Яке злюче створіння!“

Отаман Андрій Долуд, родом з Херсонщини, організатор і первісний командант Козацького Загону ім. Гонти, знаного з боїв у Львові і під Львовом, пізніший командант Х. (куликівської) бригади, I. корпусу, а відтак командант дивізії в Жовкві. (Світл. С. Шаха.)

Дальше він бачив, як псевдо-учитель і псевдо-студент усадовився на колоду і підперши кулаками свої червоні щоки, про щось замислився. Баба шпурнула до його ніг сокиру, плюнула зі злості і, міркуючи по виразі губ, почала лаятись. Обідранець незважно потягнув до себе одно поліно, поклав його між ноги і несміливо цюкнув по нім сокирою. Поліно загойдалось і впало. Обідранець потяг його до себе, подмухнув на свої змерзлі руки й упять цюкнув сокирою з такою обережністю, наче б лякався досягти себе по штанах, або відрубати пальці. Поліно знову впало.

Гнів Скворцова вже минув і йому стало трохи боляче й соромно за те, що він присилував чоловіка знищеного, п'яного і, може, хорого займатися на морозі чорною роботою.

„Ну, нічого, нехай...“ подумав він, ідучи з їдальні до кабінету. „Це я для його ж користи“.

По часі з'явилась Ольга і подала до відома, що дрова вже порубані.

— На, дай йому коповика*) — сказав Скворцов. — Як він хоче, то нехай приходить рубати дрова на кожного першого... Робота завжди знайдеться.

На першого явився обідранець і знов заробив коповика, хоч ледви держався на ногах. Від цієї пори він часто почав показуватись на подвір'ю і за кожним разом для нього знаходили роботу: то він згрібав сніг до купи, то порався в повітці, то стріпував порох із килимів і матраців. Кожного разу діставав за свою працю 20—40 копійок і раз для нього були післані старі штани.

Переносячись до іншого помешкання, Скворцов наймив його до помочі при укладуванні й перевозі меблів. Того разу обідранець був тверезий, похмурий і мовчаливий; він ледви доторкався меблів, ходив із похиленою головою за возами і навіть не старався показатись трудящим, а лише корчився від морозу й соромився, коли фірмани сміялися з його порожнювання, знемоги і дрантвого пальта. По перевозі Скворцов казав покликати його до себе.

— Ну, як бачу, мої слова на вас поділали — сказав він, подаючи йому рубля. — Ось вам за труди. Я бачу, ви тверезі і не цураєтесь попрацювати. Як називаєтесь?

— Лушков.

— Я, Лушков, можу тепер запропонувати вам іншу роботу, кращу. Ви можете писати?

— Можу.

— Так от із цим листом ви завтра підете до мого товариша й дістанете від нього переписування. Працюйте, не п'ячте, не забувайте того, що я сказав вам. Бувайте здорові!

Скворцов задоволений тим, що поставив чоловіка на дорогу правди, ласкаво потріпав Лушкова по плечу і навіть подав йому на пращання руку. Лушков узяв лист і вже більше не приходив за роботою.

Минуло два роки. Раз, стоячи коло театральної каси і платячи за білет, Скворцов побачив поруч себе маленького чоловіка зі смушеним ковніром і в приношеній котиковій шапці. Чоловічок несміло попросив касієра о білет на галерію і заплатив мідяними пятаками.

— Лушков, це ви? — спитався Скворцов, пізнавши в чоловічку свого колишнього дроворуба. — Ну як? Що порабляєте? Гарно живеться?

— Не согірше... Служу тепер у нотаря, беру 35 рублів.

— Ну, і хвалити Бога. Дуже гарно! Радію з вас. Дуже, дуже радий, Лушков! Адже ви деяким побитом мій хрещеник. Адже це я

*) Коповик = 50 копійок разом.

вас попхнув на правдиву дорогу. Памятаєте, як я вам вимовляв, а? Ви у мене тоді мало що крізь землю не провалились. Ну, — дякувать, голубчику, що моїх слів не забували.

— Дякувать і вам — сказав Лушков. Коли б не прийшов я був до вас тоді, то й досі називався б учителем, або студентом. Так, у вас виратувався, вихопився з ями.

— Дуже, дуже радий.

— Дякувати за ваші добрі слова і за діла. Ви добре тоді говорили. Я вдячний і вам і вашій кухарці, поздоров Боже ту добру, шляхетну жінку. Ви добре говорили тоді, я вам обовязаний, звичайно до кінця життя, але виратувала-то мене властиво ваша кухарка Ольга.

— В який спосіб?

— А в такий спосіб. Бувало прийду до вас дрова рубати, вона й почне: „Ах, ти піяку! Проклятий, ти чоловіче! І не запропастився ти ще, нема на тебе погібелі!“ А потім сяде напроти, похнюпиться, глядить мені в лице і нарікає: „Нещасливий, ти чоловіче! Нема в тебе радости на цім світі та й на тім світі, піяку, в пеклі горіти будеш! Бідолашний ти!“ І все в такому роді, знаєте. Скільки вона собі крови попсувала і сліз пролила через мене, я вам і сказати не можу. Але головне — замість мене дрова рубала! А вже ж я, пане, у вас ані одного поліна не розколов, а все вона! Для чого вона мене спасла, для чого я змінився, дивлячись на неї, і пити перестав, не можу вам пояснити. Знаю тільки, що від її слів і шляхетних учинків у душі моїй повсталала переміна, вона мене поправила і ніколи я того не забуду. Але час, уже дзвонять.

Лушков поклонився і звернув на галерію.

З російського переклав *Іван Ставничий*.

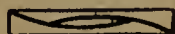

ІВАН ФРАНКО.

Піднесем свободи стяг!

У Богдана сльози в оці,
Та вогонь в душі, в словах:
Згинем, браття, або вгору
Піднесем свободи стяг!

Згинуть — нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани —
Тому війни не страшні!

СТ. ШАХ.

„Бляхарі“ в Сокалі.

(Військовий спомин.)

елика Пятниця 1919. р. А було це 18. цвітня. Ми стояли тоді в Жовкві на випочинку. Команда нашого I. корпусу в Камінці струміловій дала телефонічний приказ, щоби отм. Долуд з одним з своїх куренів вибрався до Сокаля „усмирити“ т. зв. Шурмяківців, що відмовили послуху сокальській команді, а навіть й самому командантові корпусу полк. Микитці, що приїхав був на місце. Треба було їх силою примусити. Отм. Андрій Долуд, командант Х. так зв. куликівської бригади, взяв найліпшу свою боєву одиницю — I. курінь, знаний під назвою „Козацький Загід ім. Гонти“, яким доводив випробуваній у боях сотник Михайло Климкевич, і рішив особисто „переїхатися“ до сокальської „республіки“.

Чета „бляхарів“.

Чета IV. сотні Козацького Загону ім. Гонти.
Четовий — хор. Стан. Верницький.

Вимарш назначено на 18. квітня у 8. год. рано. Днина була прекрасна. По довгих дощах і снігових ожеледах 1919. року засвітило ясне сонечко весняним теплом. Весна усміхалася своєю першою непорочною красою. Увесь курінь з старшинами стояв вже о 7. год. рано готовий на жовківськiм ринку. О 1/28. год. відбув командант Загону

сот. К. свій щодневний докладний звіт. О 3⁴ 8. приїхав отм. Долуд з своєю прибічною „розвідкою“ — в повнім напів фантастичнім черкеськім виєквіпованню і відбув в супроводі команданта Загону перегляд. А Загін представлявся імпонуючо: 4 повні сотні й одна скорострілів. Все молоді хлопці, стрійні, вимуштровані, повні завзятости і певні себе. Переважно галичане, але були й придніпрянци. Стояли до перегляду в розвиненій лінії в черговім порядку, в боєвім строю. Вигляд їх радував кожде військове око і серце, а додавали їм грізного марсового німбу залізни (французького походження російські) шеломи, яких жаден инший курінь в цілім корпусі не мав. Корпусна команда дала їх Загонови за це, що у боях під Городком в марті 1919. р. найліпше списався. Цивільне населення їх боялося. А хлопці з Загону назвали себе згорда „штурмбаталіоном“, а другі курені прозивали їх з зависти мабуть „бляхарями“.

Точно о 8. год. рушив Загін при звуках горністра в дорогу. На переді сам от. Долуд, праворуч командант Загону, ліворуч адютант, а за ними команданти сотень. Усі на конях. Цілий курінь розпочав до маршу улюблену отам. Долудом пісню: „Ми Гайдамаки, всі ми однакі“. І звуки цеї могутньої пісні та рівномірний такт маршу електризували всіх; так машеруючий Загін, як і масу народа, що вийшла при гарній погоді у Велику Пятницю до міста. І видко було усміх вдоволення та сердечної радості на лицах Українців, безмірну ненависть у „сусідів“, переборщену боязнь у Жидів.

Пустився курінь у далеку дорогу. До Сокаля з Жовкви понад 60 км. А що не було потреби аж поспішного маршу, розложено подорож на два дні. Погода сприяла, дорога була правдивою прогулькою. Першу ніч переночував Загін у Мостах великих.

На другий день, в суботу, був уже на місци. В обідову пору прийшли усі сотні до міста і задержалися перед командою сокальської бригади, що поміщалася в лівім крилі будинку тамошньої гімназії. Бригадієром був там тоді сотн. Петрик Петро. На заквартировання визначено Загонови Забуже, це є передмісте на лівім березі Буга. Там розквартирувався цілий Загін із старшинами й отам. Долудом.

По місті пішов страх. „Долудівці, долудівці прийшли“ — переказували собі сокальчане дивним тоном з уст до уст, з хати до хати. І не дуже радо привитали горді републиканці міста Сокаля чужий курінь. До того ще й на Великодні свята. Їх партикуляризм виявився у повній наготі. А додати треба, що більше може у військових, ніж

Сотн. М. Климкевич, командант Козацького Загону ім. Гонти, пізніший командант Х. бригади І. корпусу.

у цивільного населення. Тим більше, що знали, яку ціль мала поява Долуда з „бляхарами“ в їх найдалше на північ висуненім місті. А Шурмяківці, то ославлене „вольне козацтво“, зорганізоване бувшим австрійським фельдфеблем Шурмяком на взір „большевицьких“ засад, зникло цілковито з району міста й околиці.

Загін дістав приказ вичиститися і бути під вечір готовим. „Йдем на резурекцію до церкви!“ — загуділо весело між хлопцями. Команда сокальської бригади дістала запрошення від парохіяльного уряду взяти участь у Воскреснім богослуженню. Бригада запросила й отам. Долуда. І хоч останній був здорожений і не мав навіть часу ще відпочати, постановив прибути на Воскресну Утреню. Але

„Бляхарі“ пють пиво на Забужу в Сокалі на Великдень.

отаман сам нікуди не показувався. Всюди був зі своїми улюбленими козаками, як він називав наших жовнірів. Тому дав приказ „кірхангу“. Загін прийняв приказ з найбільшим вдоволенням. Горячково всі милися, чистилися, кріси і ремені пущували. О 5 год. стояв уже цілий Загін на дорозі Забужа в чвірках. Сотник К. переглянув своїм строгим оком цілий Загін. За ним зелектризував своїм проймаючим зором отаман і дав приказ до походу. „Походом похід!“, озивалися голоси поодиноких сотенних і Загін рушив у дорогу. А був він свідомий того, що на нього звернені очі всіх живучих в Сокалі. Хотів запрезентуватися, що він дійсно Козацький Загін ім. Гонти, з групи отам. Долуда. І варто було видіти, як машерували ті хлопці. Найліпшому військовому баталіонові давних великих армій у нічому не уступав. Дійсно насолодою було дивитися на них. Око радувалося видом такого свого війська, а душа піддавалася якимсь гордим чуттєвим настроям, коли бачила так здисциплінований, згармонізований і виєквіпований курінь серед тодішних часів у тамтих сторонах З. О. У. Н. Р. Отаман на переді, поруч старшини, за ними „розвідка“ в кудлатих черкеських шапках, з нашитими на грудях „гуртами“, з припнятими на поясі ручними гранатами, кинжалом, револьвером та закривленими татарського покрою шашками в силі 12 людей. За ними сотня за сотнею в шеломах, з крісами та ручними гранатами машерували рівномірним сильним військовим кроком. Аж деревляний міст над Бугом захитався. Амбітна місцева залога, що з таким упередженням прийняла Загін, почала на вид такого війська мимохіть м'ягчити і мимоволі признавати в душі їх висшість над собою і приглядалася з заздрістю, але й не без вдоволення, на машеруючих „бляхарів“. А міщане, ті добрі сокальці, на вигляд таких козаків радувалися, тішилися й відразу видно було, що їх початкова

нехить обернулася у загальне признание і любов до „бляхарів“. Очевидно, бо око на вид свого доброго війська мусить у кожного здорово думаючого громадянина розвеселитися. Публика ставала на хідниках, у вікнах, на балконах і приглядалася. А Загін ритмічним, вишколеним кроком приближався головними вулицями до церкви.

В церкві правилася вже Воскресна Утреня. І саме, коли Загін наближався до церкви, висипався святочно при- і настроєний народ в процесією з церкви. Ціла процесія так і застигла на місці. Ніхто не рушився. Очі всіх були приковані до дефіляди машеруючих сотень. „Позір!“ — чути було команду поодиноких сотенних, а як відповідь на сю команду гуділо лише сильне руп, руп, руп... від ударів соток ніг до землі. — „Сотня, в ліво глянь!“ — і чути було, як ціла сотня одним ударом вдарила по кольбах крісів і звернула голови в сторону церкви. Народ стояв, богослуження замовкло і Загін ім. Гонти віддавав військову честь процесії. Так перейшла дефіляда всіх сотень попри церкву. Весь час перемаршу ніхто із зібраного народу з дефіляди і ока не спустив. Настрій і так у всіх був уже піднесений, а в тій хвилині так глибоко проймаючий, що деяким, і то старшим мужчинам, аж сльози з радости до очей тиснулися.

В тім „Христос воскрес“ залунало. Грудь кожного підхопила сю воскресну пісню і слала з усієї сили в небесні простори, як перше „Христос воскрес“ у вільній Українській Республіці не десь там далеко, а тут над Бугом — в Сокалі — в присутності своєї армії, тої першої безумовної підвалини незалежності кожного народу. „Христос воскрес“ співав народ входячи з свічками до церкви, а сотня, що оподалік стояла, привитала свято триразовим вистрілом з крісів. Відтак цілий Загін загремів молодечими й сильними голосами та щирими душами своє „Христос воскрес“ на цілий Сокаль, згадуючи при тім в душах свої рідні стріхи, своїх батьків, яких від падолиста—грудня, може ще й довше, не бачили.

Так стрічали ми перший український Великдень в Українській Республіці в 1919. р. в Сокалі, в тім найдалше на північ висуненім місці В. О. У. Н. Р., якого оборонна фронтова лінія тягнулася далеко на північ і стрічалася з двома сильнішими від себе ворожими пого-івлями.

Жадна сила того світа, щоби змобілізувалася і з цілим адом, не удержить бразованого, освідомленого й ушляхотненого народа в підданстві і рабстві.

Т. Г. МАСАРИК.

ГЕЙЗА ГАРДОНІ.

Скляні посудини.

ден дослідник вичитав, що в глибині озера св. Анни живуть дивотвори, які звабляють людей під воду, висисають їм душі й переховують їх у скляних посудинах.

Дослідник забезпечився в кинджал і револьвер і рушив на дно озера, прямо в палату царя тих дивотворів.

Посторонь у самотнім затишку, у великій глуші, в зеленкуватім освітленню скляних стін кімнати, сидів, напів лігма, старець із довгою бородою — як звичайно в казках. Прихід дослідника вирвав його з задуми.

— Милостивий пане! — сказав приходець, протираючи очі, незвиклі ще до води. — Я вичитав, що ти збираєш людські душі.

— Так воно й є — потвердив Великий Дивотвір. — Поглянь навкруг, усюди видиш тут їхні сліди.

Дослідника пробігли мурашки з жаху.

Підводний нурок фотографує дно моря.

— Навіщо ж ти це робиш? — спитався з обуренням.

— Бо вони цікавлять мене — відповів старець спокійно. — Немає нічого більш займавого над людську душу. Відлучена від тіл, стається вона алмазом, діяментом, очищеним із болота. Зрештою я добираю...

— Неволиш кожного, хто тобі в руки попадеться!... — нервово перебив дослідник.

— О, зовсім ні. Не оден був відсіля викинений за двері. Я збираю самі тільки достойні душі.

— Самих монархів і князів?

— Із цих не маєш тут ані одного. Тут є тільки такі душі, з якими варта розмовляти, яких мені потрібно, до яких я тужу! Цілі дні перебуваю з ними: Сьогодні з цією душею, завтра з іншою, з декотрими й два тижні без перерви, инколи впродовж одного дня — з двома... Сміюся й ридаю разом із ними, за їх підшептом роздумую над загадкою буття, а коли почую втому, заколисаний їхніми словами, клоню голову до сну.

— Тож для вдоволення власних захоплень і нахильностей — ти смієш бавитися чужими душами?...

— Так. Я сам оден на світі, а звірята не зацікавляють мене дуже. Дослідник заскреготав зубами та стиснув у долоні револьвер.

— Зверни свободу душам, що забрав їх у полон!...

— Не розумію тебе — відповів Великий Дивотвір.

— Розкрий зачаровані скляні посудини та пусти на волю нещасних бранців! Зараз, бо згинеш!

Цар із довгою бородою всміхнувся ласкаво.

— Про які скляні посудини ти говориш, необачний чоловіче?! Ач, як то легенда змінює й викривляє обриси правди. Приглянься Блище до цих збірок: Це не скляні посудини, а — книги...

З мадярського переклав *Іван Ставничий*.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

Галицька іділля.

Ніч кінчаєсь. Гаснуть зорі,
Наступає біла днина,
Вже працює там у полі
І конина — і людина.

„Гей, вйо, карий! Гей же, гніда!
Краймо чорную землицю!
Недалеко до обіда:
Я зім хліб, а ти пашницю“.

Сонце гріє, пригріває,
Утомилася конина,
Піт горячий виступає
На всім тілі хрестянина.

„Гей, вйо, карий! Нуж орати!
Ми ж на те на світ родились,
Щоб робити, гарувати,
А тоб вмерли й не нажились“.

День кінчаєсь, місяць сходить,
На подвірю коло тина
У сні тихім ніч проводить
І конина — і людина.

Г. ІВ. СОКОЛОВСЬКИЙ.

„ТУТ СПОЧАЛИ ЗА ВОЛЮ БОРЦІ УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ“.

Картинка — до історії У. С. С.

Присвячую товаришам неволі.

Тадолист 1919. р. Люта зима в повному розгарі. В за-будованнях браїлівської земської лічниці розташувалась лічниця У. С. С. Хорих перевозжувано підводами із Чернятина. Невисказано важко було глядіти на ці перевозини до „нової хати“... Хорі ледви дишуть під нужденними одіялами, або таки просто в дряних плащах, на клаптику соломи... Хотілося плакати, глядячи на таку наругу долі... Та тільки затискалося у безсиллю зуби...

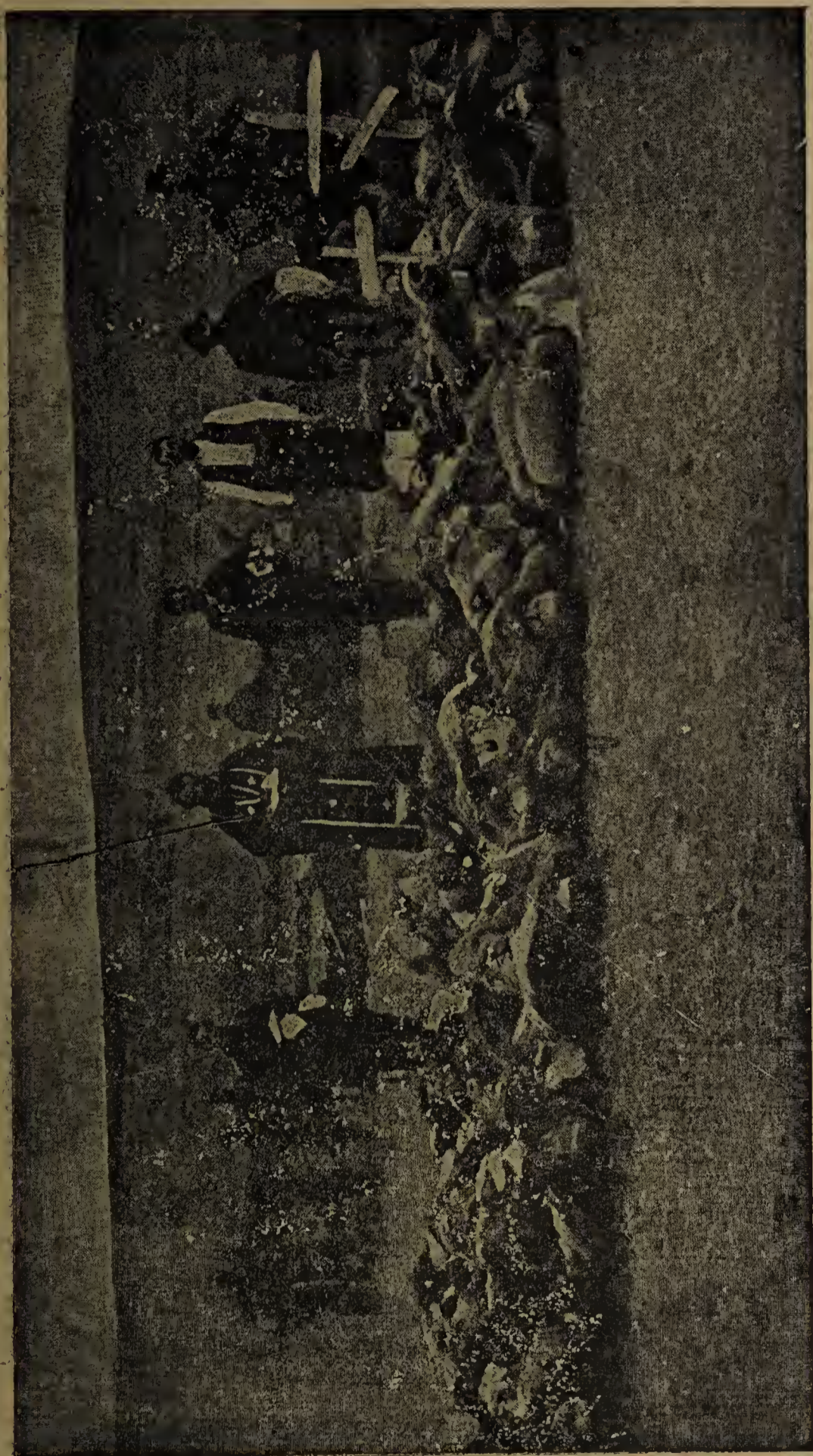
...Нехарні, холодні кімнати. На соломі валяються хорі стрільці... Легіони кровопійного війська насікомих перемашеровують без ніяких перепон з одного хорого на другого...

...На дворі свище завірюха... Хорих безупинно звозять із частин У. С. С., що розташовані в поблизьких елах. Оден

стрільчик замерз по дорозі... Бідненький! А маюся десь жде свого синка... Коли то він поверне!... Он той прийшов і тамтой прийшов..., а мойого Івася як нема, так нема!...

„Возьми, мати, піску в жменю, посій його на каменю,
Як той дробен пісок зійде, тоді син твій з війська прийде“.

Хорим старшинам живеться трохи відрадніше. Їх приміщують у земській лічниці у відділі для хорих з м. Браїлова й околиці, де

Масовий похорон галицьких стрільців на Вел. Україні в осени 1919. р.

вони лежать на чистих ліжках та мають відповідний догляд і харч після дієт. Але стрільцям... Горе! Ой, горе!!

...Я бачив перших померших стрільців. Чотирьох їх, майже нагих, зложено в одній ямі. І тільки вітер буйнесенький шумів жалібно над їх убогою могилою... Старшини і стрільці повертали мовчки із стрілецького кладовища, що розтягалося за лічницею... Про що вони думали?

...Кожного дня умирало кількох стрільців... Умирили й старшини... А стан лічниці зростав із дня на день... Хорих приміщувано вже на коритарях, а потім довелося повідомити команду бригади, щоби частини не висилали хорих до лічниці без попереднього порозуміння з управою лічниці. Лікар, сот. д-р Щ-ий В.*), трудився біля хорих від вчасного ранку до пізньої ночі. Команданти лічниці**) старалися про все потрібне. Але їх прохання і домагання оставали часто-густо без успіху. „Дайте білля для перебрання хорих!“ — „Нема!“ — відповідали в бригаді. Просили одіал, сінників, грошей... І знову відповідали їм двоскладовим словом: „Нема!“... І те „нема“ забирало з поміж живих кращих борців за волю України...

З початком січня 1920. р., покинула бригада У. С. С. своїх хорих на божу ласку... У. С. С. подалися з Денікінцями на південь. Браїлів хвилево заняли Шепелівці, а відтак червоні. Першими гостями в лічниці було двох Мадярів, гусарів б. австро-угорської армії. Командний склад уляг деякій переміні. Зорганізовано між иншим хор. А число могил і хрестів безнастанно зростало!...

В перших днях марта 1920. р. прислано наказ з 1-ої бригади У. С. С. звинути лічницю та перебратися в район Ольгополя до с. Берлівки. Хорих у лічниці було вже небагато... Одні вимерли, другі, поборовши хоробу, розбрилися, хто куди міг... Решта вибралася до нового місця постою. На стрілецькому кладовищі вкопано високий дубовий хрест з таблицею, на якій видніли випалені залізом слова:

„ТУТ СПОЧАЛИ ЗА ВОЛЮ БОРЦІ,
УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ“.

...Я пішов на цвинтар, щоб в останнє помолитися за померших товаришів недолі...

...В половині марта долучилися ми до бригади.

...А з кінцем квітня 1920. р. розігралася голосна трагедія...

*) Захорів у грудні 1919. р. на тиф. Його місце заняв сан. хор. К-ма Р.

**) Було їх чотирьох на протязі 3¹/₂ місяців. Один із них, пор. Дрогомірецький Мар., помер на п'ятнистий тиф.

...Мною кинула доля ще раз у Браїлів. Я навідався до „Земської больниці“ та пішов на стрілецький цвинтар... Багато гробів, в яких спочиває понад 300 стрільців (в тому числі біля 20 старшин), розсунулося, позападалося... Тільки високий дубовий хрест стояв не-двигно...

...Я в останнє оглянувся позад себе, щоб іще раз глянути на високий дубовий хрест... І здавалося мені, що він похитнувся та прибрав червоно-кріваву закраску...

...Жарке, червнєве сонце сипало на чорну землю мільярди благодатних лучів... Я роздумував над тим, кілько то нещасних батьків і матерей виглядає своїх синів, кілько то жінок та сестер тужить за своїми мужами й братами?!

...Дорогі мої, не ждять їх! Вони вже ніколи не вернуть до вас! І навіть чорний ворон не занесе їх костей на землю рідного села!...

...Минуло два роки з того часу... Була холодна зима, як у браїлівській земській лікарні, розташувалася лікарня У. С. С....

Чортків, падолист 1921.

СЛЪОЗИ.

Коли Бог сотворив світ, вислав між людей двох вірних слуг своїх — Радість і Смуток. Були вони собі рідними братами, але зовсім до себе неподібними й інше мали післанництво. Радість витали всі й усюди з усміхом й отвертими руками. Тихий Смуток стрічав лише захмарені лиця, роздерті болем серця, а нічого не мав, чим би усмирить біль невинних людей. Прилетів отже до Бога і просив:

„Господи! Твоя воля є, щоби дітям Твоїм зсилати біль і терпіння. Хай отже діється вона, як що так мусить бути. Дай однак мені лік на усмирення терпіння і скрижаль невинних людей. Не для себе, а для тих мільонів дай, — благаю Тебе!“

Бог строго глянув на смиренного слугу, але що любив його, прикликав його до себе блище, положив руку на рамени і в безмежній доброті своїй сказав:

„На усмирення болю і страждань назначаю Тобі як лік для невинних людей — сльози!“...

*

Ах, Господи наш, Боже! Кілько то неповинних сльоз полилося вже від того часу на українській землі?!

[Народня легенда.]

ВОЛОДИМИР МАРТИНЕВИЧ.

„На хвалу Божу!“...

Оповідання.

З Твоїх, Боже, дарів — Тобі жертва!

I.

ри мурованій дорозі, що веде з місточка Микулинців до міста Тернополя, знаходиться по одній і другій стороні багато пам'ятників. Ставили їх наші діди та прадіди на якусь пам'ятку, — як жертву, або як тепер наш нарід говорить, на якусь „інтенцію“.

Пам'ятники, або як їх нарід з латинська в нашій околиці називає, фігури, зображують різних святих угодників божих, як св. Івана, Миколу, Онуфрія, Фльоріяна, однак найчастіше Ісуса розп'ятого на хресті і Пречисту Діву.

Пам'ятники ці давно дуже шанували так християне як і жиди. Знаю такий случай: їхав жид до міста з селянином на торг. Селянин їдучи попри пам'ятник якось не завважав його. Забув скинути шапку, перехреститися. Та жид сейчас здержав його, зліз з воза і відозвався до нього: „Я з тобою, Іване, дальше не поїду!“ „Чому?“ — питає Іван здивовано. — „Бо я боюсь“ — каже жид, — „з тобою їхати, коли ти їдеш попри ваше святий і не хрестишся“. — І не поїхав з ним дальше.

Говорю шанували давніше, бо тепер підчас війни знаходяться ті пам'ятники без голов, без рук, без боків, або зовсім повалені і знищені від арматніх стрілен або злобної руки. Впрочім не дивота, що війна знищила ті пам'ятники; вонаж знищила і дорощі пам'ятники — національні.

Оден з таких придорожних пам'ятників поставлений при мурованці, як віжджається до Тернополя по лівій стороні, низше жидівського окописка, зображує св. Теклю.

Цей пам'ятник має вже свою історію і то досить смішну. Не так давно він поставлений, але його вже кілька разів наші „побожні“ християне крали. Не знаю чому, цей саме пам'ятник не має щастя постояти на однім місци, лиш привик вандрувати?! — Чи тому, що він гарно і делікатно вирізблений та невеличкий, а через це легко його здоймити одному чоловікови з підставки і забрати на віз їдучи з Тернополя, чи може поставив його який „побожний“ християнин за вандрівні гроші. Є на нім вирізано: „На честь і хвалу Божу!“..., але за що, то нема написано. Пам'ятник цей крали сусідні селяне і ставили з побожности на своїм полі. Тернополяне відшукували його і стави-

ли назад на тім самім місці. Забирали його звичайно навіть без відома нового властителя. Так було кілька разів. Останній раз украв його селянин Ілько Тягнибіда з Дарахова. Було це майже на рік перед світовою війною. Тернопільським христіянам вже навкучилися ті пригоди з св. Теклею. Попитали троха за ньою і викинули з пам'яті. Не забули однак за ню жиди. Вони привикли до того пам'ятника, бо він все був їм на очах по дорозі на окописко. Вони не могли забути про нього, кілька разів дивилися на порожнє місце, де стояла св. Текля. Вони не вірять вправді по християнськи, але є дуже забобонні. Приписують не раз і християнським предметам різні забобонні прикмети. Їх забобон і присилював їх до цього, що вони віднайшли св. Теклю і спровадили на місце.

II.

Перед світовою війною показувалися різні знаки. Появилася комета Галея, котра досить нагнала людям страху. Були початки саранчі. Був великий урожай. Затьми сонця. В Тернополі вибухла червінка і ширила страшне смертне спустошення. А найбільше таки між жидами. Не через це, щоби вона любила спеціально потомків Авраама, Ісаака і Ревеки, але ширилася вона між ними через їх нехарність, нечистоту і через це, що вони не здержувалися від їди овочів сирівцем. Натомісць хотіли знищити її забобонами. Ходили на християнський цвинтар, — крали з гробів хрести, палили їх і тим вуглем обкурювалися навкола хат, щоби хвороба не могла приступити до них. — Бігали по місті і кричали, як у кого занедужав хто небудь. Кричали доти, доки який „гой“ не спитав, чому він так кричить. Тоді переставав жид, чи жидівка кричати. Нічого не відповідав на питання, лиш мовчки вертав до дому. Жиди вірять, що в цей спосіб хвороба уступить. Дійсно не раз так було, що такий кричучий, як прийшов домів, то вже хвороба в нього пропала, бо застав вже хорого в вічній мовчанці на землі серед хати*).

Придорожна статуа божка громів за поганських українських часів.

*) У Жидів кладуть померших сейчас на землю.

Вінчали також на своїм окописку пару бідних молодят. Ніщо однак не помагало. Пішли вони до свого цадіка і почали серед плачу просити, щоб їм порадив, як сю хоробу вигнати з міста. Принесли йому дари. Цадік приказав кільком визначнішим, богатшим хаситам прийти за кілька днів, а він дасть їм пораду. Може бувби цадік так скоро не спішився з порадою, але і в нього занедужав найстарший син, що мав наслідити по нім рабінат.

Цадік настрашився і загризся дуже. Запросив до себе сейчас крейцрабіна, Ізраеля Фрідмана. Почали оба молитися, радитися, пере-

глядати талмуд, якимби це способом зарадити хоробі. Крейцрабінови так скоро ніщо на гадку не приходило, хочай він був дуже вчений. Але цадікови, що турбовався хоробою сина, приходили різні гадки. Якось прийшло йому на думку окописко. Чи він думав, де поховати сина на случай смерти, чи що — не знаю.

Роздумуючи над цим, пригадав собі, що цей християнський пам'ятник, який стояв коло їх окописка, хтось украв. Жиди нераз йому скаржилися, що місце стоїть порожнє, а голям байдуже і не хотять шукати за своєю святою.

Тоді пускав він цю скаргу помимо вуха, але тепер сам почав роздумувати над цим, чи то на них не мститься. Цей пам'ятник стояв недалеко їх окописка, тому було й їх обов'язком пильнувати його. Поділився він

Придорожна статуа божка сонця за поганських українських часів.

тою гадкою з крейцрабіном. Крейцрабін застановився над тим і сказав:

„Можливо, що через це між нашими такий помір. Дивлюсь“ — каже — „між гоїмами менше вмирають, бо в них над брамою кладовища знаходиться вирізблена голова терплячого Йошуа*), а коло нашого нема нічого. Треба тому якось зарадити“.

Порадилися обидва і постановили дати своїм вірним приказ, щоби самі шукали за християнською святою, що пропала. Якби немож було відшукати, то рішили зібрати навіть гроші, піти до най-

*) По єврейськи Ісус.

старшого галеха гоїмів і просити його, щоби замовив за ті гроші новий пам'ятник і поставив його на давнім місці. Найстаршого галеха гоїмів вони дуже любили і шанували.

Сейчас цадік вислав свого місьюриса скликати визначніших вірних. Коли сі прийшли, висказав він їм свій здогад. Вони одобривши його думку та попросили його, щоби він в найблищу суботу об'явив це усім вірним у біжниці.

Так і сталося. В найблищу суботу по молитві об'явив цадік жидівській громаді через що хвороба на них так мститься. Всі аж завийсали, коли про це згадав цадік. Вони собі знову пригадали св. Теклю. Дальше представив цадік, що йому цей здогад наслав сам Пан Біг підчас молитви, отже він є правдивий. Жиди признали йому рацію. Тоді піддав їм свою раду, яку одобрив вже й крайцрабін. А саме:

Треба їм самим пошукати за пам'ятником св. Теклі і спровадити на давнє місце. Хай отже розійдуться в околицю, переглянуть усі фігури, нагробники і пам'ятники по місточках, селах, дорогах, а може де пізнають його. Як що по якімсь часі не можна буде все такі відшукати, то мусять зложити самі гроші на новий християнський пам'ятник. Всі вислухали побожно ради цадіка і постановили гаряче під „хайрем“ виконати його пораду. Неоден мав біль на серці і турботу та хотів їх найскорше збутися.

Від першого дня слідуєчого тижня з'явився до роботи. Розіхалися в різних напрямках по селах, на купно і на ярмарки. По дорозі оглядали всі хрести і фігури, заходили на цвинтарі, під церкви, але безуспішно.

III.

В селі Дарахові жив селянин Ілько Тягнибіда. Від якогось часу натягала його дійсно біда. Дуже йому не велося. Як з Петрового дня не везло. То корова згинула, то безроги відійшли, то коняку хтось вкрав. На самім кінці захорувала йому ще й жінка так тяжко, що ледви видер її з кіхтів смерті. Постановив собі підчас слабости жін-

Придорожна статуа божка війни за поганських українських часів.

ки, що як йому Бог жінку піднесе з постелі, то зробить якусь жертву Богови. Бог дав і жінка вийшла. Встала з ліжка і почала вже помалу займатися хатою.

В найблищу неділю прийшли обоє з церкви і пообідали. Жінка Анна сіла під вікном на лавку, Ілько сів у її ніг на стільці і вона почала йому ськати в голові. Підчас того зговорилися обоє про її тяжку хворобу. Ілько визнав Анні свою постанову, яку він прирік Богу виконати, якщо вона виздоровіє. Анна навіть утішилася постановою мужа і почали обоє радитися, якуби то жертву зробити Богови. Вкінці впала на гадку, що добре булоб поставити фігуру — пам'ятник „На хвалу Божу“ на своїм полі.

„Коли це, Ганно, дорого коштуватиме“, — сказав Ілько, — „а коло нас дуже круто тепер. Я думав дати на Службу Божу за твоє здоровля і справити обід убогим“.

„То знаєш, Гільку, не буде ніякої пам'ятки. А фігура — то буде вічна пам'ятка. Бачиш, є фігура на Курочки полі, на Стефанишина, Адамка і ми поставмо яку недорогу“, — відповіла Анна. „Від губи собі відоймім, а спроможимося на се діло!“

Ілько подумав, подумав і вкінці згодився. Однак йому та постанова жінки була таки за дорога. Він був скупий, тому жаль йому було гроша. Почав вже в дусі жалувати, що виявив свою згоду жінці. А дуже любив Анну і не хотів її йти на перекір та ще й по хворобі. Думав, як вийти хитро-мудро з того положення.

Анні прирік, що вкортці при вільнім часі поїде до Струсова до Дамяна і замовить пам'ятник. Але час йшов, а Ілько якось не спішився. Анна вже й сварила на нього. „Через твоє лукавство знов може нас Пан Біг покарати“ — говорила йому нераз Анна. Однак то нічого не помагало. Ілько ніщо не говорив. Мовчав та думав, як вийти з цього положення. Але пригодилася йому нагода, яка привела до того, що Ілько і грошей не дав і пам'ятник Богови на хвалу на своїм полі придбав.

IV.

Раз, а було то під весну, закупили тернопільські купці, жидки Сруль Кац, Ейзік Міллер і Фішель Лянцет збіже в дарахівськiм дворі в пана Ходаковського. Наняли дарахівських селян, щоб їм це збіже завезли до Тернополя. Між іншими наняли й Ілька Тягнибіду. Привезли це збіже дарахівці в п'ятницю перед вечером до Тернополя. Скинули до магазину і дали худобі їсти, щоби підпасти її по тяжкій праці. Одні з господарів стали коло возів самі дещо закушувати, а другі пішли скоро на ринок, щоби ще купити жінкам і дітям гостинців перед сабашем та оселедця собі до хліба. Ілько Тягнибіда пішов також у місто, але не за гостинцями й їдою, бо йому було жалко гроша. Він пішов у місто шукати за пасажирами до Микулинців або Теробовлі. Йому жалко було порожнем вертати. Хотів ще дещо з поворотом заробити. Шукав пасажирів довший час, але не міг знайти. Раз тому, що це був звичайний день, то багато людей не прибуло до міста, а по друге і д'ятого, що заходив сабаш і жиди, що найбільше їздять, скоро поїхали до дому. Ілько Тягнибіда лихий вертав

до воза. Йдучи дорогою лопав батогом і спльовував раз у раз з до-сади.

На додаток прийшовши до воза не застав вже й своїх то-варишів. Вони позалагоджували свої урудки, попасли коні та поїхали не чекаючи на Ілька.

Ілько зі злости і тому, що коні висипали обрік з опалки, добре вибив свої коні, відтак запряг і поїхав. Як виїздив з міста, вже добре смерклося.

Виїхав за микулинецьку рогатку. Коні почали йти помало під гору. Ілько думав над цим, що діється дома, яка ще жде його робо-та, як приїде, чи січка нарізана, чи на вечеру що матиме. З цієї задуми збудив його поїзд, що надійшов попід міст з Тернополя на Га-лич. Коні йшли помало даліше форкаючи, а Ілько обернувся і дивив-ся за поїздом, що посунувся скоро, неначе величезна гадюка з пала-ючими очима, оставляючи по собі клуби іскор і диму.

Коли відвернув голову, коні його якраз переходили коло фігури св. Теклі. Ілько глянув на пам'ятник і пригадав собі свою постанову. Глянув ще раз на фігуру — і вона подобалася йому. Гарно виріз-блена, вимальована на ній сукня і верхня одіж. Міжтим майнула йому гадка в голові, якби так забрати цей пам'ятник і поставити на своїм полі. Мавби спокій з Анною і з своїм обітом. Скаже Анні, що ку-пив дешево в Тернополі і матиме спокій. А якраз їде до дому по-рожнем. Глянув раз, другий, серце йому вправді якось забилося, але рішився.

Оглянувся на всі сторони, чи хто не їде, — здержав коні кілька кроків за фігурою і зліз з воза. Підійшов до св. Теклі ближше і по-чав її оглядати та міркувати, як її забрати. Ніч була ясна — місячна. Видно було, як у день. — Ілько почав молитися, бо найшов на ньо-го страх. — Відтак обняв св. Теклю і — порушив.....

Почув, що у підставі рухається, бо фігура була складана. По-пробував ще раз і зняв верх. Чим скорше заніс його на віз. Оглянув-ся знову, чи хто не йде, — послухав, чи хто не їде. Не чути було нічого. Ніхто якось не шастався, лиш деревина шуміла колисана вітром.

Ілько перескочив скоро через рів і забрав підставу. Положив її на віз, прикрив добре соломою, перехрестився звернувши очи до Бога — сів на віз і поїхав.

* * *

Приїхав Ілько пізно домів, майже на досвідках, а голодний був як вовк. На питання Анни, чому так пізно приїхав — відповів, що мусів їхати поволи і довше задержався у Тернополі. Чому, — то потому її скаже і щось покаже, а тепер най дає скоро щонебудь їсти. Подала мужови застиглу вечерю з кухні, але він не питав, що страва зимна. Їв — аж за вухами тріщало... Зів скоро і вийшов з ха-ти. Взяв зі собою ключ від стодоли, в стодолі зробив місце на тоці на потемки. Здоймив поволи св. Теклю з воза і положив її на тоці.

Пішов до хати і викликав Анну. „Візьми лише лампу, бо ще темно і нічого не побачиш“.

Анна взяла лампу і пішла за ним до стодоли. Коли увійшли до стодоли — Анна, побачивши пам'ятник, — здивовано закликала: „А це що, Гільку?“ — „Я вже сповнив свій обіт Богови, Ганно. Що прирік — то й виконав“, відповів червоніючи Ілько. Трафилосся мені в Тернополі щастя. Їхав Микулинецькою вулицею (кн. Острожського), по-

Поділля. Мінарет на руїнах твердині Хотин.

Анна, бо була письменна. І підійшла ближче до пам'ятника. Зігнулася і присвічуючи собі лампою почала читати на голос: „На честь і хвалу Божу побудовано року 189...“ Прочитала і каже до Ілька: „Того напису не треба зовсім замазувати. Він може послужити і для нас“.

Ілько мовчав.

бачив я на однім подвір'ю фігури. Зайшов до хати і поспитав, чи не має на продаж якої фігури? Відповів каміняр, що є кілька. Між ними я вибрав собі сесю. Вона мені подобалася“.

„Дивись, Гільку“, — показала Анна рукою, — „на ній уже щось написано“.

Гілько збен-тежився, але скоро відповів:

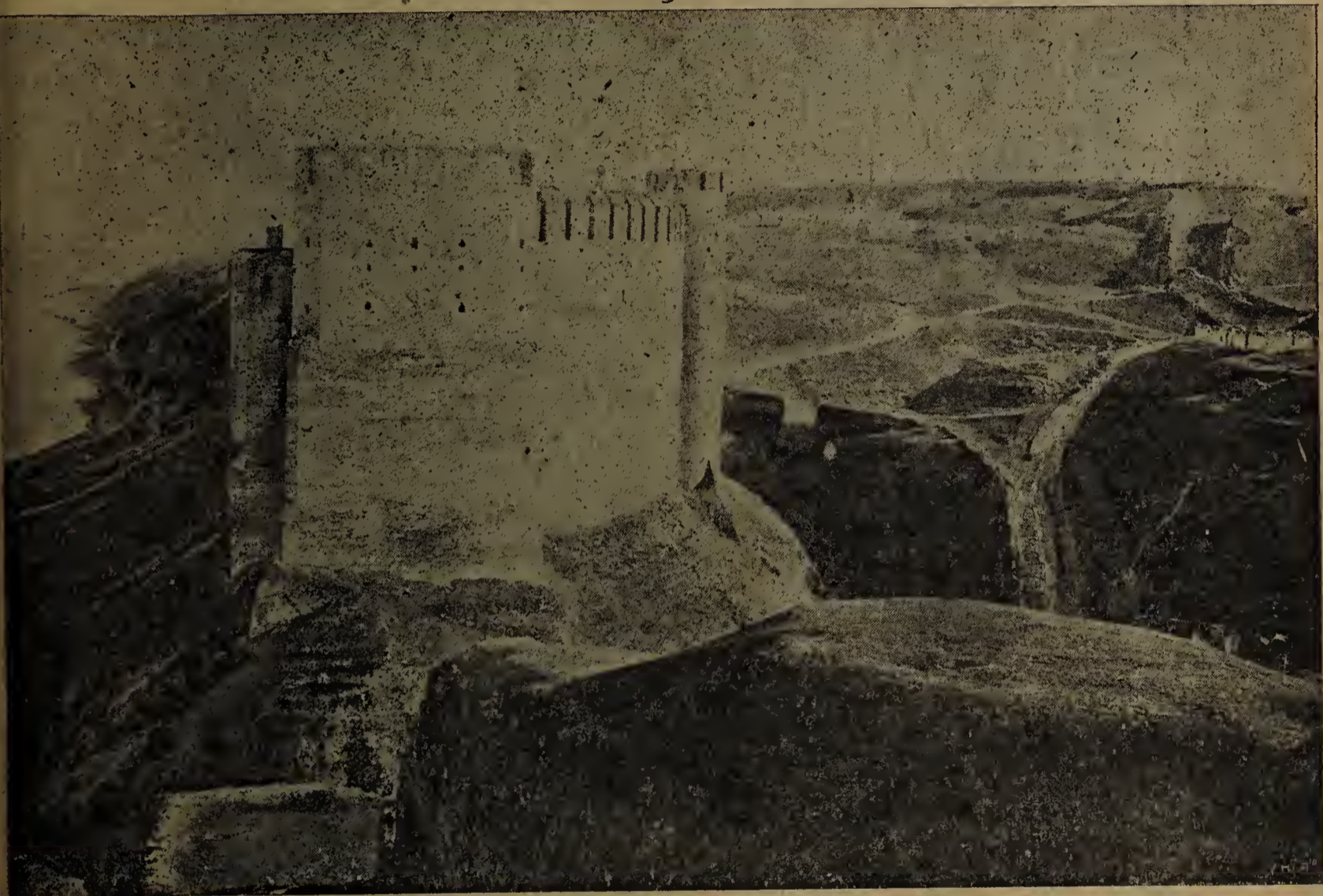
„То ніщо. Цей каміняр робив цю фігуру колись на замовлення і виписав ці слова. Однак цей, що її замовив, не відобрав і фігура осталася. Тому я її дешево купив. Дав я за неї всего 30 корон. Мені здається, що ті слова дадуться замазати“.

„Ану — чекай, Гільку, я прочитаю, що написано“ — сказала

Анна втішилася дуже тим пам'ятником та похвалила свого Гілька. Замкнули стодолу й пішли спати.

В суботу вечером нарадилися Ілько й Анна, що поставлять свою фігуру на полю Анни, котре тягнеться до дороги, що провадить з їх села до Хмелівки. — Як урадили, так і зробили.

Ілько вивіз слідуючого тижня фігуру св. Теклі на умовлене місце, зложив обі часті і поставив Богови на хвалу.

Поділля. „Малий замок“ твердині Хотин над Дністром.

Неоден з Дарахівців їдучи до Хмелівки поглянув на фігуру, перехрестився та подумав здивовано, коли вона так скоро виросла на полю Ілька Тягнибіди. Дехто навіть пригадував собі, що таку фігуру вже навіть бачив десь і завидував Ількови.

V.

Минуло більше як півроку від часу, як пропала св. Текля. Трудно було її відшукати. Вже жиди шукали майже два місяці і вони не знайшли. — А червінка панувала в Тернополі. На жидів упав страх. Плакали жиди на своїм окописку по гробах, ломали руки і проклинали того, що вкрав св. Теклю. Ніщо не помагало.

У гречані жнива вибрався тернопільський купець Ельо Горнштейн до Бучача в якійсь важній справі. Залізницею не міг їхати, бо лихе було положення. Поїхав отже возом з тернопільським міщанином Петром Завадовичом. Дорога йому випадала через Микулинці-Струсів-Дарахів-Хмелівку і т. д. До Дарахова приїхав Горнштейн по полудни. Завадович здержав коні коло коршми на попас. Купив собі кислого молока, випив з хлібом, що взяв собі з дому на дорогу і чекав. Горнштейн перекусив рівнож дещо в коршмі, закурили, напоїли коні і рушили в дальшу дорогу. — Дорога йшла все то з гори то під гору. Коні через се йшли то бігом то поволи — для того Горнштейн не міг дрімати, як то є звичай у Жидів. — Приглядався роботі селян, як вони гречки косили і вязали. Поздоровляв їх, желав їм щастя та питав про молотність. Селяне йому вічливо відповідали й дякували. Підіхали так під гору, де стояла фігура св. Теклі на полю. Ілько Тягнибіда якраз вязав з Анною гречку.

Завадович зрівнавшись з пам'ятником, скинув капелюх — перехрестився, а відтак крикнув до Ілька: „Дай Боже щастя!“ — „Дай Боже і вам, дай Боже!“, — відповів Ілько.

Горнштейн рівнож звернувся в ту сторону і сягнув ліниво пальцями до шапки. Підчас цього глянув мимоволі на фігуру. Майнуло йому в голові, що він десь такий пам'ятник бачив. — Подивився ще раз. Сейчас прийшла йому на гадку історія з тернопільським пам'ятником, що пропав, страшна епідемія та приказ цадіка. „Станьте но, Завадович“, закричав Горнштейн — сильно врадованим голосом.

Завадович не встиг ще добре здержати коней, а Горнштейн стояв уже на землі. Завадович не знав, що сталося. Видивився недовірливо на Жида.

Горнштейн перескочив придорожний рів і видерся на окіп, де стояв пам'ятник. Підійшов ближче і почав добре приглядатися. Пізнав, що це дійсно той пам'ятник, що стояв коло їх окописка. Для більшого запевнення, прикликав до себе Завадовича, який підчас його оглядин дивився на нього як на божевільного. Коли Завадович підійшов, сказав до нього Горнштейн:

„Придивіться добре, пане Завадович, чи то не ця свята, що то пропала коло нашого окописка?“

Завадович глянув і аж скрикнув здивовано:

„Та сама, пане Горнштейн! Справді, а вона як тут взялася?“

Ілько й Анна застановилися рівнож при роботі на полю. Ілько налякався, бо прийшла йому зараз на думку крадіж, та догадувався, що це певно тернопільські люде. Буде великий сором, погадав собі в дусі. А тут тільки людей в полі. Анну здивувало це також немало, чому тих двох подорожних так приглядаються їх фігурі. Заки мала час поспитатися Ілька, чому ті подорожні так оглядають їх пам'ятник, закликав Горнштейн Ілька до себе:

„Пане господарю, ходіть-но сюди!“

Ілько кинув граблі і пішов, отягаючися. Анна цікава пішла за ним. Хотіла також знати, чому кличуть її Гілька. Коли Ілько прийшов до Горнштейна, той різко запитав його:

„Чиє це поле?“

„Моє“, — відповів Ілько. — „Або що?“

„А фігура чия?“ — запитав Горштейн, показуючи пальцем на пам'ятник.

„А чияж? Моя! Я купив її і поставив на своїм полі!“ — відповів ніби певний себе Ілько, але збентежився і почервонів.

„Брешеш! Ти її не купив — ти її вкрав!“ — закричав Жид на цілий рот.

„Ні, єврею! Мій чоловік купив цю фігуру під весну в Тернополі!“ — відповіла Анна, боронячи свого мужа.

Не передчувала, що цим викриє всю правду. Горштейн, по її словах, уже не мав ніякого сумніву. Засміявся лише іронічно з наївності Анни і звернувся до Завадовича:

„Ну, ну! А гіт гешефт! Чуєте, пане Завадович, де він її купив?“

Відтак закричав до Анни:

„Він її не купив, а вкрав! Той злодій!“

„Як ви смієте казати, що я вкрав?“ — підступив Ілько Жидови під ніс. — „Як ви смієте називати мене злодієм?“ — Поставився до Жида і розмахнувся рукою. — „Я купив цю фігуру, а не вкрав!“

„Я не боюся за твій кулак! Ти брешеш! Ти її вкрав! То наше тернопільське Маткі Боске. Я пізнав її“ — показуючи пальцем на свої груди — „і той чоловік“, — вказуючи на Завадовича. — „Щоб я так бачив Бога в небі своїми очима, як я тоє Маткі Боске добре пізнав. Ми її пізнали обидва, вона стояла коло наше окописко. Вона — наше!“

Ілько почервонів, спустив руку, бо по тих словах переконався, що вже не збаламутить Жида. Спустив голову і воркнув під носом:

„Я її купив!“

Підчас їх сварки збіглися люде з поля і обступили їх довкола. Горштейн, звертаючися до господарів, запитав:

„Котрий з вас, панове господарі, був у Тернополі?“

„Я — я — я!“ — відповіло кількох господарів.

„Подивіться на цю фігуру, чи то не та сама Маткі Боске, що стояла коло нашого окописка, як віжджається до Тернополя? Вона півроку тому пропала нам. Та сама, чи ні?“

Господарі глянули на пам'ятник і крикнули здивовано:

„Та сама, присяй Богу!“

Анна, яка стояла і здивовано дивилася розтворивши рот то на Ілька то на подорожних, — не вірила зразу, щоби її Ілько допустився так поганого діла. Але як господарі потвердили слова правди Жида, дала віру всему. З жалю закричала переразливо і вміла. Жінки кинулися ратувати її.

„Як тобі не сором, Гільку!“ — закричали господарі до Ілька, який мовчки стояв блідий, спустивши голову.

„Він каже, що він цю фігуру купив!“ — відізвався Горштейн. — „Чорний рік на тебе, кільки ми через тебе витерпіли! Щоби ти

тільки разів конав, кільки наших через тебе вимерло, заки я її тут найшов!“

Кляв Горнштейн з жалю, із злоти й радости. Був дуже вдоволений, що він був на тільки щасливий у Бога, що йому вдалося відшукати цю фігуру.

По хвилині знову звернувся до дарахівців з вічливими словами:

„Ми з тим чоловіком“, — вказуючи рукою на Завадовича, — „тую Маткі Боске заберемо. Я її вже тут не лишу. У нас буде велика радість, як я її привезу. Добре, панове господарі?“

„Добре!“ — відповіли всі одноголосно.

„Ми вже, пане Завадович, до Бучача не поїдемо. Вернемо до дому. Везіть фігуру до Тернополя. А тепер будьте так добрі, панове, госпо-

Сліди козацького табору з часів битви козаків з Поляками під Берестечком на Волині.

дарі“, — говорив Горнштейн, звертаючися до дарахівців, — „поможіть зняти цю фігуру та зложити її на віз. За труд дам добрий могорич“.

Господарі послухали його і скоро це зробили. Коли було вже все готове до дороги і Горнштейн мав сідати на віз, пригадав собі Ілька, але його не було вже. Пішов до дому.

Горнштейн запитав господарів, як Ілько називається на прізвище, записав собі Ілька і кількох господарів на свідків. Попращався з селянами і поїхав до Тернополя.

VI.

Велика була радість Жидів на другий день, коли довідалися, що Горнштейн віднайшов і привіз ославлений пам'ятник до Тернополя. Зараз побігли з цею новиною до цадіка. Цей аж вайкнув з радости. Казав покликати Горнштейна до себе. Коли Горнштейн прийшов, уділив благословення йому і його рідні. Назвав його дуже щасливим чоловіком, бо вдалося йому спасти всіх братів по вірі від нещастя.

Відтак постаралися Жиди, що християнське священство з великою церковною парадною спровадило фігуру св. Теклі на давнє місце, а Ілька Тягнибіду заскаржено за злочин святотатства до суду.

Чим це було би скінчилося, не знаю, бо до розправи не дійшло з причини вибуху світової війни. Ілько пішов з першою мобілізацією до війська, як резервіст. Москалі заняли Галичину.

Чи спровадження фігури св. Теклі недалеко окописка спинило епідемію між Жидами в Тернополі — також не знаю.

Микулинці, 22. IV. 1922.

АРК. ЖИВОТКО.

ТАМ...

Всунулась Дійсність
до хати в ночі...
Сіла в куточку...
Окуталась в мряку криваву...
Зуби осклабила...
Регоче...
Сміється...
„Не треба! Не треба! Мовчи!“
Квіти осипались...
Стежка червона — кривавий стру-
Тихо співа колискову [мок...
Дніпро...
Тихо співа...
Стереже у ночі...

— „Цить, моє серце!
Не треба ридати!
Чуєш?
Зойкнули струни...
Глухо...
Далеко...
— Нема!
Думкою - смутком
Поглядом - сивим
Серце ланів обійма...
Цить, моє серце!
Чом важко так бешся?

Хиба-ж ти не чуєш?
Тихше!...
Слухай!...
— — — — —
— — — — —
Регіт блиснув на струнах...
На-бік!
Нумо! Нумо по степах!...
Згук від кобзи — грім акордів —
Лине, лине навкруги...
Тирса...
Верби...
Там тополі...

Усміхається Дідусь...
Вже не пісню колискову
Над колискою Тараса
Сивий Дід співа в цю хвилю...
— „Гей, до лави!
Гей, до зброї!“ —
Кличе хвилями Старий...

Дощ ударить з ясним громом,
Стежку вкриє буйним цвітом,
Сонце в небі усміхнеться —
Ніжно, тепло обігріє —
Над старим Дніпром високо
— Не підкупную Любов...

9. березня 1921.

Досвід учить, що армії не все вистарчають до ратовання нації; натомісць нація, яку боронить цілий нарід, — є непобідима. **НАПОЛЕОН БОНАПАРТЕ.**

Евакуовані українські залізничники в Мукачеві (Закарпатська Україна) 1919. р.

Фотографічна знімка підчас злету дипломатичного літака Українського Галицького Уряду з Відня до Кам'янця дня 6. IX. 1919. р. Фотографічну знімку зроблено заходами пп. 1) Алексія Слюсаря і 2) Миколи Федака.

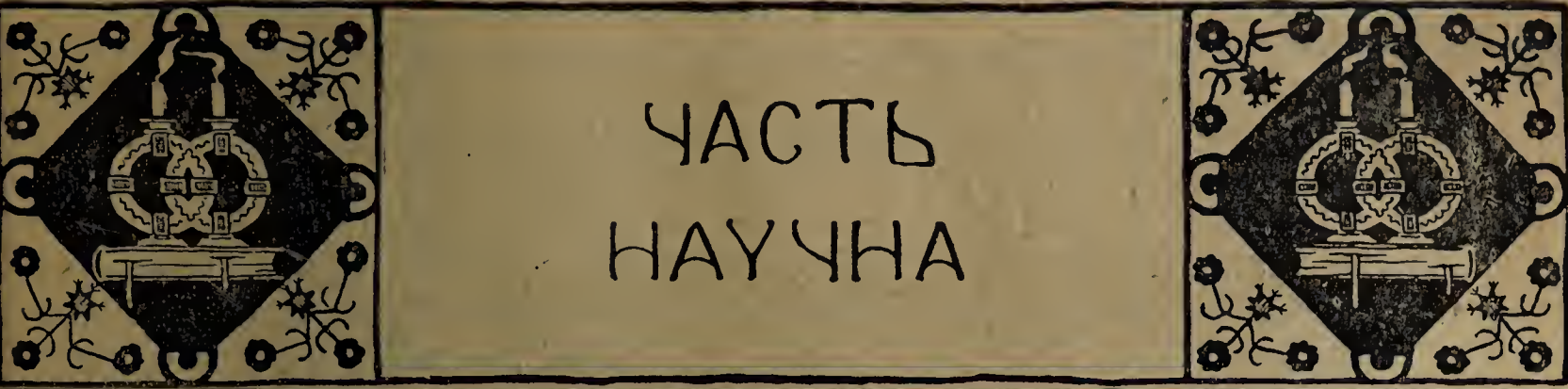
О. КОННОР.

„Ірляндські Пісні“.

Не плач, невольнику! Не думай, що мольбою
Умолиш гнів небес, щоб над тобою змяк!
Не думай, що упир, згодований тобою,
Сам схоче кинути засохлий твій кістяк!
Від чуда ждеш собі кінцевого спасіння?
Рим має збавити тебе від хижих лап?
До неба йти ще час! Безцільне-ж бо й терпіння —
Спасайся, брате, сам, а ні, то гинь, як раб!

Переклав Василь Щурат.

ЧАСТЬ НАУЧНА

З географії України.

(З книжки: Мик. і Дм. Сумцови: „Географія України“; Харків, 1921.)

Волинь.

ОЛИНЬ — стара українська країна, зазнала на своїм довгим віку далеко більше всяких змін і суспільних катастроф, ніж яка інша сторона широкої України. Бачила вона напади Поляків, Татар, Литви, і знову Поляків, бачила козаків Хмельницького і гайдамацькі загони, служила ареною найзавзятішої боротьби, яку мали церкви католицька й православна, змагаючися за перевагу на європейському сході. Все бачила стара Волинь і зберігла чимало пам'яток колишнього під захистом своїх глибоких пуш.

Волинь — вельми просторий, багатий край, з занадто різними місцевими особливостями. На півночі сумний лісовий, низький, надзвичайно болотяний, по середині горяний, з численними мінеральними багатствами, подекуди вулканічний, на півдні більше рівний, почасти пісковатий і степовий.

Кождий, хто читав історію, добре памятає, як княгиня Ольга пімстилася на Деревлянах. Деревляне — це було таке українське племя, а звалося воно так тому, що деревлянський край був покритий лісом та багном. Цей край тепер зветься Поліссям і ділиться на дві частини: Волинське Полісся і Пинщина. Тепер лісів на Волині ще доволі, та люде вже здавна покинули лісове господарство, ловецтво й рибальство й узялися до хліборобства. Хати на Волинськім Поліссям великі, деревляні, соломою криті, садками оточені, господарські будинки гарні. Одежа заховалася стародавня, особливо гарна міщанська одежа. Носять запаски й плаhti, подібні до гуцульських. Пинське Полісся живе бідно, хати деревляні, дах розкиданий, народ одя-

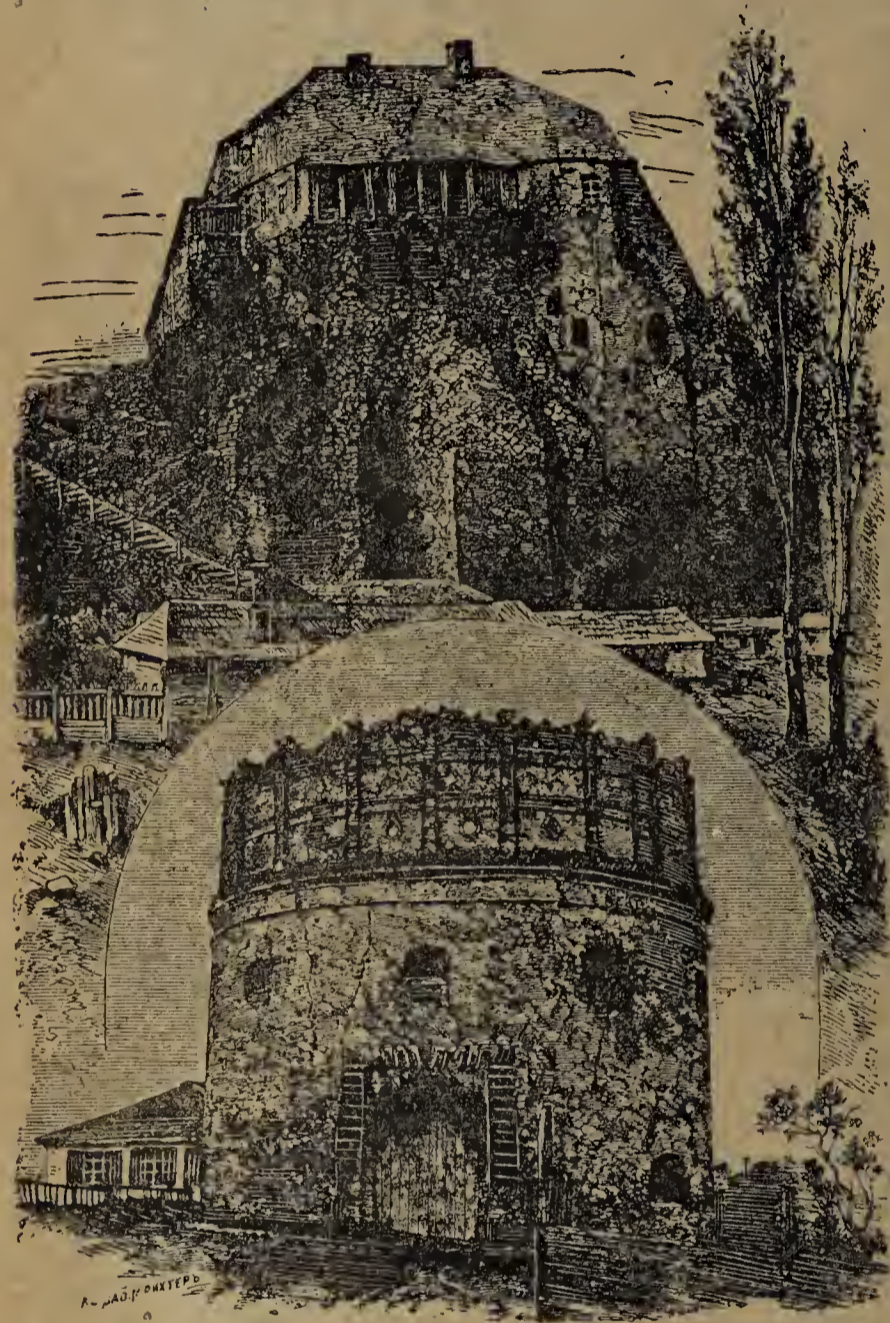
гається бідно. Полісся, а надто пинське, культурно занедбане й жде енергічних робітників.

На Волині велика історична спадщина, від різних віків, різних народів, як дуже давніх, що вживали кам'яні знаряддя, так і пізніших Русичів-Українців, що живуть у цім краю здавна і згадуються вже на перших сторінках старих літописів. Хоч край руйнували дуже часто Татари, Поляки, Литва, але людність русько-українська міцно держалася

в ньому і при першій спромозі приладжувалася до державного уряду й будувала власну культуру, що особливо помітно на подіях XVI—XVII. віків, за часів існування вищої місцевої школи, ніби Академії Наук того часу в Острозі, тепер невеличкому повітовому місті.

На Волині жило колись багато заможних українських панів, що допомагали церковним братствам, підтримували українське письменство, але в XVII. і XVIII. віках вони попереходили в католицьку віру і стали ворожими чужинцями; навіть славетний рід князів Острозьких пішов тим же шляхом зради.

Тому що Волинь лежить поруч з Польщею, то в краю живе дещо Поляків по містах і економіях і багато Німців кольоністів. На південній Волині панує хліборобство, в північній — лісоводство. Великі торговельні зносини з закордонними землями йдуть по залізницям через Волочиська і Радивилів на межі з Галичиною.

Замок князів Острозьких і башта на Красній горі в Острозі на Волині.

Руїни замку.

З природніх явищ краю дуже цікавий кратер вулькѧну біля села Берестовець з каменоломнями граніту. Лежить він у лісі і з землі не вийшов догори.

Головні міста на Волині:

Житомир, губерніяльне місто, біля 70 тис. мешканців, лежить на межі лісового й польового хазяйства, має торговельне значіння. Річка

Тетерев у Ж. має 20 саж. ширини й вкрита великими гранітовими скелями. В Житомирі до війни 1914. р. було цінне „Епархіяльне Древлехранилище“ з численними старими українськими іконами і, почасти, портретами. Музей в часі війни переслано в Харків. Тепер він належить харківському університетови.

Ковель, Дубно і Рівне, в кождім біля 20 тис. мешканців, все фортеці.

Луцьк грав уже помітну роль в життю давньої Руси в XI. століттю. За нього змагалися Ярослав київський і Болеслав польський, Ярополк туровський і Володимир Мономах. — В половині XII. віку звели кривавий бій під стінами Луцька князь Володимир Мстиславович, Юрій Довгорукий з сином Андрієм.

В XII. століттю в Луцьку вже було 16 церков і 4 монастирі. Тоді-ж існував уже й його палац на острові між Стиром і Глушцем. Цей палац ніколи не був взятий оружною силою, але галицький князь Данило мусів, з наказу татарського ватажка Бурундая, зруйнувати його. — Року 1320. Луцьк перейшов під литовську владу. Його взяв великий князь Гедимин, і син Гедиминів Любарт в половині XIV. віку заложив на місці старого новий замок, що стоїть і досі.

Після люблинської унії Луцьк відійшов до Польщі. З того часу він підлягає латино-польському впливови і робиться вкінці одним з важніших осередків католицизму на Україні. Але на переломі XVI. і XVII. віків Луцьк іще грав роль духовного осередку всієї Волині.

Князь Константин Острожский,
найвизначніший оборонець української нації і віри православної на Волині за давньої Польщі.

Коли в 1793. році Луцьк, після розбору Польщі, дістався Росії, то в ньому вже не було ні одної православної церкви. В ньому стояло 8 великих камінних костелів, десятків монастирів, як єзуїтський, домініканський, кармелітський, базилянський і ин. На початку ХІХ. в. на цілий Луцьк рахувалося всього 11 православних. Та наступила черга для католицтва: Всі монастирі й кілька костелів було зачинено і православне знову запанувало. З колишньої слави католицтва зівстався тільки величезний костел — катедра біскупа. Інші костели перероблено назад на церкви.

Замок іще й тепер робить велике вражіння. Стоїть він на високому острові, полученому з суходолом кам'яним мостом, перекинутим через глибокий рів, колись повний води. З трьох боків обмиває острів Стир і Глушець. Вони розлилися тут і утворили величезне озеро, на берегах якого роскинувся півкругом Луцьк.

**Дмитро Байда Вишне-
вецький,**

перший організатор „Січи“ на Запорозжю, що вмер у турецькій неволі на гаку повішений, родом з Вишнівця на Волині.

Острог, тепер невеличке місто з 15 тис. мешк., з замком князів Острозьких, в перші роки ХVІІ. віку мав добру школу і був осередком української просвіти; під проводом славетного могутнього князя Острожського. В замкових салях кучугури сміття, що зібрані за сотні літ, счищено; у смітті знайдено чимало старовинних кахлів з образцями досить гарної роботи. Головна салья прибрана так, що в ній провадяться народні популярні читання, а також відчинена бібліотека - читальня. В других салях має бути музей, що впорядковує острожське братство. Реставрований будинок робить гарне вражіння.

Багато років минуло з того часу, як жив у місті Острозі славетний на всю Україну князь Константин Острожський. Його просвітна діяльність далеко розгорталася поза межами Волині, геть на Україну і навіть Білорусь. Помер він уже старим, знесиленим, у 1608. р. і похований у родинному гробівці — під стінами острожської замкової церкви, поруч свого коханого сина Олександра.

Разом з смертю славного князя закінчилася й історія міста. З того часу минали роки за роками, віки за віками; боротьба православя з католицтвом без жалю руйнувала все те, що так пильно й старанно вироблялося волею людини - велетня. На якийсь час повними господарями були польські магнати, а над життям і душею простого народу на Волині запанували єзуїти. Під такими умовами життя історичний Острог змінив свій вигляд. Насамперед обернулося в руїни все те, що говорило про православне і його діячів. У замковій церкві стояв надгробок: „Ясне освеченому Костянтину Костянтинівичу князю Острожському“. Надгробок той показував місце спочинку „оборонця віри православної і просвітителя народу українського“. Надгробка того не стало, а сама церква з княжою усипательницею зробилася пустою.

Минуло три віки. Прийшли нові часи. Замкова церква заходами острожського братства наново відбудована; на високих банях знову засіяли трираменні хрести, а могила князя остається невідомою й до цього часу...

Володимир Волинський — тепер маленьке повітове місто в болотянім краю, але в старі часи, до Татар, першорядне місто, столиця волинських князів, з численною людністю; був такий красовитий, що його вихваляли чужинці; звався іноді він (в угорському літопису) Ладомиром, мав у собі поганські капища, потім став зватися Володимиром.

Волинський український полк, що перший повстав у Петербурзі в часі революції в 1917. р.

під якою назвою зустрічається вже в Старому Літопису Нестора під 988. роком. В 1160. р. князь Мстислав II. Ярославович збудував церкву в ім'я Успення Богородиці. Хоч вона не раз була зруйнована, але дещо збереглося, а саме фундамент, фрески, гробниці князів. Тепер при цім храмі влаштовано музей церковної старовини. Звертає увагу ще церква св. Василя зі славянським написом 1194. р. на камені.

Новгород Волинський, повітове місто, до кінця XVIII. віку звалось Звягель, був колись маєтністю кн. Константина Острожського.

Овруч, повітове місто, дуже старе, поміж горами й ярами, з церквою збудованою Володимиром Великим, великою Олеговою могилою, де, як думають, похований деревлянський князь Олег, убитий у бойовищу з Ярополком.

Кременець — повітове місто в гірському відлому, був колись фортецею, яка в 1648. році була до щенту зруйнована козаками. На

початку ХІХ. віку тутечки відчинено польський ліцей, з якого вийшло багато вчених, але для краю користи від того не було, бо Українцям не було там ходу.

Почаївська Лавра — багатий монастир, на 8 верстов від б. австрійської межі, на високій горі, в ХVІІ. в. славилася друкарнею.

Дерманський монастир — лежить поблизу Дубна в красовитій місцевості. В ХVІІ. віці був дуже багатий, з власною друкарнею. Ченці його перейшли з православ'я на унію. Ігуменом його в половині ХVІІ. в. був талановитий український учений Мелетій Смотрицький, що теж перейшов в унію.

Берестечко — невеличке село поблизу б. австрійського кордону, де величезне військо Богдана Хмельницького, з козаків та кримських Татар, було розбите, після довгої бійки, польським королем Яном Казиміром і загинуло 27000 козаків. Недавно до війни на цім сумнім місці збудовано церкву.

На Поліссі головні города *Пинськ* і *Мозир*.

Волинь у ХVІ. віці дала двох могутніх талановитих політичних і культурних діячів: князя Костантина Іван. Острожського і ще більш славного його сина Костантина Костантиновича Острожського (1608).

В особі К. К. маємо фундатора славної Острожської школи, видавця повного Св. Письма. Дехто з тих учених, що стояли навкруги — талановитий письменник Смотрицький, Герасим, син його Мелетій, Христофор Бронський, брати Зизанії Лаврентій та Степан, були теж з Волинян.

В пізніші часи Волинь дала талановиту українську письменницю Лесю Українку і російського письменника В. Короленка.

Типи селян з Бужан коло Горохова на Волині (на північ від Стоянова): Жінка з кужілем в хаті.

Холмщина.

Холмщина — невеличкий шмат української землі на далекій півночі України, на своє лихо оточений польськими краями. Лихо через те, що завжди Поляки пильнували навязати йому католицтво, свою мову, свої звичаї й обичаї, а російський уряд тягнув примусом до православ'я і зросійщення школи. Тому що Поляки проводили свою політику більш розумно культурно-просвітними заходами, то мали перевагу і потрохи спольщували цей український закуток, позбавлений рідної школи,

По своєму стану за Бугом Холмщину називано иноді Забужем, або Забужною Русею. На півдні її лежали ті червенські міста, які забрав Володимир Великий у поході 981. року і на які нагадує тепер назва містечка Червень.

Є такі нещасливі країни, нещасливі народи, які через усякі складні причини відстали від бігу історії, не змогли, не встигли скласти одночасно з сусідами суцільного, окремого політично-культурного організму. Такі країни, такі народи давить колесо історії. Відсталі народи на довго (а часом і на все) засуджені бути погноєм для чужої культури, засуджені бути ареною боротьби близьких сусідів між собою за збільшення своїх територій і людности. Сусіди ці силкуються вирвати шматки території нещасного народу, звертаються до найогиднішого винародовлення людности слабшої народности.

Одним з таких закутків є нещасна Холмщина, за „душі“ якої борються обрусителі і Поляки. Перші накидують Українцям свою

Типи селян з Бужан коло Горохова на Волині
(на північ від Стоянова): Жінка на ступі.

„истинно-русскость“ і православє, а другі, спираючися на економічну і культурну перевагу, так само тягнуть місцевий люд до польонізації і католицтва. Місцевий люд, позбавлений власної національної інтелігенції, деморалізований боротьбою, стоїть на низькому рівні культури, і куди вітер віє — туди він і хилиться. Сьогодні, напр., Холмщак став католиком. Низький рівень культурности не дає йому змоги відріжнити питань віри від питань національних і через те він, переходячи з давньої унії або з православя на католицтво і сам себе вважає її в очах сусідів стає вже за Поляка. Завтра Холмщак міняє віру і переходить на православє — й одночасно міняється і його національність, він стає вже „истинно-русским“.

Типи селян з Бужан коло Горохова на Волині (на північ від Стоянова): Хлопець при жорнах.

Недобитки інтелігенції, які ще не зріклися свого національного українського походження і не пошилися в шкуру „поляцтва“ чи „истинно-русскости“, роблять спроби вести культурно-просвітню працю на рідному національному ґрунті.

Українська культура на Холмщині виявлялася і виявляється деякими ознаками. Правда, ці ознаки української культури надто слабкі й примітивні, але в тих важких умовах „душохапства“, в яких жив та й досі живе люд Холмщини, навіть не загубити й таких ознак — треба було чимало відваги й сили.

Українська народність місцями попсована настільки впливами, що перейшла цілком на польську мову, таким чином загубила свою головну національну прикмету, або уживає її поруч з рідною, напр. на весіллі співають українські й польські пісні.

Головне місто краю Холм, центр української людности, колишня столиця холмських князів, тепер невеличке повітове місто люблинської

губернії з людністю біля 20 тис. Стоїть він на круглому взгірю і має прегарний вид. Для православного населення Холм служить осередком церковного життя. В місті є церковне братство, 8 православних церков, духовні школи, церковно-археологічний музей. Поблизу Холму стоїть руїна „Балавинської башти“ заввишки до 30 арш., уламок колишньої фортеці, а трохи далі в 9 верстах від Холму друга стара башта Столпенська біля 20 арш. заввишки. Поблизу Камянця Литовського стоїть іще одна стара башта — уламок фортеці XIII. віку в 17 саж. заввишки. В літопису під 1288 р. сказано, що князь Володимир Василькович (пом. в 1289. р.) „созда столп камен, подобен удивленію всем зрящим нань“.

В Холмі уродився великий наш сучасний вчений історик Михайло Грушевський.

(З огляду на це, що „Географія України“ Сумцових писана ще в 1918/19. р., отже перед большевицькою війною і рижським трактатом з 1921. р., не одно на Холмщині й Волині за той час під Польщею змінилося в українську некористь. — *Прим. ред.*)

Українці в Азії.

Лиха доля та злидні гнали Українців у далекі чужі краї. Чимало їх виселилося в Степовий (кіргізький) край (на „Сірий Клин“), багато осілося над річкою Амур („Зелений Клин“), сотні кольоній (осель) заснували Українці в губерніях Тобольській, Томській і в Єнисейській, а також в „областях“ Іркутській, Забайкальській і навіть Якутській.

Народ в Азії (власне в Сибірі) напівдикий, не вміє добре поратися коло землі, та й ту землю для оранки треба розчищати, бо вона лісом поросла. Ліси ті несходимі звуться „тайгою“. Кіргізи кохаються виключно в скотарстві і тільки взимку живуть на одному місці в своїх „юртах“. Буряти трохи культурніший народ.

Українці невсипущою працею зробили свою землю родючою, культурною. Переселенці не згубили свого національного обличча — українські клуби існували в Харбині*), Томську, Благовіщенську і т. д. За останні часи засновано там українські школи. Щоби порякувати внутрішнім українським життям, заснувалася в кожній кольонії рада. Видаються в Азії й українські часописи. Теперішнім часом багато Українців повертаються назад на Україну в рідний край.

*) В 1921. році навязали Українці з Харбина переписку з Т-вом „Просвіта“ у Львові через Японію. Т-во вислало для харбинської „Просвіти“ статуту для основання й там тов. „Просвіта“ та книжок також через Японію. — *Ред.*

ОМЕЛЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ.

Географічні обставини і три українські держави.

При обговорюванні чинників, які впливають на розвій народів чи їх держав, дуже важну роль відгравують географічні обставини. І тому не можна їх злегковажити собі, бо не одна історична проява дасться пояснити тільки географічними обставинами. Бо річ зрозуміла, що

такі чинники, як світове положення території, на якій розсівся народ і на якій він збудував державу, простір цієї території, її вигляд, її природні багатства, скількість і якість рік та багато ще інших, мусять мати великий вплив на історію народів чи їх держав.

В розпочатій статті хочемо кількома словами вказати на вплив географічних обставин на розвій наших держав: Найдавнішої київської й опісля галицько-волинської, далі держави козацько-української і врешті найновішої української держави, що зачалася будувати в 1917. році.

* * *

З поміж усіх політичних будівель, які повстали на українським ґрунті, найбільшою і найвизначнішою була Київська держава Руриковичів. Вона мала добу могучости й слави, а опісля добу занепаду, який скінчився катастрофою, упадком цієї держави. Одно й друге може бути зрозуміле тільки в звязи з географічними обставинами, як це зараз побачимо. І при цьому покажеться, що географічні обставини впливали по часті корисно, а по часті шкідливо.

Найважливішою корисною обставиною було те, що Київська держава була положена над Чорним морем, недалеко від тодішніх культурних центрів: Візантії й арабських країв. Наслідком цього Київська держава увійшла у взаємини з цими краями, особливо з Візантією. Це було видно так на матеріяльнім, як і на духовім полю. Між Київською державою і Візантією і в меншій мірі арабськими державами, на полудне і на схід від Каспійського моря, розвинулись дуже скоро торговельні взаємини, які дійшли до найбільшої сили в X. і XI. століттю. І тим пояснюється, що в Київській державі станула міцно і скоро матеріяльна культура; у нас повстали багаті, торговельні міста, а Київ став метрополією цілої східної Європи. Купецька кляса стала дуже

важним політичним чинником, а міста центрами державного життя. А що Чорне море відгравало таку важну роль, то річ ясна, бо воно саме отвирало Київській державі шлях до Візантії (подібно як Каспійське море до арабських країв) і було далеко догіднішим шляхом, як континентальні шляхи.

За матеріальною культурою йшла духовна культура на Україну. Приняття християнства з Візантії, розвій мистецтва і письменства на Україні було наслідком взаємин українсько-візантійських і остаточно зводилося до факту географічного положення України зглядом Візантії. І як довго Україна мала доступ до Чорного моря і звязь із Візантією, так довго вона процвітала під духовим і матеріальним оглядом. Перервалися торговельні шляхи з Візантією й арабськими державами, так Україна зачала бідніти, підупадати, а Київ стратив своє давнє значіння. За матеріальним занепадом пішов духовий занепад. Україна чимраз більше тратила звязь із тодішньою найвищою культурою на світі, візантійською.

Корисною географічною обставиною було на Україні, що тут була гарно розвинена водна сітка, яка саме вязала тісно Україну з Чорним морем. Дніпро був головною торговельною артерією і ніщо дивного, що якраз над цією рікою повстала столиця найдавнішої української держави. А повстала вона недалеко від річних шляхів, недалеко від місць, де Припять і Десна лучаться з Дніпром, який вже передтим приняв Березину.

Центральне положення Дніпра і його численні допливи були важним чинником, який лучив із собою великі простори Київської держави. Тими ріками йшла торговля у глибину держави, а разом з тим і освіта. Тільки Дністер і Бог не мали звязи з Дніпром, а це було одною з причин відокремлення на якійсь час західної України від Придніпрянщини.

Коли вище згадані чинники впливали дуже корисно на розвій Київської держави, то інші чинники впливали ріжно — раз корисно, другий раз некорисно, а ще інші зовсім шкідливо. До цих перших чинників належало це, що Київська держава з трьох боків — від захо-

Руїни знищеного в часі війни села над Стоходом на Волині.

ду, півночі і сходу не мала природних границь. Це мало наслідок, що Київська держава могла розширятися, не маючи перешкоди з боку

О. Д-р Йосиф Боцян, укр. кат. єпископ Луцький, висвячений Митрополитом А. Шептицьким для Волині, якого польський уряд не хоче пустити до Луцька.

природи. Так дійсно сталося. Київська держава стала дуже скоро просторою дійшовши на заході поза Сян і Буг, на півночі до жерел Волги, а на сході по Дін. Але ставши такою просторою, вона, з виїмком Чорного моря і Карпат, ніде не натрапила на природні границі.

І хоч це улегчувало далекі походи на Каспійське море і в глибину Польщі, а на півночі дозволяло на скору колонізацію, то однакж ставляло Київську державу перед тяжким завданням оборони своїх, нічим не оборонених границь перед чужою інвазією. В цім лежала саме небезпека для Київської держави.

Київська держава з часів своєї найбільшої могучости була дуже просторою і вона під тим зглядом перевищала значно усі тодішні європейські держави. Цей великий простір мав дуже великий вплив на долю Київської держави і не можна сказати, щоби цей вплив був корисним. А причина цієї некористи лежала в тім, що ця держава була за велика простором для населення, що її замешкувало. Тодішня Європа мала взагалі рідоньке населення, а народів раховано не міліонами, а сотками тисяч. В Київській державі представлялася справа так само, а це мало такий наслідок, що розкиненого населення не легко було сконцентрувати й удержати під властю. Наслідком цього не витворилася в Київській державі міцна організація і це було одною з найголовніщих причин розкладу і врешті упадку цієї держави. І тому, коли боротьби між князями вважаємо головною причиною упадку Київської держави, то не забуваймо також згадати за вище згаданий простір.

Але найбільше шкідливо відбилося й так сказатиб рішило долю Київської держави сусідство України із степами, які провадили аж до центральної Азії. Це не була ані культурна китайська, ані індійська, ані арабська Азія, а степова Азія, що від давна була осідком диких, степових орд ріжного рода. З тими ордами мали до діла ще старинні Вавилонці й Асирійці, Перси й Китайці. З тими ордами стрінулася на чорноморських степах Київська держава. Хозари, Печеніги, Турки, Половці і врешті Татари, це орди, з якими мала до діла Київська держава. І коли вона потрапила три перші зовсім розбити, а четверту значно успокоїти, то це було вже не аби якою державною працею. Пятої орди вже не могла Київська держава побороти. Татари стали побідниками і розбили вже й так тоді ослаблену Київську державу.

Тим способом степ відограв тоді в нашій історії дуже шкідливу роллю, бож тільки завдяки його існуванню азійські орди могли міцно стати під боком України і відтяти її зовсім від Чорного моря і візантійського світа.

З усього бачимо, що положення України на самім краю східної Європи уможливило її гарний і скорий розцвіт, під добродійними впливами візантійської культури, але це положення мало в собі велику небезпеку, що йшла від степової Азії. На українським терені стрінулася візантійська цивілізація з темними степовими силами. Степ відніс побіду, бо він лежав далеко блище України, чим візантійські культурні краї.

Галицько-Волинську державу можна уважати наслідницею Київської держави не тільки тому, що вона була збудована українськими руками, так само як і перша (походження самої династії князів не є тут рішаючим), але й для того, що вона обіймала велику часть території Київської держави.

Ця держава мала подібне положення, як Київська, тому, що вона так само мала доступ до Човного моря. Тільки вже в XII. століттю Чорне море не мало того значіння, що давніше, бо візантійська торгівля дуже підупала разом із загальним занепадом візантійської культури. Рішучий зворот наступив у XII. століттю, бо тоді візантійська держава впала під ударами західних хрестоносців, а побережа Чорного моря заняли татарські орди. Галицько-Волинська держава стала зовсім континентальною державою. Тоді Галич, якого значіння вязалося з Чорним морем, зачав підупадати, а його місце заняв Львів, якого значіння оперлося на континентальній торгівлі. Тоді і Дністер втратив своє давніше значіння торговельного шляху Галичини з Чорним морем. Подібна доля стрінула Серет і Прут.

Місто Холм у старовину, яке заложив галицький український король Данило на Холмщині.

Але незважаючи на те, Галицько-Волинська держава мала корисні географічні обставини для свого існування. Вона мала дуже добру стратегічну границю в Карпатах, а на півночі в пинських болотах. Корисним фактом було також і те, що Галицько-Волинська держава була менша простором від Київської, і тому тут легше могло прийти до концентрації життя чим там. І дійсно Галицько-Волинська держава була міцніше зорганізована як Київська. А хочай в XIV. століттю упала ця держава, то однак в цьому завинили особливші внішні політичні обставини, а не географічні чинники.

Галичина була одною такою територією, яка по упадку Київської держави, мала корисні географічні обставини для існування держави, а другою такою територією став степ. І як не дивним і суперечним виглядає, а той сам степ, що колись причинився до розвалу держави, став в XVI. століттю одиноким тереном, де могли повстати основи українського самостійного політичного життя. Маю на думці повстання української козаччини.

Козаччина була витвором степу. Тільки існування степу уможливило повстання незалежної військової організації у виді Запорозької Січі. Бо там, де зачиналися степи, там кінчилося шляхоцько-

польське пановання і на полудневій тодішній Україні був нейтральний пояс, що відділював Україну від татарської орди. Степова козаччина стала великою атракцією для української людности і полуднева хліборобська Україна стала „козачити“. Між степом і хліборобською Україною прийшло до тісної звязи. Степ дав козаччині військову організацію, а хліборобська Україна свою культуру. Остаточний результат був такий, що козаччина улягла українській хліборобській культурі.

На такій культурній почві повстала козацько-українська держава Богдана Хмельницького.

І знову при повстанню цієї держави прийшли в поміч географічні обставини. Українська земля, де розгорілося повстання, так звана хмельниччина, була занадто просторою, щоби Польща могла її опанувати. Великий простір, який утруднював організацію, став тим разом у великій пригоді українському повстанню.

Нова українська держава знайшлася в инакших географічних обставинах, як давня держава Руриковичів і зараз можна сказати, що ці обставини були гірші.

Козацько-українська держава, чи з часів Великого Гетьмана, чи з часів гетьмана Івана Мазепи, не мала зовсім природних границь. Від Чорного моря була відділена татарською ордою, до Карпат не дійшла ніколи, так, що вона була немов островом у континенті, замкненім з усіх боків иншими землями. Вона зрештою не обіймала собою ніколи всіх українських земель, як давня Київська держава. Не маючи оборонних земель вона була наражена на інвазію з усіх боків, що дійсно бачимо в історії козацько-української держави.

Положення цієї держави зглядом цивілізованих країв було тепер зовсім инакше, чим за часів Руриковичів. Візантія вже давно впала, а на її місці стояла Туреччина, яка не давала культурі нічого. Найбільше цивілізовані краї лежали тоді далеко від України, бо аж на заході Європи. Тільки через Польщу йшов шлях, який вязав Україну із західною Європою і в цьому була зависима Україна від Польщі.

Башта короля Данила на Холмщині, що задержалася по нинішній день, як символ і свідок колишньої державної приналежности.

Разом із західними впливами йшли на Україну польські впливи, а козацько-українська держава, хочай і виросла в боротьбі із шляхоцько-польською державою, виказує на собі багато польських впливів.

Тай взагалі вона має і те спільне з нею, що головні торговельні шляхи не йшли тепер Україною, як це було за часів Київської держави. Київ утратив давно своє колишнє торговельне значіння і був тільки духовим центром східної України в XVII. і XVIII. століттю. Наслідком того, українська торгівля не мала того світового значіння, що за київських часів. І тому міста на Україні козацької доби не стояли міцно під економічним зглядом і міщанство не відгравало при будові козацької держави цієї ролі, яку відограло за часів Київської держави. Це було дуже великою шкодою, бо мійський елемент усе був найпридатніший при будованню держави. Так було в усіх народів.

В звязи з тим усім є зрозумілим, що й ця гарна водна сітка на Україні не сповняла свого завдання. Дніпро, був немов спараліжований, бо його долішня часть була в руках татарської орди, а це перешкоджувало торгівлі. По упадку гетьмана Петра Дорошенка значіння його змаліло ще більше, бо він став тільки стратегічною границею між Лівобережною Гетьманською Україною і Правобережною Україною, яка дісталася назад у польські руки, і зовсім перестав бути торговельним шляхом.

Упадок української держави на Правобережжю не тільки що відобрав козацько-українській державі всеукраїнський характер, але викликав те, що українська держава на Лівобережжю, яка під географічним зглядом була блищою Московщині, чим Правобережна, підпала під натиск московської маси і врешті — втратила свою самостійність.

Козацько-українська держава виказала слабу організацію й анархію, а причім знаходилася у дуже некорисних зовнішніх політичних обставинах. Це все було причиною, що вона довго не постояла, бо тільки сто кільканайцять років. Але до тих усіх причин її упадку треба ще додати і географічні обставини. Це були, як ми бачили, такі некорисні обставини, що їх не мала давня Київська держава.

Але таких лихих географічних обставин не мала також нова українська держава, що зачала будуватися в 1917. році. Перш завсе вона мала беріг Чорного моря у своїм посіданню, а це була дуже добра стратегічна підстава для воєнних операцій. Подібну роллю могли відгравати також Карпати. Правда простір етнографічної України є сьогодні дуже великий, бо він майже два раз більший, чим був за Хмельницького, але багато приходять у поміч залізниці, перед якими, так сказатиб, простір маліє, і тому консолідація сил тепер трохи легча.

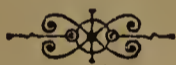
А величезна ріжниця лежить у цьому, що колишній, ворожий українській культурі степ, став тепер культурною країною, де пшениця є правдивим скарбом для України, подібно, як в донецькій області мінеральні скарби.

А що до положення України-зі згляду на господарський розвій світа, то воно є тепер дуже корисне. Дніпро може стати знова дуже важним торговельним шляхом у східній Європі, тільки треба урегулювати його корито. Тоді й Київ побіч Одеси може стати знова важним торговельним осередком, а за тим піде і його важна роля в духовім

розвою України. Україна може стати назад продуцентом збіжа для Європи, як тільки настануть нормальні відносини.

А вже становище України буде просто знаменитим, як Мала Азія, Месопотамія і Туркестан піднесуться із свого упадку. А цього можна сподіватися в не дуже далекій будуччині, бо ці три краї мають у собі дуже багато природних скарбів, які ждуть на використання їх людськими руками. Це зроблять певно народи добре загосподаровані, а тоді колишні території візантійської й арабської культури стануть назад культурними. Тоді положення України буде нагадувати часи давньої Київської держави з тою різницею однак, що обставини будуть далеко кращі, бо хліборобська Україна вже побідила степ цілковито і над нею не стоїть гроза інвазії азійських степовиків. Тільки західна і північна границя будуть вимагати все особлившої уваги і виснажень людської волі.

Українська історія має у собі дуже багато драматичности. Побіч дуже гарних часів ми мали часи упадку. Але одно й друге можна пояснити також географічними обставинами. Ми бачили, що вплив їх був різнородний. З цього можемо випровадити різні внески, але одно під цю пору певне, що географічні обставини є тепер дуже корисними для існування незалежної української держави. Природа дає нам усе, що потрібне, решта належить до нас усіх, до українського народу, до його здібности і волі в будованню своєї держави.

Число Славян на світі.

(Після обчислень найвизначніших професорів-славистів, а не урядових статистик.)

Проф. Нідерле (Чех) обрахував загальне число Славян в 1900. році в таких цифрах:

1. „Русских“	коло	94,000.000
2. Поляків	„	17,500.000
3. Лужичан	„	150.000
4. Чехів та Словаків	„	9,800.000
5. Словінців	„	1,500.000
6. Сербо-Хорватів	„	8,550.000
7. Болгар	„	5,000.000

Разом коло 136,500.000

Проф. Флоринський (Москаль) дав для 1906. р. такий підрахунок:

1. „Русских“	102,840.000
в тому числі:	
Москалів	65,054.000
Українців	30,925.000
Білорусів	6,851.000
2. Болгар	5,440.000

3. Сербо-Хорватів	9,135.000
4. Словінців	1,475.000
5. Чехів	7,237.000
6. Словаків	2,671.000
7. Сербо-Лужичан	157.000
8. Поляків	19,200.000
9. Кашубів	366.000

Разом . . . 148,521.000

Приймаючи щорічний приріст на 1·4%, проф. Нідерле кладе число Славян для 1910. р. в 156—157 мільонів.

Учений А. Богач (Чех) в книзі „Slovanstvo“ кладе число Славян на 1912. р. на 155 мільонів.

У тому загальному числі Славян — Українців начислив у 1914. році проф. д-р Ст. Рудницький — на українських землях 39,000.000, на еміграції понад 4,000.000, — разом 43 мільонів.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ.

Перемога Хмельницького коло Жовтих Вод і Корсуня.

Розлилися круті береженьки по роздоллі,
Пожурились славні козаченьки у неволі.
Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці, не журіться,
Посідлайте коні вороні, садовіться;
Та наберем червоної китайки та на славу;
Гей, щоб наша славна китайка не злиняла,
Та щоб наша козацька слава не пропала,
Гей, щоб наша червона китайка червоніла,
А щоб наша козацька слава не змарніла.
Гей, у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна засмутилася,
А ми-ж тую червону калину та піднімемо,
А ми-ж свою славу Україну розвеселимо!

Тільки неясні чутки доходили до Поляків про рух на Запорозжжі 1648. р. Трудно їм було щось довідатися, бо перед ними таїлися, а спочували козакам. Так завсіди бувало, що козаки все знають, що Поляки роблять, а Поляки про козаків не знають нічого. Про них ніхто не виговориться, не зрадить. Як і впаде в польські руки який козак, то хоч на огні печи, хоч на які муки бери — нічого не скаже. Замучать на смерть, а нічого не довідаються. Хиба умисно набреше, аби змилити, з пуття збити.

Протє пани польські на Україні і з того, що бачили та чули навколо себе, почали трівожитися й кликали гетьмана польського Миколау Потоцького, щоб з військом прибував на Україну, боронив їх від козаків, як би повстали. І Потоцький сам, хоч де-що тільки знав про Хмельницького, тримався обережно. Казав позабирати гармати з міст і замків ближчих до степу, щоб не забрали козаки, і у людей велів шукати зброю і відбирати. У самих маєтностях Вишневецького, в Лубенщині, багато тисяч рушниць та самопалів по людях забрано. Полки козацькі реєстрові Потоцький поставив по границі: в Черкасах, Каневі, Корсуні, Богуславі, і на весну збирався йти на козаків.

Король відводив його від цієї гадки, радив краще пустити козаків на море, аби тим занялися, а Хмельницького ласкою до себе привернути. Потоцький, чинячи волю королівську, писав до Хмельницького, але той відповів, що тоді з Запорозжжя вийде і воювати не буде, як вернуть військові козацькому давніщі права, — щоб не були Поляки над ним старшими, а вони самі собі старшину вибирали. Цього Потоцький не хотів дозволити (та й не міг на свою руку того зробити)

і постановив іти походом, щоб не пустити Хмельницького на Україну, щоб народу не бунтував.

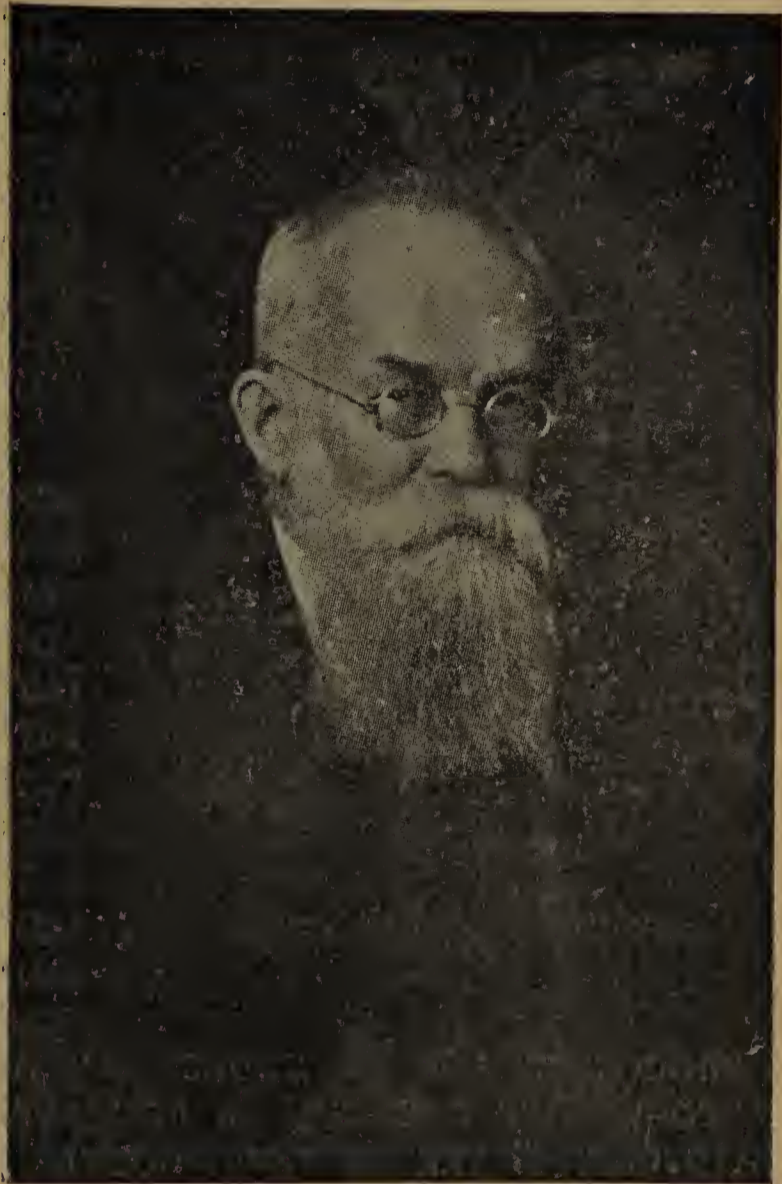
* * *

Скоро по Великодні післав Потоцький перед себе свого сина Стефана з польським військом кінним і з частиною реєстрових, а Дніпром, байдаками — решту козацьких реєстрових полків. Сам збирався іти слідом за ним з своїм помічником, гетьманом польним Калиновським. Було з Стефаном Потоцьким 2000 польського війська, крім козаків, а з гетьманами польськими тисяч шість самих вояків (а друге стільки бувало їх пахолків, джур, усякої служби так, що можна все рахувати удвоє).

Молодий Потоцький, хоч мав при собі старих і досвідчених дорадників, сміло й необачно пустився в степи. Хмельницький, маючи про все добрі відомости, дав йому рухатися свобідно, аж за Жовтими Водами, в глибокім степу стрілися Поляки з передніми козацькими полками. За порадою своїх старших товаришів Стефан Потоцький заложився тут табором і післав до батька вістуну, просячи прибувати.

Хмельницький забавляв його легкою бійкою, а тим часом мав око поки-що на реєстрове козацьке військо, що йшло Дніпром. У тім війську було багато людей, що всею душею тягнули до повстання. Коли військо прийшло під камінний загін, оден з них вхопив корогву й почав кликати козаків на чернецьку раду. Козаки збіглися на раду й почали кричати, що не будуть з Хмельницьким воювати, бо він стоїть за віру, й порішили йти на польське військо разом з Татарами. Почув це Іляш старшина, вірний Полякам, кинувся був з рушницею на провідника бунту, але тут козаки кинулися на нього, почали його бити обухами й забили на смерть. Побили й інших старшин, що з Поляками трималися. А декотрі до козаків пристали. Між иншим Кричевський, — потім був козацьким полковником.

Зараз післали до Хмельницького. Він забрав до себе тих реєстрових козаків і з ними вдарив з іще більшими силами на польський табор Стефана Потоцького. Татарське військо трималося досі здалеку,

Проф. Мих. Грушевський,
визначний український сучасний учений
історик, уроженець Холмщини, почесний
член Т-ва „Просвіта“ у Львові.

чекаючи, що з того буде. Тепер, як реєстрові козаки пристали до Хмельницького, і Тугай-бей набрав надії, що козаки візьмуть гору, то постановив їм помагати. Другого дня Поляки, ані гадки не маючи, виступили з табору на козаків, — аж раптом з другого боку несподівано побачили проти себе татарську орду. Впало в них серце відразу, стали утікати назад до табору, куди видко. Реєстрові козаки, що були з Потоцьким, передалися до Хмельницького. Навіть драгуни, набрані також з Українців, тільки перебрані на німецький спосіб, почали кидати Поляків та переходити до козаків. Страх великий напав на Поляків. До того й надія на поміч від гетьманів пропала. Козаки переловили

їх післанців і на глум показували Полякам перехоплені листи. Надумав Потоцький миритися, післав своїх послів до Хмельницького. Хмельницький довгенько держав їх у себе, бо йому не спішно було; а Полякам уже ніяк довше триматися в степу; проїлися, припасів не ставало. Нарешті Хмельницький каже, що пустить Поляків, тільки аби гармати йому віддали.

Богдан Хмельницький.

Поляки віддали гармати й пішли назад, як непишні. Хмельницький за ними. Аж на дорозі, під Княжими байраками — гвалт! військо! — а то Татаре на польських недобитків налетіли. Мусів Потоцький знову табор ставити, пробувати боронитися. А тут його з власних гармат як почнуть пражити! До того місце безводне, коней прийшлося самим з табору вигнати. Не можна було триматися. Татаре ударили знову — хто поляг, кого живого взяли. Стефана Потоцького тяжко раненого повезли на

Запорожжя, але на дорозі він помер. Про комісара Шемберка, що досолив був козакам, як старшував над ними, кажуть, що голову йому відрубали й так на тичці носили.

Битва ця була 6. мая 1648. р.; перша велика перемога козацтва над Поляками.

*

*

*

А старий Потоцький з Калиновським тим часом, не маючи вісти від сина, пішов був його слідом і дійшов уже був під Чигирин. Але поміркував, що мабуть воно щось не гаразд у степу діється, коли до нього вісти не доходять, і спинився.

З Кодаку дістав звістку тільки, що реєстрові до Хмельницького пристали — ті, що Дніпром їхали; два вояки, що з гарматою були, прибігли й сповістили. З того міркував Потоцький, що мабуть і з його сином недобре. А хоч як гірко йому було лишати сина у степу, та боячися, щоб, вирвавшись так далеко, не вскочити в халепу, мусів вертатися.

Повернув від Чигирини назад. Посумніли польські вояки, що сподівалися легкої слави, легкої перемоги над козаками. Насміхалися потім з гетьманів, що в каретах їхати хотіли, щоб з козаками битися — казали, що нагайками їх поженуть. А тут прийшлося завертатися перед козаками. Потоцький казав міста й села по дорозі палити, припаси нищити, щоб козаки не поживилися. Польському військови в те грати, — почали міста грабувати, людей розбивати, і тим іще більше людям жалю додавали.

* * *

Початок „Січи“.

Під Черкасами притягнувся оден шляхтич недобиток знад Жовтих Вод і оповістив про все, що сталося. Жаль і страх упав на польське військо. Потоцький грозив пімститися над козаками, як мстився по бунті 1637. р., саджаючи їх на паль без числа. Але не хотів слухати Калиновського, що радив іти проти козаків. Казав іти назад. Проминули Корсунь, аж тут прийшла вість, що Хмельницький уже зовсім підходить з татарською ордою. Сполошилися, спинилися, стали табор закладати між Корсунем і Стеблевим коло старого валу, на місці дуже недобрім. Не було часу ні місця вибрати, ні табору укріпити, бо козаки вже надходили. Побачивши, яке велике військо козацьке наступає, Поляки злякалися. Козаки, які впали їм у руки, казали, що козацького війська є вже 47 тисяч, і що-день то нові ватаги прибу-

вають: одного дня, казали, 15 тисяч прибуло! Правда, як козацьке військо вже на Україну між села й городи вийшло з степів, то з усіх боків сила силенна людей до нього почало стягатися, хоч і не так може, як ті козацькі бранці казали. На военній раді рішили польські начальники кинути це таборище і йти далі.

* * *

Але козаки довідалися про це й на дорозі, в Гороховій діброві, куди польське військо мало йти, поробили засіки, викопали рови і поставили свої гармати в укрітій місці.

Другого дня, 16. мая, польське військо рушило, нічого не знаючи, і козаки тільки здалеку його проводжали. Але як польське військо зайшло у ту діброву, вскочило як у матню. Вози, гармати позастрягали в болоті, в ровах, у засіках. Козаки обпали з усіх боків, почали пражити Поляків з гармат.

В полудень почався бій, а до вечора нічого з польського війська не лишилося; табор козаки розбили, гармати побрали. Тут Поляки кинулися в розтіч, хто куди міг пробитися. Але втікло мало, і то більше джури та служба. Значних козаки не пускали, ловили, брали в неволю. Взяли й обох гетьманів, Потоцького й Калиновського, яких Хмельницький подарував Тугай-беєви.

З боїв козаків з польськими панами під Замостем на Холмщині, в часі великої козацької революції за часів Богдана Хмельницького!

ТАДЕЙ СКОТИНСЬКИЙ.

Український прапор о національно-державних красках.

аші будинки та салі прикрашуємо в часі народніх свят та маніфестацій хоругвами о національних красках. Але який безлад є у цих наших українських хоругвах! Одні мають горішню частину жовту, а долішню синю, другі знову цілком противно — горішню синю, а долішню жовту. Це безладдя дуже прикро вражає і викликає у глядача вражіння, що Українці не знають своєї національної краски.

Причиною такого замішання є незнання або легковаження правил, які обовязують при творенню національних прапорів. Похибку цю треба вже раз усунути. Бувби вже час, щоби Українці знали свою національну краску, бож як ми виглядаємо супроти тих народів, які у своїх національно-державних красках ніколи не помиляються!

Прапори вяжуться тісно з гербами. Первісне значіння прапорів було чисто практичне. Вони були знаками, що улекшували орієнтацію в поході і битві. Щойно з часом стали відзнаками володарів, держав та народів. Розріжняємо ріжні роди хоругов, але найбільш уживаною є хоругов о національно-державних красках. Вона ріжниться від інших хоругов тим, що на ній нема зображеного гербу, тільки він є заступлений своїми геральдичними красками.

Українська хоругва о національно-державних красках є ж о в т о с и н я. Ці краски є тинктурами*) українського гербу, це є жовтого (золотого) тризуба і синього щита. Золотий (жовтий) тризуб є гербовим знаком, отже головною частиною українського гербу і томуто краска жовта є першою і головною. Гербове поле або щит українського гербу має краску синю. Тому краска синя, яка заступає тинктуру щита, отже другої складової частини гербу, є другою з черги краскою української хоругви.

Хоруговна полотнина о сих геральдичних тинктурах заступає гербовий щит з його знаком (тризубом), треба отже на тій хоругві якось зазначити, котра з її красок є тинктурою гербового знаку, а котра щита.

В тій цілі ділиться хоруговну полотнину на два поля або стрефи й в тім поділі перше місце займає тинктура тризуба, тобто краска жовта, а друге тинктура щита, себто краска синя.

*) Тинктура — краска.

Поділ хоруговної полотнини можна переводити в двох напрямках — поземім або прямовиснім. Найбільше поширеним є перший спосіб і цей прийнявся в українських хоругвах*). При поземім поділі полотнини на два поля геральдичне правило приймає горішнє поле за перше більш почесне, а поле долішнє за друге з черги. І томуто

Український прапор.

в горішньому полю або стрефі українського прапора мусить бути краска жовта, а в долішнім краска синя.

Вище згаданий порядок красок (жовто-синя) мусить бути точно задержаний і при інших українських національних відзнаках як опаски, ленти, кокардки й інші.

На це треба все звертати увагу, бо від такої напозір маловажної річи залежить ціле значіння відзнаки.

*) При прямовиснім поділі краска жовта приходить на праву геральдичну сторону, а синя на ліву.

Геральдичний спосіб означування правої та лівої сторони гербу чи прапора ріжниться від нашого щоденного. Звичайно, коли означуємо сторону, виходимо від себе і тоді вже самі наші руки кажуть нам, де права, а де ліва сторона. В геральдиці є цілком противно, тут ми дивимось зі становища гербу чи прапора і тому права сторона гербу є по лівій руді глядача. — *Прим. автора.*

Д-р ОСИП КОГУТ.

Дещо про адміністрацію в українській державі (З. О. У. Н. Р.).

I.

Повстання революційне нашої української держави на галицькій землі і війна в її обороні з Польщею ставили особливо великі вимоги й завдання адміністрації тої держави. Вона з одної сторони повинна була привернути надірвану війною правильність суспільного життя й її забезпечити, а з другого напружити всі сили на те, щоби передовсім оборона держави поставлена була як найліпше. При тім вона мусіла рахуватися з тими новими поняттями й умовами,

які все витворює політична й соціяльна революція.

Щож таке взагалі адміністрація, політична адміністрація, централізація, самоврядування?

Адміністрація — слово латинське; означає те саме, що по нашому управа, заряд. Є нею ціла сітка державних урядів, що розміщені по містах усього краю, більші (висші) уряди в більших, менші (низші) в менших містах, як: суди, податкові уряди, дирекції скарбу, пошти, залізниці, староства, жандармерії. Всі ці уряди творять власне державну адміністрацію, а кождий з них підлягає своїм висшим інстанціям (урядам) і своєму міністерству: суди міністерству судівництва; податкові уряди та дирекції скарбу — міністерству скарбу; староства, за Австрії ще намісництва, на великій Україні губерніяльні комісаріати, в сусідній Польщі „воєводства“ — підлягають міністерству внутрішніх справ, творять разом політичну адміністрацію і її то звичайно для короткості називають одним словом: адміністрація.

За останніх кілька літ наш нарід мав стільки до діла зі староствами, що йому легко зрозуміти, чому той уряд, разом зі своїми висшими інстанціями (намісництво або воєводство) називається політичний. Іменно він має своїм завданням з одного боку зорко пильнувати, як політикує населення і тому має догляд за всіма громадськими справами, за всякими товариствами, організаціями, зборами, вічами, нарадами й виборами — а з другого боку той уряд переводить у життя державну політику в усіх напрямках своєї компетенції (діяльності). Він-же переводить усякі політичні арештовання, ревізії, інтерновання і конфіновання.

В будові державної адміністрації є найголовніші два прінципи (способи): перший прінцип самоврядування (автономії) полягає на тім, що само населення свобідно вибирає собі уряд-

ників усіх безпосередно, а найвисших, міністрів, посередно, через парламент, відпускає їх і контролює їх діяльність; перед населенням ті урядники також відповідають за свою діяльність. Така держава є дійсно народня, народоправна, вона найдалша від утисків, знущань і переслідувань населення.

Таку адміністрацію має Швайцарія й американські демократичні републики, таку має й українська держава.

Другий принцип будови адміністрації — централізація, де нарід не має ніякого впливу на призначення урядників, а настановляє їх з гори (з центра) власть верховна (центральна). Такі урядники від народу цілком не залежні, нарід не має права їх контролювати і мусить їх сліпо слухати. Таку адміністрацію мають звичайно ті держави, де або одна суспільна кляса неволить другі, або одна нація неволить і визискує другу націю.

Гетьман Кальнишевський у тюрмі.

Пануюча нація не дозволяє завойованому народови вибирати своїх урядників, але назначує з гори своїх, які власне найбільше даються в знаки поневоленому народови всякими заборонами, обмеженнями, переслідуваннями, визисками й кривдами. Жандармерія в такій державі не стереже безпеченства життя й майна народу, але пильнує його товариського й гуртового життя та стежить за кожним його словом і кроком, щоби той нарід не бунтувався проти своїх гнобителів і визискувачів. Така держава вироджується часто в так звану поліційну державу і стягає на себе погорду всього культурного світа.

В бувшій Австрії панувала властиво централізація, але було гроха й самоврядування: громади мали самоврядування (автономію), вибирали свою зверхність, контролювали її роботу, могли її скинути й нову вибрати. Хоч і обмежене було це самоврядування з одного боку загальним старостинським наглядом, а з другого правом „завішення“ громадської автономії й наставлення „правительственного комісаря“, який робив, що сам хотів — то все таки вона була на свої часи незла, тільки що наш нарід ніколи не вмів її як слід використати.

Український нарід за весь час свого істновання виявляв народоправні, чи по новітньому демократичні прикмети. Згадаємо вічевий устрій князівської доби, так гарно описаний в повісти Ів. Франка „Захар Беркут“, републикансько-демократичний лад Запорожа. Тож і тепер, як прийшлося українському народови відбудувати свою державність, він скрізь виявляв свободолюбність і народоправство. На Великій Україні і в Східній Галичині державну адміністрацію будовано способом народоправства, самоврядування.

Забава козаків по виграній битві.

Громадська адміністрація остала австрійська, автономічна. Тому одначе, що за австрійських часів польські старости частенько мали війтами всякого рода хрунів, яких в українській державі на таким становищу оставляти було небезпечно, в першій хвилі громадську автономію завішено, а управу громад поручено з повітового комісаріяту окремих особам довіря. Вони називалися громадськими

комісарами, вели всі громадські справи й виконували всі доручення повітового комісаріату.

Не скрізь було однаково: в одних сторонах комісарі урядували самі, без ніяких дорадників, у других мали прибічну раду, з яких б людей; в одних селах комісарі складали присягу українській державі, в других ні. На громадських комісарах полягала дуже важна державна праця: харчові доставки й переводження мобілізації. Не всюди робота їх була гідна. Багато було сіл таких, де обов'язаних до війська не відсилано до їх команд на час, через що війна затягалася, а були й такі села, де до самого кінця ніхто з обов'язаних не відійшов був до свого відділу, через що й впало на нас тяжке лихоліття. А це був перший обов'язок громадських комісарів.

Громадська автономія завішена була в українській державі дуже короткий час, усього два місяці. Вже в місяці січні почали повітові комісаріати переводити громадські вибори по давньому, з тими лише змінами, які хоч не були заведені окремим українським державним громадським законом, але впливали з самого поняття української республіки. Вибирали не кола виборчі, але збори всіх, без різниці пола й національності, мешканців громади, що покінчили 21. р. життя.

Отож порівнюючи з іншими державами й народами, треба на цій підставі замітити дві річи. Перше, що мимо воєнного стану, зараз по двох місяцях в українській державі громадська автономія була привернена, коли наприклад у Польщі й воєнний стан минувся й цілі роки минають, а громадами даліше правлять наказні комісарі тай не знати, чи взагалі коли буде яка громадська автономія. Друге, що в українській державі так усі загально переняті були стремлінням до створення кращих обставин життя, що мимо браку закона були в дійсності прийняті поліпшення в хосен народу. Зовсім противно діється в інших державах.

Повітові комісарі, вибрані в кождім повіті, перебрали компетенцію (діяльність) австрійських старостів і повітових рад. Повітова Національна Рада через свій Виділ контролювала діяльність комісара й могла його усунути. Декуди комісарі були не виборні, але призначені Секретаріатом; це там, де в повіті не було відповідного свого чоловіка.

Наша повітова політична адміністрація мала багато недостач. Впливали вони не так з браку фахових адміністраторів (з адміністраційним іспитом або бодай практикою), як більше з недосить розвинутого ще в нас почуття обов'язку взагалі, а обов'язку народньої праці зокрема. На всякий випадок все таки порядок по повітах був.

Гірше було з жандармерією. В Австрії жандарм був не на службі в населення, але тільки кермувався інтенціями пана старости; він зростав і жив у тім, що пани мають панувати й їм усе вільно, а хлоп має бути темний і послухний кождому. „Шандар“ був усе пострахом села. З державним переворотом душа тих-же самих цісарських шандарів раптово не могла змінитися на щирих і прихильних республіканських сторожів життя й майна народу — а це на свій спосіб в їх службі проявлялося. Тому й мала своє значіння передача жандармської інституції секретаріатови внутрішніх справ, а з другої сторони жандармська школа в Станиславові робила своє.

Повітові комісаріати були дуже бідні на урядовців. Старостинські давні комісарі, з малими виїмками рянні вороги українського народу, поховалися й поза плечі юдили проти нашої державности, нових на разі узяти не було відки, бо наша молода інтелігенція була при війську. Ті, що найшлися, мусіли працювати часто понад сили. Платню призначив секретаріят тільки кільком комісарам, у вимірі австрійським, лише з конечно підбільшеним доріжняним додатком. Прочі комісарі, як і весь комісарський персонал, плачені були відповідно до місцевих умов. Отож хоч серед як тяжких умов приходилося працювати нашій політичній адміністрації, то все-ж таки виявлено було стільки доброї волі й вложено стільки щирої праці, що відносини в краю були правильні.

Другою політичною інстанцією, zarazом і останньою, був секретаріят (міністерство) внутрішних справ. Як майже всі наші міністерства взагалі, так і цей секретаріят на правду зорганізовано щойно в Станиславові. Тут урядували фахові люде, які вповні здавали собі справу зі своїх завдань і яких праця скоро далася відчути в справности адміністраційного апарату та його зрегульованню. Все-ж таки темпо поліпшування не було дуже скоре на ті часи. Загальнодержавні справи так займали секретаріят, що при тодішних комунікаційних труднощах нераз по два місяці не відповідав на відношення подальших комісаріатів. Отож у комісаріаті зосереджувалися всі нитки внутрішньої державної політики, він видавав свої прикази й інструкції комісаріатам, він подавав їм до виконання плян виповнення чергових державно-творчих і державно-оборонних плянів.

Загалом весь особовий склад політичної адміністрації, її закондатні підстави й взаїмовідношення до інших органів державної адміністрації, все було в стані творення, в стані плиннім. І тільки вроджене нашому народови високе почуття конечности зберігання ладу в суспільнім життю, здорова моральна душа та державно-творчий ідеалізм дали йому можливість виявити в державному життю такі чесноти,

II.

Державний Повітовий Комісаріят Зах. Обл. У. Н. Р. в Миклашеві.

[Виїмок з праці п. н.: „Записки українського урядовця“.]

За час істновання Західної Области Української Народньої Републики були на території львівського політичного повіта три окремі адміністраційні області, що майже покривалися з його судовими повітами, а саме:

1. Комісаріят на судовий повіт Львів, з осідком зразу в селі Запитові, пізніше в місточку Яричеві новім, опісля до половини мая в селі Журавниках; злучений був провізорично з комісаріатом Винники від половини квітня до кінця;

2. Комісаріят на суд. повіт Винники, з осідком до 22. листопада у Винниках, до 15. марта в селі Миклашеві, до 15. квітня знову

у Винниках, до 6. мая в Яричеві новім, а до половини мая в Журавниках';

3. Комісаріят на судовий повіт Щирець з осідком за весь час у Щирці; області обох останніх комісаріятів відмежовувалися з розпорядку Секретаріату залізничим шляхом Львів-Станиславів.

Українське військо за княжих часів (кінне).

В самім початку „державним комісарем, установленим Українською Національною Радою до ведення всіх політично-адміністративних і господарських справ львівського політичного повіта“*) був адвокат д-р Степан Витвицький, що був тоді також секретарем Укр. Нац. Ради. Мимо так означеної його компетенції відносився в господарських справах, зокрема мабуть у справі прохарчовання Львова, до громад повіта ще „Український Харчовий Уряд у Львові“ обіжниками, під

*) Як говориться в обіжнику того комісаріату з 13. листопада 1918., ч. 56.

якими була печатка: „Українська Національна Рада у Львові“ і підпис мабуть Герасимовича*). Комісаріят містився при Бляхарській вулиці. Товаришем комісара і знавцем повіту згл. уповноваженим керовником був Ілько Лисий. Велика територія повіту, незорганізованість його адміністрації в перших часах, воєнні ділання на його терені і заабсорбованість д-ра Витвицького справами У. Н. Ради подиктували керовникам комісаріату потребу назначення на повіт окремих заступників згл. „мужів довіря“, яких завданням було: Переводити мобілізацію, наглядати жандармерію і громадських комісарів та доставляти до

Українське військо за княжих часів (піше).

Львова харчі для війська й цивільних. Таким мужем довіря на суд. пов. Львів (Яричівщину) був іменований Теодор Гелемей, упр. школи в Сороках, пізніший комісар на суд. пов. Львів, а на суд. пов. Винники Филип Мисько, гімн. учитель, якого винницький національний комітет призначив дня 1. листопада 1918. повітовим комісарем на винницький судовий округ. Рівночасно організував деякі полудневі громади укінч. гімназист Опока, а Щиреччина вибрала собі знову іншого повітового комісара.

Такий неупорядкований стан тривав до упадку Львова, себто до 22. листопада 1918. Урядував вправді установлений У. Н. Радою на весь львівський політичний повіт комісар д-р Витвицький і він відносився зі своїми обіжниками до всіх громад своєї території, та рівночасно

*) Обіжник того уряду з 6. XI., без чергового числа.

одержували ті громади прикази й від других самостійних комісарів, як у винницькому окрузі та щирецькому, де місцеві національні комітети чи ради поставили своїх виборних комісарів.

Филип Мисько, літ тоді біля 38, що після якого півтора року суплентування в перемиській українській гімназії ізза хороби очей покинув учителювання і був у Винниках одним із директорів „Торгової Спілки“, урядовав як комісар енергійно й пильно, відбував сесії з громадськими комісарями, перебирав військове майно з Маріївки й доглядав мобілізації. Для приїзжих з сіл в урядових ділах оснував у Винниках харчівню. В обіжнику з 8. XI. ч. 17, розісланім до управ громад і шкіл, повідомляє, що з днем 1. листопада обняв як державний повітовий комісар „верховну владу над винницьким повітом“ і взиває всі уряди та інституції звертатися в справах, „які входили давніше в обсяг ц. к. староства і Ради повітової у Львові“ „виключно до Українського повітового Комісаря в Винниках“. На горі обіжника деревляна печатка: „УКР. ПОВІТ. КОМІСАР“, з чорнильною допискою: „в Винниках“, під сподом підпис з титулом: Укр. Повіт. Комісар.

З упадком Львова не стало на терені львівського політичного повіту, за виїмком Щиреччини, де тамошній комісар урядовав далі, цивільно-адміністраційної влади. Повновасть Гелемея з упадком Львова вийшла й він вступив до армії, а Мисько подався серед тодішньої паніки аж на Велику Україну. Таке безвластя тревало до грудня. З половиною грудня сама військовість затурбувалася недостачею цивільної влади і підняла ініціативу для її встановлення. На Яричівщину (суд. повіт Львів) сот. Чолган поручив вести цивільні справи звільненому ним для цієї цілі з війська Гелемеєви, якому й виставлено відповідну посвідку за підписом поручника інтендантури Свістеля. Дня 14. грудня отворив Гелемей канцелярію комісаріату в селі Запитові. Дня 15. січня 1919. одержав номінацію на повітового комісаря зі Секретаріату вн. справ, за підписом д-ра Перфецького.

І в винницькому окрузі без цивільної влади всім було незручно. Біля половини грудня о. Володимир Семків, парох Миклашева, де стояла команда бригади У. С. С., в порозумінню з нею скликав, під напором опінії населення, нараду визначніщих громадян околиці. Зібрання, в якому взяли участь і відпоручники команди У. С. С., ухвалило: 1) Заложити „апровізаційну комісію“, 2) просити Секретаріат приділити для винницького округу соли та нафти і 3) просити Секретаріат прилучити цей округ до котрогось із сусідних повітових комісаріатів згл. оснувати для нього окремих. Переговори в цих справах доручено ініціаторови о. Семкову. В тиждень після того одержав він від Секретаріату номінацію на повітового комісаря для судового повіту Винники. Колиж сумніви його й вагання були переможені загальним довірям дооколичних громадян, о. Семків прийнявся за роботу. Про це він пише так:

„Комісар без фахових студій, без ніяких вказікок-іструкцій з гори, без урядничого апарату, без сотика на найконечніші перші потреби та видатки, хочби на одного писаря, без ніяких почтових, телефонічних чи телеграфічних получень з центральним урядом, без залізничного получення, в селі кілька кілометрів віддаленім від доброго гостинця, — мав я нараз розвинути велику й одвічальну комі-

сарську працю. Припадково попало мені в руки кілька чисел тернопільського „Українського Голосу“, там вичитав я декілька урядових оповісток — і це були мої перші інструкції“.

Щоби приглянутися комісарській машині, діловодству, й цілому урядованню та поінформуватися про чергові урядові справи, вибрався був о. Семків до сусіднього бобрецького комісаріату, який мав всесторонню змогу правильно працювати під рукою комісара Дуба Константина, начальника суду в Бібрці. Одначе ком. Дуб не порозумів як слід інтенцій о. Семкова, поставився до його ціли досить байдуже, та тільки всунув йому в руки плік розпорядків для переглянення. І ними о. Семків не довго натішився — настала в комісаріаті обідна пора і він мусів зараз вертати домів назад, щоби перед нічю бути дома; це-ж була глибока зима.

В двох кімнатах парохіяльного дому, з одним писарем, що мав покінчену II. гімн. клясу, почав урядувати винницький державний повітовий комісаріат в Миклашеві. Урядову печатку зробив п. Банах, учитель з Глухович, папір одержано з місцевої школи у виді недописаних школярських сшитків, грошей в сумі 2.000 к. на перші потреби позичила Повітова Військова Команда у Винниках з фонду, який прибирувала за вируб у власнім заряді двірських лісів. Через деякий час був канцелярським урядовцем УСС. на відпустці Роман Зелений. Згодом познаходилися й ще деякі урядовці: інж. Посацький як референт трафік, студ. ліс. ак. Володислав Станкевич, Поляк, як лісовий інспектор, оден дорожник і оден збіжевий комісіонер.

Як видно з ухвал зібрання в Миклашеві, на першому місці поставлено було апровізаційні справи. Вони й були головним полем діяльності і предметом турбот того комісаріату та приводом до неминучих ніде місцевих непорозумінь. Апровізація винницького округу була нелегка. Велике віддалення від державного центра не дозволяло своєчасно здобувати там належні приділи, а з другого боку ще більше віддалення від жерел постачання: Дрогобича, Калуша, Угорщини і Великої України незвичайно утруднювало реалізацію приділів і приватну підприємчивість. Залізниця не ходила, підвод для харчового транспорту дістати було зразу неможливо. Супроти тодішних неупорядкованих відносин що до права і способу реквізиції підвод і апровізаційних засобів мало було правдоподібне, щоби підводи з Винник прим. до Дрогобича свобідно доїхали і з набором вернули. Всеж таки згодом справу наладнано і ціни на продукти першої необхідности в декілька разів понизилися. Побіч сього робив комісаріат усе те, що само суспільне життя округу щоденно видвигало. Отже наладжувано громадські комісаріати, переглянено міліції і всіх обовязаних до військової служби з неї усунено, роблено заходи відновити по школах науку, зіставленим без поборів учителям давано го зачети на платню, то натуралія, надавано концесії на трафіки, що нормувало продажу тютюну з одного боку, а приносило деякий гріш касі комісаріату з другого, турбованося по змозі ратунком перед пошестними недугами, роблено дещо по відбудові, видавано перепустки пр. та зорганізовано деяку поміч жовнірам на фронті.

Отсе й була єдина влада на тім терені і то навіть „в е р х о в н а“, бо не було між комісаріатом і секретаріатом звязку ніякого. Секретаріат

за весь час існування миклашівського комісаріату не відповів ні на одно його письмо, не прислав ніякої інструкції, ні одного приказу — зовсім ним не інтересувався. З другого боку був цей комісаріат і єдиною цивільною владою на свій терен, бо всі інші з 1. листопада припинили своє урядовання. Згодом удалося оживити податковий уряд, однак про стягання податків тоді ще не було мови. Була і жандармерія, однак її повітова команда не була в осідку комісаріату і через те жила вся вона своїм Богом і займалася, чим хотіла. Отож вправді був декрет номінаційний центрального уряду, та всеж таки в дійсності миклашівський комісаріат не був зеном загальнодержавної адміністраційної урядової діяльності, тільки вислідом зусиль самого населення по своїй силі, змозі і знанню створити свої органи державної влади. З другого боку поле діяльності не було тут зачеркнене ані компетенцією австрійських старостів — бо її в комісаріаті не знали, — ані компетенцією українських державних комісаріатів, а тільки визначувалося кождочасними потребами життя повіта.

Мимо найбільше несприятливих обставин тодішнього тяжкого часу, серед яких найшлося населення підфронтного винницького повіта, воно, забуте державним центром, всеж таки спромоглося на власну організацію, якої керівник, урядуючи по своєму найліпшому розумінню, через повних три місяці вдержував лад і безпеку та якусь суспільну норму на загальне вдоволення.

Аж 15. марта 1919. почав урядувати у Винниках визначений Секретаріатом з поміж своїх фахових адміністраційних урядовців новий комісар. Тоді й прийшла на місце самопомочі населення доцільна та з загально-державними адміністраційними зусиллями звязана державна адміністрація.

Т. Г. МАСАРИК.

Цитати з промов до чеських легіонерів в Росії.

Для кожного думаючого чоловіка право на революцію є неоспориме. Кождий думаючий чоловік має право боронитися. Смерть за смерть, сказав російський революціонер Степняк. А це для мене є за мало, — тільки фізична оборона. Кождий має обовязок боронитися морально, це є нищити духовий абсолютизм. Для мене мозкова, філософична революція є конечною умовою модерної демократії.

*

Історія є успішною учителькою життя і для нас вона мусить нею бути більше, ніж для інших. Такою й була, але головною учителькою життя є теперішність, — життя само. І не треба таїти, що ми були до тепер більше, ніж повинні, відвернені від теперішности до минувшини і в тій односторонности таїться важна небезпека для національної справи.

*

Війна є лихом, але оборона є морально допускаема й потрібна.

※ ※ ※ ※

В. К—ч.

Найдавніщі й найновіщі могили на Україні.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу і волю;
Минулося, осталися
Могили по полю!

Т. Шевченко.

ирока Україна — від Чорного моря поза наші любі лісисті Карпати — скрізь вкрилася могилами. Війна полишила цих сумних памяток безліч на нашій землі, потоптаній міліонами ніг перемашеровуючих жовнірів, змученій від тягарів гармат та всякої воєнної збруї. На вічний сон лягли у могили найкращі сини обездоленої Вітчизни, що „боролась за волю аж до загину“. — Їх уже нема, але ми осталися. Вони розпращалися з життям, — а нашим святим обов'язком є памятати за них, почесстю оточити їхні гроби, памятку про них наступаючим поколінням для історії переказувати.

Честь і слава борцям за волю рідної землі, за державну незалежність України!

А могил тих у нас безліч! З різних періодів нашої історії. Кутка землі нема на цілій широкій Україні, де не зберегласяби принайменше

одна старинна могила попри численні найновіші. В одні ми самі клали наших батьків, братів і синів, в других зложили буйні голови наші прадіди — сотки літ тому назад. Козацька слава не з нинішнього тільки дня. Такі війни, що ми їх в останні роки звели в обороні нашої землі, це нам, козацьким синам, не першина. Від соток літ приходитьсь нам ставати з оружем в обороні рідного Краю. І як за наших часів, так і тоді ті, що осталися в живих, за найсвятіший уважали свій обов'язок

Домовина князя Ярослава Мудрого.

пам'ятати за борців кращої будуччини. На їх пам'ятку сипали височезні могили-кургани; цілі громади запрягалися до тяжкої, але благородної роботи й на очах виростали справдішні горби, видні кілька миль довкруги. Людська пам'ять переказувала з покоління в покоління, хто похоронений був у висипаній могилі й нині ще сільський нарід в Галичині показує, де могила „Козака Небаби“, де на вічний сон ляг „козацький отаман“, де лежить похоронена „княгиня Олена“, що поруч з лицарями життя склала в жертву дорогій Україні.

Бувало й так, що люде забули по сотках літ, хто в якій могилі лежить, а не лишилися жадні написи, ніякі сліди минулого. Тоді прийшли учені люде, почали розкопувати такі могили, щоби розвідатися,

як то в давних часах хоронили мерців, як їм по́честь віддавали й на скільки лишилися по нинішні часи сліди цього. І справді, через такі розкопи довідалися незвичайно інтересних річей.

Стояла собі наприклад у лісі, між деревами й корчами, самітня могила. З її боків вилазили якісь величезні каменяки, яких годі було з місця рушити. Тільки лис-Микита вештався у її нутрі, глибоко під землею. Деколи видобував на верха кусні старинних костей, якісь дивного виду камені і, що цікаве, деревляні черепки. Люде заходили голову, що це таке могло би бути, що там заховане у могилі, але ніхто не посмів допуститися „святотатства“. Розказували собі за смільчака, що лопатою дібрався раз у таку могилу, але й вже ніколи не вернув до своїх. Розказували й за укриті скарби, що їх на верх нечисті духи в Купалову ніч добувають, але поза це ніхто не мав відваги розкопати могилу, розібрати кам'яні плити й переконатися на власні очі, що зберігається в землі. Раз, по наглій а велитенській тучі, отворилася досить велика діра на тій могилі поміж відстаючими плитами. Побачили це сільські хлопці, та давай собі шпортати у ній. Оден відважніший велів товаришам спустити себе на мотузі у глибину діри, хоч серце добре тремтіло зі страху. Обережно втиснувся в темну пропасть, але вскорі видобувся на верх, розказуючи дрожачим голосом, що смерть дивилася страшними своїми очима на нього нещасного. Хлопці чимскорше дали знати про те до села. Зійшлося багато цікавих над могилу, але ніхто не мав відваги приблизитися навіть до діри.

Стоялаби вона так собі самітна й дальше, але вістка про відкриття хлопців дійшла й до міста. Якісь учені люде приїхали до села, розвідувалися у селян, що вони знають про отсю могилу в лісі, а відтак наняли кількох людей з лопатами й пішли у ліс до могили. Пан-отець товаришив тим панам, тому й люде не боялися так дуже лиха в лісі.

Почали після пляну розкопувати. Багато годин розкидали землю з могили, відкриваючи щораз то більші, великих розмірів камінні плити. Вкінці осталися самі камені. З дивом побачили всі, що камінні плити побудовані на вид велитенської домовини, неначе комори, а діра по дощах отворилася від цього, що згори відсунулася половина камінного накривала, такого, які бувають у наших трумнах. Кількох хлопів ледви успіло відкинути ціле накривало й відразу всі кинулися до загадочної домовини, щоби побачити, яке лихо прогнало з неї відважного хлопця. І що представилося їхнім очам?

Велитенських розмірів гробова скринка засипана була до половини землею, що дісталася до внутра дірою у верхних плитах. По її вичищенню, показалися в обох кінцях скринки два кістяки людей, яких перед зачиненням гробу поміщено в сидячій позиції, неначеб вони не були мерцями, а тільки живими людьми. Побіч них найшли два глиняні, чорні горшки, два кремінні долота, бурштинові прикраси й кістяні плитки з різаними рисунками. Нічого більше не було в домовині. Панове з міста втішилися всім, що найшли й дуже обережно, неначеб з найціннішим золотом і перлами обходилися з черепям, спорохнавленими кістями й деякими камінчиками, за якими шпортати в вохкій землі, викиненій зі скринки. Люде з села міркували між собою, хто й по що будував таку велитенську домовину і то для того лише, щоби помістити в ній дещо костей, черепа і камінчиків.

Видко було з першого погляду, скільки праці завдати собі мусіли будівничі камінної домовини, як з далека звозити треба їм було каміння, незвісне в найблищій околиці і скільки вкінці людей мусіло сипати, так

Могила Тараса Шевченка.

високу могилу на гробі. Все те незрозуміле було для присутних, а панове з міста записували тільки щось, мірили й рисували.

Через кілька днів не було в селі іншої балачки, крім здогадів про відкрити могилу і про предмети, знайдені в камінній трумні. І щойно старенький дід Микола пояснив громаді, що воно таке й чому в великій скринці під високою могилою найшли тільки дещо костей і гли-

няного черепа, а не золоті гроші й діаманти, що приснилися декому з громади. Старенький Микола не тямив похоронів на могилі в лісі, але чув від свого діда, а той знову від свого, який запам'ятав оповідання з перед соток літ, що в самотній могилі похоронений був з жінкою лицар, який поляг у боротьбі з неприятелем нашої України. Неприятеля прогнали з краю, а оставші в живих приятелі не забули на пам'ять дорогого отамана, щирого сина дорогої Батьківщини, який поклав молоду голову в її обороні. Спільними силами на-везли здалека камінні плити, обробили їх камінними знарядями, — бо тоді ще не звісні були залізні — і так мучилися над будовою, що кров їм текла з лиця та з спрацьованих рук. В кілька днів збудували величаву гробницю, в яку зложили лицаря на вічний відпочинок.

Найбільше страждала за помершим його вірна дружина. Вона не хотіла більше жити без нього і тому веліла громаді заперти за нею на все камінну домовину, в яку добровільно дала замуроватися зі своїм чоловіком. Тодішні Українці не визнавали ще Христової віри; вони величали поганські ідоли, вірили, що люде й по смерті потребують поживи, що живуть там, як на землі. Тому поставили для помершого і його жінки горшки з їдою та поклали їм камінні знаряди, щоби могли собі запрацювати на поживу на другім світі. Відтак заперли тяжкими плитами домовину, заспівали в пам'ять хороброго лицаря по-смертну пісню й почали засипувати його гріб піском і землею, щоби над ним по вічні віки величалася висока могила. І могила ця перестояла тисячі літ і заховалася по нинішній день.

* * *

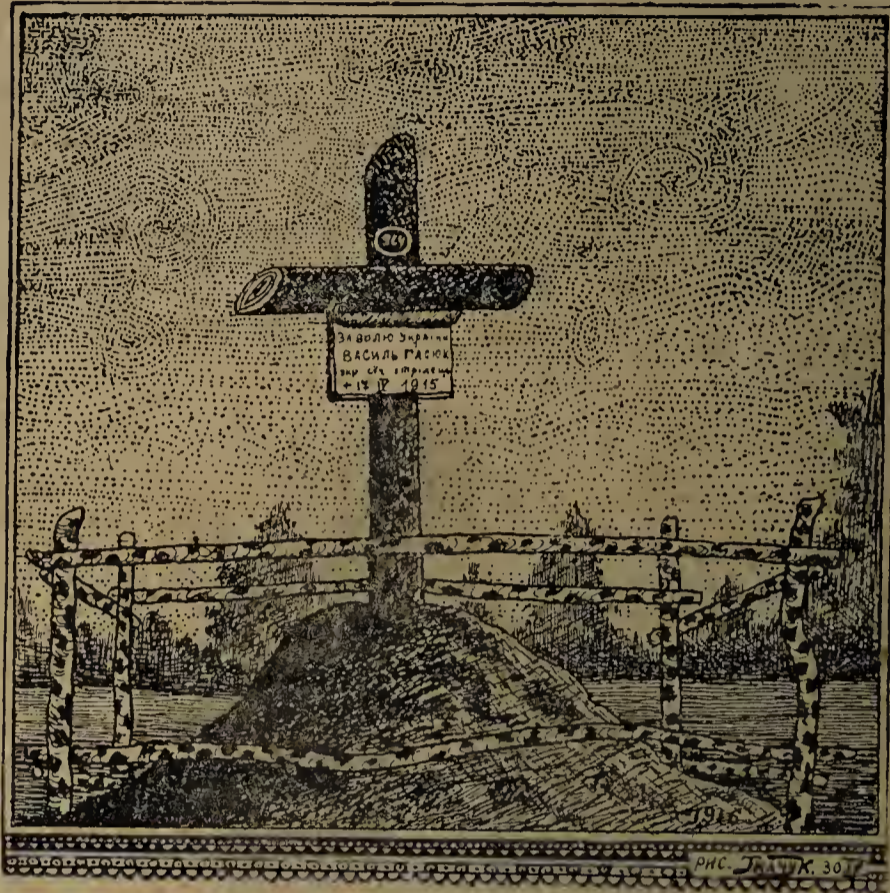
Ось яким способом нагороджували наші пра-прадіди добрих лицарів своєї Вітчизни! Хто впав у боротьбі з неприятелем, того пам'ять була на все свята, його могила уважалася святинею і тисячі літ ніхто не посмів знеславити її знищенням. І тому до нині тільки тисяч таких могил і старинних цвинтарів заховалося на нашій Україні, а з ними й пам'ять тих лицарів-героїв.

Таке було в передісторичних часах, так було за княжих часів, за козацьких великих визвольних боротьб, так діється і за наших часів, як то на власні очі бачимо.

Самітна могила невідомого борця за волю України.

До тих отже старинних, самітних могил прибули за останні роки нові, ще численніші: могили лицарів наших днів. Нема громади, де би не було їх в полі, в лісі й на цвинтарі. Але — на жаль — не всюди шанують їх наші люде так, як шанували свої могили наші поганські прапрадіди!.. Тамті не жалували нечуваних зусиль і мозольної праці, щоби звеличати пам'ять тих, що головами наложили, а ми чейже не схочемо полишитися позаду наших колишніх предків. Тимбільше, що мо-

...За волю України...

гилам наших козаків — не треба нічого більше, як тільки хреста, напису, огорожі та щирої пам'яті. А на це здобутися можемо й мусимо! — Це наш конечний і святий обов'язок супроти нам найдорощих борців — за найвищий ідеал нації — державну незалежність.

Пам'ятні дні

з часів Великого Гетьмана Богдана Хмельницького.

[Впорядковані по місяцям.]

- 18. січня 1654. р. Акт злуки вільної Української Держави з царством Московщини в одну державу в Переяславі. — Присяга Хмельницького цареві.
- 15. мая 1648. р. Перемога козаків над Поляками на Жовтих Водах.
- 26. мая 1648. р. Перемога козаків над Поляками під Корсунем.
- 2. червня 1652. р. Перемога козаків над Поляками під Батогом.
- 20.—30. червня 1651. р. Нещасна пропам'ятна битва козаків під Берестечком.
- 6. серпня 1657. р. Смерть Богдана Хмельницького.
- 16.—17. серпня 1649. р. Битва козаків

- з польським королем Яном Казимиром під Зборовом у Галичині.
- 19. серпня 1649. р. Зборівський мир польського короля Яна Казимира з козаками.
- 23. вересня 1648. р. Перемога козаків над Поляками під Пилявцями і початок першого походу Хмельницького на Східну Галичину.
- 28. вересня 1651. р. Білоцерківський мир.
- 30. вересня до 8. листопада 1655. р. Друга облога Львова Хмельницького.
- 9.—23. жовтня 1648. р. Перша облога Львова Хмельницького і повстання Українців Східної Галичини проти Польщі.

Т-во „ПРОСВІТА“
у ЛЬВОВІ

СТ. ШАХ.

Перегляд діяльності Т-ва „Просвіта“ у Львові

від 1868. р.

I.

країнський національний рух зв'язаний нерозривно з українським просвітним рухом. Чим більше просвітної роботи серед широких українських етнографічних мас, тим більше національної свідомости серед них. Просвіта це головна підстава української національної, а що за тим слідує, й державної свідомости. Розуміли це вже перші піонери української національної думки на Придніпрянській Україні 40-вих років XIX. в. — Кирило-Методіївські братчики в особах своїх великих українських апостолів, як М. Костомарів, П. Куліш, Т. Шевченко та інші. Вони перші на землях української території поклали в програму своєї задачі в праці над народом — національне та загальнолюдське освідомлення через просвіту простонароддя. Рішили видавати популярні книжки для народа.

в йому зрозумілій мові, від перекладу св. письма та української граматики почавши. Але відома судьба братчиків не допустила до зреалізовання їх великої думки.

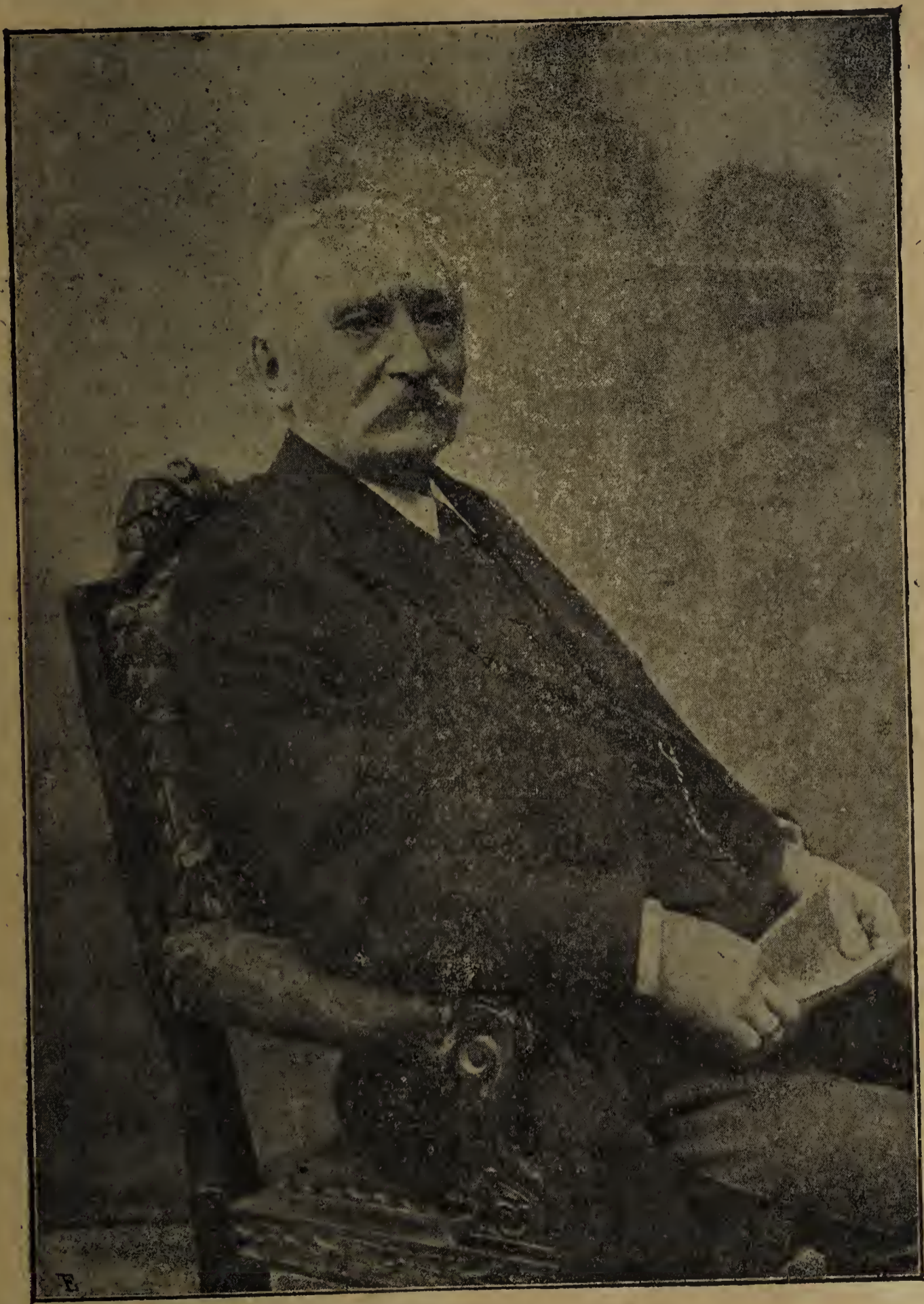
Підняли її інші будителі українського народу, висунені даліше на захід, на Придністрянській Україні, в її столиці — Львові. В тім

О. Стефан Качала,
перший ініціатор основання Т-ва „Просвіта“ у Львові.

самім десятиліттю XIX. в., себто в 1846. р., робили заходи тодішні львівські Українці коло заснування такого народнього освітнього товариства на взір чеської та сербської „Матиці“. Але політичні події тодішньої австрійської імперії не допустили до переведення в діло розпочатої праці. Аж у 1848. р. заклали галицькі патріоти, що зіхалися

на так званий „Зізд руських учених“, перше просвітне товариство на взір чеської „Матиці“, під назвою „Галицько-руська Матиця“ у Львові.

Анатоль Вахнянин,
перший голова Т-ва „Просвіта“.

Але це товариство завело дуже скоро покладані на нього надії. Замість вести освітню працю на західних окраїнах українських земель, будити до національної свідомости в рідній мові поневолений народ,

почало видавати у мертвеччині „Историческіи Сборники“, а відтак „Литературно-науковий Сборники“, які нікого не вдоволяли, нікому жадної користи не приносили, а своєю мертвеччиною вбивали живого духа. Тим самим „Матиця“ не виповнювала своєї задачі, не зміряла до цілі, для якої її засновано. Тому молодші люде, студенти та ученики, з кількома старшими народоловними одиницями, що стояли під впливом Шевченкового „Кобзаря“ та літературної романтики 60-их років Придніпрянської України, старалися завернути „Матицю“ з шляху, на який вступила і в 1865. році зробили „бурливі“ загальні збори цього товариства, хотіли вибрати свій виділ, але старі „об'єдинителі“ були в перевазі й наміри молодих не вдалися. Треба було, як що вони на правду думали про народню освіту, заложити своє окреме, подібне що до цілі товариство. Між тим увійшов був в Австрії в життя новий закон про товариства; в 1867. р. заснували молодочехи в Празі „Matice Lidu“ та дали заохочуючий примір галицько-українським народовцям. Відомий галицький патріот, член-основатель „Матиці“, о. Степан Качала підніс в час „Слово“ Б. Дідицького гадку заснування такого людово-освітнього товариства. За його заохотою згуртувалася університетська молодіж і пороблено заходи до оснування такого товариства. Вибрано комісію для уложення статуту, який однак намісництво відкинуло. Внесено рекурс до віденського міністерства внутрішніх справ, яке wraz з міністерством освіти затвердило статут цього товариства.

Товариство приняло дуже шасливу й симпатичну назву: „Просвіта“. Основуючий виділ став збирати членів і підготовлятися до відкриття товариства. І дня 8. грудня 1868. року відбулися перші загальні збори новозаснованого Тов-а „Просвіта“. На збори явилосся 72 членів. Виділ хотів, щоби перед загальними зборами, по тодішньому нашому загально-принятому звичаю, відправити богослуження в одній з львівських церков, але настоятелі львівських парохій, прихильники літературної мертвеччини й „Галицько-руської Матиці“, відмовили просьбі виділу, називаючи заснування народнього просвітнього товариства „новою польською інтригою“.

Збори відбулися отже без богослуження. Вибрано виділ, а першим головою товариства став молоденький гімн. професор Анатоль Вахнянин. І так розпочало свою працю наше нинішнє Товариство „Просвіта“ у Львові.

Піднялося воно велитенської праці і віднесло побіду, про яку може основники лише несміло мріли. Бо тим, чим ми тепер є, заслуга без сумніву Тов-а „Просвіта“. Тим, що ми стали свідомою нацією, зорганізованою, боєздатною — це вислід піввікової праці Тов-а „Просвіта“. Тому по 54 літах схиляємо наші голови перед першими ініціаторами й організаторами цього Тов-а, як о. Степаном Качалом, проф. Анатолем Вахнянином, проф. о. д-ром Омеляном Огоновським, проф. Омеляном Партицьким, проф. Юліаном Романчуком, д-ром Корнилом Сушкевичем, арт. Корнилом Устияновичем та іншими, яких імена золотими буквами записані в історії Тов-а „Просвіта“, а тим самим цілого українського Прикарпаття. Бо історія Тов-а „Просвіта“ — це історія змагань усього українського народу на Прикарпаттю за своє національне та державне існування в вузшій значінню, а в ширшій цілого нашого народу взагалі.

II.

І для того саме, коли приходиться подати бодай короткий огляд праці Тов-а „Просвіта“ за 54 літ його існування, не легко воно припадає. Тут треба би подати огляд культурного розвою й національної свідомости українського народу Галицької Волости, а на тлі цього огляду щойно огляд праці Тов-а „Просвіта“. Але що такої одноцільної студії нема ще, послугуватися треба величезним розкинутим матеріалом, який назбирався за тих 54 літ*). Для того ця стаття не буде заокругленою короткою історією Тов-а, а лише переглядом праці після головних напрямів діяльності з історичного боку.

І так для яснішого перегляду поділити можна всю діяльність Тов-а „Просвіта“ на три головні галузи, які розвивалися рівнобіжно з розвоєм українського народу на західних окраїнах, які були — так сказатиб — подиктовані природними та конечними так народними, як національними потребами, які закарбовані дуже виразно уже в самих статутах Тов-а. Тому зачнемо від статута Тов-а „Просвіта“, який є підставою усього.

Тов-о „Просвіта“ змінювало до цього часу свій статут чотири рази. І перший статут з 1868. року зовсім не подібний до останнього, пятого, з 1912. року. Перший статут надавав Тов-у „Просвіта“ назву й характер товариства *наукового*, яке мало ціль: „пізнання і просвіту народу“ при помочі „збирання і видавання всіх плодів устної народньої словесности, як пісень, казок, приповідок, історичних переказів і загалом усього, що може причинитися до пізнання народу й його історії“. Але дуже скоро показалося, що такий статут непрактичний і вже на других загальних зборах, які відбулися у Львові в 1870. році його змінено. Головна зміна полягала на тім, що усунено науковий характер товариства й цілю товариства признано: „ширити просвіту між українським народом“. Відпало отже видавання „етнографічних матеріалів“. Цей другий статут Тов-а „Просвіта“ містив також зовсім нові постанови про збори й виділи повітові, з чого пізніше розвинулися філії Тов-а „Просвіта“, а також про агентів товариства, званих пізніше „відпоручниками“.

На цім другім статуті опиралася діяльність Тов-а „Просвіта“ до кінця 1876. р. Рамки й цього статута показалися за вузкі, тому розширено його. Найважливіша зміна, заведена в цім третім статуті, полягала на тім, що вписове 4 кор. зовсім знесено, а висоту річної членської вкладки знижено для інтелігенції на 4 кор., а для селян і міщан на 2 кор. (давніше 12 кор.). Крім цього постановлено, що звичайний член має діставати даром *щомісячні популярні членські книжечки*, видавані від того часу Товариством. Ця постанова незвичайно важна. Вона уможливила широким масам селянства вступати в члени Тов-а „Просвіта“, а виданням Тов-а „Просвіта“ дістатися у великім числі в руки

*) Тов-о „Просвіта“ не спромоглося наприклад до цього часу ще на Хроніку своєї діяльності після засідань Головного Виділу. Найважливішими жерелами до історії Тов-а „Просвіта“ є цінні невеличкі огляди: І. Белея з нагоди 25-літнього і М. Лозинського з нагоди 40-літнього ювілею Тов-а і річні звіти з діяльності. Авт.

селян, по найдалших закутинах краю. Відтепер стає Тов-о „Просвіта“ справді загально-народнім українським товариством.

ЗОРЯ.

ЧИТАНОЧКА ДЛЯ СЕЛЬСКИХЪ ЛЮДЕЙ

ВЫДАНА

ТОВАРИСТВОМЪ „ПРОСВѢТА“.

КНИЖКА ПЕРША

Кошты 5 кр. а. в.

ОУ ЛЬБОВЪ, 1869

Зъ друкарнѣ Ставропигійского Инститѣта
пѣдъ зарѣдомъ Стефана Гукковского.

Перша книжечка Тов-а „Просвіта“ з 1869. р.

Культурні відносини українського народу в Галичині поступали щораз то вперед. До слова приходити зачало й українське село. Треба було зорганізувати його й звязати в одно звено. Піднялося цеї роботи Тов-о „Просвіта“. Мусіло отже розширити знов свій статут. І в 1891. р.

мало Тов-о „Просвіта“ вже четвертий змінений статут. Тоді крім освіти поставило собі Тов-о за ціль також і „*піднесення добробуту українського народу*“. Додано отже й економічну програму в діяльності Тов-а, як засновування економічних товариств, в роді позичкових кас, крамниць, рільничо-господарських спілок, шпихлірів і т. п. Та найважливіша зміна статута в 1891. році полягала на тім, що Тов-о „Просвіта“ приступило до масового основивання читалень Тов-а „Просвіта“ на власних статутах по селах, приступило отже до творення „малих“ „Просвіт“ в краю. Ця зміна статута укріпила Тов-о „Просвіта“ в цілім краю, надала йому закраску освітньо-організаційного Тов-а, що мало незвичайно важне значіння для національної організації українського населення Галичини. Завдяки цій зміні статута Тов-о „Просвіта“ виросло у найважливіше краєве Тов-о, яке огорнуло обсягом своєї діяльності весь обсяг культурної праці українського населення в Галичині, о яке доторкалася кожда важливіша подія. Через це Тов-у „Просвіта“ припало в уділ дуже багато справ, які не були обняті ще за вузьким статутом Тов-а.

Тому вже в часі I. укр. Просвітно-Економічного Конгресу, скликаного Т-вом „Просвіта“ в 1908. р. з нагоди 40-літнього існування Т-ва, рішено поширити статут Т-ва „Просвіта“ і зреорганізувати всю діяльність Тов-а. Вибрано до того осібну статутову комісію, яка через 3 майже роки працювала над зміною статуту, взоруючися на найкращих статутах західно-європейських культурно-освітніх товариств і в 1912. р. виготовила новий проєкт, який загальні збори прийняли, а намісництво в 1913. році до ч. 4526, ex 1912. XIII. а. затвердило. І цей статут — отже пятий з ряду — перетривав воєнні роки і тепер обов'язує, хоч при змінених політичних і суспільних відносинах знову вимагає зміни.

Ціль Тов-а, після цього статута, є: „Просвіта піднесення *культури* та добробуту українського народу в усіх його верствах і *напрямах життя*“. Розширено отже обсяг ділання Тов-а: крім освіти і добробуту, додано ще й культуру в усіх напрямках життя. До досягнення цієї цілі ведуть: 1) ведення людського театру й кінотеатру; 2) улаштування народніх свят, зіздів та прогульок в цілі пізнання краю та народу; 3) закладання та удержування бібліотек, народніх музеїв, публичних читалень, випозичалень книжок; 4) основивання й ведення книгарень, друкарень, переплетень й інших підприємств; 5) улаштування й ведення шкіл: народніх, середніх і висших, господарських, промислових, торговельних; 6) ведення ріжних курсів, взірцевих господарств, садів і т. и. Уведено також *репрезентаційну систему* виборчу на загальні збори Тов-а та повну *децентралізацію* просвітних організацій по краю. Остання ця зміна змінила в основі діяльність Тов-а. Зробила вона кожду філію майже самостійною централею свого округу й під її компетенцію перейшов увесь круг просвітно-організаційної праці в повіті згл. районі, що незвичайно облегчило працю Головного Віділу матірнього Тов-а у Львові. І з цієї зміни

Володислав Федорич, третій голова Тов-а „Просвіта“.

обіцуювано собі далекосяглі користи для Тов-а, віщовано новий період діяльності Тов-а „Просвіта“. Але війна перешкодила переведенню цієї реформи практично в життя. А репрезентаційна виборча система показала навіть у воєнні літа шкідливою для Тов-а, бо завдяки їй не можна було скликати від 1913—21. р. загального збору Тов-а. Приміром на 11. червня 1914. р. скликаний був загальний збір Тов-а „Просвіта“, але ізза браку комплекту управнених відпоручників до голосування (після § 26. статуту — 100 делегатів, а приїхало всего 54), збори не відбулися. Другому скликанню зборів перешкодила війна з її інва-

Зріст числа членів Тов-а „Просвіта“ від 1868—1908.

зіями та дальшими відомими подіями аж до 1921. р. Найновіший досвід показує, що обставини вимагають переміни статуту Тов-а „Просвіта“ із центрального краєвого Тов-а на краєвий Союз „Просвіт“ з осідком у Львові.

Для доповнення загального образу про круг діяльності Тов-а „Просвіта“, який дала нам історія змін статуту, треба додати, що в 1906. р., на основі ухвали загальних Зборів Головний Виділ Тов-а „Просвіта“ покликав до помочі окремі комісії до життя, щоби відтяжити центральний Головний Виділ. А саме покликано в 1906. році видавничу комісію і господарсько-промислову, в 1908. р. просвітно-організаційну, а відтак у слідуючих роках комісії для поборювання неграмотности, для зєднування членів, для справ Лемківщини, для

справ американських Українців, бібліотечну, театральну, артистично-рільбарську, курсів вищої освіти та інші принагідні.

Усі ті зміни статута й поширення діяльності через комісії виходили з потреб, які насувало просвітно-культурне життя Українців західних окраїн, у середині якого стояло все Тов-о „Просвіта“, неначе центральна вісь.

III.

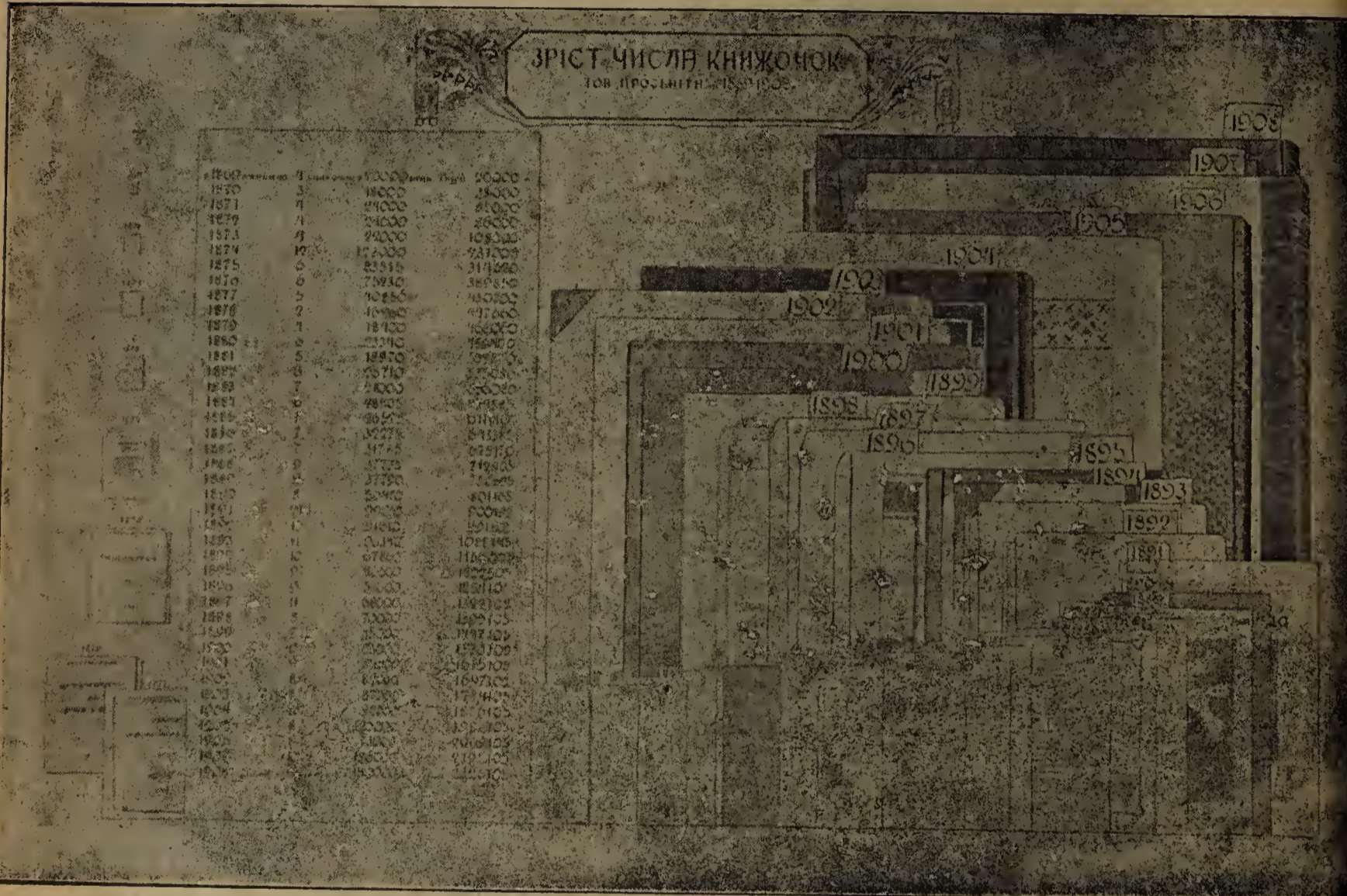
Вага й тягар усеї статуткової праці спочивав і спочиває самозрозуміло на Головному Виділі Тов-а „Просвіта, як найвищій власті Товариства (ст. § 28.), який кожодчасний загальний збір Товариства, як найвища власть рішаюча Тов-а (ст. § 18), вибирає. Але напрям діяльності, відповідно до обставин і часу, надавали все голови Тов-а, які були без виїмку маркантними індивідуальностями, які заслужували на це найпочетніше місце серед культурного українського життя в Галичині.

Всіх голов Тов-а „Просвіта“ за тих 54 роки було вісім (8). Їх головування тривало звичайно (з одним виїмком) кілька каденцій. І так першим головою Тов-а „Просвіта“ був *Анатоль Вахнянин*, гімн. проф. (1868—1870), другим *Юліян Лаврівський*, віцемаршалок крайового сойму (1870—73), третім *Володислав Федорович*, властитель Вікна, посол до гал. сойму й меценат української штуки (1873—77), четвертим о. д-р *Омелян Огоновський*, проф. української літератури

Зріст числа членів Тов-а „Просвіта“ від 1909—1910.

на львів. університеті (1877—1896), п'ятим *Юліян Романчук*, гімн. професор, посол до австр. парламента, пізніше віцепрезидент австр. парламента (1896—1906), шестим *д-р Евген Олесницький*, адвокат і посол до парламента й гал. сойму (29. VI. 1906 — 2. XI. 1906), сьомим *Петро Огоновський*, гімн. професор (1906—1910), осмиим *Іван Кивелюк*, суд. радник, посол до гал. сойму й член Краєвого Виділу (1910 аж до смерті, 2. III. 1922.). Говорити про це, що робили Головні Виділи Тов-а „Просвіта“ з окрема, а голови Тов-а спеціально, не станемо ізза нестачі місця та й з того згляду, щоби не розтягати звязлости.

Зріст числа книжечок Тов-а „Просвіта“ від 1868—1908.

До Головного Виділу Тов-а „Просвіта“ вибирано все найповажніших, чесних, до народньої безплатної праці охочих львівських громадян, які працювали, що сил, часу й доброї волі вистарчало в користь Тов-а, а тим самим для свого народа, з якого вийшли й якому служити за свій святий обовязок уважали. От годиться хочби згадати такі імена, як братя Барвінські, проф. Борковський Ол., ред. Белей Іван, д-р Сушкевич Корнило, проф. Целевич Юліян, проф. Цеглинський Григорій, проф. о. Ільницький Василь, проф. о. Торонський Ал., браття Огоновські, проф. Шухевич Вол., Паньківський Кость, нотар Левицький Лукич Володимир, д-р Левицький Кость, проф. о. Лежогубський Т., д-р Озаркевич Евген, ред. Весоловський Ярослав та багато-багато інших, які до нині по 20 літ уже в Гол. Виділі Тов-а „Просвіта“ працюють

та виховують молодших членів Виділу, які до цієї тяжкої але почесної праці заправляються. Праця Головних Виділів — це праця цілого Товариства, так що коли говориться про діяльність Тов-а „Просвіта“, то у львиній частині треба розуміти під цим працю Гол. Виділу при допомозі безплатних або лихо платних канцелярських сил, з яких на перше почесне місце висувається постать незабутнього для Товариства „Просвіта“ управителя канцелярії Товариства Андрія Скородинського.

Усю діяльність Товариства „Просвіта“ дасться поділити — як сказано на початку — на три головні галузи-відділи, які мають ще свої підвідділи. Перша — це *видавнича* галузь, друга — *організаційна*, третя — *культурно-репрезентаційна*. Перша, *видавнича* галузь дасться поділити на три підвідділи: 1) *видавання шкільних підручників* від 1868. до 1876. р.; 2) *видавання популярних членських книжечок* для народу від 1876. до 1914. р.; 3) *різні серії* видавництва від вибуху війни (а властиво від 1904. р.) по нинішній день. Друга галузь — *організаційна*, дасться поділити на два підвідділи: 1) *просвітно-організаційний* і 2) *економічно-організаційний*. Третя галузь є вислідом двох попередніх галузей, які її попередили й підготували для неї ґрунт і є — так сказати-б — у початкуючій стані. Війна перервала її розвій і тому не дасться вона докладніше означити. Перейдім отже кожду з наведених галузей враз з підвідділами з окрема, а одержимо в загальних чертах скелет цієї велитенської муравлиної праці Тов-а „Просвіта“ (у Львові за цих 54 літ.

О. д-р Омелян Огоновський,
четвертий голова Тов-а „Просвіта“.

IV.

Зачнім від видавничої галузи. В перших роках своєї видавничої діяльності видавало Тов-о „Просвіта“ шкільні книжки — по рік 1876., це є до другої зміни статута Тов-а, поки не зачало видавати членських книжечок для своїх членів, а видавання шкільних підручників перейшло на нове товариство, засноване в 1873. році, це є Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у Львові. За той час видало Тов-о „Просвіта“ сімнадцять (17) шкільних підручників у 12.300 примірниках, в народній українській мові, в чім лежить велика заслуга Тов-а „Просвіта“,

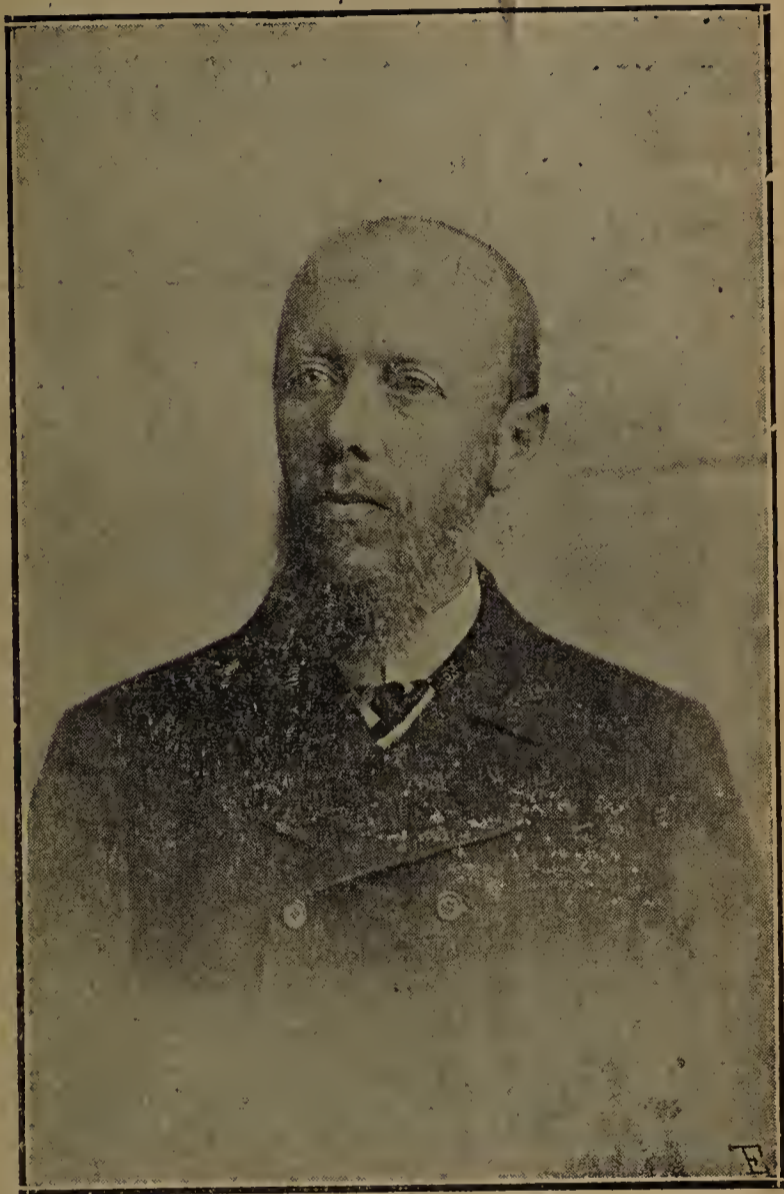

Юліян Романчук,
п'ятий голова Тов-а „Просвіта“.

бо воно переломило лід у дотеперішній мертвеччині, в якій друкувалися шкільні книжки в Ставропигійськiм Інституті. Крім цього в тім періоді зараз з самого початку 1869. року зачало видавати Тов-о „Просвіта“ й популярні, народньою мовою писані книжечки для народа — звісні „Зорі“ —, які пустило в книгарську розпродаж і які дуже скоро розходилися, бо члени та прихильники розпродували їх самі між народом. Книжечки ці були писані легкою народньою мовою, дуже приступним способом, тому найшли признання, а навіть похвалив їх великий галицький популяризатор о. Іван Наумович, що зачав видавати першу у нас популярну газету для народа „Науку“ в друкарні Білоуса в Коломиї. І в тім саме лежить перша заслуга Тов-а „Просвіта“, що вибрала чисту народню мову до своїх видань, що станула відразу на національнiм українськiм ґрунті, що було тоді нелегко.

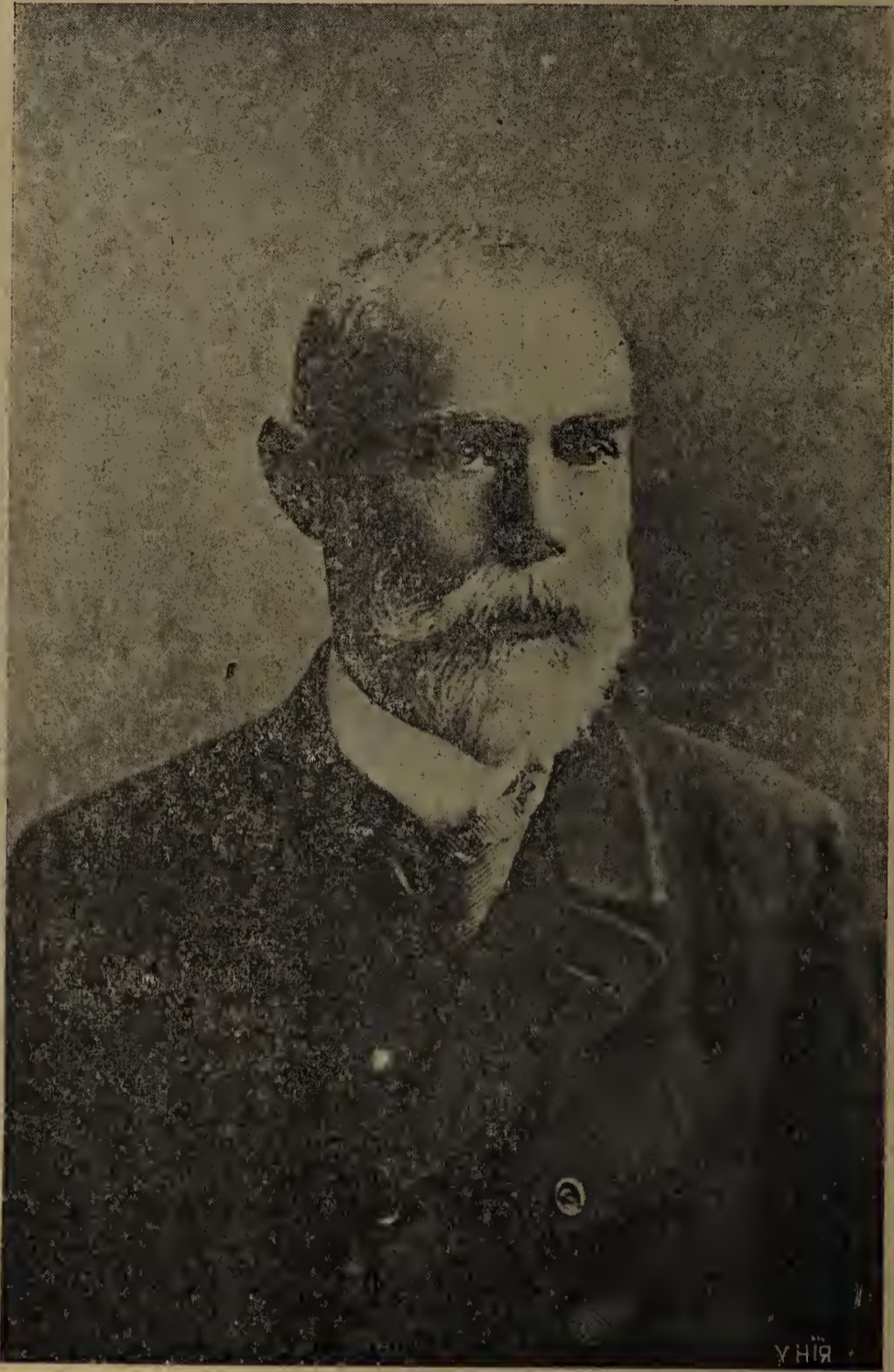
Другий підвідділ видавничої діяльності Тов-а „Просвіта“ починається від другої зміни статута Тов-а від 1876. р., це є від видавання членських місячних книжечок, які розсилано безплатно членам Тов-а, що вплатили свою членську вкладку. Книжечки ці мали свій сталий формат великої 16⁰, стали нумерацію і свою сталу вінету, яка по нині удержалася як найпопулярніша. Членських книжечок, до яких належать також і календарі Тов-а, видало Тов-о „Просвіта“ від початку до 1914. р. включно 374 чисел, у 2,865.115 книжечках, на 14,061.575 аркушах. Отже понад 14 мільонів аркушів паперу задрукувало Тов-о „Просвіта“ на самі членські місячні книжечки. Це число, яким жадне інше українське тов-о не може похвалитися. А коли зважити, що тих несповна 3 мільони книжечок Тов-а „Просвіта“ розійшлися широко по краю між народом, які не чекали на покупця, а майже самі пхалися до рук читача, то знову представиться нам ця велика культурна праця Тов-а „Просвіта“ серед наших широких мас. А праця така коштовна, яка вимагала незвичайної працьовитости, рухливости й калькуляції від проводу в Тов-і. Але праця ця була вдячна, обчислена на далекосяглу мету.

До цього другого підвідділу не зачислено жадних інших видавництв, які згодом Тов-о „Просвіта“ розвинуло і які вибилися на перший плян у видавничій програмі Тов-а. А розпочалася вона вже з 1904. роком, за головування Юл. Романчука, дійшла до розцвіту у п'ятьох передвоєнних роках, а перемінилася в самотність і виключну видавничу діяльність у воєнних і повоєнних роках. Характеризує цей третій підвідділ відсутність членських книжечок, себто одного типу видавництва, натомість різноманітність у видавничій програмі Тов-а, різні серії видавництв, які підходили би і для малограмотного члена-читача і більше вже начитаного та інтелігента, словом, щоби кождий член мав для себе інтересну лектуру у видавництвах Тов-а. Заініціював цей третій підвідділ в 1904. р. голова Юл. Романчук видаванням серії творів українських класиків п. н. „Руська Письменність“, або, як тепер зветься, „Українське Письменство“, від творів Котляревського, почавши, яке до тепер продовжується. В цій серії вийшло вже (по 1922. рік) 24 томи (деякі в подвійнім, навіть у потрійнім накладі) в 145.000 примірниках на 4,640.000 аркушах друку. Книжки ці мають оден сталий формат 16⁰, у гарній оправі, надаються

Петро Огоновський,
семий голова Тов-а „Просвіта“.

дуже до домашніх бібліотек і продавалися по ціні видання — 2 корони в оправі, 1 кор. брошуровані від тома. І тут належиться велика заслуга для Тов-а „Просвіта“, а для голови Юл. Романчука спеціально, за це

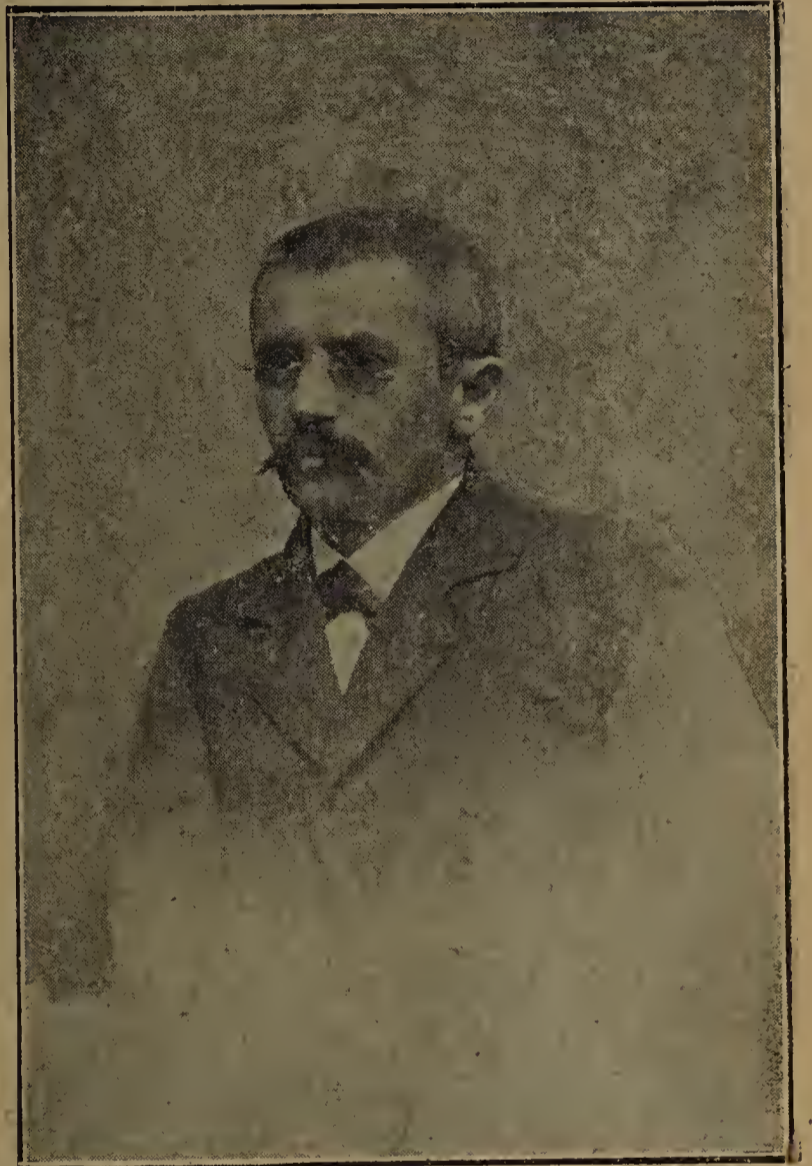
Іван Кивелюк,
осмий голова Тов. „Просвіта“, † 2. III. 1922.

видання українських письменників, чим дійсно Тов. „Просвіта“ може повеличатися. І якби нічого більше не було видало Тов-о „Просвіта“, крім цих 24 томів „Письменства“, записалосяби було нестертими буквами в історії розвою української культури в Галичині. Попри цю серію

вибиваються на важне місце в тім підвідділі так звані „Просвітні Листки“, формату 16⁰, в об'ємі 1—2 аркушів друку, що були звичайно відбитками цікавих статей з календарів Тов-а „Просвіта“ та з „Письма з Просвіти“, а вийшло їх 58. чисел по 3.000 прим., або разом у 174.000 примірниках на 348.000 аркушах друку. Дуже важну роль була би відіграла в історії видавничої діяльності Тов-а „Просвіта“ розпочата недовго перед війною „Господарська Бібліотека“, з якої вийшли звісні книжечки, як „Взірцевий Господар“ С. Кузика, „Наука про народне господарство“ І. Колішера (в перекладі М. Залізняка) в трьох книгах, „Про щеплення овочевих дерев“, „Пасіка“ о. М. Михасевича та інші, які нині вже є цінними рідкостями. Крім цього видавало Тов-о різні книжечки після потреби, яких не зачислялося до жадних серій ані бібліотек, як наприклад „Співаники“ під різними наголовками, як „Наша Дума“, „Наша Слава“, „Наша Пісня“, або „Дотепи, вигадки і жарти“, „Підручники до науки німецької мови“, „Букварі для самоуків“, правні поради, коляди, щедрівки та інші, які були на часі.

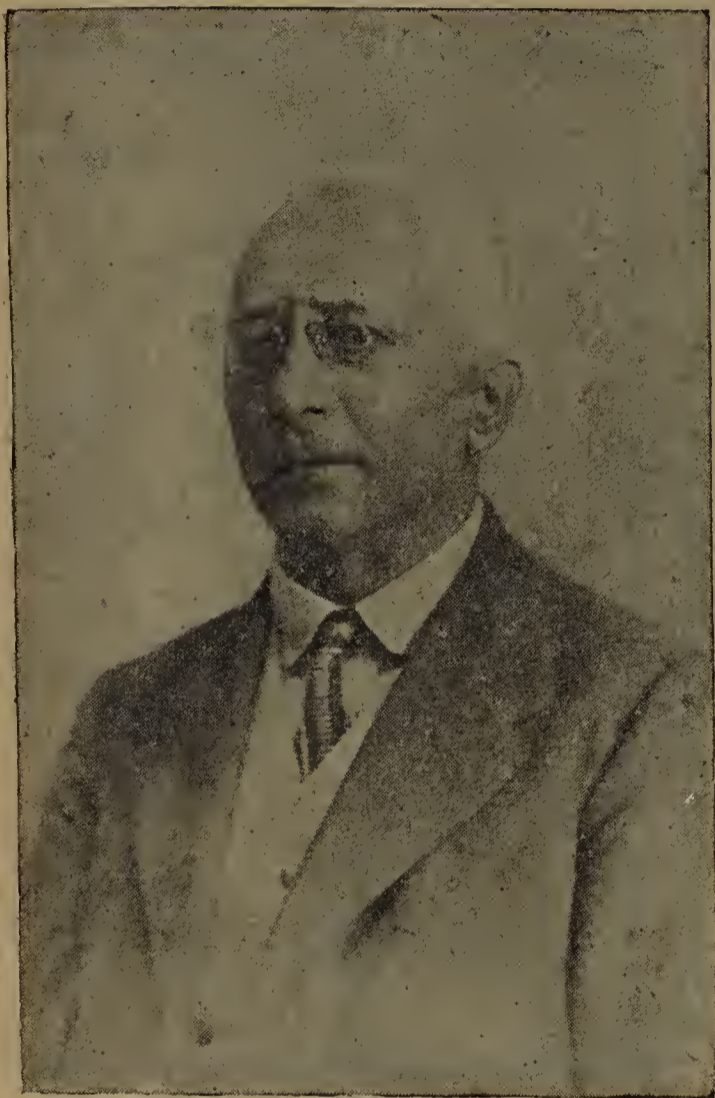
Повоєнна видавнича діяльність Тов-а „Просвіта“ має характер виключно схарактеризованого вже третього підвідділу з цим однак, що має означені сталі серії, а саме: „Народня Бібліотека Просвіти“ — для малоначитаного читача, „Загальна Бібліотека Просвіти“ для більше начитаних читачів (в якій також виходить томами знаменита „Історія Української Літератури“ Мих. Возняка), „Театральна Бібліотека Просвіти“ (як часть „Народньої Бібліотеки“), де поміщується драматичні твори, відповідні для аматорських театральних кружків при читальнях Тов-а „Просвіта“, „Українське Письменство“ — продовжування видавання українських клясиків і періодичний орган Тов-а, п. н. „Письмо з Просвіти“, як ІХ. річник.

Орган Тов-а „Письмо з Просвіти“ має вже свою історію в Тов-і „Просвіта“, яку у цім підвідділі випадає кількома словами згадати. Перший раз зачало видавати свій орган Тов-о „Просвіта“ по другій зміні статута в 1876. році, як *перший белетристичний популярний український часопис* під редакцією зпершу Ан. Вахнянина, а відтак Ом. Партицького. Але не могло воно довго удержатися і 1878. р. перестало виходити. Відновлено його аж по 15-ти літах, по поновній зміні статута, коли Тов-о „Просвіта“ приступило до масового закладання своїх читалень по

Андрій Скородинський,
довголітній і вельми заслужений директор
канцелярії Тов-а „Просвіта“.

селах у 1894. р. п. н. „Читальня — Письмо з Просвіти“, під редакцією Костя Паньківського. Але вже по двох літах, коли д-р Кость Левицький зачав видавати першу у нас популярну *політичну* газету для села „Свободу“ в 1896. р., перервало Тов-о „Просвіта“ видавання свого органу, щоби читальні „Просвіти“ могли передплачувати політичний часопис, де був також і просвітний відділ, яким поміщував Гол. Виділ Тов-а „Просвіта“ свої звіти й заклики. Аж з 1907. роком, коли Тов-о „Просвіта“ виплинуло широким руслом своєї діяльності, не могло вже

Кость Паньківський,
заслужений член Гол. Виділу і редак-
тор „Письма з Просвіти“ та кален-
дарів Тов-а „Просвіта“.

обійтися без власного органу і відновило назад „Письмо з Просвіти“ як белетристичний ілюстрований популярний місячник, під редакцією зразу Ярослава Весоловського, а відтак Гната Хоткевича, пізніше як становий освітний орган Товариства „Просвіта“, під редакцією Юліяна Балицького. З вибухом війни перестало виходити „Письмо з Просвіти“ в 1916. р. вийшло лише одно інформативного змісту число, а з груднем 1921. р. виходить поновно „Письмо з Просвіти“, як ілюстрований популярно-белетристичний двотижневник, під редакцією Володимира Дорошенка.

На окреме узгляднення заслуговують у видавничій діяльності Тов-а „Просвіта“ видавані Товариством річно „Календарі Просвіти“, з котрих отсе появилсь вже 45. річник. Є це — попри „Временникъ“ Ставропигійського Інститута — найстарший український періодичний календар, який має вироблену вже історичну традицію та заслужену рекляму. Календар Товариства „Просвіта“ став наочною щоденною книгою в українській хаті, так на селі як у місті, завдяки все добірному літературно-научному додаткови, який редактори календарів „Просвіти“ залюбки — свідомі своєї праці — поміщували. Календарі „Просвіти“ стали свого рода річними популярними ілюстрованими альманахами, а поставив їх на ту висоту довголітній редактор календарів „Просвіти“ нотар Володимир Левицький (письм. псевдонім Василь Лукич), який зредагував на 45 календарів „Просвіти“ — 18 в цілости, а оден в частині. З інших редакторів календарів „Просвіти“ вибиваються Кость Паньківський, Ярослав Весоловський, Юліян Балицький та з найновіших Федь Федорців. Календарі „Просвіти“ почали виходити в 1877. р. — отже враз з членськими книжечками — і появлялися періодично кожного року, навіть на 1915. рік у Відні, крім 1918/19. р., в часі облоги Львова українськими військами, а жадна філія Тов-а „Просвіта“

з краю, які були під владою уряду З. О. У. Н. Р., не здобулися на видання календаря під фірмою „Просвіти“, — хоч могли.

Закінчуючи цю галузь видавничої діяльності, не від річи буде зганути також і про мову та правопис Тов-а. Перший Головний Виділ Тов-а „Просвіта“, приступаючи до видавання своїх книжечок, рішив уживати виключно чистої народньої мови в усіх книжках, а що до правопису, то рішив, що книжечки для народу мають бути друковані таким правописом, якого вживали в народніх школах (отже етимольогічного), а видання для інтелігенції таким, якого забажав собі автор. Цей постанови держалося Тов-о „Просвіта“ до 1898. р. (хоч у школі введено вже в 1893. р. фонетичний правопис — але тут ходило о конкуренційні згляди з „Обществом ім. Мих. Качковського“). Аж надзвичайні загальні збори Тов-а з 1. лютого 1899. р. ухвалили завести в усіх виданнях і у внутрішнім діловодстві Тов-а фонетичний правопис.

Переглянувши в цей спосіб першу галузь діяльності Тов-а „Просвіта“ — видавничу, з її трома підвідділами, назовемо її підставою або, виразніше, приготовчою діяльністю. Інші анальогічні славянські товариства, сповнивши свою приготовавчу працю для освітньої організації народу, перестали істнувати (як наприклад чеська „Maticе Lidu“), а їх місце заняли інші сукцесивні товариства. У нас Тов-о „Просвіта“ не найшло ще властивої сукцесивної організації. Навпаки, обняло воно цю працю енергічніше в свої руки, підготовивши собі ґрунт своїми видавництвами та стало наскрізь товариством освітньо-організаційним.

Волод. Лукич Левицький,
заслужений член Гол. Виділу
і довголітній редактор календарів Тов-а „Просвіта“.

V.

Організаційну галузь діяльності Тов-а „Просвіта“ можна — як сказано на початку — поділити на два підвідділи: 1) просвітно- і 2) економічно-організаційні. Загально уважають економічну діяльність Тов-а „Просвіта“ за окрему галузь діяльності. Але це було би незручне роздріблювання поділу, бо ці обі праці, як довго були під покровом Тов-а „Просвіта“, зводилися все до одного спільного знаменника — організації широких українських народніх мас!

Положити границі поодиноких часових періодів цієї галузи трудніше, бо різниці поодиноких періодів не виступають тут так різко, як при видавничій діяльності.

Організаційна робота „Просвіти“ опирається на 1) членах, 2) читальнях і 3) філіях. Найстарша тут одиниця — це члени, бо вони сягають самого початку основання Товариства. Початкова організа-

ційна робота Товариства опиралася виключно на зеднювання членів для Тов-а „Просвіта“ і вона тягнеться так аж до 1891. р., це є до часу, коли на основі зміненого статута входять по селах в життя власні

Ярослав Весоловський,

член Гол. Виділу, редактор календарів і „Письма з Просвіти“.

читальні Тов-а „Просвіта“. І це був би перший період Тов-а „Просвіта“ в організаційній роботі. Приступило до Тов-а „Просвіта“ в тім часі, це є від 1868.—1891. року 5.678 членів (головно від 1877. р.). До 1900. р. було вже зареєстрованих в Тов-і „Просвіта“ 13.449 членів, а в 1908. р., в році сороклітнього ювілею Тов-а „Просвіта“, числило Тов-о вже 23.164 звичайних членів, а в 1909. р. 27.216 звичайних членів. Відтак губиться евіденція членів. Із звітів Тов-а „Просвіта“ за 1910, 1911, 1912 і 1913. рр. не можна вже докладно дізнатися, скільки членів числило Тов-о взагалі. І від того часу по нинішній день евіденція членів — в наслідок воєнних подій — в канцелярії Тов-а „Просвіта“ недостаточна. Отже організація Тов-а „Просвіта“ в тім періоді опиралася на найнижшій щаблі, це є безпосередно на членах. З 1891. р. посувається організація Тов-а „Просвіта“ о оден щабель вище і то о найважніший, котрим вона угрунтувалася найсильніше серед широких мас народа, це є переходить до масового засновування читалень „Просвіти“ на власних статутах. За тим послідував найвищий ступінь в організації Тов-а, це є основивання філій Тов-а „Просвіта“ по краю. Це отже другий період в організаційній праці, який тягнеться аж до 1908. року, це є до часу загальної реорганізації Тов-а „Просвіта“, яка найшла свій вислів у зміненому статуті Тов-а з 1912. року. Що характеризує цей другий період? Передусім масове закладання читалень „Просвіти“ в краю, над якими з початку ведеться доволі систематична й плянова робота централі, при помочі спеціальних люстраторів. Однак в міру більшого зросту читалень „Просвіти“, Головний Виділ починається губити в своїй роботі. Зі соткою, двома чи трема сотками читалень можна було дати собі якось раду, але коли їх повстала тисяча, а далі дві тисячі, то систематична праця мусіла — при центральній організації — устати. А росли вони дуже прискореним темпом, як це наведена табличка покаже

читальні Тов-а „Просвіта“. І це був би перший період Тов-а „Просвіта“ в організаційній роботі. Приступило до Тов-а „Просвіта“ в тім часі, це є від 1868.—1891. року 5.678 членів (головно від 1877. р.). До 1900. р. було вже зареєстрованих в Тов-і „Просвіта“ 13.449 членів, а в 1908. р., в році сороклітнього ювілею Тов-а „Просвіта“, числило Тов-о вже 23.164 звичайних членів, а в 1909. р. 27.216 звичайних членів. Відтак губиться евіденція членів. Із звітів Тов-а „Просвіта“ за 1910, 1911, 1912 і 1913. рр. не можна вже докладно дізнатися, скільки членів числило Тов-о взагалі. І від того часу по нинішній день евіденція членів — в наслідок воєнних подій — в канцелярії Тов-а „Просвіта“ недостаточна. Отже організація Тов-а „Просвіта“ в тім періоді опиралася на найнижшій щаблі, це є безпосередно на членах. З 1891. р. посувається організація Тов-а „Просвіта“ о оден щабель вище і то о найважніший, котрим вона угрунтувалася найсильніше серед широких мас народа, це є переходить до масового засновування читалень „Просвіти“ на власних

В 1891. році	заложено	5 читалень,	отже всіх було	5
" 1892.	"	42	" " " "	47
" 1893.	"	43	" " " "	90
" 1894.	"	50	" " " "	140
" 1895.	"	93	" " " "	233
" 1896.	"	109	" " " "	342
" 1897.	"	180	" " " "	522
" 1898.	"	182	" " " "	704
" 1899.	"	112	" " " "	816
" 1900.	"	108	" " " "	924
" 1901.	"	120	" " " "	1044
1902. }				
" 1903. }	"	295	" " " "	1339
1904. }				
" 1905. }	"	211	" " " "	1550
" 1906.	"	143	" " " "	1693
" 1907.	"	198	" " " "	1893
" 1908.	"	156	" " " "	2049
" 1909.	"	136	" " " "	2185
" 1910.	"	170	" " " "	2355
" 1911.	"	124	" " " "	2479
" 1912.	"	104	" " " "	2583
" 1913.	"	66	" " " "	2649

Дальший розвій перервала війна в 1914. році та пізніщі події в краю.

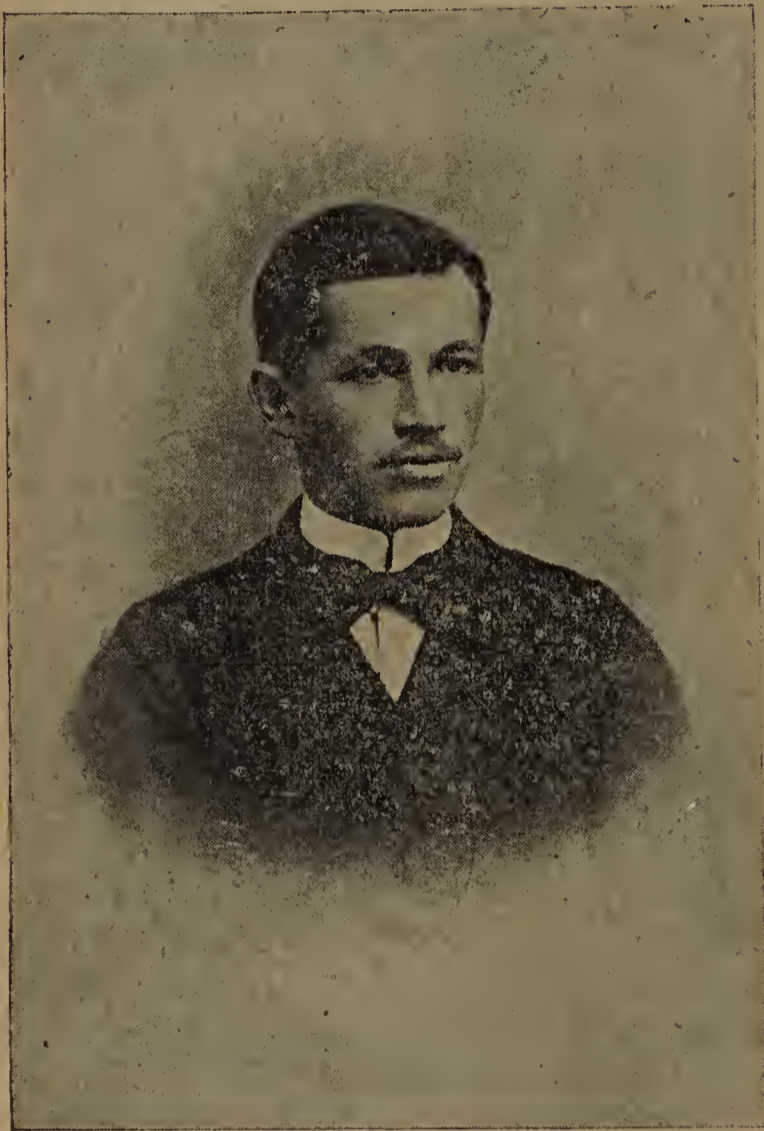
Значить, протягом 22-ох літ заложило Тов-о „Просвіта“ на своїх статутах 2.649 читалень. В наслідок цього цілий край покрився густою сіттю національних освітніх організацій, які викорінювали неграмотність, протиставилися п'янству, неморалі, ширили національну свідомість та організували етнографічну масу у свідомий своєї ціли нарід. Такою кількістю читалень не міг очевидно пляномірно кермувати Головний Виділ Тов-а. Змушений був для того потворити філії Тов-а на округи і на них перелити свою компетенцію в усіх адміністраційних справах читалень даного округу. І це саме є третій щабель організації Тов-а „Просвіта“ — найвища форма. Філії засновувано в кождім повітовім місті Східної Галичини, а коли показала потреба, то й в місточку, де був повітовий суд. Число філій Тов-а „Просвіта“ зростало пропорціонально до числа читалень „Просвіти“. І так у 1908. р. на 2049 читалень було 47 філій; значить, на 44 читалень припадала пересічно одна філія. В 1913. р. було вже на 2649 читалень 77 філій; значить, на кождих 35 читалень „Просвіти“ припадала пересічно одна філія Тов-а „Просвіта“. Бачимо отже, що ця освітна організація набирала щораз то виразніших форм, бо чим більше філій, тим менше число читалень підпадало під провід одної, а тим самим усяка контроля, люстрація й організація була лекша й можливіша.

Чим були читальні Тов-а „Просвіта“ перед війною по наших селах, про це нема що розводитися. Це гніздо української національної і державної думки по найдальших закутинах Галичини і в тім напрямі Тов-о „Просвіта“ найбільше прислужилося своєму народови, виходячи

з нинішньої точки погляду на діяльність Тов-а „Просвіта“, коли ми перебули оружну польсько-українську війну.

Під кінець цього освітньо-організаційного підвідділу, де говорилося про звичайних членів Тов-а „Просвіта“, треба згадати також і про почесних членів Тов-а „Просвіта“. Почесним членом Тов-а „Просвіта“ стає той, кого загальні збори Тов-а (ст. § 19. в.) за заслуги для Тов-а або для цілого нашого народу наділять цею незвичайно високою у нас почесстю.

За час свого 54-літнього існування Тов-о „Просвіта“ у Львові наділило цею почесстю 44 заслужених мужів з поміж народу, з яких живуть іще проф. Юліян Романчук, проф. Олександр Барвінський, нотар Степан Танчаковський, проф. Михайло Грушевський і адвокат д-р Кость Левицький.

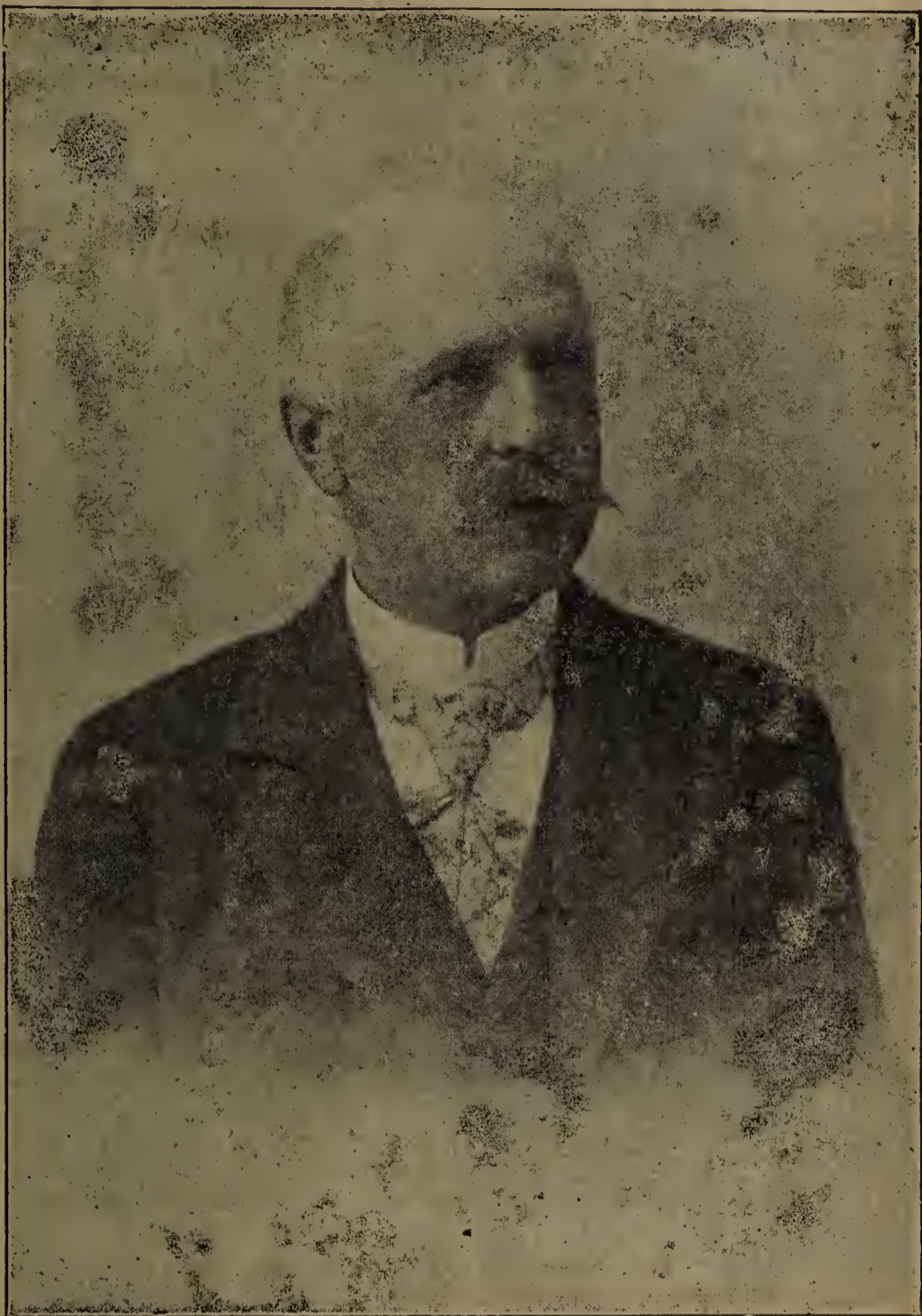
Юліян Балицький,

редактор календарів і „Письма з Просвіти“, якого Москалі вивезли в 1915. р. на Сибір, де й мабуть загинув.

Дальшою природною послідовністю освітньо-організаційної праці є економічно-організаційна діяльність. І Тов-о „Просвіта“ приступило тепер з черги до неї, як до другого підвідділу. Усю економічну працю Тов-а „Просвіта“ підпорядковуємо організаційній праці тому, що вона служить одній загальній цілі — консолідувати та скріпити український національний елемент на західних окраїнах українських земель. А що найкраще скріпиться наш національний елемент піднесенням добробуту широких мас народу, тому Тов-о „Просвіта“ не могло не прийнятися за роботу й на цім полі. І вже у зміні статуті 1891. р. ставить собі Тов-о „Просвіта“ за ціль побіч освіти також піднесення добробуту нашого народу. З хвилиною, як зростають читальні „Просвіти“, розвинув Гол. Виділ при них економічну діяльність. Приступлено до закладання при читальнях крамниць, позичкових кас, Райфайзенок, шпихлірів та ріжних гуртових складів то що. Видвигається тоді питання, що належить скорше робити: чи ширити освіту, чи підносити нашого чоловіка з економічного занепаду? Тов-о „Просвіта“ заступає думку, що без одного нема другого. В падолисті 1895. р. відбувається з ініціативи Тов-а „Просвіта“ *перше українське господарське віче* в Перемишлі, за яким ідуть що раз численніші господарсько-економічні віча по цілім краю, скликувані філіями Тов-а „Просвіта“. Економічна акція росте, огортаючи горячково увесь край. Люстрація сільських господарств, господарські відчити, господарські курси — це в теорії, а в практиці організація молочарських

спілок (від 1904. р.), виріб цементових дахівок, доставка збіжа селянам по зниженій ціні, улаштування досвідних піль та сіножатей, взірцева управа пашних рослин, садоводство, огородництво, організація шевства, кушнірства і т. п., а все силою конечности в домівках і заходом читалень Тов-а „Просвіта“, при пляновім кермованню з центрального Гол. Виділу Тов-а.

Народ кинувся із запалом до такої освітньо-економічної праці, бо бачив відразу реальну користь матеріяльну і попри цілу сіть читалень покрила край нова сіть економічних організацій, які розвивалися побіч себе. Але незабаром зачали собі перешкаджати. Товариство „Просвіта“ мусіло їх від себе відділити і створити при централі осібний відділ економату, з осібним персоналом, як ріжними мандрівними учителями (перший уже в 1896. р.), люстраторами, ревізорами та торговельними фаховцями. Це впхнуло Тов-о „Просвіта“ і на торговельний шлях. При економічнім відділі Товариства „Просвіта“ повстав відділ торговельного посередництва, як доставки вугля, нафти, соли, дерева, дріжджів та тим подібних товарів. Агенди отже Тов-а

Антін Малецький,

який записав Тов-у „Просвіта“ свою маєтність
Угерці винявські.

„Просвіта“ так при централі як і по філіях та читальнях зросли, але це не вийшло на добре Тов-у. Замість організації витворився хаос. Тому Тов-о „Просвіта“, щоби себе облегчити, віддає економічні й крамарські справи новим товариствам, які повстають з його ініціативи. І так повстає краєве господарське товариство „Сільський Господар“ у Львові, яке перебирає від Тов-а „Просвіта“ всю практичну роботу господарську і шпихлірі при читальнях, „Краєвий Союз Господарських Спілок“ у Львові, що перебирає всі торговельні справи Тов-а, „Краєвий Союз

Ревізійний“ у Львові, який перебирає всі каси й Райфайзенки при читальнях Тов-а „Просвіта“ та „Краєвий Союз Молочарських Спілок“ в Стрию, який перебирає всі молочарські спілки, що повстали при читальнях „Просвіти“. При Тов-і „Просвіта“ полишаються лише фахові школи й фахові курси, як господарська школа в Милованю, школа жіночого господарства в Угерцях вин. та торговельна школа у Львові. Бачимо отже, що економічна акція Тов-а „Просвіта“ виплинула з чисто організаційних потреб і що цим цілям виключно служила. „Просвіта“ зорганізувала економічні осередки, впустила їх в рух, надала ідейний напрям та від-

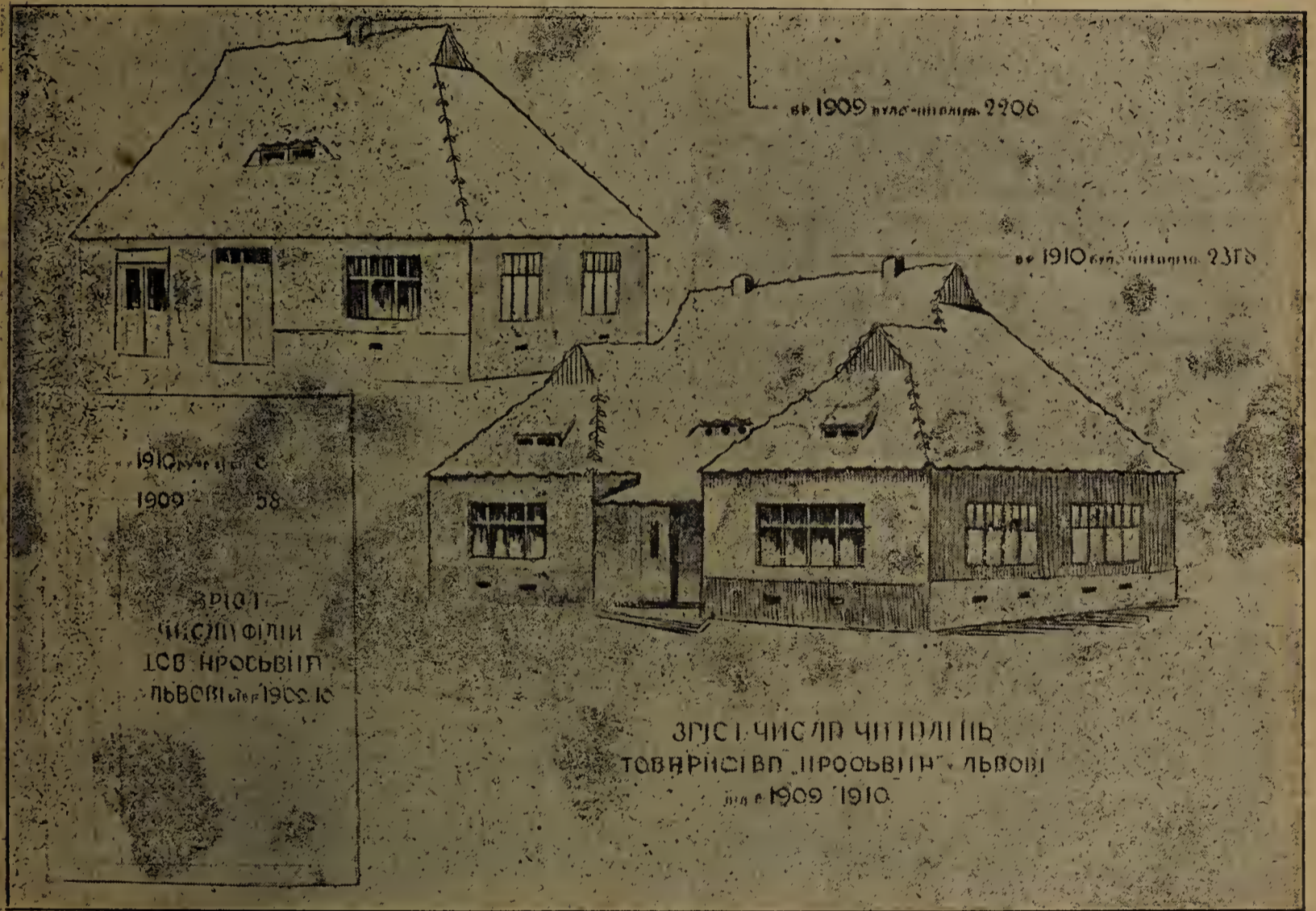
Зріст числа читалень і філій Тов-а „Просвіта“ від 1891—1908.

дала їх у фахові руки спеціально до цього покликані, а сама лишилася даліше при своїй первісній роботі, поки не прийде слухний час і її виручить якась инша суцесивна організація.

VI.

За третю — культурно-репрезентаційну галузь діяльності Тов-а „Просвіти“ ми вже зачіпили при обговорюванні двох попередніх. Є вона, так сказатиб, логічним вислідом праць обох перших галузей — видавничої й організаційної. Коли вже Тов-о „Просвіта“ приготувало собі цілими десятками літ ґрунт під діяльність книжками, тобто освітою, зорганізувало цілі народні маси в карні кадри та скріпило їх економічно, взялося до дальшої, вищої праці культурно-репрезентаційної.

Тов-о „Просвіта“ стрінуло тут на своїм шляху діяльності попри конкурента москвофільського „Общества ім. Мих. Качковського“, яке вщиплювало в народніх масах хаотичність національних поглядів що до Москалів, а вкінці стануло явно на ґрунті „общерусского національного обединенія“ з запереченням існування української нації як такої, ще дуже сильного ворога — польське „Towarzystwo Szkoły Ludowej“ на Східну Галичину, яке — ведене групою вшехполяків — замість ширити освіту серед своїх національних меншостей, розпочало безцеремонну винародовлюючу працю серед нашого народу на спілку з душехапством

Зріст числа читалень і філій Тов-а „Просвіта“ в 1909—1910 рр.

римо-католицьких парохів при „кресових“ костюлках. І Тов-о „Просвіта“ почулося найбільше покликаним до протиділання цій згубній праці. А могло це робити лише вищою культурною роботою — головно по містах, як веденням народніх шкіл, виділових, гімназій, бурс, наукових викладів, публичних бібліотек і т. и., до чого мусіло відповідно розширити і свій статут та взагалі зреорганізувати свій обсяг праці до конечних обставин. А безпосереднім товчком до цього був перший український Просвітно-Економічний Конгрес у Галичині, який скликало Тов-о „Просвіта“ з нагоди свого ювілею 40-літньої діяльності до Львова в лютім 1909. р. І з того часу переводиться радикальна реорганізація Тов-а внутрішня — канцелярїйна і зовнішня — в краю. Тов-о „Просвіта“ стає першим, — під кождим оглядом — українським культурним товариством. Його робота не обмежується вже лише до

організації, але бере вона керму усього культурно-духового життя української суспільности Галичини. І нема від того часу ні одної важнішої української справи в краю, якої не діткнулася би „Просвіта“, або щоби о неї якась справа не оперлася. „Просвіта“ стала дійсно матірню українських товариств і інституцій, так формально як і морально.

Повага Тов-а „Просвіта“ зросла в очах власної суспільности до небувалої височини, а чужинці узнали її як найвищий український суспільний трибунал. Своєю повагою зневолило Тов-о „Просвіта“ і державний уряд тодішньої австрійської імперії числитися з ним та йти йому в дечім на уступки. Голос „Просвіти“ — був голосом українського народу в Галичині. І зовсім слушно, коли зважити, що Тов-о „Просвіта“ мало коло 30 тисяч звичайних членів, около 2700 читалень в краю та понад чверть міліона членів, згуртованих по читальнях „Просвіти“. Длятого власти так центральні як краєві, коли хотіли засягнути опінії в деяких справах від українського населення краю, запрошували відпоручників Тов-а „Просвіта“ на свої анкети. І узнаючи вагу праці Тов-а „Просвіта“, діставало Тов-о з краєвих фондів річні підмоги (соймові субвенції) на видавничу та економічну діяльність, о які — що правда — українські послы мусіли цілі боротьби в соймі зводити. Власна суспільність дарила Тов-о великим довірям, а як доказ були часті записи маєтностей на фундації, на народні ціли, які благородні жертводавці таки найрадше воліли віддати під заряд Тов-а „Просвіта“. І нині має Тов-о „Просвіта“ під своїм зарядом аж 61 фундацій і стипендійних записів, з чого 12 ще незреалізованих, з яких однак внаслідок переміни валюти й девалюації польської марки не може на разі ніхто користати. З більших записів заслугують на спеціальне узгляднення три записи маєтностей, а то митрополита Андрія Шептицького в Милованю, повіт Товмач, бл. п. А. Малецького в Угерцях винявських, пов. Рудки, і бл. п. Антона Книгиницького в Грабівци, пов. Богородчани. І так в Милованю дістало Тов-о „Просвіта“ підчас парцеляції около 60 моргів землі, а докупило пізніше двома наворотами около 160 моргів землі, так що нині має Тов-о „Просвіта“ там 244 моргів орної землі й пасовиска, гарний мурований шкільний будинок і завело там огородничо-садівниче заведення з першою в Галичині українською господарською школою та шкількою щеп. Перед війною школа ця гарно розвивалася; від 1914. р. — внаслідок воєнних подій — нечинна. В Угерцях вин. дістало Тов-о „Просвіта“ завіщанням благородного жертводавця цілий фільварок з забудованням, з 184 моргами землі і 64 моргами ліса. Там улаштувало Тов-о „Просвіта“ першу в Галичині укр. школу сільського жіночого господарства для селянських дорослих дочок і школа ця була чинна вже перед війною і в часі війни, тепер однак нечинна внаслідок знищення, яке школа й маєтність потерпіли в 1918/19. році — в часі Української Республіки, таки від місцевих селян. В Грабівци вже в часі війни дістало Тов-о „Просвіта“ також завіщанням понад 100-моргову маєтність враз з забудованнями, які в часі війни улягли знищенню, а найбільше вже в 1920. р., завдяки польському староству в Богородчанах, яке навіть урядово зняло блящаний дах, а що судовий процес третій рік ведеться. Там рішив Гол. Виділ Тов-а „Просвіта“ отворити кошкарську школу для воєнних інвалідів, бо тамошні береги Бистриці, над якою лежить Грабовець, є покриті непроглядними корчами лозини,

XXXVII. Головний Виділ і Ревізійна Комісія Тов-а „Прогрес“ у Львові, вибрані на останніх загальних зборах Тов-а дня 1. XI. 1921. Сидять від ліва: Мих. Стефанівський, Мик. Заячківський, Ом. Саєвич, Мих. Галушинський — II. містоглова, д-р Ів. Брик — I. містоглова, Яр. Колтунюк, Мар. Кекишівна, д-р Вол. Бачинський. Стоять від ліва: Мих. Лазорко, Мих. Кліщ, Ос. Скренгович, д-р Вол. Ривюк, Сид. Кузик, інж. Юл. Мудрак, Юл. Федусевич, Вол. Целевич, Ст. Шах — секретар, інж. Юл. Павликовський.

але ізза незалежних від Тов-а „Просвіта“ причин, не може ще Гол. Виділ увести її в життя. Обі ці школи — в Милованню та Угерцях — мали сформовані окремі шкільні кураторії, до яких входили відпоручники Гол. Виділу Тов-а „Просвіта“, фахові сили, по одному відпоручникови давньої Краєвої Шкільної Ради і Краєвого Виділу.

При Тов-і „Просвіта“ остала під теперішню хвилю одна лише школа — Торговельна у Львові, яка існує від 1911. р. і дуже гарно розвивається завдяки невтомимій праці її управителя проф. Дениса Коренця. Школа є коєдукаційна, двоклясова, типу торговельних шкіл, уведених в Австрії розпорядком міністерства освіти з 17. мая 1910. р., з якої користає щорічно около 200 хлопців і дівчат. Крім цього при школі заведений однорічний курс для абітурієнтів середних шкіл (Abiturientenkurs) і курси мов англійської та російської. В школі учать фахових предметів фахові сили, загально-образуючих предметів гімназійні професори, а скількість учительських сил залежить від фреквенції (в 1921|22. шк. р. було 16 сил крім директора). Школа стоїть під наглядом Краєвої Шкільної Ради (тепер кураторії львів. округа) і має право прилюдности. Школа ця випустила вже багато фахових сил, що працюють або по українських фінансово-товговельних інституціях або самостійно і користь із цеї Торговельної Школи Тов-а „Просвіта“ — як одинокої української торговельної школи на західних окраїнах українських земель — для українського населення очевидна. Фінансують її львівські фінансові інституції, які висилають своїх заступників до Кураторії, якої провід лежить в руках урядуючого голови Тов-а „Просвіта“.

Репрезентаційна діяльність Тов-а „Просвіта“ сягає майже самих початків Тов-а, а найвиразніше унагляднюється це в Шевченкових роковинах. Від самого майже існування Тов-а „Просвіта“ ініціатива й заходи переведення Шевченкових свят з початку у Львові, а відтак і в краю, належали все й належать до Тов-а „Просвіта“ і культ Кобзаря України — Т. Шевченка — в Галичині так нерозвязно злучений з іменем Тов-а „Просвіта“ у Львові, як ніщо инше. Подібно мається річ з культом першого галицько-українського Будителя Маркіяна Шашкевича, а тепер галицького Каменяра Івана Франка. Що нині тлінні останки Франка спочивають у власнім гробі і що побудується пам'ятник на його гробі — це також безперечна заслуга Тов-а „Просвіта“. Всякі народні торжества, здвиги, маніфестаційні обходи виходять або з ініціативи або при помочі Тов-а „Просвіта“. А яке значіння мають поклики Гол. Виділу Тов-а „Просвіта“ в краю, можуть наприклад послужити зазиви що до обходів „Свята Просвіти“ 8. грудня кожного року, збірок „Дару Просвіти“, та що до всенародніх збірок в часі Шевченкових свят на видавничий фонд при Тов-і „Просвіта“, названий словами Поета: „Учітеся, брати мої!“

VII.

Війна від 1914—1920. р. припинила зовсім була діяльність Тов-а „Просвіта“, знищила його організацію в краю, але не убила, бо живого духа ніщо не убіє. Тов-о „Просвіта“ є уже в серцях і в душах українського населення Галичини.

А найліпшим доказом для нас, є хоч би теперішній адміністративний режим, який удержував аж до 3. VIII. 1922. „виїмковий стан“ в краю, недозволяв на отворення нових читалень „Просвіти“, „бо підписані члени-основники не дають запоруки, що не будуть уживати читальні до політичних цілей“, та на від-

Дім Тов-а „Просвіта“ у Львові.

новлення давних, передвоєнних, бо „виділ читальні мусить виказатися оригінальним передвоєнним статутом з числом рескрипту намісництва“, який очевидно в часі ріжних воєнних інвазій загубився*). А „Просвіта“ мимо того живе, відновляється і скріпляється!

*) Для історичної пам'яті наведемо тут дослівний зміст однозвучних заборон адміністративної влади в 1919—22. рр. на відкриття читалень „Просвіти“: „...na mocy § 6. lit. a. ustawy z dnia 5. maja 1869., Dz. u. p. Nr. 66, nie zezwala się na zawiązanie

Головний Виділ Тов-а „Просвіта“, вибраний на останнім загальнім зборі 1. XI. 1921., працює правильно під проводом І. містоголови проф. д-ра І. Брика (по смерті голови Івана Кивелюка), при помочі семи комісій: просвітно-організаційної, видавничої, економічно-господарської, для поборювання неграмотности, для кольпортажі книжок, театральної і персонально-адміністраційної. На передвоєнних 77 філій відновлено 65, читалень відновлено понад тисяч, а нових засновано всего лиш 68. Видає книжки в чотирох серіях, свій орган „Письмо з Просвіти“, управляє через своїх адміністраторів своїми маєтностями, із шкіл має чинну Торговельну школу у Львові, веде публичну безплатну випозичальню книжок при своїй бібліотеці, держить власну переплетню і продає свої власні видавництва, що є майже одним жерелом доходів Товариства, крім збірок okazійних та при помочі трійкової системи.

Поміщається Тов-о „Просвіта“ у своїм власнім двоповерховім. трифронтовім домі в Ринку ч. 10., Руська ч. 1. і Бляхарська ч. 18, (число катастральне м. Львова 179.), купленім заходами д-ра Костя Левицького 1895. року від родини Леваковскіх, який належав колись до польських князів Любомірських.

*

*

*

Тих глав кілька про діяльність Тов-а „Просвіта“ подано тут не для славословлення Тов-а та осіб, що його двигали на своїх раменах, а для освідомлення молодших доростаючих річників нашого покоління, яких війна відмежила від передвоєнних наших культурно-суспільних змагань та для заохоти до продовжування цієї підставової — тяжкої але конечної — праці наших працюючих батьків, що вже або зійшли з шляху життя, або знемоглися ізза старости літ на ньому.

Праця не гине, зерно правди раз кинене — сходить, росте й видасть плоди, як що будемо безпереривно, совісно й чесно управляти нашу рілю.

Нумо до праці — всі враз!

Львів, в серпні 1922.

tego Stowarzyszenia, ponieważ podpisani na podaniu założyciele nie dają dostatecznej rękojmi, że im nie chodzi o uboczne niedozwolone cele, a w szczególności o agitację polityczną, i że nie będą popierać antypaństwowe dążenia, wobec tego ze względu na obowiązujący dotychczas stan wyjątkowy w Małopolsce nie zezwala się na działalność stowarzyszenia czytelnicy „Proświty“ z tem, że niniejsze rozporządzenie ma moc obowiązującą aż do odwołania“...

ВОЛОДИСЛАВ ФЕДОРОВИЧ.

„Памятаймо добре, що кождий просвічений селянин — то оден жовняр більше в нашій армії, то оден воїн більше в нашій справі“.

(З промови на заг. зборах Тов. „Просвіта“ у Львові, дня 10. мая 1873.)

※ ※ ※ ※

Д. К.

Торговельна Школа Тов-а „Просвіта“ у Львові.

ріст нашого кооперативного життя з кінцем минулого й початком теперішнього століття викликав потребу виобрання фахово підготованих співробітників і управителів касових, торговельних і промислових підприємств. Ідучи тій потребі на зустріч, заснувало Тов-о „Просвіта“ в осени 1911. року першу у нас українську Торговельну Школу. Принято для неї плян двоклясової школи, який показався дуже доцільним і був прийнятий та широко розповсюднений у Німців і Чехів, бо школа, заснована на тім пляні, подає в короткім

часі цілість фахового образования попри загальне. В такій школі вчать крім рідної мови ще двох чужих, книговодство, взірцевої контори, ділової переписки, купецьких рахунків, товарознавства, науки про торговлю і векслі, торговельної географії, каліграфії, стенографії. У нас додано ще науку про спільництво (кооперацію). До школи приймаються ученики (-ці) з укінченою 3-ою кл. виділової або середної школи, хочби з недостатним поступом з латини і греки, або на основі вступного іспиту з української, німецької мови, рахунків, геометрії, географії, природи в об'ємі 3-ої кл. середної або виділової школи.

Крім цього при школі можуть бути окремі курси для дорослих, на яких протягом короткого часу подається головні предмети, як книговодство, рахунки, торговлю і товарознавство у вечірних годинах, щоби з науки могли користати люди, остаючи в заняттю. Такий курс був і при нашій школі. Крім цього школа має також однорічний курс торговельний, заснований 1920. р., на який приймається абітурієнтів середних шкіл. Вони протягом одного року (від 1. жовтня до 30. червня) виучуються книговодства, контори, переписки, торговельного й промислового закона, товарознавства, купецької аритметики, торговельної географії, економії, устрою держави, стенографії, спільництва. Наука триває тому коротше, бо тут приходять люде з середною освітою.

Вкінці при школі є курси новітніх мов, а саме англійської і російської, на який може бути кождий прийнятим без окремих вимог.

Наука в школі і на курсах є платна, бо школа не має ніяких державних підмог. В школі вчать люде з вищою фаховою освітою, з покінченою торговельною академією й університетом та з фаховою практикою. Є сили свої постійні й доходячі, з поміж адвокатів, банкових урядників, суддів і професорів. Це люде, що цікавляться наукою і своїм знанням хотять служити своєму народови, образуючи для нього робітників, яких нам держава не виховує.

Школа гарно розвивається і щораз більше поширюється. Показує це фреквенція школи в минулім 1921/22 шк. р. А саме до 2-клясової школи вписалося 106, на однорічний курс 98, на курси англійської

мови 63, разом 267 слухачів (-чок). З того 2-класову школу покінчило 38, однорічний курс 86, разом вийшло в минулім шкільнім році 124 осіб совісно підготованих до праці в наших кооперативах і приватних підприємствах, а за цілий 11-літній час існування школи вийшло їх кількасот. Коли взяти під увагу, що абсолювенти школи працюють в наших інституціях або самостійно, то побачимо наглядну користь зі школи також і для нашого народнього життя, бо вона дає нашим людям хліб в руки, а народови незалежних робітників, які своєю продукційною працею причинюються до зросту народнього майна й піднесення його добробуту.

Тому є обовязком усього нашого громадянства, а передовсім економічних інституцій, піддержати школу, наділюючи її постійними підмогами, висилаючи до неї своїх практикантів на науку і даючи їм удержання, як це напр. робить „Союз Господарських Спілок“ у Львові та приміщуючи її абсолювентів у себе на посадах.

Досі школу підпомагають виключно львівські краєві інституції. Та маємо право надіятися, що їх слідами підуть також наші провінційональні спілки й повітові союзи, та дадуть тим змогу ще краще школу розвинути й заосмотрити її в конечні наукові середники, яких закупно тепер вимагає великих квот. Вони мусять і повинні школі заступити державну поміч.

✦ ✦ ✦

Аматорський Театральний Кружок Читальні „Просвіти“ в Бережниці Королівській (повіт Жидачів), з головою Гринем Микитином у середині.

АНТІН ДІВНИЧ.

Товариство „Просвіта Підкарпатської Русі“

в Ужгороді.

а увагу ширшого українського громадянства заслугує історія цього першого й найповажнішого тепер культурно-освітнього товариства на Підкарпатській Русі з двох головно причин. Перше: воно відіграє тут далеко важнішу роль в національному відродженню цієї відсталі під національним і культурним оглядом галузки великого українського народу, як це діялося з товариствами тої самої назви на всіх інших українських землях. Друге: праця товариства звязана нерозривно з працею української, головно галицької еміграції, котра використовуючи час свого побуту тут, направляє всіми силами вини предків, що занедбали допомогти закарпатському меншому братові. В тяжких матеріяльних, а ще ващих моральних умовах іде тиха, безіменна освітна праця, яка вже вінчається успіхами...

Вже під кінець 1919. р. відчували місцеві Русини (як вони ще себе звуть) потребу якогось товариства, яке зосередилоби всю культурну працю. Пішли приготування. Відомий етнограф, пропагатор української ідеї по цім боці Карпат д-р Ядор Стрипський, дальше о. Августин Волошин (письменник і редактор довголітньої „Науки“) і Галичанин Микола Творидло виробили на основі проекту відомого місцевого Українця, пароха з Уяку о. Еміліяна Невицького, статут товариства, якому дано назву „Товариство Просвіта Підкарпатської Русі в Ужгороді“. Зложено комітет основників із 16 членів, з того 2 гал. Українців (д-р Іван Панкевич і М. Творидло). І на 29. квітня 1920. р. скликано з великою парадною основою збори. Та вони мусіли бути закриті, бо прийшли москвофіли й розбили збори.

Незражені основателі скликали записаних 29. квітня 119 членів на день 9. травня 1920. Головою Товариства вибрано адвоката д-ра Юлія Брацайка. Вибраний виділ уконституувався так: заступник голови о. Августин Волошин, секретар д-р Іван Панкевич, скарбник проф. Августин Штефан, бібліотекар Микола Творидло, контрольор Володимир Шуба, господар о. проф. Віктор Желтвай, на дальших членів і заступників виділу самі місцеві люде. — Виділ той веде провід товариства до сьогодні. Дня 16. червня 1921. відбулися другі річні загальні збори, але змін у виділі майже не було.

Для поділу праці покликав виділ ріжні комісії, а саме (в хронологічному порядку): 1. Будови „Народнього Дому“, 2. музейно-бібліотечну, 3. видавничу, 4. театральну, 5. організаційну, 6. літературно-науковий відділ, 7. музичну, 8. поборювання алькоголізму.

Ідею „Народнього Дому“ та музейно-бібліотечної комісії треба завдячувати д-рови Михайлови Новаківському (Галичанин). Він і є референтом будови „Народнього Дому“ при головному виділі. З початку вів виділ справи сам, пізніше покликав велику комісію з представників всего місцевого руського громадянства, головою котрої став директор Підкарпатського Банку Константин Грабар, а секретарем д-р Володимир Пежанський (з Галичини). Пороблено старання для набуття площі. Іде збірка по цілій републіці на „Народній Дім в Ужгороді“, пороблено заходи для затягнення позички в державі. Не є виключене, що товариство ще цього року зачне будову або закупить якусь готову відповідну будівлю.

Музейна комісія в теперішнім складі: о. ігумен Теофан Скиба, голова, д-р М. Новаківський — заступник голови, д-р Іван Панкевич — архівар, о. д-р Василь Гаджега — музейно-бібліотечний референт при виділі. Вона освідомлює громадянство з музейною справою, збирає музейні річи. Вратувала від вивезення за границю жидівськими спекулянтами музей ім. Легоцького в Мукачеві й довела до віддання його в руки окремого, музейного товариства. Бібліотека для ужитку публіки числить тепер 1.450 назв, в близько 2.000 томах. На жаль через брак відповідного приміщення комісія не в силі не то належно консервувати, але й магазинувати музейні річи. Та все таки комісія має цінну збірку головно старих рукописів.

Видавнича комісія складається з о. А. Волошина, д-ра Панкевича, д-ра Володимира Бирчака, (також Галичанина), о. В. Желтвая й Ст. Клочурака. Видала вона задержаною ще тут традиційною етимольогією отці книжечки для народу, як членські книжки:

1. Василь Пачовський: Что то Просвіта,
2. Лука Демян^{*)}): Чорт на весілю, оповідання.
3. Степан Руданський: Вибір із поезій.
4. Василь Пачовський: Історія Підкарпатської Руси, часть I. (до 1526).
5. Микола Творидло: Чим і як гноїти.
6. Звіт Т-ва „Просвіта“ 9—V. 1920. — 30—V. 1921.
7. Александер Духнович^{**}): Добродітель (чеснота) превисшаєт богатство, ігра в 3 діях.
8. Марійка Підгірянка: Вертеп. — Різдвяні ігри на 2 дії.
9. Ольга Кобилянська: „За готар“, оповідання.
10. Микола Творидло: Чого нам учитися од данських селян.
11. Д-р Олександер Манацький: Пошестні хороби на Підкарпатській Руси.
12. Богдан Лепкий: В глухім куті, оповідання.

Праця театральної комісії злучена з театром, якому належить окрема сторінка в історії відродження П. Руси, тому пишу про них на іншому місци^{***}).

*) Місцевий селянин із Вишних Верецок.

***) Поет-письменник Прик. Руси із половини минулого віку.

***) З причини браку місця не могла увійти окрема стаття Шан. Автора про театр і театральну комісію, а поміщено її в „Письмі з Просвіти“ ч. 33—34. з 1922. р.

Літературно-науковий відділ покликаний головним чином виділом для переняття ініціативи та зосередження науково-літературного руху. Складається він з 48 членів. Дня 2. березня 1921. відбув свої збори, на яких вибрано головою о. Августина Волошина, заступником о. В. Желтвая, секретарем д-ра Волод. Бирчака. Відділ цей має такі гарні цілі: видавання руських книг, научних і літературних журналів і часописів, научна й літературна творчість в руській мові, скликування літературних анкет, — зїздів, конгресів, зносин з подібними товариствами в краю й за границею, улаштування вистав літературно-наукових видавництв Прикарп. Руси. Відділ робить виклади на різні теми; тепер підготовляє під редакцією д-ра Панкевича науковий збірник як річник, а також ілюстрований літературний місячник для родини і селянства, одночасно з додатком „Вістей із Просвіти“.

Окремо від видань „Просвіти“ видав відділ дві розвідки про мову й літературу, а саме:

1. Августин Волошин: О письменнім язиці Підкарпатських Русинів.
2. Д-р Володимир Бирчак: Літературні стремління Підкарпатської Руси.

Покликана до життя в лютому 1921. музична комісія оснувала т. зв. „Руський Національний Хор“, зложений із місцевої, головношкільної молоді, з якої дехто й слова не вміє сказати на рідній мові. Хор вів Олександр Кизима, а потім Олекса Приходько, теперішній дірігент „Руського Театру“ (обидва Придніпрянці). Хор устроїв сам декілька власних концертів із дуже гарним успіхом, а 27. травня 1922. виставив діточу оперу „Коза-дереза“. Комісія випустила друком дві збірки:

1. Олександр Кизима: Підкарпатські співанки для хору.
2. Михайло Роццахівський: Забава, збірник забав з мельодіями для шкіл, захоронок і т. д.

Для збирання пісень між народом задумувала Комісія оснувати музично-етнографічний кабінет і уряджувати музично-етнографічні прогульки, однак ізза браку фондів ці наміри не могли бути переведені. Провінції дає комісія інформації та бібліотеку для заложення хорів, головно церковних, а далі й світських.

Комісію для борювання алькоголізму лиш що покликано й вона ще не проявила діяльності.

Найтяще завдання припадає тут комісії організаційній, яка має закладати філії та читальні, отже має найбільше до діла з самим народом. Стрічає вона труднощі, які є подекуди непоборимі й ще богацько мине часу, поки Підкарпатська Русь буде покрита такою сіттю читалень як Галичина.

Найтящою перепорою є страх перед всякою організацією та непорадність під тим оглядом не лиш селян, але й інтелігенції. Інтелігенція вихована тут так, що вона не відчуває потреби зближення до народу, а дальше не знає, як братися до освітньої праці. Обовязок безкорисної громадянської праці тут ще майже незнаний! А агітація, що має тут задля темноти населення дуже вдячний ґрунт, безпардонно ведеться головно з боку Мадярів, москвофілів і Жидів, яким потрібна

темнота. Инколи більш як байдуже становище чеської влади забиває в зародку всяку спробу освітнього діла. А саме товариство, не маючи фондів на удержування люстраторів та організаторів читалень із центра, може всім тим нападам на себе протиставити лиш правість свого діла та добру волю людей на місцях.

Український театр в Ужгороді (Підкарпатська Україна), під управою дир. Миколи К. Садовського. Від ліворуч до права: Стоять горішній ряд: Іван Сайко, Роман Кирчів, Ярослав Сімянович (помічник адміністратора), Левко Безручко, Олекса Субчинський (суфлер), Олелько Яворський (гардеробщик). Стоять: Микола Кричевський (декоратор), Павло Чугай, Остап Вахнянин (адміністратор), Микола Ручко, Микола Певний, Катерина Здорик, Олекса Приходько (дірігент), Олекса Левітський, Микола Миленко (сценарій), Іван Трухлий, Михайло Біличенко. Сидять: Анна Дудка, Марина Цьоканова, Ніна Машкевич, Марія Приємська, Микола Карпович Садовський (директор), Валентина Івана Буєвська, Марина Ручкова, Ольга Завадська-Дівничева. Долі: Василь Шевченко, Катерина Бандурович, Туся Приходьківна, Рибак.

А все таки на селах відчувається потреба організації й горнеться до неї молоде покоління. І коли знайдеться людина, що вміє надати їй форму, то читальня повстає і розвивається. Був час, що вони повставали там, де працюють учителі — Українці, але потім взялися до праці також місцеві учителі, священники, а навіть свідоміші селяне.

Найкращим зясуванням всіх труднощів освітньої праці на селі буде лист галицького вчителя К. з села Ч., який він писав по заложенню там читальні „Просвіти“:

„Повідомляю, що читальня наша поки що через літо буде слабо розвиватися; по перше з причини рільних робіт, а по друге — що найважливіше — з причини браку охоти й довіря до інтелігенції серед населення... Село, колись богате, стратило кращі землі в користь Жидів, а тепер нема хати, з якої не ходилиби на роботу до ліса, а по виплаті всі коршми повні. З того виробилося велике недовіря до всякої праці й організації під проводом інтелігенції, бо як сказав оден із поважніщих селян на зборах читальні: „Ми боїмося всего того, что пани у нас починають робити“... Записалося 22 членів, але в неділю покажется 2—4. Пробував я вже заохотити людей і читанням газет і веселих річей, як поезій Руданського, казок й ин., дальше почав вчити співати наші народні пісні, але й те не принесло успіху. Удалося зібрати також молодших до устроєння представлення штук „На першій гулі“ й „Іцко сват“, але на проби ходять так слабо, що боюся, що й те розлетиться. Хочу представлення доконче довести до кінця, щоби зібрати які гроші для читальні, бо на зборах про вкладки ми й не згадували, бо з гори знали, що на саму згадку складання якихсь вкладок ніхто не впишеться до читальні. Всі дотеперішні видатки я сам покриваю. — Такий короткий стан нашої читальні... Але добре й то, в нашім селі вже й це великий поступ“.

Місяців 11 пізніше К. доносячи про вистави „На першій гулі“ й „Іцко сват“, про закінчення курсу для неписьменних, про заходи коло заложення крамниці пише: „Читальня живе дуже слабим життям, але живе, але в такім селі як Ч., де горівка й рум-царствує, де — як загально відомо — найшовся такий, що побив у дверях церкви свого священика — думаю, що добре й те, що є. В селі є тепер пять коршем, а ще внесено просьбу на шесту. (Село пересічної середньої величини галицьких сіл — А. Д.). Найбільша надія на молодь, бо старі... От примір: Наш делегат на загальні збори „Просвіти“ до Ужгороду (16—VI. 1921. — А. Д.), член виділу й оден із найповажніщих господарів, вернувши із зборів, на мій запит, як йому подобалося, відповів: „То красно, что било, красно; красно пани говорили, розказували про науку, просвіту, — правда то, але не од того нас голова болит. Не то нам хибує, без того ми би еще жили, але от за пасовиско, землю, що нам дадут — за то нам не сказали, а то наша хиба!“

Той самий К. мусів як директор школи подати на кару за непосилання дітей до школи між иншими й членів виділу й самого голову. Люде аж депутаціями до інспектора ходили, щоби того „поляка“ від них прогнав. І через ту кару 2—3 місяці до читальні ніхто не показався. „Думаю отже — кінчить К. — що дуже поволи й слабо буде розвиватися читальня і всякий поступ, тимбільше, що в тій роботі не маю від нікого з місцевої інтелігенції найменшої помочи“.

Я нарочно дозволив собі подати довше історію з читальнею в Ч., бо вона характеристична майже для всіх тутешніх читалень. Добре, коли кождий, як от К., остає на одному місці та не зражується, але як його перенесуть, або він махне на все рукою, то — читальня засипляє.

Дотепер має „Просвіта“ 3 філії: Берегово, Густ, Ясіне, 33 більше або менш діяльні читальні, 6 читалень заснуло, а понад десяток не відбуло ще зборів. Декотрі читальні працюють дуже гарно. Пр. в Вишних Верецких дано за цю зиму 14 викладів, заложено перше на Підкарпатській Русі братство тверезости, дано декілька представлень;

Артистки українського театру в Ужгороді (Підкарпатська Україна). Від ліворуч до праворуч: Стоять: Катерина Бандурович, Анна Дудка, Катерина Здорик, Ольга Завадська-Дівничева. Сидять: Марина Цьоканова, Валентина Іванова Буєвська, Марія Приємська, Марина Ручкова, Туся Приходьківна. Долі сидить: Ніна Машкевич.

в Верівцях вела читальня курс для неписьменних, має власну крамницю, виставлено тричі „Сватання на Гончарівці“ й „Наталку Полтавку“, далі читальні в Береговім, Густі та ин.

Крім організації й люстрації читалень повела організаційна комісія враз із Шкільним Відділом Цивільної Управи (краєвою шкільною управою) акцію за закладанням курсів для неписьменних. Видала й поширила в кождім, навіть найменшій, селі афіш роботи маляра Йосифа Бокшая з коротким пламенним закликком закладати курси. Акція увін-

чалася поважним успіхом, бо урядово стверджено 191 курсів в 173 місцевостях із 6.608 учасниками, з того 5.520 муштин, а 1.088 жінок.

Тепер комісія складається всего з 3 членів: о. проф. Віктора Желтвая, як голови, Миколи Творидла, як заступника й Антона Дівнича, як секретаря. На день 30. VI. підготовила комісія культурно-освітню анкету, а на зиму приготує зорганізованя господарських та ветеринарїйних курсів.

* * *

Загалом — як видко з начерку — товариство „Просвіта“ старається заорати всі ділянки культурно-освітньої праці, які загалом до тепер стояли облогом, а то й заросли хащовинням. Праця важка, а людей мало. На всіх ділянках ті самі люде й не успівають зробити всего так, як бажалиби. — Своїм обсягом діланя обіймає товариство теперішню автономну країну Підкарпатську Русь, але життя вимагає розширення діяльности на цілу республіку, головно на Русинів на Словаччині.

Вже поволи назріває поділ на декілька товариств на місце дотеперішніх комісій „Просвіти“, як пр. „Народній Дім“, „Руський Театр“, „Руський Національний хор“ чи инше музичне товариство, з літературно-наукового відділу якесь наукове товариство тощо. Так сповнить „Просвіта“ своє завдання „матері руських товариств“, а сама перейде до свого властивого завданя — видавництва й організації читалень.

Імя „Просвіти“ стоїть сьогоня високо — завдяки наглядним вислідам її праці. Жадне москвофільське чи малярське товариство не може похвалитися навіть до половини так великими успіхами. Також між байдужою до свого національного відродження старшою генерацією зачинає здобувати прихильників та освітніх робітників. — І коли провід товариства буде й дальше в певних і солідних руках, коли той провід поділить відповідно свій час і засоби не упосліджуючи жадної ділянки освітньої праці — то будучність товариства буде світла.

Ужгород, 15. червня 1922.

АНДРІЙ СІЧИНСЬКИЙ.

„Кождий нарід, що хоче добитися самостійности, мусить передусім дбати: низші верстви суспільности, народні маси піднести до тої степені просвіти, щоби та народня маса почувала себе членом народнього орґанізму, відчула своє горожанське й національне достоїнство й узнала потребу істнованя своєї нації як окремішньої народньої індивідуальности; бо ніхто инший, а сеся маса народу, є підставою усього“.

(З промови на перших заг. зборах Тов-а „Просвіта“ у Львові, дня 8. XII. 1868.)

ЧАСТЬ СУСПІЛЬНА

МАРКО ЛУЦКЕВИЧ.

Завдання й обов'язки інтелігенції.

інтелігенція...

Під цю категорію людей у нас зазвичай підводиться кожного пана, а то й підпанка - неробу. Якось воно так склалося, що ту почесну назву „інтелігента“ присвоїли собі навіть михлярі, менші й більші приказчики, різні панські посіпаки, різні сурдутовці, взагалі всі, що не працюють коло рілі та ремесла. А працюючий люд — наші хлібороби, робітництво та ремісники — потураючи тим самозванцям-інтелігентам — і собі зве цю величезну зграю неробів-паразитів інтелігентами.

Почесна є праця хлібороба та ремісника!... Тимбільше вже почесний труд людини, коли вона — поза своїми хатніми, стисло родинними обов'язками — свій розум вкладає на те, щоби розбурхати-розколихати „тяжкою працею зморених“ братів до самопізнання, до освіти, до добра, до єднання... Чи є-ж на світі щось більш величнього, як здибати інтелігентного чоловіка, який не лише поучує нас усьому доброму, але ще й заохочує своїм прикладом нас самих братися за нього?

Про величність такої праці — праці розуму; поривів серця до загального добра — багато говорити не приходиться. Досить того, що така інтелігентна робота потрібна для суспільности не в меншій мірі, як важка праця хлібороба-гречкосія, як каторжний труд на шахтах та коло фабричних варстатів... Бо без тієї інтелігентної праці — тягар гіркої долі хлібороба чи й робітника чим далі, то все збільшувавсяби.

Інтелігенція це немов би душа нації... Як наше тіло без душі тліє, переходить у порошок-погній, так само й ціла наша українська мужицька нація, коли не булоб у нас інтелігентних працюючих, давно-давно стала би погноєм, з якого скористали би наші сусідоньки.

„Бідні ми на інтелігентні сили“, — скрізь доводиться таке чувати. У нас, мовляв, існують цілі села, де зовсім нема інтелігентних працівників...

Та чи дійсно воно так? Киньмо оком на нашу суспільність і пошукаймо серед загалу тих, що заслуговують на назву — інтелігента...

Пан-отець, котрий, задовольняючи наші релігійні потреби, враз з тим спонукує нас до любови, згоди й братерства, котрий виховуючи нас духовно стремить-прагне, щоби ми були *вільними* людьми, — є для нас інтелігентом.

Народній учитель, котрий у школі відкриває нашим дітям ключ розуміння, той учитель, що поруч з освітою защеплює молодому поколінню горду свідомість свого національного *я*, пошану прав людини, що розбурхує в дітях стремління до гуртової праці, котрий виховує їх на справжніх громадян, на борців за наш обездолений люд, на борців, що не тільки самі в слушний час встануть до бою з неправдою, але пірвуть до такого чину ще й інших, оттакий учитель є для нас інтелігентом.

Письменник, адвокат, лікар, які, совісно виконуючи свої обовязки, своїми здоровими думками будять нас до свідомости, до самодіяльності, до боротьби з насильством, всі, що прагнуть кращої долі для людей праці, — всі вони є інтелігентами.

Кождий хлібороб-селянин, що своїм крівавим потом зрошує землю, а по тяжкій праці шукає поради в газеті та книжці, ще й своїх сусідів заохочує до того, — є теж інтелігентом.

Робітник, котрий бореться за поліпшення свого соціального становища й вільні після праці хвилини проводить не у „веселій компанії“ чи за картами, але дбає про збільшення знання, так необхідного для здобуття кращої долі для свого стану, — є для нас інтелігентом.

Учні середних і вищих шкіл, освічені парубки та дівоцтво — всі вони, що працюють над інтелектуальним піднесенням громадянства, без виїмку є інтелігентами.

Як бачимо, інтелігенції у нас велика сила. Чому-ж тоді не спромоглися ми на якісь визначніші здобутки праці нашої так численної інтелігенції? Чи наша інтелігенція байдужа до громадської роботи, або нездатна до творчого діла? Ні! Цього сказати не можна. Чому-ж тоді — мимоволі виринає питання — мізерні наслідки праці інтелігенції? Адже ми бачимо, що й у свята наші читальні не так дуже переповнені, неграмотність не зменшується, хлібороб чим далі, то більш убожіє, хоча є на світі сила, що спроможна зробити його економічно дужим... А нашого робітника хто тільки та в який спосіб не визискує? Через що воно так у нас ведеться?

Чим саме тримаються ті велетенські промислові підприємства?... Капіталом — відкажете на це. Ні, — не капіталом самим по собі, але якоюсь невидимою силою, що зєднює-гуртує ті капітали, до речі, капітали таких осіб, що оден другого часто й не знають. *Без єднання* всі ті грандіозні трести з картелями — немислимі.

А нашій інтелігенції саме й недостає того єднання. Через те й мізерні наслідки нашої праці. Що ж торкається тіснішого контакту одиниці-інтелігента з народними масами, того звязку з народом, щоби наша інтелектуальна праця давала кращі наслідки, — то на таку стежку трафити чомусь нам не щастить. Ось кожда інтелігентна особа належить до „Просвіти“, працює над піднесенням освіти свого народу (поза школою), нарід ставиться до культурних працівників з довірям, — всеж таки наслідків тієї праці, як слід було-б того сподіватися, нема. А все через те, що кождий чоловік по своїй природі є матеріяліст. Тому сфера нашої діяльності, де б ми ближче могли підійти до народніх мас, є кооперація. А легковаження економічних справ свого народу, то це боротьба за національні ідеали (навіть наражування на тюрми!), яка рівнається ні більше ні менше тільки боротьбі за голе право.

В кооперації є місце й для альтруїзму... Адже сільський кредитовий кооператив для заможного господаря, лікаря, пан-отця — не має ніякого значіння під матеріяльним оглядом, — одначе участь тих осіб у такому кооперативі єдино з альтруїзму (з любови до меншого брата) є необхідна. При чому слід пам'ятати, що інтелігент, який приймає активну участь в установах, де повинна проявлятися самодіяльність з самодопомогою згуртованих людей, він повинен відогравати непомітну роль; як фермент чи каталізатор у хемії, так і ми повинні заохочувати маси до самостійного діла. Погляд, що замість показувати комусь, краще самому керувати справами кооперативи, — є цілком хибним.

„Добре йдуть справи у вашому товариському банку, але гадаю, пан-отче, що ще було-б краще, як би ви безпосередно керували ділом“, кажу я до місцевого священика, скінчивши ревізію райфайзенки.

„Що ви, добродію?“ — відповідає на це панотець. — „Замість того, щоби підносити творчу силу громади, допомагати підноситися народньому духови на належну височінь, по вашому слід було-б мені своїм втручанням, — що правда корисним — тамувати ті величні пориви до самодіяльності... Чи в тому завдання інтелігента, що своїм розумом стоїть на вищому щаблеви розуміння прав людини?“

„Не будьте як кінь, як мул, що розуму не має; наховставши уздою, окрасою їх мусиш усмирити, коли не хочуть іти за тобою“... (Псалом 32, ст. 9.) Так Господь наказує через гусларя Давида. І чи личить мені йти проти того наказу? Як-не-як — мій обов'язок підносити свідомість громади й під тим економічним оглядом... Знову-ж, як каже невміруче слово пророка Данила, що Бог дає мудрість тільки мудрим озум розумним...

„І найбільшим вдоволенням моїм є дивитися на самостійну гуртову працю людей... „Глянь, як добре й як любо, коли брати живуть вкупі“... (Псалом 133, ст. 1.) Так оспівав гуртовання цар Давид. І якби я безпосередно керував справами кооперативи навіть тоді, коли є змога підшукати для того когось з місцевих селян, то тоді був би я убивцею живого духа“.

Так ото пояснює пан-отець.

„І хоч не належу я до управи кооперативи, одначе доводиться бувати мені сливе на всіх зборах та нарадах. (Самі, бачите, люде

запрошують мене.) Стою, ніби осторонь, — одначе діла є мені досить. На всіх ділянках нашого життя доводиться виховуючо впливати на загал. Тим більше, що погляд наших людей навіть на етику вельми своєрідний.

„Якось неділею“, — говорить далі той пан-отець, — „іду я селом. Несподівано підходять до мене два хлопчики. Бачу, на їхньому подвір'ю гурт дівчорі цікаво споглядає на нас. — „Навіщо, діти, покинули ви іграшки?“ — питаю тих двох хлопчат, що підійшли до мене. — „Та мама казали, сцоби поцілувати вас у руку“ — признається менший.

„Скільки тут огиди!... Я розумію вчити дівчорі чемности, — але без потреби відривати діток від забави, єдине з метою, сцоби я похвалив за чин дітей їхніх батьків, прищиплювати дітям таке лицемірство. „Раби, підніжки! Що коїте ви з чистими діточими душами?“ — Так і хотілося сказати тій матері, але чи зрозуміє вона мене?... Ні!... Для перевиховання людей потрібний довший час. Тут лише наше людяне поведення може поволеньки защипити затурканим людяням гідність громадянина, замість огидного плазовання.

„І тут широке-широке поле для нашої діяльности. Неосвічені маси вимагають від нас не того, сцоби ми були ватажками, але сцоби ми були завсіді з народом та служили йому за взірєць. Треба привчати людянь, сцоби вони самі були ковалями власного щастя“.

Так закінчив розмову пан-отець.

І з його думками мусимо погодитися. Адже завданням кожного інтелігента є стреміти, сцоби наші темні маси були більш шляхотними. Треба ділати так, сцоби наших анальфаетів (неграмотних) не лише навчити письма, але сцоби ціла наша нація була інтелігентною. Кождий український громадянин чи громадянка мусять стати інтелігентами!

Для того не сміємо нехтувати жадніською ділянкою громадської діяльности (байдуже, чи буде це виключно просвітня робота, чи й економічно-матеріалістична!), завдяки якій наша стичність з народом все кріпшатиме і в остаточности буде сталою.

Ось тоді й сусіди казатимуть про нас: Це інтелігентна, демократична українська нація, там увесь нарід — без ріжниці клас і станів — має немов би одну душу.

КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ.

„Без матеріаліної підстави не придасться народови освіта, з усіми школами, бурсами, інститутами, Гімназіями й університетом. Нам треба зрозуміти ясно, що наша ціль: економічна независимість народу, а освіта має бути тим способом — мечем, що економічну силу здобуде“.

(З дебати над економічною діяльністю на заг. зборах Тов-а „Просвіта“ у Львові, дня 23. мая 1904.)

Я. ЯЦКЕВИЧ.

Плекайте національну честь!

укайте царства небесного, а решта все вам буде дане“ — каже християнська церква; світські провідники кличуть — „плекайте національну честь — а все, до чого стреміли наші прадіди і за що під нинішню хвилю сотки тисяч наших найкращих синів поклали своє життя, здобудемо“. Національна честь — це найгарніща з усіх горожанських чеснот, це найпевніща і найкоротша дорога до цієї вимріяної нами соняшної будучности. Лише через національну честь станемо сильні культурно й економічно. Позірно виглядає

це на деклямацію. Але, коли пильніше приглянемося цьому кличови, коли порівнаємо нас з сильними народами так під нинішню хвилю, як і в минувшині, — то побачимо, що сильними стали Англійці, Німці, Французи, в наших часах, а Перси, Греки, Римляне в старині лише через культ національної чести. З нами не числяться, нас легковажать, ба навіть нехтують, не признають за нами цього, що після законів божих і людських нам належиться! Чому? Бо ми самі своєї народньої гідности не бережемо.

Пригляньмося bliще та розберім цей клич: Першою ознакою народу є його мова. Рідна мова це найгарніший вицвіт нашого народу, це його еманация. Культ рідної мови це наш найсвятіший обовязок. „Хто рідну мову забуває, той у грудях не серденько, а лиш камінь має!“ Нашим святим обовязком не лише її всюди, при кожній нагоді в слові і письмі уживати, але її образувати, очищувати від усяких чужих слів, тривіальних себто простацьких зворотів, ушляхотнювати її, розповсюднювати при помочи лектури і викладів. Найпевнішим способом на це є рідна школа від початкової до найвищої. — Тому дуже вірадним і потішаючим проявом буде, коли усі верстви нашого пароду заопікуються нашою рідною школою. Нашим найпекучішим обовязком під цю хвилю є організація рідної школи. Лише в цей спосіб можемо в короткім часі нашу рідну українську мову зробити загально уживаною — памятаючи на це, що де гомонить українське слово, там є Україна. — Мова українська становить отже межі України.

Другим не менше важним чинником національної чести є характерність. — Вона є осею національної чести. Зовнішньою ціхою характерности є словність. Слово характерного чоловіка є рівновартне з його життям. Характерний чоловік додержує даного слова, хочайби прийшлося найбільші жертви за це понести. — Тому слова ніколи легкодушно не дає. — Добре наперед розважить, чи є в силі виконати це, що обіцює, а по основній розвазі, дає на щось слово чести. — Чоловік нехарактерний є легкодушний, на око дуже услуж-

ний, милий, бо все, щоб ми від него не зажадали, обіцює — однак ані не думає своєю обіцянку виконати. Це ціха рабів. — Раби є дуже покірні, услужні, все обіцюють, чого від них їх пани жадають, бо инакше наразилисяби на їх негодовання, — а навіть на побої. — Народ, що довго жив у неволі-рабстві, передає свої хиби своїм потомкам, — хочайби вони вже не були рабами, а вольними горожанами. Вони одідичують рабські прикмети своїх родичів у наслідстві. Тому й біблійний Мойсей, водячи Жидів 40 літ по пустині, хотів свій нарід очистити від цього рабського пятна і викресати в них основи вольного народу.

Кілько то невдач, кілько лиха, кілько непотрібних терпінь спадає на нарід через нехарактерність його власних синів. Примірів знайдемо аж надто в історії від Греків почавши — а на нас скінчивши.

Характерний чоловік виконує з математичною точністю раз взятий на себе обов'язок. Характерні батько і мати виховують рівнож своїх дітей на характерних горожан. — Як довго у Римлян були плекані ці горожанські чесноти, означені ними як „virtus“ — була держава римська сильна. Занепад цих чеснот зруйнував і державу. Без характерности не можна собі ніяк подумати національної чести. Окрасою національної чести, силою її і могутністю є сильна воля. Вона довершує всего, чого не годен нарід доконати ізза недостач, чи то матеріяльної, а навіть і культурної натури. — Сучасність як і минувшість подає нам сотки примірів, що сильною волею довершувано майже чудес. У сучаснім нашім „великім часі“ треба нам конче всю роботу культурно-просвітню повести на вишколення у нашого народу сильної волі. В тій ціли мусимо повести доцільну плянову акцію — в домах, в школі й у всіх організаціях, які гуртують наших старших громадян.

Щоби доцільніше повести під цим знаменем згуртовання наших громадян, мусимо оснувати лігу національної чести, якаби у нас усіми можливими способами і середниками будила національну честь, її плекала і скріпляла, викорінюючи все, що її понижує. Стоючи на сторожі національної чести, чимало лиха можна буде у нас усунути, а ще більше непотрібних жертв заощадити, і далеко скорше і лекше нашу політично-державну мрію — ціль, що все перед нами утікає, — здійснити.

ІВАН КИВЕЛЮК.

„...Я не знав у всім моім життю подвійної бухгалтерії, подвійної моралі, — одної для приватного життя, другої для політичного; я не лицемірив, не кривив перед ніким душею; ніколи я не брехав, — де не хотів правди сказати, там мовчав; я нікого в моім життю не скривдив, хоча нераз міг...“

(З останнього огляду життя, на три дні перед смертю.)

Д. КОРЕНЕЦЬ.

Відбудувуймо та відновлюймо наше ремесло!

им багатший є нарід, чим краще зуміє сам заспокоїти свої потреби, бо тим менше буде потребувати у всім оплачуватися другим народам, закупаючи їх продукти. Тому кождий нарід, що не хоче на чужих працювати, повинен старатися по змозі якнайбільше поширити свою продукцію.

Наш нарід, хоча живе на багатій землі і тяжко працює, є зависимий від других народів, бо він живе майже виключно з рільної господарки і мусить оплачуватися другим народам, закупаючи від них необхідні для нього їх вироби, що значно зменшує їх добробут. Тож, щоби той добробут збільшити, треба йому конче приступити до продукції також таких виробів, які він доси в переважній частині у чужих набувати мусить.

Одним словом і нам треба творити і розвинути рідний промисл. Його завязки у нас є. Ми маємо свій питомий домашній промисл, маємо також ремесло, треба його тільки негайно скріпити, розвинути і змодернізувати, себто уладити на новий, світовий спосіб — вводячи нові уліпшені машини і знаряди, виховуючи фахово вишколених робітників та переводячи сильну організацію ремісників на кооперативних основах.

До війни ремесло, яке у нас колись так високо стояло, безнастанно занепадало, бо не могло видержати конкуренції з фабриками головно через се, що не йшло з духом часу і не вмiло приноровитися до нових обставин. Наш ремісник послугувався переважно давними простими знарядями, він не мав машин, які значно улєкшують і прискорюють працю. Тому робив поволи, а тим самим дорого, та хоч сильно — не все гарно. Він не мав відповідного образования, не вмів собі зробити пляну своєї роботи та не вмів добре обчислити її коштів, часу на її виконання, одним словом не знав калькуляції, тож брав раз за мало, другий раз за багато, та рідко вдоволяв свого відборця.

Тому фабричний товар, часто тандитний, щораз більше випихав вироби ремісника і він сходяв з майстра на полатайка. Тратив на тім не тільки сам ремісник, а і весь нарід, бо його гріш замість оставати в краю й іти в руки своїх людей, втікав за границю, як заплата за спроваджені відтам фабрикати, а діти нашого народа, для котрих не стало землі, мусили йти до міста на сторожів, поденних робітників, або їхати за хлібом у далекі чужі краї.

Через війну відносини значно змінилися в користь ремесла. Політичний кордон, високий стан чужої валюти і цла спричинили таке

подорожіння чужих виробів, а тим самим попит за дешевшими краєвими, що наше ремесло, хоча також значно піднесло ціну на свої вироби, легко може видержати конкуренцію з заграничним товаром і через се має багато відборців. Тож воно знова піднеслося і сьогодні воно дуже гарно оплачується. Дятого не оден, котрого родичі страшили, як ходив до школи: „вчись сину, бо як не будеш учитися, дам тебе до шевця“ — тепер хоча вивчився на професора або радника, не раз гірко жалує, що родичі не сповнили своєї погрози і не дали його до ремесла, бо ремісникови куди краще, чим йому, живеться. Та воно все так не остане. Прийде колись, скорше чи пізніше час, що відносини зміняться, валюта поправиться, в краю повстануть фабрики, устануть труднощі в спровадженню заграничного товару і знов ремесло підупаде. Тож ми повинні використати той добрий для ремесла час, поставити його сильно на ноги, щоби вже йому ніщо не зашкодило і щоби його добре положення остало тривким. Треба нам також подбати, щоби якнайбільше ремесла перейшло в руки наших людей, щоби тоті, котрі мають мало землі, найшли добрий варстат праці і не потребували простою тяжкою роботою заробляти на хліб та бути рабами чужих, часто ворожих людей, котрі за тяжку і лихо оплачувану працю ще не раз кажуть йому собі запродуватися з душею і тілом, та не раз примушують його вирікатись своєї віри і народа. Ми тому повинні спосібних, зручних і охочих до ремесла молодців давати до школи загально образуючої, а потім аж фахової ремісничої, та до добрих ремісників на науку.

Дамо в той спосіб дітям нашим добрий хліб в руки і вчинимо їх засібними та независимими горожанами краю. Тою дорогою зменшимо ряди безземельного і малоземельного пролетаріату, бо земля не буде дробитися, а тоті, що остануть на ґрунті, не будуть своєї кервавиці видавати на закупно чужих виробів, гріш остане в краю і піде в руки своїх людей. В той спосіб народній добробут піднесеться, та повстане в краю сильний ремісничий стан, сильний засібність і просвітою та почуттям свого горожанського і народнього достоїнства.

Силу дає організація, тож необхідно перевести її серед нашого міщанства, братств та кооператив.

Зверну увагу передовсім на ті другі.

Не будемо тут говорити про найпростішу і найзагальнішу форму кооператив, а саме про ремісничі каси, бо коли йде о сам кредит, то ремісники можуть його найти в банках і загальних кредитових кооперативах, а звернемо увагу на найбільше спеціальні кооперативи для ремісників.

Маємо тут на думці кооперативи сирівцеві, магазинові, варстати, доставки і продукційні.

Наш ремісник оплачує звичайно при закупні сирівця товарову лихву своєму доставцеви й є від нього вповні зависимий. Він мусить брати такий товар, який йому купець дасть і платити за нього ціну, якої від нього зажадають, а коли ще й дістане кредит, тоді вже зовсім є він у руках купця. Одиноким способом видобутися з тої неволі є гуртове закупно сирівця через *ремісничі кооперативи* на спільний рахунок їх членів *прямо* у фабриці. Тоді самі ремісники будуть могли

в своїх кооперативах набувати сирівець у добрій якості й по уміреній ціні, а заробіток з продажі остане при них.

Такі спілки не нова річ навіть у нашім культурно відсталім краю. Не дали вони однак вдоволяючих вислідів по причині ріжних організаційних недостач, а передовсім ізза браку цілей кооперативи всіх членів. Вони хотіли від товариств брати, а не хотіли давати. Вони не подбали про це, щоби відразу кріпко поставити свої організації, складаючи поважніщі уділи, а старалися передовсім о кредити та закуплений за позичені гроші товар роздавали своїм членам переважно на кредит, а ті не дбали при тім про точне сплачування довгів. Тож кооператива звичайно не була в силі сплатити затягнених позичок. Вона також не пам'ятала про це, що можна бути добрим ремісником, а лихим купцем, тож кооперативи не мали доброго проводу й занепадали та звичайно мусіли скоро ліквідувати.

Тому, засновуючи кооперативу, повинні основателі вибрати до управи крім знатока товару ще й чоловіка з купецьким хистом, повинні зложити поважніщий капітал уділовий, купувати добірний товар і продавати його членам по торгових цінах, а зиск обертати на резервовий фонд і товарів звороти для членів. Ведучи кооперативи фахово й совісно, вони збережуть зиск при продажі сирівця для своїх членів і свого товариства та увільнять своїх людей від визиску чужих купців. Дальшою формою ремісничої кооперативи є *спільна продажа* виробів членів кооперативи. Ремісник лише частинно продає свої вироби консументам безпосередно, другу, часто більшу часть, продає купцям, які їх далі перепродують, розуміється з добрим зарібком, бо ремісник, маючи товар на збут, а не маючи відборця, мусить продати його по ціні купцем означеній, щоби могли жити й далі продукувати.

Своя кооператива приймає й задаткує товар узятий до продажі на спільний рахунок, вдоволяючися при тім уміреною винагородою на кошти адміністрації. В той спосіб, без закладання власного skleпу, кожний ремісник, стаючи членом магазинової спілки, може увільнитися від визиску купця, збуваючи свої вироби через спільний sklep, якого удержання, розчислене на багатьох членів, дешево випаде.

На тім не кінець. Ремесло, коли має видержати конкуренцію з фабрикою, не може обійтнися без машин. Менші має кожний ремісник, та більші, дорощі, не виплатяться в менших варстатах. Впрочім не кожний ремісник має фонди на їх закупно. Тут у пригоді стає ремісникови *варстатова спілка*, бо вона уможлиблює згуртованим у ній майстрам спільне уживання дорощих машин і варстатових уладжень. Такі напр. галі машин зі спільним мотором і сушарні віддають великі услуги столярам, машини до краяння шкіри шевцям, відливарні слюсарам і т. п., бо такі машини мають усе роботу, наколи поодинокі майстри не потрафили би їх навіть використати і кошт їх удержання, розділений на всіх, буде невеликий, а ошадність у роботі значна.

Спілки для прилюдних вистав мають за задачу єднати поодиноких майстрів для довершування достав, переходячих сили одиниці. Напр. доставки чобіт для війська, яких підіймається спілка, розділює роботу між своїх членів, наглядає її і ручить за її добре та точне виконання. Ті спілки можна залучити в одно зі спілками для закупна сирівця, а також для збуту виробів. Тут уже наближаємося безпосередно до

найвищої форми спілок, а саме *продукційних*, в яких злучені всі ремісники працюють у спільнім варстаті на *спільний рахунок*. Вони найтрудніші до ведення, бо вимагають великого почуття солідарности, обов'язковости й дисципліни праці, тож у тій галузі найменше занотовано вдатних проб. Та й вони мають велику рацію істновання, особливо для дрібніших ремісників, а передовсім для несаможітних челядників. Неоден малий варстат не може удержатися через брак капіталу, або й меншу зарадність майстра, бо можна бути дуже добрим ремісником, а лихим підприємцем, а знову багато челядників, навіть дуже спосібних, з браку гроша не може дійти до власного варстату праці. Годі безусловно повинні гуртуватися у варстатових спілках, бо вони для них часто одинокою дорогою до набуття саможітности. На перешкоді тому стоїть наш вибуялий індивідуалізм, який каже молодому парібкови, що щойно вийшов з військових літ, женитися й домагатися виділення йому часті батьківщини, бо він хоче працювати „на своїм“. Те саме почування каже стреміти челядникам до саможітних варстатів, хоча вони по причині браку засобів на закупно знарядів сирівця не мають виглядів на поводження, замість єднатися в машинові спілки, які би через об'єднання дрібних капіталів і робучих сил, дали їм спромогу створити собі й добре уладжений спільний варстат праці, в яким вони були би господарями, кермуючи ним своїми виборними людьми.

Не можемо цего признати суспільно хосенною появою, бо замість сильних організмів повстають карлові, з гори на калікування або й на смерть засуджені, підприємства. Тому мимо всіх трудностей повинні ми стреміти до об'єднання ремісників у тій найвищій формі ремісничого кооперативу, а саме в продукційні спілки.

Великі фабрики засновують фабричні змови-трести, великі підприємства вяжуться в могутні спілки концерни. Чому-ж лише дрібний ремісник не хоче зрєктися своєї нужденної й безвиглядної саможітности, хоч може зберегти її при кооперативній формі праці, а притім запевнити собі достатне й трівке істновання. Треба тільки зрєктися шкідного самолюбства, яке тут криється звичайно під іменем змагання до саможітности та зрозуміти велику вагу нашої народньої пословиці: „Громада великий чоловік“.

Розуміється, така організація не дасться через ніч перевести. Вона вимагає освідомлення нашого ремісничого загалу, зрозуміння великої кооперативної ідеї та глибокого громадянського почування. Трудности, а навіть невдачі, не повинні й не сміють знеохочувати нас. Христос життя своє віддав за ідею і щойно його мученича смерть принесла їй тріюф. Нехайже нашим труженникам на полі організації ремісництва присвітлює велика ідея створення у нас сильного економічно й організаційно ремісничого стану, бо це одна з головних доріг до скріплення й усаможітнення економічно нашого народу, а одинока до повернення нашим містам і місточкам їх правдивого національного облича.

У Львові, 19. V. 1922.

С. УКРАЇНСЬКИЙ.

Наші інваліди.

еличавий могутній зрив недавній української державности на всій території України й оборонна війна з заборчими сусідами лишили по собі тисячі жертв, що у благороднім пориві й ентузіязмі за вільну вітчину не вагалися платити життям чи здоровлям. — Правда, воєнних інвалідів є багато в кожній державі, але держава піклується ними; у нас вони здані на ласку суспільности, якій треба признати, що мимо преріжних вольних і невольних тягарів гідно вивязується з обовязку вдячности супроти своїх героїв.

Коли з початком 1920. р. стали напливати відправлені з польських таборів полонених та із шпиталів українські інваліди, яких більшість потребувала негайного лічення та сталої лікарської опіки, всі вони зверталися до Самаританської Секції при Українськ'м Горожанськ'м Комітеті у Львові, так що тодішній голова Секції д-р Маріян Панчишин мусів оглянутися за приміщенням для них. Його заслугами, а при помочі д-ра Степана Федака, тодішнього голови У. Г. К., який відступив двоповерховий дім Тов-а „Дністер“ на сю ціль, заложено у Львові при вулиці св. Софії ч. 25. „Дім Українських Інвалідів“.

Перші приміщені тут інваліди були люде схоровані, по більшій часті без ніг, так що дім виглядав радше на шпиталь. Немічники дістали вправді дах над головою та кусник насущного хліба, але до відповідного й належного їм заосмотрення було ще далеко. Суспільність не знала про них, а найблищі опікуни, заняті в горячий тоді час цілоденньою працею, не могли дбати про них більше, як про конечний харч, біля... Про протези для вигоєних протягом 1920—21. року не було думки. Всего двох одержало примітивні протези, прочі ходили на костелях та на колінах, з дому не виходили ні кроком. Світ бачили крізь вікно...

Щойно в червні 1921. р. за ініціативою немічників-старшин зорганізовано осібний гурток львівського українського громадянства й утворено при У. Г. К. окрему Секцію Опіки над Інвалідами, а її головою став вельми заслужений д-р Іван Куровець, який весь час існування Дому Українських Інвалідів опікується інвалідами й безінтересовно несе свою лікарську поміч соткам інвалідів.

Управа Секції покликала до життя „Фонд Українських Інвалідів“ (вкл. книж. Тов-а „Дністер“ ч. 12.930), поширила в Домі Інвалідів скількість місць для прийняття нових інвалідів, завела шевську майстерню, де здібні до праці інваліди учаться цього ремесла, а що найважливіше, заложила власну робітню протез, з якої до тепер видано

63 нових, а направлено 47 штук на загальну вартість 3,517.000 п. м. Інвалідам української війни видається протези по коштам продукції, а в більшості випадків навіть даром. Власна робітня протез, як для інвалідів так і для управи фонду незвичайна полекша, коли зважити, що кошт одної протези у приватних підприємствах у Львові вагається між 150—300 тисячами п. марок, та що підприємці по більшій часті мало інтелігентні й несовісні люде, що з людського нещастя черпають велитенські доходи.

Шевська робітня в Домі Українських Інвалідів.

Чимало праці й немало удачних плянів у розвою Секції Опіки над Інвалідами поклав суд. радник З. Лукавецький та управитель Дому Інвалідів пор. Д. Конюх, а зокрема гурток львівських пань з п. М. Білецькою на чолі. Львівським паням та щедрости львівського громадянства завдячують українські інваліди цю піддержку, якої дізнали в часі важкої кризи в У. Д. І. після розв'язання Українського Горожанського Комітету в грудні 1921. р. Кілька вечерниць та чайних вечерів, даних у Львові заходами згаданого гуртка пань та їхні збірки по львівських інституціях, принесли відповідні фонди на відвернення грозячого розв'язання У. Д. І. і відпущення тих, що в слушний час за слушну справу заплатили здоров'ям, на ласку судьби!

З хвилиною розв'язання Українського Горожанського Комітету перестала існувати й „Секція опіки над інвалідами“. Після опечатання льокалю Секції при Домініканській вулиці, всі письма й прохання, адресовані до Секції, блукали по шафах львівської дирекції поліції так, що якийсь час не тільки інвалідам на провінції, а й уміщеним в У. Д. І., зліквідована Секція не могла уділити жадної помочі ні поради.

Справа станула на мертвій точці, як у 1920. р., бо не було правної особи, яка могла би заступити Секцію опіки над інвалідами. Щоби на

Робітня протез в Домі Українських Інвалідів.

будуче запобігти подібним немилим несподіванкам для гуманітарної інституції, члени бувшої Секції постановили заложити окреме товариство українських інвалідів на власному статуті, який не тільки забезпечивби їх будучність, але й дав їм змогу — по силам — самим на себе працювати. На разі долею інвалідів занявся „Тимчасовий Комітет Опіки над Інвалідами“ з радн. З. Лукавецьким і п. М. Білецькою на чолі. Статут подано через львівське воєвідство у варшавське міністерство внутрішніх справ у грудні 1921. р., та до кінця червня 1922. р., мимо піврічного речинця, нема про його затвердження жадного слуху. Тому, передвиджуючи проволоку, заложили члени-основники Тов-а кооперативу з обм. порукою „Союз Українських Інвалідів“, на уділах по 1.000 п. м. Кооператива прийняла на себе деякі агенди незатвердженого

ще Тов-а. Кооператива окрім поширеної шевської робітні завела ще кравецьку, оживила робітню протез, а у всіх трьох, побіч чотирох майстрів-інструкторів, працює 22-ох українських інвалідів.

Обовязком суспільности як у краю, так і за кордоном, особливо американських Українців, яких поміч ізза валюткових причин до тепер була доволі значна, поперти цю акцію і приступити з більшим числом уділів, щоби не тільки їхня певно ульокована вкладка принесла вкладчикам зиск, але щоби ідейним решткам Української Галицької Армії дати моральну опору, а доростаючому поколінню наглядний доказ, що свідомий український нарід завсігди оцінить посвяту борців за українську державність!

Група українських інвалідів в Домі Українських Інвалідів.

Передній ряд (з ліва): стр. Я. Лупій, М. Гудима, О. Сак, чет. У. С., пор. К. Д., І. Федунь, І. Чемерис. II. ряд: Т. Слободюк, стр. М. Кременець, А. Жеребецький, І. Фостяк, Г. Кирид, І. Попович. III. ряд: стр. Г. Дулеба, І. Вільчек, Г. Козій, М. Павук, П. Дедюк.

ДМИТРО ПАЛІВ.

„Горожанські куріні“.

ілі покоління українського народу жили славною традицією козацьких воєн. На цій традиції виросли й ми.

Неначе мрякою вкриті проходили в наших думках численні заступи запорожського війська, славні полководці, побіди й поразення. Та вже найбільше цікавила й чудувала нас особа гетьмана Богдана Хмельницького, що то розбурхав весь народ і повів його до боротьби з Ляхами; як то цей великий полководець зумів викресати стільки живучости в українському народі, що

за ним станули всі: і пани і міщане і багаті та бідні селяне і старі і молоді — словом, усі ставали до боротьби за волю рідного краю... Та що це давним давно діялося, та що тоді ще люде дещо инакше жили та на зовсім инший лад вели війни, тому у нас не було зовсім яснішого образу тих народніх змагань за волю. Історія не всьо переказала нам. Багато цікавих і славних діл очевидці не записали і вони заганули на все для будучих поколінь.

Нам судилося не жити старою традицією, а творити зовсім нову і писати історію власною кровю. Отсе покоління, до якого кождий з нас причисляється, мало те щастя, що по двіста літах загально-народнього сну воно перше мало можність строїти свою хату так, як цього воно бажало.

Самостійність — власна держава — це найвище добро, яке може посісти кождий нарід. Народи, що вже мають свої держави, боронять їх перед ворогами, дорожать ними так, як кождий господар з окрема дорожить своїм хазяйством. Нарід, який мав свою державу, але її втратив — подібний до господаря, що прогайнував своє хазяйство і пішов у найми до сусіда. І як такий господар-наймит буде все мріяти про відбудовання свого хазяйства, так само нарід, що мав і втратив власну державу, ніколи не покине думки про її відбудову.

На наших очах і при нашому співділанню відбувалися величні події і відродження українського народу: події 1917—20-их років. По всіх українських землях нісся в ті часи могутній голос усього українського народу: За самостійність української держави! Скільки споминів, дорогих понад усе, осталося нам з тих часів! Скільки геройських діл і доказів любови рідного краю можемо ми й будучі покоління черпати з тих часів для гарту свого духа! Кожда сторінка записана учасником тих змагань буде для наших нащадків тим, чим для нас була традиція козацьких воєн. Нашим завданням — передати історії більш точно й подрібно ті події, під яких вражінням ми ще й тепер живемо.

В будованню української держави одно з перших місць займала Галицька Україна. Маючи до діла з ворогом сильним і добре зорганізованим — Польщею, галицькі Українці мусіли напружити всі свої

сили, щоби устоятися тому Що вкінці Поляки заняли цілу Галицьку Україну, це ще не значить, що народ не сповнив свого завдання. Передовсім сили обох сторін чисельно були нерівні. Проти Галицької України станула ціла Польща; що більше, держави антанти спомагали Польщу всім, чого їй було треба до ведення війни: оружем, набоями, технічним приладдям, харчами, військовими інструкторами, а навіть своїми військами. Ми здані були виключно на власні свої сили й засоби. Від Великої України помочі ми не могли надіятися, бо вона була занята своєю війною. Що більше — Галицька Україна із своїх невеликих сил слала допомогу ще Вел. Україні. Біля 15.000 війська вислала Галичина в допомогу Придніпрянщині. Засоби до ведення війни вичерпувалися й вичерпалися вкінці. Тому ми й програли війну. Та, побивши армію, не знищив тим самим самої ідеї визволення.

Наші часто пишуть, що не весь український нарід Галичини брав участь у війні проти Польщі, а тільки маленька його частина. Розуміється, що вони самі не вірять у те, що пишуть, бо таке твердження побивають тисячі доказів з українсько-польської війни.

Правда, не всі одиниці сповнили свій обов'язок. Були такі, що дезертирували з війська, ховалися по селах і містах. Були навіть подекуди села, що вислали до війська тільки кількох стрільців, прочі сиділи по домах, розумуючи, що „до нашого села Поляк не зайде“. Та не всі так чинили. Це були виїмки, на яких тяжитиме вічні часи прокляття героїв.

І не про тих говоритиме історія. А про тих, які невміручою славою вкрили українські оселі, які йшли й гинули за Україну, які віддавали для неї всьо, що мали, всьо, чого від них вимагали, а навіть і більше.

Про тих саме останніх хочу згадати.

Мало хто знає, що це таке „Горожанські Куріні“. А ця подія з українсько-польської війни найкраще зясовує, як боровся за волю український нарід Галичини.

Українська армія рекрутувалася зі стрільців у віці від 18—35 літ. На всі ті річники була проголошена мобілізація вже в половині падолиста 1918. р. Мимо цього, що являлася пекуча потреба збільшити чисельність армії, до кінця війни не покликувано до війська старших річників. Не можна було цього зробити ізза браку оружа, одягів і старшин. Не було чим уоружити, ані в що вбрати навіть усіх тих, яких покликано до війська. Бували випадки, що на фронт приходили цілі частини без плащів і то зимою.

А війська на фронті було все замало. І скільки не прийшло-б було його, ніколи не було досить. Бо сили ворога росли, ворожі наступи повторювалися чимраз частіше. А завданням української армії було не здержування наступів, а власний наступ для освободження української землі враз із столицею краю.

Пор. Павло Приймак, адютант Козацького Загону ім. Гонти, убитий дня 26. IV. 1920. р. під Людвиківкою на Вел. Україні.

В марті 1919. р. проти української армії боролися познанські війська. Галицький фронт став для цілої Польщі найважливішим і на нього посипалися найкращі частини. Чисельну перевагу польських військ відчували українські чимраз дужче.

II. корпус, що облягав Львів весною 1919. р., чисельно був дуже слабкий. Усі частини, які тільки можна було витягнути з фронту, Начальна Команда післала в район Городка Ягайлонського, де велися рішачі бої за володіння залізничного шляху Львів-Перемишль. II. корпус не розпоряджав тоді ніякими резервами і тому був безсильний проти досить частих льокальних випадів польської залоги Львова на прифронтові села. Селяне тих сіл відчували це найболючіше, на своїй власній шкірі. Але й бачили рівночасно безрадість війська, якого все було замало. Тому рішили вони самі зарадити лихови: Старі отже селяне самі, бо з молодших ні одного не було по селах, так як усі вони служили в армії, а з сіл львівського повіту дезертирів не було.

Є недалеко Львова село Ч. Воно, як і інші, було наражене на часті напади польських відділів. Та забагато вже було цього селянам. Зійшлися старики й порішили самі себе боронити, раз свого війська замало. Свою готовість заявили вони військовій команді, на що та дала свою згоду; достарчила їм оружа й назначила для них команданта. Від того часу польські наступи на цей відтинок відпирали не тільки сталі українські війська, але й відділи селян з села Ч. Не знаю, скільки разів брали вони участь у боях. Але знаю, що билися вони хоробро, так як зуміє боротися член нації за дорогу й добре зрозумілу ідею.

Цей самочинний героїчний поступок селян навів команду II. корпусу на думку, що села, які лежать близько фронту, можна використати до його оборони. Як я вже згадав, II. корпус був у той час чисельно дуже слабкий. А ніяк уже не можна було числити на відділи з запілля, які посилалися переважно на полудневий відтинок фронту.

Тоді то повстав плян творення „горожанських курінів“.

По селах було доволі обізнаних з воєнним ділом людей від 35—50 років. Їх зорганізувати у військові відділи і на випадок пекучої потреби ужити їх до помочі фронтовим військам, не відриваючи їх при цьому на стало від весняних робіт, постановила команда II. корпусу. Насильна мобілізація тих річників була недопустима. Це могло статися тільки за добровільною згодою самих селян.

До поодиноких сіл бобрецького і львівського повітів поїхали старшини, щоби пояснити селянам наміри команди. Не потребували вони багато говорити. Селяне вмить зрозуміли, чого від них жадають і часто відповідали: „Та ми вже й самі думали над тим, якби то нам допомогти нашому військови“. — Всі погодилися з проектом корпусної команди, що їх зорганізують в окремі частини, приділять їм командантів, видадуть оружа і вони на випадок небезпеки на фронті будуть помагати військови відпирати ворога.

Зараз після того почалася організація „горожанських курінів“, — так названо ті частини. В селі, де була станиця жандармерії, містилася команда куріня і курінь носив назву того села. 8—10 дооколичних сіл творили кадри куріня. Село достарчало одну-дві чети, або й сотню, залежно від величини села. Оружа зложено було в осідку команди куріня, під охороною курінної варти. На випадок небезпеки — коман-

дант куріня посилав гонців до підчинених собі сіл і протягом 2—3 годин цілий курінь стояв під оружем, готовий на прикази.

Командант куріня — назначений корпусною командою старшина; сотенні й четові команданти рекрутувалися з посеред самих селян. Всюди були старі австрійські підстаршини, які дуже добре сповняли функції командантів. У такій організації всьо залежало від команданта куріня. Він мусів бути правдивим провідником, організатором, дорадником, одним словом — любимцем селян.

Найкраще представлявся „горожанський курінь“ с. Підгородища, бобрецького повіту. Почуття обовязку в цілому куріні було незвичайне. А де є почуття обовязку, — там дисципліни не забракне ніколи. Той курінь був уживаний кілька разів, переважно до охоронної служби. Підчас польського наступу на Великдень 1919. р., коли то наші війська відступали в паніці, „горожанський курінь“ з Підгородища поклав великі заслуги в приверненню порядку.

„Горожанських курінів“ зорганізовано було в районі II. корпусу три. Організації не можна було поширити. На перешкоді цьому станув брак оружа, а дальше ворожа офензива, яка приневолила наші війська до відвороту з того району.

Але все-ж таки ця ідея, яка вийшла від самих селян і їх патріотичний чин на всі часи остануть світлим моментом в історії визвольної боротьби українського народу. Війна українсько-польська в 1918—19. роках — це не було, як наші вороги бажають представити, повстання невдоволеної групки інтелігенції. Ось перед нами ще оден доказ, що це був порив цілого народу, боротьба на життя і смерть.

В освітленню тих найновіщих подій, — о скільки яснішою стається для нас історія селянських повстань, отті всенародні бунти в давнину.

В селянських масах безнастанно жевріє ідея бунту проти поневолення. Тільки, щоб її використати в цілому; — до цього треба другого *Богдана*.

Топір Богдана Хмельницького.

ЗИНОВІЙ ПЕЛЕНСЬКИЙ.

Чому закладаємо кооперативи?

Чому закладаємо кооперативи? — пригадується неоден, коли бачить, що у нас під теперішній час оснують всюди кооперативи, коли чує, що про них всюди говорять, всюди пишуть, розписуються. А далше приходить думка, чи буде нашому бідному народови яка користь з тих кооператив?

На ці сумніви й питання є лиш одна відповідь: Так! Кооперація принесе українському народови користи під кождим оглядом! Кооперація піднесе його матеріяльно, поставить на вищій степені культури, — кооперація це дорога до визволення з поневолення. Та ці користи осягнемо лише тоді, коли кождий український громадянин буде знати, що таке кооперація, яка її ціль і яких середників та доріг уживає кооперація, щоби дійти до своєї великої ціли.

Ціль. Кождий чоловік, що працює і здоровими очима дивиться на світ, бачить, що не всьо на світі так, як би повинно бути. Оден тяжко працює від ранку до вечера, щоби заробити на кавалок хліба і сяк-так прокормити себе та рідню, а другий нічого не робить, а живе вигідно, бо на нього другі працюють. Та тих, що тяжко працюють — більшість, а тих, що живуть чужою працею — небагато, але зате вони мають силу й розказують цілому світови.

А кооперація якраз стремить у своїй кінцевій ціли до зміни ладу на світі, щоби кожда людина, що працює, чи то робітник на фабриці або варстаті, чи селянин на рілі, чи той, що умово працює, урядовець, учитель, суддя, лікар то що, за свою працю одержували те, що їм належить, а не були предметом визиску. Отже кооперація кладе собі за ціль усунути визиск, усунути тих, що живуть чужою працею й є паріями народа. Завести отже новий, справедливий лад на світі — це ціль кооперації.

Та кождий здорово думаючий знає, що старий лад на світі не так легко переіменити і не можна цього зробити в оден день. В оден день можна змінити політичний лад держави, одного дня прогнати короля чи цісаря і зробити на слідуочий день республіку. Однак сама зміна політичного устрою не дасть іще всего працюючим; — старий суспільний лад лишиться той сам, лиш форма буде друга.

До зміни цілого господарського устрою треба йти поступенно, розважно, бо господарський лад не зносить наглих переімен.

Дорога. Вже саме слово „кооперація“, яке є латинським словом і принялося в усіх європейських мовах, а по нашому значить „співпраця“, вказує, що кооперація полягає на спільній праці, на спільнім обєднанню працюючих для оборони своїх інтересів.

Якжеж треба нам співпрацювати, щоби дійти до великої цілі? Кооперація вибрала таку дорогу до великої цілі, що наслідки розумної співпраці зараз показуються і співпрацюючим приносять зараз користь.

Кожда людина, щоби удержатися при життю, мусить споживати певну скількість поживи, уживати одіння, опалу і т. д. Набуття цих конечних річей до життя справляє працюючим найбільшу трудність. Не вистарчає заробіток на покриття всіх потреб лиш тому, що й заробіток і предмети першої нашої потреби не залежать від працюючих, а від тих, що правлять світом, отже від капіталістів.

Капіталістам можна протиставити лише сильну організацію працюючих.

Перші на ділі показали нам у минулім столітті бідні ткачі з Рочдель в Англії, — як велика сила є в організаціях працюючих. Ткачі в Рочдель зі свого заробітку не могли ні себе, ні своєї рідні прожити, — грозила їм загибель. В тій своїй біді зачали думати й дивитися довкруги себе і пізнали, що лише самі зможуть собі допомогти, бо від нікого їм було ждати помочі. Вони бачили, як крамар, у якого вони мусіли зауповувати поживу, одіж, опал, їх визискував та сам збогачувався і тоді прийшла їм спасенна гадка: „Не треба нам крамаря, який нас визискує, ми самі будемо зауповувати товар у гуртівників і на дрібно поміж себе розділювати, — а заробіток, який має крамар, лишиться нам!“ Як сказали, так і зробили. Через якийсь час віднимали собі останній кусок хліба від уст і складали маленьку суму до спільної каси. Незадовго призбирали стільки, що закупили потрібний товар у гуртівника, розділили його поміж себе й зараз переконалися, як їх крамар визискував. Та рочдельські ткачі не хотіли перестати на однім таким закупні, вони платили товар як у крамаря, а надвишку дали до свого основного фонду і другий раз могли вже закупити більше товару. І так ішло з дня на день, а до спільного заупу товарів горнулося чимраз більше робітників. Крамареві не лишилося нічого більше, як замкнути свій склеп. Тепер усім стало ясно, що той крамар був цілком непотрібний і з визиску бідних ткачів набивав собі кишені. Всі ткачі знали, що від тепер вони самі у себе купують, що їх ніхто не визискує, ані не ошукує, вони діставали нефалшований товар, справедливо важений, а грошеву надвижку, яка лишилася при обчисленню, з кінцем року ділили поміж членів, відповідно до того, хто за кілька купив через рік. І показалося, що через рік багато грошей зложили вони. Усьої надвишки не забрали собі ткачі до кишені; часть призначували на збільшення оборотових фондів їх кооперативи, а часть на касу для хорих ткачів, на книжки й газети, бо знали, що чоловік не лише хлібом, але й духом живе, що чим більше будуть просвічені, то тим лекше буде їм боротися за кращу свою долю.

За прикладом рочдельських ткачів пішли другі робітничі оселі. Всі памятали, що в едности сила й незабаром поодинокі кооперативи злучилися в Союз кооператив. Спільними силами відкрито гуртівню товарів і вже не треба було поодиноким кооперативам купувати у гуртівника, бо мали свою гуртівню і надвишка з тої гуртівні не йшла в кишеню капіталіста-гуртівника, а на спільні потреби об'єднаних кооператив і її членів.

Так визволилися зорганізовані англійські робітники і від малого крамаря й великого гуртівника — вони стали тепер самі для себе і крамарем і гуртівником.

У своїй праці англійські робітники не перестали на гуртівні. Вони обчислили свої сили й переконалися, що можуть і самі приступити до фабрикації продуктів, яких потребує англійський зорганізований споживач (консумент); відкрито власні пекарні, різні, фабрики чобіт, текстильних виробів, матерій то що. В той спосіб рушено підвалини під найбільшими капіталістами-фабрикантами й доказано, що зорганізований споживач може заступити й місце капіталіста-фабриканта. Від цієї хвили член кооперативної спілки був сам і крамарем і гуртівником і фабрикантом. Для догіднішого набування заморських товарів закуплено кораблі й спроваджувано ними заморські товари.

Ці великі успіхи англійської кооперації, започаткованої бідними рочдельськими ткачами, треба завдячити витривалій праці, солідности, взаємному довірю. В початках приходилося англійським кооператорам поборювати великі труднощі — та вони вірили в свою добру справу, йшли витривало й побідили. Сьогодні кооперація в Англії могутня сила.

За прикладом Англії пішли й другі краї, Німеччина, Данія, Італія, Франція, Фінляндія, Поляки в Прусах. У всіх культурних народів кооперація єднає в собі мільйони членів, розпоряджає великанськими гуртівнями, власними фабриками та банками.

Ці всі здобутки кооперації — це вже не власність поодиноких капіталістів. Це власність народня, а прибутки, які мали йти у бездонні кишені капіталістів, йдуть на потреби народа, як на школи, читальні, бібліотеки, лічниці і т. п.

Для українського народа, який у більшості є рільничий, рівнож велику вагу представляє, крім організації споживчої кооперації — організація збуту рільних продуктів.

Кожний хлібороб має певну скількість продуктів до збуття. Не в малій мірі від того, як хлібороб уміє й може збувати свої продукти, залежить його добробут.

При збуванні своїх продуктів хлібороби наражені на величезні страти. Кожний поодинокий рільник є зданий на ласку або неласку купця. Купець оцінює і платить після своєї вподоби, бо знає, що селянин мусить продати свій продукт, бо йому треба на податок, на одіння, на світло. І знову з обороні рільників стала кооперація.

За приклад нехай послужить нам Данія, колись убогий край, багатоменший від Західної України. В другій половині дев'ятого століття, по війні, Данія була дуже винищена. Люди доброї волі й любові до народу зачали організувати перші сільсько-господарські кооперативи. Перші початки були дуже тяжкі, треба було ужити багато сили, щоби переконати селян, що спільно продавати свій товар буде для них о много корисніше. Витривала освідомлююча праця не пішла на дармо. Небавом вкрилася Данія сільсько-господарськими кооперативами. Повстали кооперативні союзи для продажі рільничих продуктів. Уже не треба було посередників, які визискували селян, — селяне самі через союзи відставляли свої продукти безпосередно відборцям і ті заробітки,

які лишалися у посередників, ішли для селян. Коли данський товар пішов за границю, побачили селяне, що за масло, набіл можна одержати о много ліпші ціни, коли буде добрий, свіжий товар і тому звернули увагу на поліпшення рільництва. В краю позакладано школи, де Данці навчилися, як найліпше використувати рільництво, щоби дійти до добробуту. Сьогодні Данія багатий культурний край, а своє багатство завдячує кооперації.

Сільсько-господарська кооперація пустила глибоко коріння в усіх західних краях. В Німеччині тисячі кооператив об'єднують хліборобів; у них величезні збіжєві ссипи, фабрики рільничих машин. Італія має дуже широко розгалужену сільську кооперацію — спільні найми рілі під управу, фабрики штучних навозів і ин. Ірляндців у боротьбі за волю навчила кооперація, що зорганізовано можна побороти й найтяжчого противника. Кооперація охоронила Поляків у Познанщині перед пруською загладою.

Кооперація принесла селянам західних країв добробут і культуру, вона навчила їх, як найліпше господарити, щоби мати як найбільші користи. Кооперація навчила солідарности — показала, що спільними силами, коли їх розумно використати, можна осягнути найбільші успіхи. Кооперація навчила ощадности — визволила селян із довгів.

Кооперація це та сила, що працюючих вириває з кігтів визискувачів.

Кооперація дає надію на кращу долю — вона є доказом, що лише в єдности сила й будучність.

І знову запитаємо: чому закладаємо кооперативи? Бо наш нарід — це той бідний англійський ткач з Рочдель, це той винищений війною Данець, — яким не було нізвідки помочі, лише самі собі мусіли помогти. І своїй праці завдячують вони нинішній добробут. І нам ніхто не поможе, коли самі собі не схочемо й не зуміємо помогти. Коли зараз не візьмемо ся самі собі помагати, — то недалекий той час, коли станемо наймитами на рідній землі.

Кооперація дає нам змогу стати господарями в себе в дома.

Кооперативна організація пішла вже широким руслом по наших краях. Будуються тривкі кооперативні підвалини по селах, місточках і містах. Ті кріпкі кооперативні підвалини будуть сильною основою дальшого кооперативного будівництва, повстануть повітові й краєві кооперативні союзи. За союзами підуть власні фабрики.

Це не пуста мрія. Другі народи показали нам дорогу — нам треба вміти й хотіти використати досвід других на нашу користь.

На Великій Україні вже за царських часів кооперація була одинокою організацією, де міг проявлятися український рух. З настанням свободи на Великій Україні кооперативний рух обняв цілу Україну і небавом вкрилася Україна цілою сітю кооператив по селах, місточках та містах. У Києві повстали всеукраїнські союзи, споживчий „Дніпросоюз“, сільсько-господарський „Централ“ і кредитовий „Українбанк“. „Дніпросоюз“ і „Централ“ не тільки стали гуртовими доставцями і проповідниками кооперативних ідей, але рівнож відкрили власні фабрики обуви, трикотів, рільничих машин і т. д. Зорганізована кооперація пішла щиро на допомогу будові української держави, а коопера-

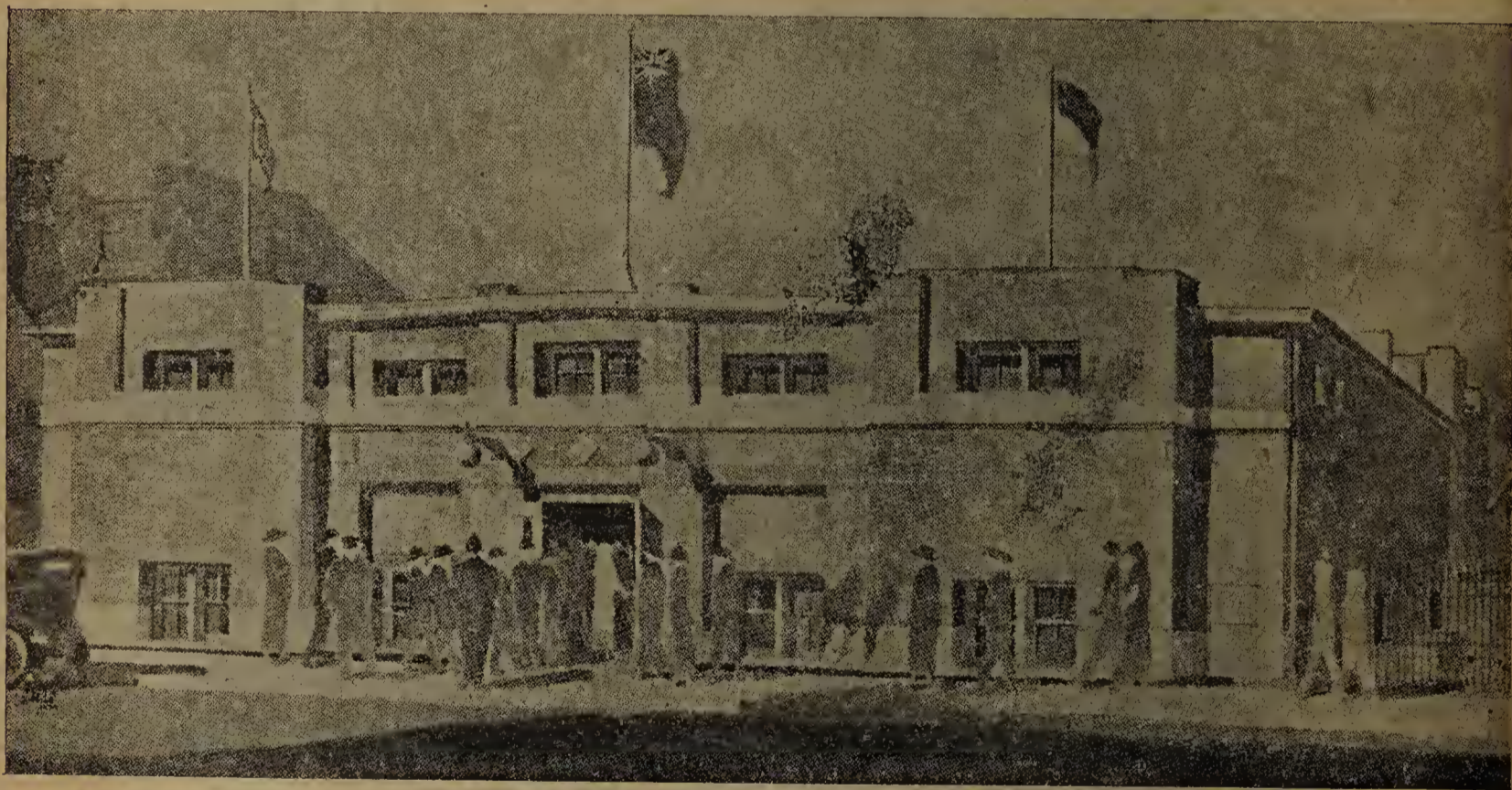
тивні працівники віддали своїх найкращих і досвідчених співробітників до відбудови старої української держави.

Досягнути кооперативного ідеалу зуміє нарід лише тоді, коли ціле громадянство зрозуміє, що кооператива це власність загалу й для добра загалу.

До цього зрозуміння треба освіти, — бо без неї нарід не пізнає, хто його ворог, а хто приятель.

Просвіта й кооперація це дві рідні сестри, які збудують нашому народови світлу будучність — волю).*

*) І тому Тов-о „Просвіта“ пішло на співпрацю з Організаційним Комітетом Кооператив, стоячи на засаді, що де кооператива, там буде й „Просвіта“. — Ред.

Дім канадійсько-українського інституту „Просвіта“ у Вінніпегу, якого урочисте отворення відбулося 1. січня 1922.

I. C. КОРБЕТ (Corbett).

„Найтруднішою річю було, вляти чисто кооперативного духа в чин членів (серед англійських робітників — Ред.) і пересвідчити їх, що дійсно працюємо для спільного добра“.

ЕВГЕН СЕЛЬСЬКИЙ.

Українське Краєве Товариство Охорони Дітей і опіки над молодю у Львові.

ойно 1917. р. засновано вище назване товариство. Основано його рівно сто літ пізніше, ніж подібне товавиство в Німеччині — 1817. р. Здавалося би, що громадянство, беручи під увагу столітнє опізнення, нещастя, спричинені війною, велике число сиріт, страшне занедбання дітей — займеться справами товариства і дасть йому можливість дальшого розвою. І треба признати, що в деяких повітах зроблено багато. Однак з жалем треба піднести, що ті повіти належать до виїмків.

Статут товариства зроблений на західно-європейських взірцях, обнимаючий усі області й напрями охорони дітей, опіку, виховання і науку дітей та молоді, охорону материнства, дає законну підставу до основної суспільно-національної опіки над українською дитиною.

Сміло можна сказати, що це одиноке у нас того рода товариство, якого статут дає підставу до всесторонньої опіки над дітьми й молодістю, до зорганізованя суспільно-національної опіки в цілім краю, якого головна управа, свідома мети, має заступити у інших народів міністерства суспільної опіки.

Інші подібні товариства, наприклад усякого рода захисти, захоронки, школи, бурси то що, мають обмежений круг діланя, бо їх діяльність, хоч незвичайно важна, відноситься лише до певного гуртка дітей, зібраних у захисті, захоронці чи там школі; статuti тих захистів, захоронок, бурс мають обмежений круг діланя, коли тимчасом опіка над українською дитиною мусить бути дуже широка й обнимати сотки тисяч занедбаної дітвори й молоді.

На чолі Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і опіки над молодю у Львові стоїть Головна Рада, в якій склад входять відпоручники всіх трьох гр.-кат. Ординаріятів, Тов-а „Просвіта“, Українського Педагогічного Товариства, Тов-а „Дністер“, Краєвого Тов-а „Сільський Господар“, відпоручники Краєвої Шкільної Ради (Кураторії) і вищого Краєвого Суду у Львові (апеляційного), а крім того 12 членів вибраних на загальних зборах і 5 кооптованих. Відпоручники властей мусять бути Українцями.

Склад членів Головної Ради є отже того рода, що дає повну запоруку, що напрям ведення товариства буде відповідати бажанню загалу української суспільности.

Виконуючим органом є Головний Виділ. Під цю пору стоїть на чолі тов-а президент Модест Каратницький, містопрезидентами є о. радник В. Луциняк і проф. М. Галущинський.

Сама центральна управа тов-а веде у Львові сирітський захист і виховуючу інституцію для молоді „Пласт“ (Скавтінг). „Пласт“ веде окрема секція тов-а, так звана Верховна Пластова Рада, на якій чолі стоїть проф. д-р О. Тисовський. Поза тим центральна управа веде організаційну роботу, бере участь у міжнародних конгресах допомоги дітям (останній раз на конгресі в Женеві на весні 1921. р.) і в міжнароднім Союзі допомоги дітям у Женеві має свого представника.

Головна праця з природи річи лежить на філіях товариства, які повинні бути в усіх містах, що є або були осідком повітових судів.

Під теперішню хвилю є 31 філій в краю, з яких одна третя часть не проявляє ніякої або дуже малу діяльність.

Разом удержують філії 3 поради матерей, 10 захистів (11-ий захист веде централю), 6 захоронок, одну діточу бібліотеку, а крім того львівська філія веде видавничу діяльність і доси видала 4 книжечки в 14.000 примірниках.

По думці статута в кожній місцевості повинні бути кружки товариства, які у своїй місцевості мають вести опіку над дітьми, тобто робити це, що роблять філії. Таких кружків є в краю доси ледви кілька.

Признати треба, що деякі філії розвинули дуже значну діяльність, придбали товариству значніші реальности і сталися правдивими осередками раціональної праці для української дитини.

Дуже хосенно працюють по деяких філіях українські інтелігентні жінки, і є дуже пожаданою річю, щоби так було по всіх філіях. Мусять то бути ідейні, солідні й інтелігентні жінки, які розуміли би як слід завдання товариства. Для прикладу наведу, що у львівській філії й її секціях працює під цю пору 63 жінок.

Центральна управа тов-а перевела в 1921. році статистику всіх інституцій опіки над дітьми, які є в краю. Висліди статистики призначені є для внутрішнього й заграничного ужитку. А зі статистики виходить, що є цілі області в краю (ціла Гуцульщина й ціла Лемківщина), в яких нема ні одної української інституції опіки над дітьми.

Коли приглянемося судовим повітам Галичини, в яких переважають Українці, то побачимо, що ледви в $\frac{1}{4}$ частині тих повітів є філії Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і опіки над молодю.

До Львова, Перемишля, Тернополя, Станиславова та інших міст, де є сирітські захисти, удержувані філіями або іншими товариствами або комітетами, відбуваються правдиві мандрівки добрих людей з сиротами, які просять о приміщення їх і часто-густо, з причини недостачі місць, відходять безуспішно. Не належить до рідкостей, як знад Збруча або Вислоки тягнуть такі нещасливі до Львова, підкидаючи сироти під брами захистів. До центральної управи товариства впливає місячно звиж дві сотки подань о приміщення сиріт, о підмоги, лікарську поміч, поміч у науці, вишуканню приміщення і т. д. Парохіяльні уряди, учительство й інші люде та товариства такі подання заосмотрюють усякого рода дописками, з яких слідувати має конечна потреба прийти з помічю. Статистика показує, що такі мандрівки й подання приходять з повітів, у яких нема ні філій товариства опіки над дітьми, ні інших цього рода товариств.

Гірські бідні повіти Сколе, Болехів, Долина мають свої філії сирітські захисти, а цілий ряд богатих подільських повітів не має їх. Не маючи у себе й не завдавши собі труду оснування у себе, звертаються от наприклад до філії в Тернополі, де є 80 сиріт у захисті, і кожний просить о прийняття „одної“ сироти, яка, мовляв, приміститься „при ваших 80“.

І прикро подумати — в одних повітах не можуть примістити й зайнятися долею одної чи більше сиротами, а з правила жадається того від інституцій, які удержують кілька десятків або й сотки сиріт.

Статистика показує, що у польських захистах є приміщених около 30% українських дітей. Що вони страчені для обряду й нації, це ясна річ. Про це мало хто й знає. Це також певного рода колективізація.

Українських дітей умирає 10% більше чим польських і жидівських, головно немовлят, з причини, що батьки не знають основних правил гігієни.

Польські влади працюють тепер над проєктами законів, на основі яких у кождім селі має бути захоронка, а по більших місцевостях так звані „сієгосіпсе“, себто сирітські захисти. Недалекий той час, коли прийде до оснування цього рода інституцій. Після проєктів, кошти удержання має поносити громада, а управа буде накинена з гори. Остання пора зрозуміти, що з того вийде.

Тож конечно треба оснувати філії Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і опіки над молодю. Мусять вони бути по всіх осідках повітових судів.

Завдання філій є дуже обширні. Нє вистане лише вести поради матерей, захоронки, захисти, бурси, школи і т. д., хоч одно з них це вже великий крок вперед.

Не тут місце розводитися широко. Коротко кажучи, треба взяти під опіку ціле молоде покоління, від немовлят до доростаючої молоді.

Цікавих відсилаю до збірника статей з області суспільно-національних питань, що відносяться до опіки над дітьми й молодю, який видала львівська філія п. н. „Українській Дитині“. (Гляди оголошення в інсератовій часті.)

Поучення як оснувати філії, статuti й усякі пояснення уділює назване в наголовку товариство, у Львові, вул. Домініканська ч. 11.

„Товариство „Просвіта“ у Львові адоптує троє сиріт покійного голови Тов-а — бл. п. Івана Кивелюка — і бере на себе обовязок удержати й виховати їх, числячи на те, що ціла українська суспільність допоможе Товариству сповнити його завдання“.

(З книги протоколів Тов-а „Просвіта“ у Львові. — Рішення Гол. Виділу Тов-а на надзвичайнім засіданню з дня 2. марта 1922. р.)

АНДРІЙ КРИВОКУЛЬСЬКИЙ.

Розум по невчасі.

Шість разів перевалилася воєнна хуртовина понад нашими тихими сторонами й неодноразово село змела з лиця землі, що не слідно, де стояли людські оселі. Одним одом наше село — Слобідка, положене в глибокому ярі з зарослими берегами, остало ціле. Лише дві загороди, Омелька Кавулі й Панька Зазулі, заблукані гарматні стрільна незначно ушкодили. Інші стоять собі й гадки не мають, наче-б і не бачили воєнного страхіття.

Бувало дивимося, як мешканці сумежних знищених сіл з кошами виповненими мужицьким добром, як божа днина тягнуть у повітовий город з поклоном до повітових можновладців, випросити дещо матеріялу на відбудову. Бачимо, як ці безталанні воєнні прошаки шапкуючи вистоюють попід будівельну експозитуру і з ніщим відходять. Спочуваємо їх недолі й радіємо та Богови дякуємо, що нас зберіг від нещастя такого, бо хто раз стратить дах над головою, той у нинішніх часах

не так легко його відбудує.

Не знаю, чи ми в селі всі такі у Бога вгодні були, чи якась одна спасенна душа знайшлася, та ізза неї Господь ціле село милував. Правда, давалися й нам у знаки воєнні благодати, всякого рода реквізиції й інші драчки, та це була дрібниця супроти того, що потерпіли інші села.

Так ми щасливо пережили шість літ своєї заверухи й діждали нових жнив.

Було вже по Спасі. Тверде збіже жовтілося череватими стогами на гумнах, стодоли виповнені хлібом по береги аж тріщали, на нивах остали ще пізні вівси й гречки. Жінота поралася коло хатніх робіт, а хлопці підготовляли рілю під озимину, або кінчили жнива, себто по росі косили або вязали гречки, а як обісхло, йшли до вівса.

Перший у селі богач Тимко Непорадний виправив челядь у поле, а сам опліскував лопатою свіжо завершений стіжок ячменю і в думці обчислював дохід сьогорічних зборів. Це від вибуху війни у нього четверті такі гарні жнива.

Що правда; попередніми літами скубли його і реквізиції і контингент і закватировані улани спустошили були гумно, та все таки біди не зазнав, ще й вспів віддовжитися з передвоєнних довгів. Цего року, як поталанить, мусить конче купити у Гершка ниву, що прилягає до його за могилою.

Так обмірковуючи пляни на будуче, кінчив Непорадний роботу і збирався нести полуденок челяди в поле. Горпина лаштувала близняки, а пастух заганяв худобу в стайню.

Нараз ударив дзвін на тривогу... В селі вибухла пожежа!

Бухнуло гарячим воздухом, чорний туман диму закрити сонце.

Заворушився хрещений мир. Метушня, біганина, крики, зойки, лементи, — люди потратили голови. Спішать на перегони до місця, де стовп чорного диму сягав обхаків; хто голіруч, хто з ціпом чи граблями, инший з істиком, лише про коновки на воду, гаки чи сикавку до гашення пожежі ніхто не подумав. Горпина, Непорадного жінка, голісінька, як її мати на світ породила, з розпатланим волоссям, з образом у руках бігає кругом обійстя, чарує перед пожежею, а Тимко крутиться по оборі мов замотиличений.

Як на біду, ще й буря зірвалася; мече головнями з одного кінця села на другий, зі стріхи на стріху.

В несповна години дві третини села спопеліло. Десяток кілька заможних господарів стали в одній хвилині жебраками. Пішла з димом людська праця, будинки, хліб, господарські статки, ба й худоби кількоро не вспіли виратувати. Згоріла до тла загорода Тимка Непорадного, не помогли Горпині й чари з образами.

Пожежа спинилася на загороді Німця Филипа Арнольда, якого будинки були покриті дахівками. І тут огонь був би ще не спинився, як би Німець замість образами, істиком чи ціпом, не був разом з челядю ратував сикавкою й водою. Через те Арнольд найменше шкоди потерпів, хиба що потовкли дахівки на дахах, знищили кільканайцять метрів паркану й ушкодили дещо з господарських статків. Найбільшу шкоду поніс Тимко Непорадний. Йому крім будинків, збіжа, паші й усіх господарських статків, згоріло ще четверо худоби.

На другий день появився у селі асекураційний агент товариства „Дністер“, що приїхав з повітового містечка списати шкоди. Показалося, що на стокількадесят згорілих загород лише чотири були обезпечені від пожежі. Дві з них, Німця Арнольда і Тимка Непорадного в „Дністрі“, і дві жидівські в инших чужих асекураційних товариствах. А й то Непорадний, так сказати-б, примусово був обезпечений через Щадницю, де він перед війною був затагнув позичку.

Непорядного хата, дві стодоли, дві стайні й шпихлір були забезпечені на передвоєнну вартість 600 марок. Німець, дбалий о своє майно, не тільки підвищив асекурацію будинків і парканів на теперішню вартість півтора мільйона марок, але ще доасекурував господарські статки, збіже, одіж, навіть худобу на другого півтора мільйона.

— А що буде, як пожежа заскочить мене в ночі і я не встигну нічого, навіть худоби із стайні виратувати?

Так відповідав розумний Німець, заключаючи забезпечення, на злобні заміти й кпини темних селян-сусідів.

Погорілці, що їх загорода не були забезпечені, з резигнацією махнули рукою на всьо, тай пішли в світ за очі захисту перед зимою шукати, заробити або й вижебрати дещо на життя та якого лахмана грішне тіло вкрити. Про відбудову їм і не думати.

Непорядний ходив по згарищі, чіхався в голову, ломив руки. Що йому безталанному робити? Лишився в тім, що на ньому, покладного гроша у нього дасть Біг, позичити нема де, бо банки не позичають, хиба на вексель і великі відсотки, ще й за доброю порукою. Навіть Жиди-лихварі поробилися якісь недоступні, тверді, не хочуть мужикови вигодити, як бувало давніше. З найбогатшого в селі газди став нараз круглим жебраком. От і докупив у Гершка ниву, як собі укладав!... І хто би то був подумав, що таке станеться?! Таже шість літ гранати понад село свистали, в селі жовнірі по стодолах ватри клали, обіди варили й не було випадку, аж тепер, у мирний час!... Господи! За віщо така кара?

Так пацькав Непорядний і ждав на ліквідацію шкоди. Одинока в нього надія ще на асекурацію. Своє мовляв товариство, свої люди, знають, яке тепер усьо дороге, не скривдять, чей дадуть хоча мільон тих марок; або то за них відбудується? Бодай так! Щоби хоча недовго ждати, а то зима за плечима.

Четвертого дня по пожежі приїхав Дністровий оцінитель. Як усе, так і тепер „Дністер“ перший поспішив з помічю своїм членам.

Непорядний зрадив, бо оцінитель заповів, що привіз гроші й по ліквідації виплатить зараз відшкодовання. От і буде, як то кажуть, о що руки зачіпити.

Оцінитель запросив до оціночної комісії священика та двох поважних господарів і так усі пішли оглянути згарище.

На загарищі, що тут і там іще димилося, зійшлися люди мало не з цілого села. Жінота тиснеться до панотцевої руки, а хлопці стоять хмурні як ніч і лиш очима кліпають.

— Отосмо скривджені, отосмо скапарені на віки! — виводить якась молодиця. — Щоби йому печінки згоріли, щоби на тім світі горів-попелів так, як моя праця спопеліла, щоби йому...

— Не кленіть Гапко, не проклиняйте, не стягайте божого гніву на себе — перервав панотець, — умисне ніхто не підпалював, біда в тім, що ви не асекурувалися!

— А хто-ж міг знати, що горіти-ме? — відповідають хором мужики.

— В тім то й ціле лихо. А чи то раз я упоминав вас, захочував асекурувати майно від пожежі? Чи раз я представляв вам, що для

господаря страшнішого нещастя від пожежі нема? Огонь, як злодій, приходиться ненадійно й забирає всьо безповоротно. Де тепер заратуєшся оден з другим, коли навкруги крайна біда та нужда?

Ліквідаційна комісія забралася до роботи. Міряли згарище будинків, писали протоколи, переслухували людей, рахували і т. и., а Непорадний суєтився так, що місця не міг собі знайти. Його також переслухали, але не записали ні збіжа, ні статків, ні худоби. Атже ціле село присвідчить, що йому все згоріло. Коби не скривдили...

Перед вечером покликали Непорадного й Арнольда перед комісію і проголосили вислід оцінки. Голова ліквідаційної комісії відчитав з актів таке:

— „Непорадного Тимка хата, дві стодоли, дві стайні та шпихлір згоріли до тла“...

— Що правда, то правда, нехай люди присвідчать — притакнув Непорадний.

Голова комісії читав дальше:

— „Хата перед пожежею представляла вартість триста тисяч марок, дві стодоли по двістапятьдесять тисяч, дві стайні по двіста тисяч, шпихлір стопятьдесять тисяч, усі будинки разом представляли вартість одного міліона тристапятьдесять тисяч марок...“

— А деж я за ті гроші відбудую будинки? — перервав Непорадний. — А деж мої статки, а збіже, а худоба? Цеж кривда!

— Я ще не скінчив — каже голова і читає дальше:

— „Будинки Тимка Непорадного були забезпечені на суму 600 марок і ліквідаційна комісія признала йому цілу забезпечену суму, це є 600 марок. За статки, збіже й худобу комісія не може признати ніякого відшкодування, бо ці предмети не були забезпечені“.

Почувши таке, Непорадний уже не казав „кривда“. Йому в очах потемніло, заточився так, що мусів о стіну опертися, щоби не впасти. Пропала надія!

Голова комісії читав дальше:

— „У Филипа Арнольда начислено 250 стовчених дахівок, по 40 марок одна дахівка = 10.000 марок, 25 метрів паркану по 2000 марок пятьдесять тисяч марок, ушкодження молотілні 2000 марок, ушкодження шаф і стола 1500 марок, разом шістьдесятьтри тисяч пьятсот марок“. — Чи панове пошкодовані вдоволені з нашого обчислення? Коли вдоволені, то прошу підписати акти й квіти та дістанете гроші.

Перший приступив до стола Німець Арнольд. Короткими словами подякував за скору й совісну ліквідацію шкід і виплату відшкодування, підписав квіт, згорнув гроші, ще раз подякував, поздоровився і відійшов.

— А ви, Тимку, чого так задумалися? — питає панотець.

— Прощу комісії, мені кривда. Я на таке не підпишуся. З мене люди сміялися би. Я піду в право. Деж хто видів так чоловіка кривдити. Нехай люди присвідчать, кільки мені праці згоріло. Четверо худоби, гей! Таже то не що будь! А збіже, а господарські статки, вози, плуги, борони, машини... Що я за 600 марок куплю? На цвяхи до лат не стане! Сусідови Арнольдови нічого не згоріло, а він таку

суму грошей загорнув, а я покривджений, що ніщим пальця обвинути і дають на сміх 600 марок. І то мають бути ніби свої люди, своє товариство, а так чоловіка очевидячки кривдять!

— Не говоріть, Тимку, що вас кривдять. Ви самі себе скривдили, що не підвищили асекурації — каже панотець. — Ви асекурували будинки на 600 марок і таку суму комісія признала вам. Худоби, збіжа і статків ви зовсім не асекурували, отже й не маєте права домагатися за них відшкодовання. Треба було піти слідом Арнольда, підвищити асекурацію, так як він і обезпечити статки, збіже й худобу, тоді були би ви дістали два або й три мільйони замість 600 марок і не було би нарікання. А так вибачайте.

— Та прошу панів і вас, отче духовний, майте змиловання надмною нещасливим! Що я з цими грішми, що мені даєте, пічну? Не кривдіть мене, бо я й так скривджений! Четверо худоби і якої! А статки, а одежа, а будинки, як скрині! Гей, не видержу! Та щоби за тільки праці шість соток та ще й марок давали? Чи видів хто таке? Німець взяв шістьдесят півчврти тисяч і ніщо йому не згоріло, а дурному хлопови за стільки праці пхають мов на глум шість соток! Ото раз пани! Тай отець духовний, тай кум Грицько в тім. Ніби свої люди, а так кривдять.

— Ви так говорите, якби свою працю продавали, а купуючий хотів вас ошукати. Воно так не є. Ви собі пригадайте, що я перед тижнем коло церкви говорив, а що ви мені відказали! Памятаєте? Я просив - молив вас усіх асекурувати будинки, статки та збіже на теперішню, не передвоєнну, вартість, бо не дай Боже пожежі, тепер посуха, то пропадете на віки. А ви, Тимку, що мені відказали? — „От семий рік — кажете — село стоїть і не було пожару, тай не буде. Ще на сікірацію та на голодних панів працювати-му? Як би не банк, то й на 600 марок не асекурувався би, не то ще підвищити й Бог знає кілько платити“. І самі ви асекурації не підвищили й других збаламутили. Тепер торгуєтеся, нарікаєте, а то ніщо не pomoже.

— Бо я дурний був, що так говорив! Гей, хлоп усе дурний, поки йому вухами не наллється. На Німців, Жидів дивися! Тепер я вже набрав розуму, та поневчасі!

— Ну щож, берете гроші? — питає оцінитель.

— А щож маю робити? Треба взяти.

Підписав квіт, взяв шість стомаркових банкнотів, підніс до гори і заговорив:

— Гей, жінко, діти, радуйтеся й веселіться! Мудрого газду й батька маєте! Адить, грошества набрав як полови, буде нова хата, будинки, статки, худібка, ще й на хлібець остане!...

А сльози з очей йому так і капають.

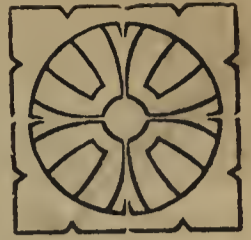
На другий день рано Німець Арнольд поїхав на склад за дахівками і дошками на паркан, — а Непорадний пішов поміж людей шукати купця на батьківську ниву.

Таких Непорадних, як довга й широка галицька Україна, є багато-пребагато! Та чи переведуться вони коли?!

ПІСНІ

1. Пожурилися молоді хлопці...

Мішаний хор.

Нар. пісня.
Arr. М. Гайворонський.

Гей!
По-жу-ри-ли-ся мо-ло-ді хлопці,
По-жу-ри-ли-ся гей!

pp Гу

Гей!
що вне-во-лю по — па — ли. Не жу-рі-мо-ся,
що вне-во-лю по — па — ли. Не жу-рі-мо-ся

ten.
p ми-пе-є браття, бо ми ще не про — па-ли.
ми-пе-є браття, бо ми ще не про — па-ли

Чоловічий (або жіночий) хор.

p
2. Як сів на ко-ня то во-ля мо-я,

на гри-воньку по-хи — лив — ся Гей. Кінь во-ро - ний

p і сам мо-ло - дий. Гей, з не-во - лі у — рву — ся.

2. Як сів на коня, то воля моя,
На гривоньку похилився...
— Гей, кінь вороний, — і сам
[молодий,
Гей, з неволі урвуся.

Чоловічий хор.

3. А за ним його, а за ним ненька,
За ним ненька старенька:
„Ой, не їдь, не їдь, сину мій,
[не їдь,
Та у дома зоставайся“.

Жіночий хор.

4. „Не вернуса я, моя ненечко,
Поїду на Україну, —
Гей, кінь вороний, — і сам мо-
[лодий,
Гей, здається, не загину“.

Чоловіч. хор.

5. Ой, став же козак, ой, став же
[молод,
Свого коня попасати,
А за ним панки, вражії діти —
Козака полоняти...

Жін. х.
Ч. х.

6. Гей, беріть, панки, гей, беріть ляшки,
Та коня вороного, —
Гей, та не беріть у неволеньку
Козака молодого.

Мішаний
хор.

2. Через балку летить галка...

Ходою.

Мішаний хор.

Нар. пісня.
Арт. М. Гайворонський.

Р Че—рез балку ле—тять гал—ка

лі—та—ю—чи кря—че. Мо—ло—да—я

Мо—ло—да—я

дів—чи—нонь—ка хо—дить га—єм пла—че.

дів—чи—нонь—ка хо—дить га—єм пла—че.

2. Не пускає мене мати
рано до керниці,
ні у поле жито жати,
ні на вечерниці.

3. Ой учора, із вечора,
як мати заснула —

вийшла слухать соло—
[вейка,
мов з роду не чула.

4. Слухаючи соловейка—
здивилась в во—
[ду...

„Яку мати красу дала
та пишную вроду.—

5. „Було тобі, моя мати,—
цих брів не давати,
було тобі, моя мати,—
щастя-долю дати“.

Замітка. Цю пісню може співати жіночий або чоловічий хор, співаючи партії сопрана, альты й баса.

3. Про Ничая.

Нар. пісня.
Арт. М. Гайворонський

а) Чоловічий хор (або жіночий).

Ой із за го — ри, та із за ли-

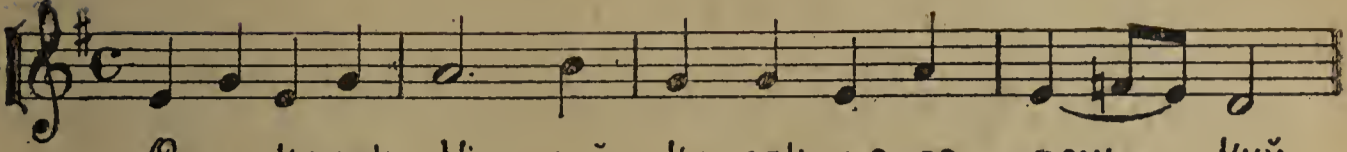
ма — ну, із за зе — ле — но — го га

ю. *ff* Ой кри — қну — ли славні ко — за —
слав — ні

чень — қи. у — ті — қай — мо — Ни — ча — ю.
ко — за ченьқи.

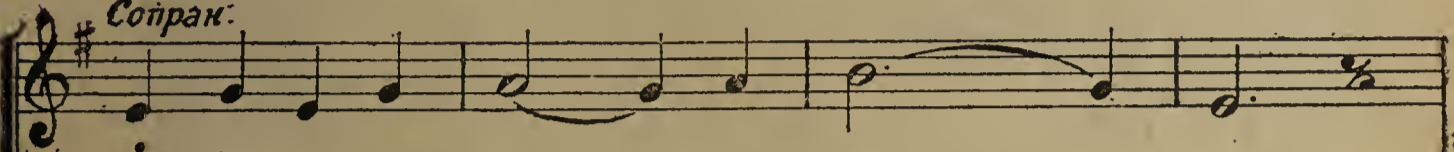
б) Мішаний хор.

Сопран.

Ох, і козак Ни-чай ко-зак мо-ло-день-кий.

Сопран.

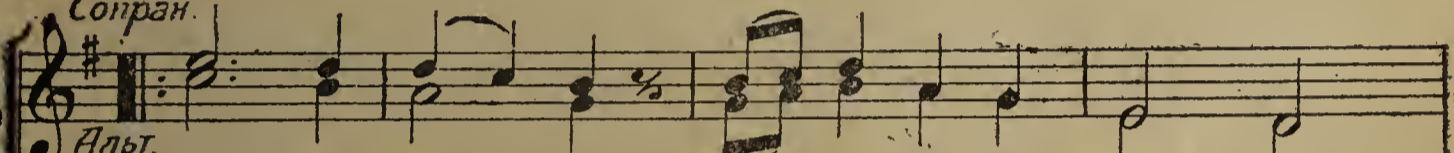

та й на це не зва-жа-є.

Тенор.

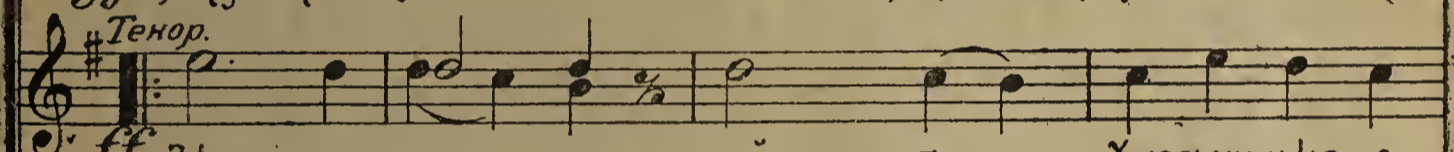
Сопран.

Альт.

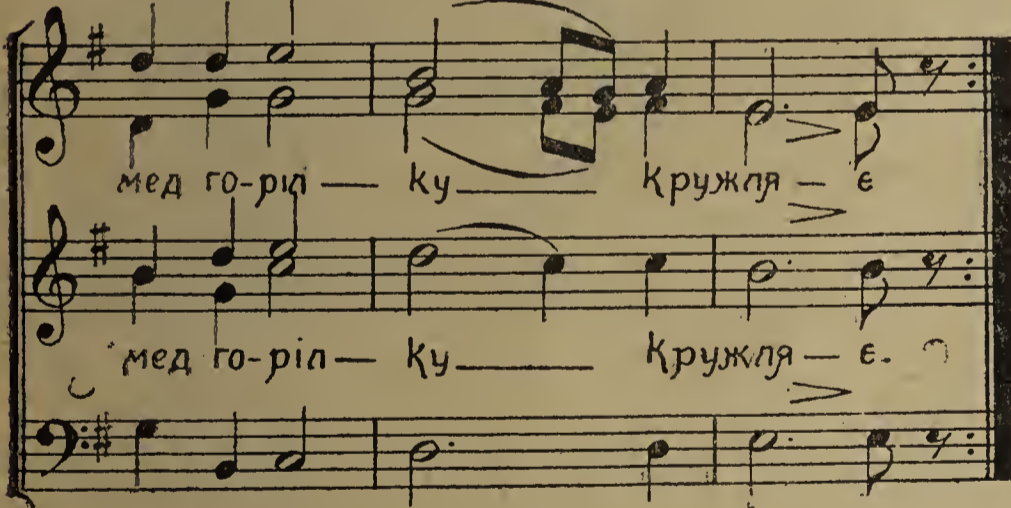
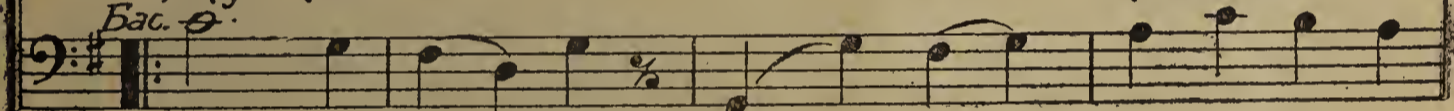
ff Зку-ма-се-ю ой та з Хмельницько-ю.

Тенор.

ff Зку-ма-се-ю ой та Хмельницько-ю

Бас.

мед го-ріл-ку кружля-є

мед го-ріл-ку кружля-є.

2. Ох, і козак Ничай, козак молоденький,
та й на це не зважає,
з кумасею, ой, та з Хмельницькою
Мед-горілку кружляє. } Тенори.
} Мішаний хор.

3. Ох, і порадь мене, кумасю Хмельницька,
Та як рідная мати:
а чи мені коня розсідлати,
чи в наряді держати? } Чоловічий хор.

4. Ох, і яж тебе, козаче Ничаю,
та й не обезпечаю, —
Держи коня при усім наряді:
для усякого случаю. } Жіночий хор (самі).
5. Ох, і бережися, козаче Ничаю!
Од калиного мосту, —
бо йде — сорок тисяч
невеликого зросту. — } Мішаний хор.
6. Ой, одсунув козак, та і козак Ничай
а в віконці кватирку:
Скачуть а превражі сини,
а як пташки по ринку. } Чоловічий хор.
7. Не успів же козак, та і козак Ничай
та на сидельце впасти,
почав та і вражих синів
та як снопики класти. } Мішаний хор.
8. Ой, як кине козак, та і козак Ничай
та на правее плече,
позад його коня вороного
крівава ріка тече. } Чоловічий хор.
9. Ой, як кине козак, та і козак Ничай
та на лівую руку,
та вискочив його кінь вороний
та із трупу. } Мішаний хор.

Замітка. Цю пісню може співати також сам чоловічий або жіночий хор, її співається уривчасто, наче під ритм кінного козацтва.

Д-р Ф. КОЛЕССА.

„Українська народня пісня плекає в народніх масах почуття краси, розвиває природні спосібности народа, розбуджує його фантазію та розлюблює в музиці. Тому народня пісня є могучим культурним чинником“.

(З реферату виголошеного на першій просвітній конгресі Тов-а „Просвіта“ у Львові 1. II. 1909. р.)

СПРАВА СХ. ГАЛИЧИНИ

Д-р МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ,
професор міжнародного права
в Українськiм Вiльнiм Унiверситетi
в Празi.

Положення Східної Галичини зі становища міжнародного права.

1. Вступні uwagi.

Міжнародне право — як це говорить сама назва — є право між народами, себто право, яке обов'язує народи у зносинах між собою.

Найвищим ступнем правової організації народу є держава. Тільки народ, зорганізований у державу, є повним — самостійним і незалежним — господарем своєї землі.

Народи, які не мають своєї держави, не мають змоги виявляти самостійно й незалежно своєї волі. Їх воля — в меншій або більшій мірі — підлягає волі того народу, який втягнув їх у границі своєї держави.

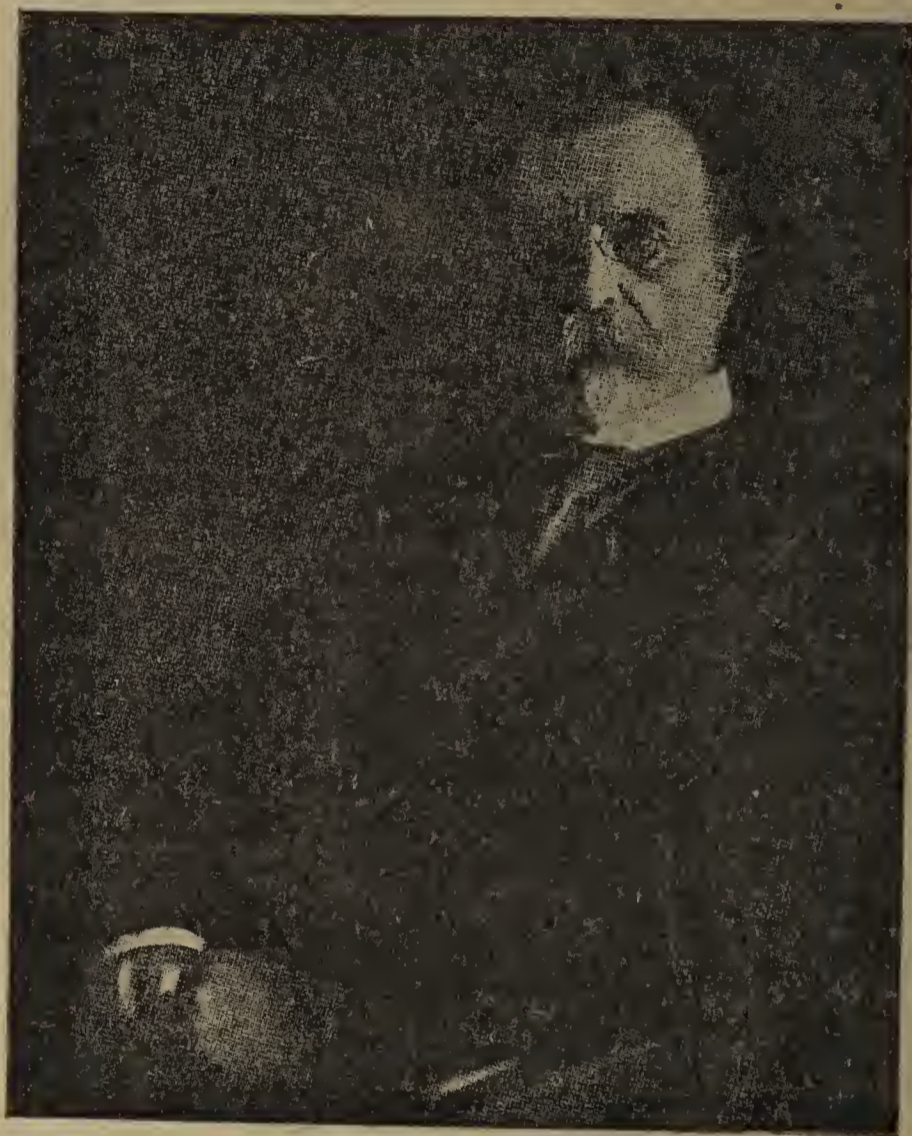
Міжнародне право творилося як право між тими народами, які були зорганізовані в державу, бо тільки ті народи могли самостійно й незалежно виявляти свою волю в відношенні до інших народів.

Таким чином міжнародне право є право між тими народами, які є зорганізовані в державу. Коротко кажучи: Міжнародне право є право між державами.

Через те деякі українські учені кажуть, що замість назви „міжнародне право“ треба поставити назву „міждержавне право“*).

*) Подібні прояви стрічаємо й в інших народів. Напр. німецький філософ Кант радив уживати назви „Staatengrecht“ (дослівно: право держав), а не „Völkergrecht“ (дослівно: право народів).

На мою думку ліпше задержати назву міжнародне право. По перше тому, що ця назва задержує звязок з назвою, прийнятою цілим культурним світом. А по друге тому, що ця назва є назва тої будучности, коли кождий нарід матиме свою державу й коли міжнародне право стане справді правом між усіма народами.

Тома Масарик,

професор стислої філософії на університетах у Празі й Відні, посол до австр. парламента, політичний проводир чеської еміграції й організатор чеських легій в Росії, теперішній президент Чеськословенської Республіки.

Вкінці треба зазначити, що найновіший розвиток міжнародного права проявляє тенденцію обняти також народи, які не мають своєї держави й належать до держави иншого народу. В звязку з мировими договорами, якими закінчено світову війну, маємо вже цілий ряд міжнародних договорів, які відносяться до міжнародної охорони прав тих народів, які належать до держави иншого народу, себто до охорони прав т. зв. національних меншостей постановами міжнародного права.

Цей розвиток міжнародного права знаходиться тільки в початках і та охорона, яку воно дає, дуже недостаточна. Замість охоронювати національні меншости в різних державах, було би куди справедливіше повести границі між державами так, щоб кождий нарід мав свою державу і щоб національних меншостей не було, — за виїмком перемішаних пограничних полос, які тоді не мали би великого значіння.

Та коли ця тенденція міжнародного права буде кріпшати, то в звязку з тенденцією утворити міжнародню організацію всіх держав культурного світа (початком такої організації являється Союз Націй) це причиниться до того, що розвиток відносин між народами йти-ме в напрямі здобуття державної самостійности для кожного народу.

Очевидно, ця державна самостійність не впаде народам, які її не мають, як спілий овоч з дерева міжнародного права. Вони мусять за неї боротися.

З того, що міжнародне право є правом між державами, виходить, що творцями міжнародного права є держави.

Очевидно, не всі держави в однаковій мірі.

Хоч зі становища міжнародного права всі держави є рівні, одначе не всі вони впливають однаково на творення міжнародного права. Великі й сильні держави все знайдуть спосіб накинати свою волю меншим і слабшим державам. Через те творцями міжнародного права являються передовсім великі й сильні держави.

Я не буду тут представляти, як волею великих і сильних держав творилося міжнародне право. Зазначу тільки коротко, що від часу світової війни й побіди держав антанти над центральними державами, розвиток міжнародного права залежить у великій мірі від волі головних держав антанти, себто Англії, Франції, Італії, Злучених Держав Північної Америки й Японії.

Говорячи про положення Східної Галичини зі становища міжнародного права, треба мати на увазі ті правні акти, які видали в справі Східної Галичини великі держави антанти.

2. Як Східна Галичина стала підметом міжнародного права?

Підметом міжнародного права є держава. Це значить, що держава є носителем прав і обовязків, які впливають з міжнародного права; вона творить міжнародне право й підлягає йому.

Доки Східна Галичина входила в склад австрійської держави, вона не була підметом міжнародного права. Підметом міжнародного права була тоді Австрія.

Східна Галичина виступила як підмет міжнародного права аж тоді, коли відділилася від Австрії і проголосила свою державну самостійність як Західно-Українська Народня Република.

Одначе, щоби стати підметом міжнародного права в повнім значінню цього слова, для цього не досить, щоб утворилася держава. Новоутворена держава стає підметом міжнародного права в повнім значінню цього слова аж тоді, коли існуючі держави, які творять громаду держав, обняту міжнароднім правом, признають новоутворену

державу підметом міжнародного права, приймуть її до громади держав, обнятої міжнародним правом.

Таке міжнародне признання новоутвореної держави наступає або якимсь святочним актом, наприклад ухвалою міжнародної конференції, зложеної з делегатів держав, або без такого святочного акту, самим

життям, таким способом, що існуючі держави одна за другою вступають з новоутвореною державою в правні зносини, заключають з нею договори й таким чином признають її.

У відношенню до нових держав, які утворилися наслідком світової війни, головні держави антанти витворили таку практику, що найперше давали їм признання фактичне (*de facto*), а потім правне (*de iure*). Так чеська й польська держава одержали фактичне признання держав антанти ще підчас світової війни. Правне признання одержали ці держави через те, що їх на рівні з існуючими державами антанти допущено до участі в Мировій Конференції в Парижі.

Литва, Латвія, Естонія й Фінляндія одержали також найперше фактичне, а опісля правне признання держав антанти.

Між фактичним і правним признанням є та різниця, що держава, яка має тільки фактичне признання, не є ще повноправним членом громади держав, обнятої міжнародним пра-

Льойд Джордж (премієр Англії) і Барту (представник Франції) на конференції в Генуї.

вом. З цього випливає, що її становище в тій громаді держав залежить від волі тої громади держав. Між иншим фактичне признання може бути відкликане.

З хвилею, коли новоутворена держава одержить правне признання, стає вона повноправним членом громади держав, обнятої міжнародним правом, набуває в тій громаді ті права, які мають усі інші члени тої громади, і якенебудь вкорочення тих прав є порушенням міжнародного права.

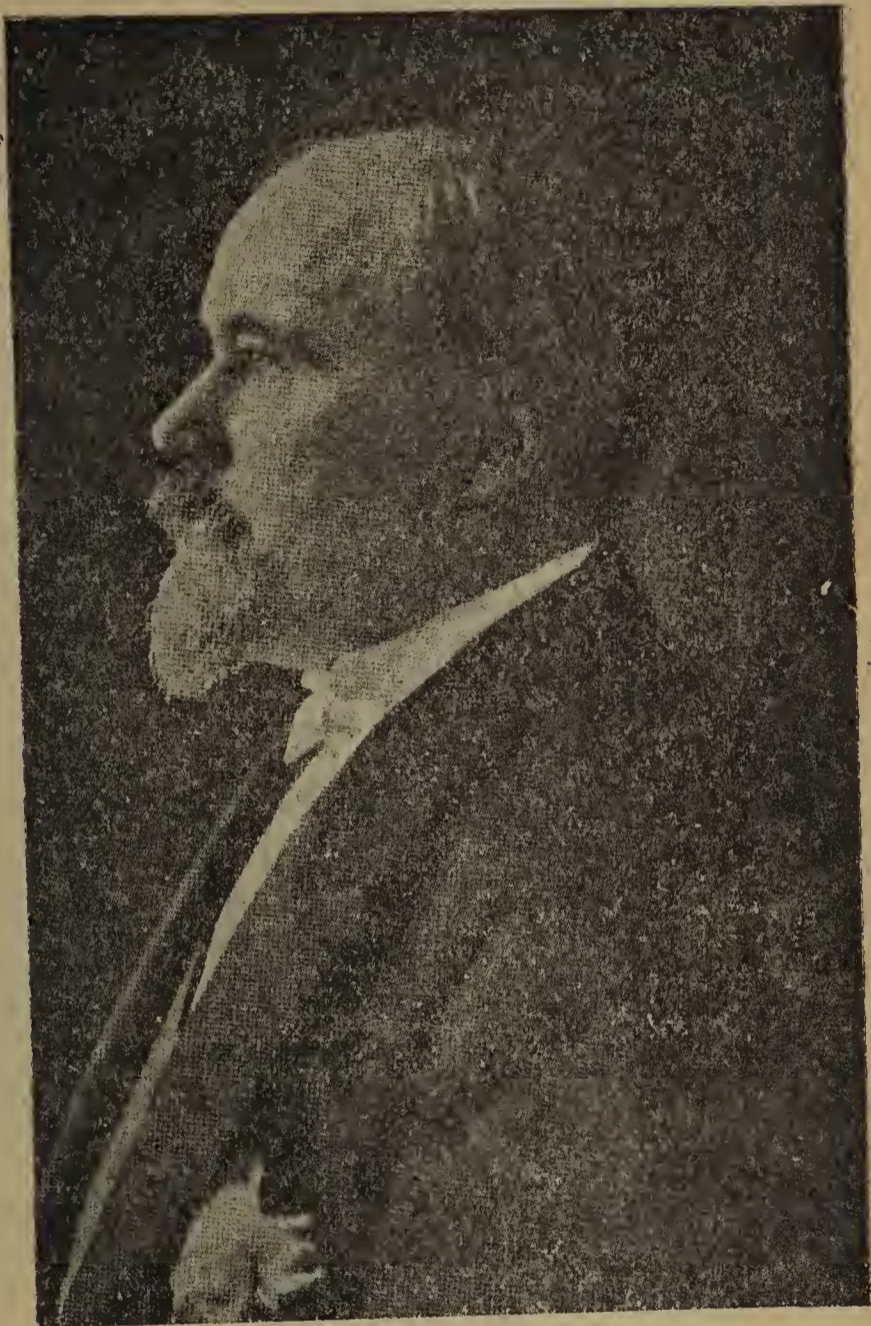
Відділяючися від Австрії і проголошуючи себе самостійною державою як Західно-Українська Народня Республіка, Східна Галичина виступила на міжнародне поле як підмет міжнародного права.

Одначе дальший розвиток у тім напрямі, щоби Східна Галичина стала підметом міжнародного права в повнім значінню цього слова, себто, щоб вона стала самостійною державою, яка має міжнародне правне признання, спинився наслідком війни Польщі проти Західно-Української Народної Республіки і становища Мирової Конференції, себто в дійсности великих держав антанти супроти цієї війни.

Спершу події розвивалися так, що подавали надії на фактичне й опісля правне признання Західно-Української Народної Республіки головними державами антанти. Вони виступили як роземний суддя в війні між Польщею й Західно-Українською Республікою, приписуючи собі — з титулу своєї побіди у світовій війні — право заставити обі воюючі сторони до заключення перемир'я й опісля мира.

Ці зусилля до перемир'я й мира між Польщею й Західно-Українською Народною Республікою проявилися*): 1) у висланню комісії, зложеної з представників Англії, Франції, Італії і Злучених Держав Північної Америки, під проводом французького представника генерала Бертлемі (звідси назва: комісія Бертлемі), яка при кінці лютого 1919. переговорювала у Львові з делегатами Західно-Української Народної Республіки й Польщі в справі перемир'я; 2) у висланню телеграми Найвищої Ради Мирової Конференції (з підписами: Вільзона, Льюйда Джорджа, Клемансо й Орляндю) з 19. марта 1919. до командантів обох воюючих сторін з зазивом спинити бої; 3) в утворенню „міжсоюзної комісії для заключення перемир'я між Польщею й Україною“ при Мировій Конференції в Парижі, де ця комісія переговорювала з українською й польською делегацією.

В цих актах треба бачити фактичне признання державности Східної Галичини, висловлене хоч не якимсь святочним актом, який виразними

Раймунд Поанкарé, б. довголітній президент французької республіки, а тепер президент міністрів, великий прихильник сильної Польщі.

*) Докладно про те, про що я тут коротко згадую, написав я в моїй книжці „Галичина в рр. 1918—1920“.

словами говорив би про фактичне признання, — то все таки поведенням головних держав антанти.

Зусилля до перемир'я й мира між Західно-Українською Народньою Республікою й Польщею спинилися на тім, що вище згадана міжсоюзна комісія предложила обом воюючим сторонам проєкт перемир'я, який українська сторона на засіданню комісії 13. мая 1919. прийняла, а польська сторона відкинула.

Тепер Найвища Рада Мірової Конференції мала рішити, що має статися далі. Згідно з попередніми заявами Найвища Рада повинна була видати примусові зарядження супроти тої сторони, яка відкинула проєкт перемир'я, щоби заставити її його прийняти.

Одначе замість того Найвища Рада Мірової Конференції прийняла на засіданню 25. червня 1919. отсе рішення:

„Найвища Рада Мірової Конференції постановляє:

1. Що польське правительство уповажнюється окупувати своїми військовими силами Східну Галичину аж по ріку Збруч.

2. Польському правительству дається уповажнення ужити всі свої військові сили включно з армією Галлера в цілі переведення цієї окупації.

3. Що польське правительство було уповажене завести цивільну адміністрацію у Східній Галичині, як заключить з головними союзними й прийнятими до союзу державами умову, яка мусить запоручити по змозі автономію цієї території, як також політичну, релігійну й особисту свободу населення.

4. Що та умова буде в останній інстанції опиратися на праві самовизначення населення Східної Галичини що-до його державної приналежності; час цього вирішення буде означений головними союзними й прийнятими до союзу державами, або тим органом, який вони до цього уповажнять.

5. Що проєкт тої умови має бути предложений польській комісії, але він буде підданий ревізії редакційного комітету.

6. Що польське правительство має бути повідомлене про вище наведені постанови і про уповажнення до негайного ділання відповідно точкам 1) і 2).

7. Що військові представництва головних союзних і прийнятих до союзу держав у Польщі мають бути повідомлені про вище подані точки рішення“.

Зі становища міжнародного права це рішення Найвищої Ради Мірової Конференції означає ось-що:

Найвища Рада признає, що Східна Галичина творить окрему державну територію, підмет міжнародного права.

Одначе ця окрема державна територія, цей підмет міжнародного права, не вступає у виконання прав і обов'язків міжнародного права, тільки це виконання завіщується аж до часу, який означить Найвища Рада.

Заки Східна Галичина як підмет міжнародного права вступить у виконання прав і обов'язків міжнародного права, Найвища Рада признає для неї отсей шлях:

1) Найперше уповажнює Польщу зайняти Східну Галичину своїми військовими силами.

2) Потім на основі окремого договору, який має бути заключений між головними державами антанти й Польщею, уповажнить Польщу завести цивільну адміністрацію у Східній Галичині.

3) Вкінці означить час, коли населення Східної Галичини має виконати право самовизначення й рішити про свою державну приналежність.

Аж тоді, коли Східна Галичина перейде цей шлях, стане вона повноправним підметом міжнародного права.

Доси Східна Галичина знаходиться тільки в першій частині того шляху: вона є занята військовими силами Польщі.

До другої частини цього шляху відносився „проект договору між союзними і прийнятими до союзу державами й Польщею в справі Східної Галичини“, або — як його коротко називають — проект статута для Східної Галичини, прийнятий Найвищою Радою на засіданню 20. листопада 1919.

Був це проект договору, яким головні держави антанти мали намір уповажнити Польщу завести в Східній Галичині цивільну адміністрацію. Про цей проект статута для Сх. Галичини скажу коротко*):

Він відступав у користь Польщі від принципів, проголошених у 3-ій і 4-ій точці рішення Найвищої Ради з 25. червня 1919. А саме віддав Східну Галичину під управу Польщі аж на 25 літ, при дуже обмеженій автономії, а після 25 літ не само населення Східної Галичини мало рішити про свою долю, тільки Союз Націй мав тоді рішити, що має статися далі зі Східною Галичиною. При цім проект відступав від етнографічного принципу й означав границю між Східною Галичиною й Польщею так, що частина української землі на правім березі Сяну, разом зі старинним українським містом Перемишлем, мала бути прилучена до Польщі.

Мимо таких корисних умов, польське правительство відмовилося прийняти цей проект, домагаючися повного прилучення Східної Галичини до Польщі.

Розуміється, що проект статута для Східної Галичини зустрівся з як найбільше рішучим протестом правительства Західно-Української Народної Республіки.

На засіданню 22. грудня 1919. Найвища Рада рішила справу договору з Польщею що-до Східної Галичини відложити.

З того часу головні держави антанти в своїх заявах про Східну Галичину до того проекту статута ніколи не вертали. Треба сподіватися, що ідея такого статута, себто ідея віддати Східну Галичину під тимчасову цивільну адміністрацію Польщі, раз на все впала.

3. *Дальші постанови Найвищої Ради в справі Східної Галичини.*

Дня 10. вересня 1919. р. в Сен-Жермен під Парижем підписано договір між державами антанти й Австрії. В цім договорі містяться

*) Текст і критика проекту в моїй книжці „Галичина в рр. 1918—1920“.

постанови про ті землі, які належали до Австро-Угорщини. Про українську Галичину нема в договорі ніякої окремої постанови.

За те в артикулі 91-ім є загальна постанова, що Австрія зрікається в користь держав антанти всіх прав і титулів до земель, які належали до австро-угорської монархії, а знаходяться поза означеними в договорі границями Австрії і не є тепер предметом ніякого іншого приділення.

Провідники делегацій на конференції в Генуї 1922. р.: 1. Франція: Барту, мін. справедл., 2. Швайцарія: Шультес, член Союзної Ради, 3. Англія: Льюїд Джордж, през. мін., 4. Італія: Факта, през. мін., 5. Японія: бар. Гаяші, 6. Німеччина: д-р Вірт, держ. канцлер, 7. Швеція: Брантінг, през. мін., 8. Югославія: Пасіч, през. мін.

Цим 91-им артикулом сен-жерменського договору Австрія зреклася в користь держав антанти своїх прав також що-до Галичини, яка власне належить до земель, до яких відноситься 91-ий артикул договору.

Таким чином на основі 91-го артикулу сен-жерменського договору суверенні права що-до Галичини перейшли до держав антанти, що ствердила також Рада Союзу Націй (про це нище).

На засіданню 8. грудня 1919. р. Найвища Рада рішила означити східну границю Польщі. Право означити східну границю Польщі держави антанти застерегли собі в 87-ім артикулі версайського договору. Цю границю називають звичайно лінією Керзона, від того, що перший раз оголошена вона в телеграмі англійського міністра

Провідники делегацій на конференції в Генуї 1922. р.: 9. Австрія: Шобер, канцлер, 10. Росія: Чічерін, комісар загр. справ, 11. Сполучені Держави Північної Америки: банкир Вандерліп (як „спостерігач“), 12. Литва: Гальванавскас, през. мін., 13. Данія: камергер Бернгоф, 14. Естонія: Піп, мін. загр. справ, 15. Фінляндія: Гольсті, мін. загр. справ, 16. Бельгія: Теніс, през. мін., 17. Польща: Скірмунт, мін. загр. справ, 18. Болгарія: Стамболінський, през. мін., 19. Норвегія: Мовінкель, держ. радник, 20. Греція: Гунаріс, през. мін., 21. Малярщина: граф Бетлен, през. мін., 22. Голяндія: Карнебек, мін. загр. справ, 23. Чехословаччина: Бенеш, през. мін.

закордонних справ Керзона, висланій 11. липня 1920. зі Спа до совітського правительства Росії. Що-до границі між Польщею й українською Галичиною, лінія Керзона була подана в проекті статута для Галичини.

На тім засіданню 8. грудня 1919. Найвища Рада рішила прилучити до Польщі ту часть бувшого австрійського краю Галичини, яка лежить на захід від лінії Керзона, себто т. зв. західну або польську часть коронного краю Галичини.

Таким чином Найвища Рада перевела поділ бувшого австрійського коронного краю Галичини: польську часть (Західну Галичину) прилучила до Польщі, українську часть (Східну Галичину) оставила під суверенністю держав антанти як окрему державну територію.

* * *

Дальшим міжнароднім актом, в яким держави антанти говорять про Східну Галичину, є договір між головними державами антанти й Польщею, заключений 10. липня 1920. в Спа. Тоді Польща просила в держав антанти помочи проти Совітської Московщини й Радянської України. Згаданий договір в Спа містить умови, під якими держави антанти годилися помогти Польщі. Друга й третя точка цього договору звучить:

(Польща обов'язується:)

„2. Вислати повновласників на конференцію, яка в можливо найблищім часі має відбутися в Лондоні і в якій братимуть участь делегати Польщі, Совітської Росії, Фінляндії, Литви й Латвії, під протекторатом Мирової Конференції, яка буде змагати до справедливого мира між Польщею й її європейськими сусідами. Представники Східної Галичини будуть також допущені в Лондоні до представлення їх справи на конференції;

3. Приняти рішення Найвищої Ради в справі литовського союзу, будучности Східної Галичини, тешинського питання та договору, який має бути заключений між Гданськом і Польщею“.

* * *

Дня 20. серпня 1920. заключено в Севр під Парижем договір між державами антанти і т. зв. сукцесійними державами, які взяли в спадку територію Австро-Угорщини, а саме: Чехо-Словаччиною, Югославією, Румунією й Польщею. В сім договорі говориться про Східну Галичину як про окрему державну територію й означується границі між Чехо-Словаччиною, Польщею, Румунією і Східною Галичиною.

* * *

Вкінці на сьогорічній міжнародній конференції в Генуї головні держави антанти, які скликали конференцію, поставили були на вирішення також справу Східної Галичини. З огляду на те, що до вирішення границь на сході Європи не прийшло, знято також справу Східної Галичини з нарад.

* * *

Крім цих збірних заяв головних держав антанти маємо також ряд заяв правительств окремих держав антанти на запитання в їх парламентах, в першій мірі заяви правительства Англії, які стоять на тім самім становищі, що вище подані збірні заяви головних держав антанти.

4. *Постанови Союзу Націй в справі Східної Галичини.*

Я вже згадав у вступних увагах, що в найновіших часах проявляється тенденція утворити міжнародню організацію всіх держав культурного світа та що початком такої організації являється Союз Націй („Société de Nations“), утворений Мировою Конференцією в Парижі 1919. р.

В своїх заходах за повернення державної незалежності Східної Галичини правительство Західно-Української Народньої Республіки звернулося також до Союзу Націй.

Крім того звернулися до Союзу Націй також українські організації в Злучених Державах Північної Америки й у Канаді, — останні через канадійське правительство, бо Канада належить до Союзу Націй в нім засідає представник канадійського правительства.

Наслідком цієї акції були отсі постанови Союзу Націй:

Рада Союзу Націй на засіданню 23. лютого 1921. в Парижі прийняла в справі Східної Галичини отсе рішення:

„1. Постанови мирового договору про права національних меншостей у Польщі не можуть бути примінені супроти Галичини, бо вона лежить поза границями Польщі.

„2. Постанови про виконання мандатів і контролю Союзу Націй над мандатарем не можуть бути примінені до Галичини, бо Польщу не наділено мандатом завести адміністрацію тої країни.

„3. Не можна також прикладати до цього випадку приписів гагської конвенції, бо в часі, коли була заключена та конвенція, Польща не існувала як держава.

„4. Польща являється тільки фактичним мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держави антанти (арт. 91. договору в Сен-Жермен).

„Тому Рада Союзу Націй рішає предложені їй домагання що-до правного становища Галичини й відносин у тім краю відступити Раді Амбасадорів“.

Загальні Збори Союзу Націй у вересні 1921. р. в Женеві знову радили над справою Галичини й на засіданню 27. вересня 1921. року ухвалили отсю резолюцію:

„Збори Союзу Націй висловлюють бажання, щоби Рада Союзу звернула увагу головних союзних і прийятих до союзу держав на корисність управильнення в близькім часі правного положення Східної Галичини“.

5. *Міжнародня Унія Товариств Союзу Націй і справа Сх. Галичини.*

У звязку з ідеєю Союзу Націй у всіх державах культурного світа існують Товариства Союзу Націй, які мають за ціль ширити ідею Союзу Націй і впливати на реформу Союзу Націй у тім напрямі, щоб він став справді союзом усіх культурних націй, опертим на прінціпах свободи, рівности і справедливости.

Окремі Товариства Союзу Націй є об'єднані в Міжнародну Унію Товариств Союзу Націй. Унія відбуває конференції, на які висилають делегатів усі Товариства, що належать до Унії. В днях 4.—7. червня 1922. р. відбулася в Празі шеста Конференція Унії.

На цій конференції прийшла під наради також справа Східної Галичини. Привід до цього дало Західно-Українське Товариство Союзу Націй, заложене для оборони державности Східної Галичини. Це Товариство звернулося до Міжнародної Унії Товариств Союзу Націй з просьбою о прийнятті в члени Унії й о заняття становища в справі Східної Галичини. Обі ці справи полагоджено на згаданій конференції Унії в Празі.

Конференція прийняла Західно-Українське Товариство Союзу Націй члени Унії й ухвалила в справі Східної Галичини отсі резолюції:

1) Резолюція про державну окремішність Сх. Галичини: „Комісія*) думає, що взявши на увагу власну особистість Східної Галичини (Західної України), яку їй признали союзні і прийті до союзу держави і Союз Націй у своїх нарадах в її справі, треба її вважати за окремий край“.

2) Резолюція в справі полагодження правного положення Східної Галичини:

„Шеста Конференція жаліє, що правне положення Східної Галичини остає все ще непевне і маючи на увазі теперішній стан цієї території, якої положення спричиняє великі труднощі, висловлює бажання, щоби правне положення Східної Галичини було управильнене в як найкоротшім часі“.

6. Кінцеві уваги.

Як я зазначив у вступних увагах, від часу побіди в світовій війні головні держави антанти являються у великій мірі творцями міжнародного права.

Вище я навів рішення, які в справі Східної Галичини видали: Найвища Рада Мирової Конференції і Союз Націй (Рада й Загальні Збори).

При цім треба зазначити, що Найвища Рада є найвищою установою міжнародної політики головних держав антанти, а Союз Націй, який також утворили головні держави антанти, розвивається на загальну установу міжнародної політики.

Для повноти навів я також резолюції Міжнародної Унії Товариств Союзу Націй у справі Східної Галичини, бо Міжнародна Унія Товариств Союзу Націй є важним органом міжнародної публичної думки.

Рішення Найвищої Ради Мирової Конференції і Союзу Націй в справі Східної Галичини мають силу міжнародного права.

Ті рішення признають Східну Галичину окремою державною територією, яка лежить поза границями Польщі, стоїть під суверенністю головних держав антанти, знаходиться з їх уповажнення під окупацією Польщі й вони мають право кожної хвилини це уповажнення відкликати.

Та не тільки право, — але й обов'язок! Цей обов'язок взяли вони виразно на себе рішенням Найвищої Ради з 25. червня 1919. р.,

*) Себто пята комісія конференції, вибрана для полагодження актуальних політичних справ, яка займалася розглядом правного положення Східної Галичини.

яке в 4-ій точці забезпечує населенню Східної Галичини виконання права самовизначення.

Забезпечене в 4-ій точці рішення з 25. червня 1919. р. населенню Східної Галичини виконання права самовизначення є добре набути тим правом населення Східної Галичини й нездійснення цього права було би порушенням цього добре набутого права.

...„На Баторого“...

Найвищий апеляційний суд у Львові, при вул. Баторого, який перейшов уже до історії українського народу Галичини. Тут судили Івана Наумовича — Ольгу Грабар — і тов., Івана Франка — Михайла Павлика — Терлецького і тов., Мирослава Січинського, 101 студентів університету, Тимка Старуха, д-ра П. Петрушевича, д-ра Т. Ваня, о. д-ра С. Юрика, десятки старшин і жовнірів У. Г. А., а в 1922. р. Ст. Федака і тов.

І так головні держави мають супроти Польщі право відкликати уповажнення до воєнної окупації Східної Галичини, а супроти населення Східної Галичини обов'язок відкликати це уповажнення й дати населенню Східної Галичини змогу виконати право самовизначення.

Остається ще відповісти на питання, чи Польща має обов'язок такого зарядження головних держав антанти послухати.

Зі становища міжнародного права — так!

По перше — на основі загальних правних норм.

Бо коли Польща прийняла уповажнення головних держав антанти в такій формі, в якій вони його їй дали, — то з цього випливає, що вона дала свою згоду на весь зміст того уповажнення, значить і на те, що головні держави антанти мають право те уповажнення відкликати й дати населенню Східної Галичини змогу виконати право самовизначення.

По друге — на основі виразної постанови 87-ого артикулу версайського договору з 28. червня 1919. р., який підписала також Польща.

Цей артикул, який означає границі Польщі, містить отсю загальну постанову:

„Границі Польщі, які не є означені в цім договорі, будуть пізніше означені головними союзними і прийнятими до союзу державами“.

На основі цієї постанови головні держави антанти мають право означити границі Польщі й Польща має обовязок таке означення границь прийняти.

Як на думку головних держав антанти має йти східна границя Польщі, про це говорить лінія Керзона.

На основі наведеного 87-го артикулу версайського договору, головні держави антанти мають право зажадати від Польщі прийняти ту східну границю, яку вони їй назначать і Польща має обовязок ту границю прийняти.

По третє — на основі постанови 91-го артикулу сен-жерменського договору з 10. вересня 1919. року, який підписала також Польща.

Підписуючи цей договір, Польща признала суверенність головних держав антанти над Східною Галичиною, отже обовязалася також прийняти ті зарядження, які вони на основі того свого права суверенности видадуть.

З усього сказаного ясно виходить:

Головні держави антанти мають супроти Польщі право, а супроти Східної Галичини обовязок усунути... (Пропущено три рядки з цензурних зглядів. — *Ред.*).

Польща має обовязок таке зарядження головних держав виконати.

Таке є положення Сх. Галичини зі становища міжнародного права.

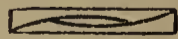
* * *

Сьогорічні загальні збори Союзу Націй у Женеві, на представлення делегації українського правительства Галичини, знову занялися галицькою справою. На засіданню 22. вересня 1922. р. ухвалили вони, на внесення канадійського делегата міністра Фольдінга, отсю резолюцію:

„Збори Союзу Націй поновляють бажання других зборів з 27. вересня 1921., яке має на ціли, щоби Рада Союзу Націй звернула увагу головних союзних і прийнятих до союзу держав на управильнення в найблищім часі політичного становища Східної Галичини“.*)

Гайдельберґ, 9. серпня 1922.

*) Додано в коректі. — *Ред.*

Д-р І. КОПАЧ.

„...Крім хлібом живе чоловік також якимнебудь ідеалом, який хоче досягнути або бодай бажає в своїм життю коло себе здійсненим видіти. Це в першій мірі ідеали національно-політичні...“

(З реферату виголошеного на першій просвітній конгресі Тов-а „Просвіта“ у Львові, 1. II. 1909. р.)

Спільне прийняття членів Читальні „Просвіти“ в Копичинцях, дня 4. червня 1922.

УНІА

Борцям за волю...!

то знає нинішнє українське село, — признати мусить, що воно відродилося. Відродилося в нуді світової війни, дозріло за кілька місяців української державности, приняло сталий відпорний характер за теперішньої влади. Зник страх перед нагінками, станув мур між селом а двором,

а дух самостійницької ідеї овіяв вузкі мужицькі, межами мережані, загони й осів у низьких хатах, між свідками великого національного зриву, між вояками-недобитками Української Гал. Армії, між молодшим жіноцтвом, що переплатило ідейний зрив втратою батьків, мужів, братів... І тим мужам, братам ставить наше село памятники „Борцям за волю“...

„Борцям за волю України“ поставила також громада Бродки, львівського повіту, пам'ятник. Відкрито його 23. липня 1922. р. величавим богослуженням із панахидою, при участі великого числа гостей із близької і дальшої околиці. Делегати товариств: „Просвіта“, „Сокіл-Батько“, львівська Філія „Просвіти“ ім. М. Шашкевича, львівський „Союз Кооператив“, львівська читальня „Просвіти“ на Личаківськiм передмістї, читальня „Просвіти“ в Миколаєві над Дністром та місцеві бродецькі товариства зложили під пам'ятником вінці з поклоном покійним Героям.

Львівське староство загрозило комітетови будови, що напис на пам'ятнику, як „провокуючий“, буде знищений...

Пам'ятник — „Борцям за волю України“ — в селі Бродках, пов. Львів.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

О.Н.

Іван Кивелюк.

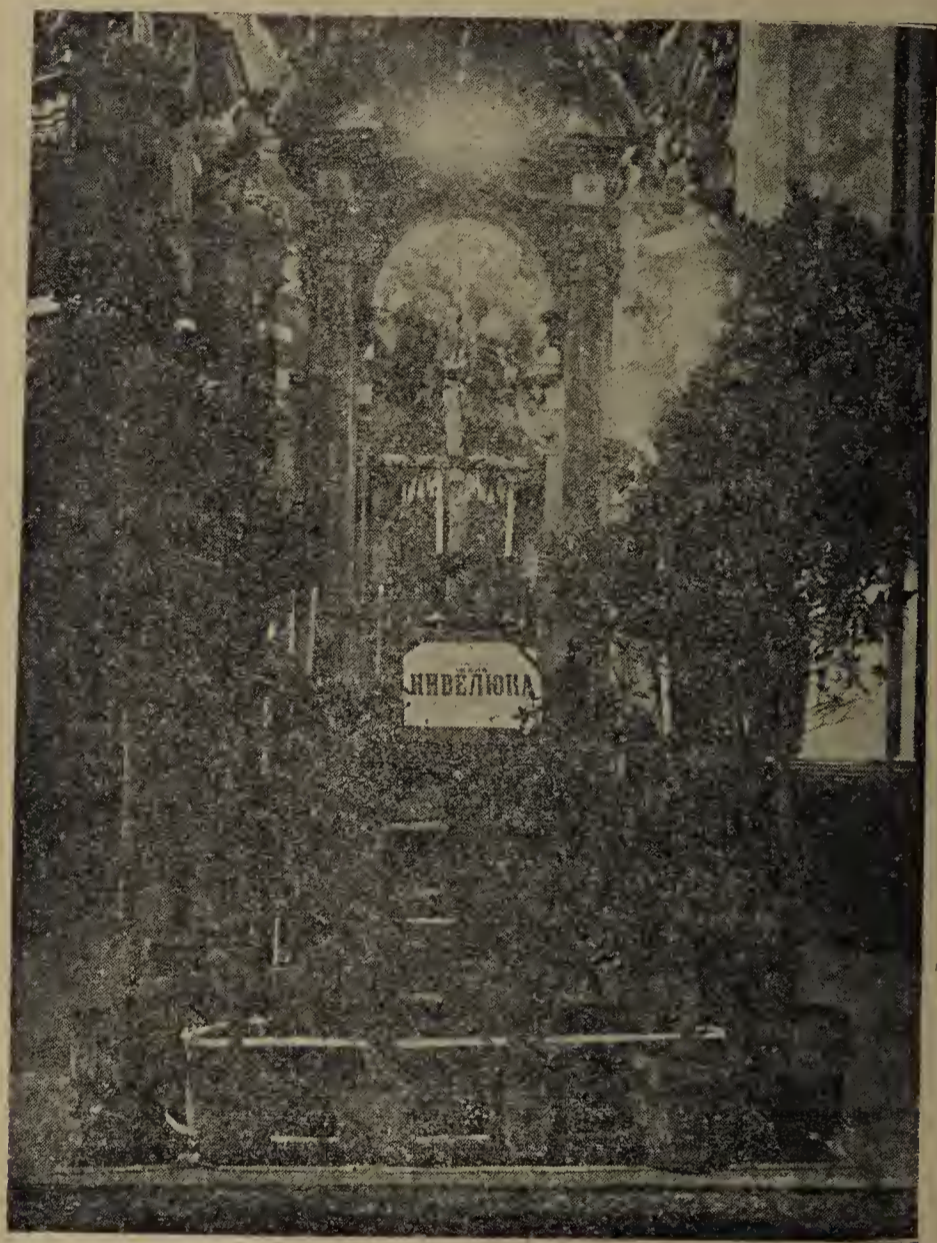
(1866—1922)

ісім голов мало Тов-о „Просвіта“ у Львові до цього часу. Головування їх тягнулося звичайно (крім одного виїмку) через кілька каденцій. Звільнювано їх з обов'язків голови в наслідок старости, хвороби, або перетоми іншою громадянською роботою. Двох однак заскочила несподівано смерть на становищі урядового голови Тов-а. А саме — другого голову Юліяна Лаврівського в 1873. р. й осмого — Івана Кивелюка, дня 2. марта 1922. р.

Несповна 12 літ був покійний Іван Кивелюк головою Тов-а „Просвіта“ у Львові (від 1. XI. 1910. до 2. III. 1922.). Проводив отже Тов-у в найтяжчі для Українців воєнні часи. За його головування дійшло Тов-о „Просвіта“ до свого найвищого розцвіту в 1912—14. рр. та пережило найбільшу руїну в 1914/15. і 1919/20. рр., в роках чужинецьких інвазій в Галичині. Час його проводу в Тов-і „Просвіта“ знаменується розмахом широкої культурно-репрезентаційної праці Тов-а в краю, яка знайшла свій вислів в останній зміні статута Тов-а „Просвіта“ з 1912. року, — переведеній завдяки великому вкладови знання й енергії самого таки голови. Кивелюкови завдячує Тов-о „Просвіта“ зорганізованню, переведенню у властей й уведенню в життя трьох перших у Галичині українських практичних господарських і торговельних шкіл. А то: Торговельної школи Тов-а „Просвіта“ у Львові, Господарсько-Садівничої в Милованю і Сільсько-Жіночого Господарства в Угерцях винявських. І в тім найбільша заслуга Івана Кивелюка, як голови Тов-а „Просвіта“. За нього надано Тов-у „Просвіта“ вповні децентралізаційний характер, чим надано філіям Тов-а „Просвіта“ повну автономію в їх районах, та заведену репрезентаційну систему на загальні збори Тов-а, що забезпечує Тов-о перед наглими потрясеннями. В часі його головування набуло Тов-о більші маєткові посілості й зовсім віддвожилось так із зовнішніх гіпотечних довгів, як і внутрішніх. В ідейному напрямі Тов-а старався Покійник удержати Тов-о „Просвіта“ на висоті чисто культурної, етичної — згідно з традицією — інституції; в національному — йшов усе з несплямленим самостійницьким прапором,

здаєка від партійно-політичних змагань. „Просвіта — це основа нашої нації. Без просвіти не будемо ані навіть народом“, — повтаряв часто. — „І тому всякий, хто любить наш нарід, і каже, що хоче для нього працювати, нехай зачинає і кінчить на Просвіті“.

Тлінні останки І. Кивелюка
на катафальку в Святоюрській катедрі.

Так і поступив Небіжчик. Зачинав свою громадянську роботу від „Просвіти“ і скінчив на „Просвіті“, не відступаючи від неї ні на хвилину весь час своєї громадянської діяльності як суддя, посол до галицького сойму, член Краєвого Виділу та як політик.

Іван Кивелюк це безперечно одна з найкращих постатей, які видало наше селянство в другій половині ХІХ. віку. Селянський син, зі Скалата, ніколи не стратив звязку з тою верствою суспільности, з якої вийшов. „Я хлопський син і доля хлопа лежить мені найбільше на

серці“. Прямолінійний в характері, неугнутий у своїх переконаннях, сильний у своїх постановах, упертий у своїм поступованню — був типом правдивого приповідкового „упертого галицького Русина“. В політичній життю не знав жадного компромісу, не схилявся ніколи до жадної угодової акції — ні в сторону Поляків, ні в сторону Москалів. Прапор самостійности української нації та суверенности української державности був у нього понад усе. І за це переплатив життям.

Винос домовини І. Кивелюка
з Святоюрського подвіря, по промовах о. прал. Л. Куницького
й судді В. Целевича.

Дорога життя покійного Кивелюка встелилася простим, а при тім тернистим шляхом. Укінчивши правничий факультет на львівському університеті, вступив у 1893. р. у судейську службу. Судилося йому працювати виключно на ріднім йому Поділлі: в Тернополі, Товстім, Товмачі, Будзанові, Гусятині та Копичинцях, поки не перейшов на стало до Львова. Будучи на провінції, став сподвижником освітнього руху під прапором Тов-а „Просвіта“. Рівночасно з цим організував села й політично. Тому селянство вибрало його двічі своїм послом до галицького сойму з Гусятинщини в 1908. і 1913. рр., на який собі справді заслужив. Український соймовий клуб виделегував Кивелюка, як українського члена, до Краєвого Виділу, бо знав, що він буде найліпше „обгри-

затися“ з автономними панамі та що Кивелюка не візьме ніхто на миску сочевиці. Як член Краєвого Виділу, взяв він у свою опіку улюблене ним Товариство „Просвіта“. І коли перенісся на стало до Львова (в 1910. році), вибрано його головою Товариства „Просвіта“. Несповняючи вже функцій у суді, посвятив увесь свій час, поза Краєвим Виділом і послованням, Товариству „Просвіта“ і так привик до праці в Товаристві, що не міг і дня видержати без „Просвіти“. А був він взірцем працюючого робітника. І міг би був служити ним по нині, як би не пав жертвою нинішнього тяжкого лихоліття.

Події з 1. падолиста 1918. року застали його на становищі місто-голови Української Національної Ради у Львові. Тим самим судьба веліла йому відограти також важну ролю в будові власної держави на розвалинах Австрії; увійшов навіть у склад першого українського міністерства. Але трагічний кінець Української Галицької Республіки в 1919. р. відбився також трагічно й на Кивелюкові. По упадку Львова, він остав з родиною у Львові. Його вивезено до табору інтернованих на Домбю, а відтак до Баранова, де пересидів 10 місяців. В дома лишив хору дружину з трема маленькими дітьми. Вернувши до дому, опинився без засобів до життя: Місця очевидно Поляки не дали жадного, свої не спомогли. В 1920. р. поховав свою жінку й лишився сам старий з дрібними дітьми. Сидів у Львові й пильнував „Просвіти“. У вересні 1921. р. арештували його в звязку зі справою С. Федака й тов., відставлено „на Баторого“, де пересидів до 25. падолиста 1921. Там занедужав на нирки. Не міг лічитися, ні держати дієти, й коли вийшов на волю, по двох неділях положився до ліжка, з якого не встав уже. Лишив троє малолітніх дітей (найстарший 10 літ) зовсім незаобезпечених. Головний Виділ Тов-а „Просвіта“ адоптував ті сироти, зобовязуючися виховати їх при допомозі всеї української суспільности. Похоронено Небіжчика на Личаківськім цвинтарі — на кошт Тов-а „Просвіта“ — при 20-тисячнім здвизі народу, серед сердечного жалю й великих почесей, як наглядну жертву нашого лихоліття.

Честь Його світлій пам'яті, а рідна земля нехай буде політичному Мученикови пером!

* * *

С. Ш.

ВОЛОДИМИР БАЛЕЙ, член матірнього Тов-а „Просвіта“ і довголітній член виділу читальні „Просвіти“ в Микулинцях, управитель народньої школи в Микулинцях, помер 16. падолиста 1921. р., на 61. році життя. Був це тип тихого, щирого, а ревного українського патріота, оден з найкращих представників галицько-українського учительства, в якого роді учительський стан був „традиційний“ з рода в рід.

ІВАН БЕЛЕЙ, звичайний член і б. діяльний ще з 1876. р. член Головного Виділу Тов-а „Просвіта“ у Львові, автор історії Тов-а „Просвіта“ за перше 25-ліття існування, що вийшла як членська книжечка. ч. 166. в 1894. р., бувший редактор „Діла“, член многих культурних товариств і політичних організацій, помер 20. жовтня 1921. в 65. році життя у Львові. Покійний походив з Войнилова, гімназію кінчив у Станіславові, відтак записався на правничий факультет львівського університету. Будучи ще студентом, заснував видавництво „Дрібна Бібліотека“, яке провадив опісля з І. Франком. Вони оба видавали також від 1880. року поступовий двотижневик „Світ“. Під редакцією Белея виходила

„Бібліотека найзнаменитших повістей“, яка видала в українським перекладі 60 томів найкращих творів європейської літератури. В „Світі“ поміщував Белей свої сатиричні образки, між іншими сатиру на „В один час навчитися малорусу по великорусски“, де в незрівняний спосіб висміяв москвофільські мрії автора книжки, ред. Б. Дідицького. По смерті В. Барвінського, став редактором „Діла“. Перепрацьований і знищений фізично, мусів усунути від політичної діяльності. Покійний володів визначним талантом, який однак роздробився на жмудну публіцистичну роботу. Останні старі літа перевів у недузі і в матеріяльних невигодах, — звичайно — як український письменник і публіцист.

ГАННА ЗАТИРКЕВИЧ-КАРПИНСЬКА, славна українська акторка, померла 12. вересня 1921. в Ромні на Полтавщині. Імя покійної звязане з найкращою добою в розвитку українського народнього театру поруч історичних імен М. Кропивницького, братів Тобілевичів (Карпенка-Карого, Садовського, Саксаганського) і М. Занковецької.

Вродилася артистка 1856. р. в містечку Срібнім, прилуцького повіту, на Полтавщині, в сім'ї заможного дідича, вчилася в Києві, а по скінченню дівочого інституту вийшла молода заміж за дідича Затиркевича. Та родинне життя й господарство не вдовольняли молоду душу — вона мріяла про сцену, рвалася до театру.

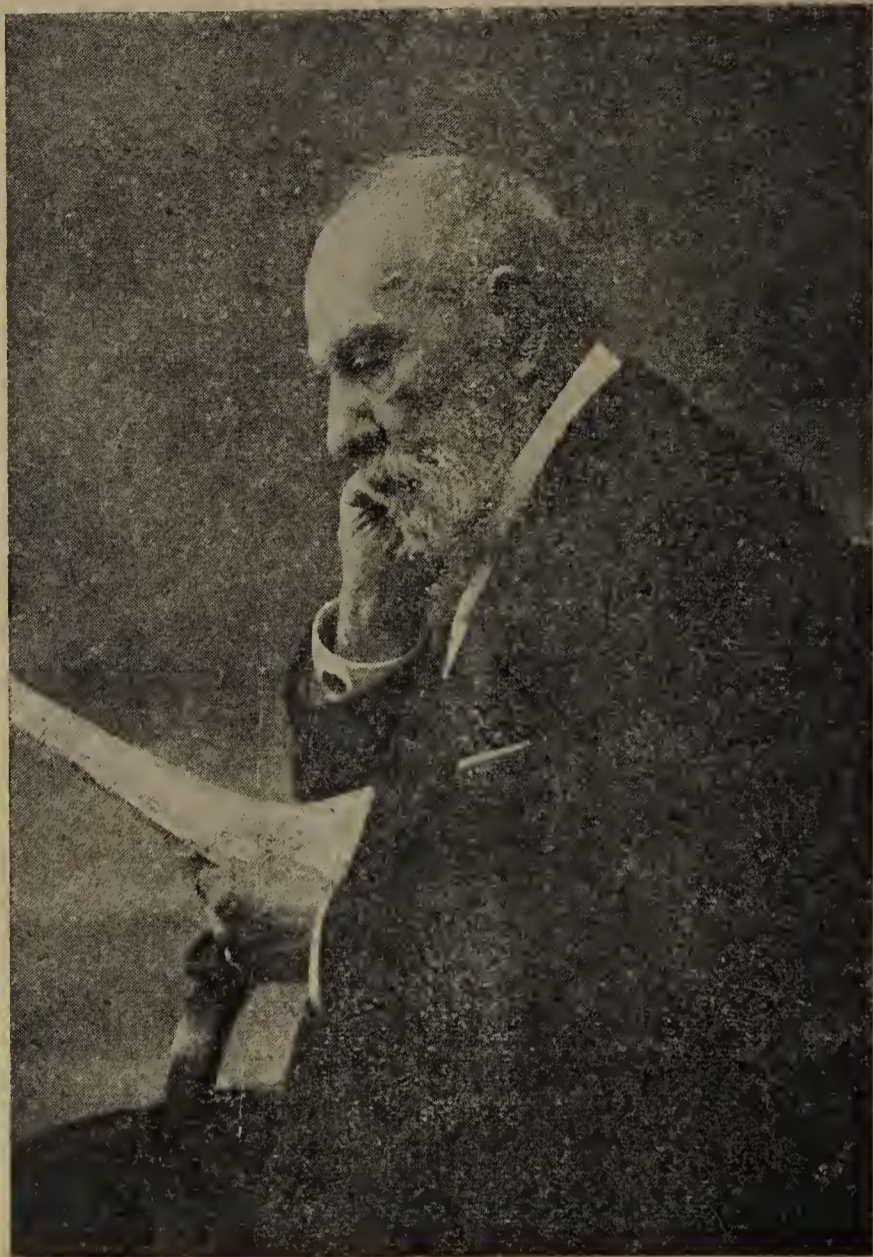
В грудні 1882. р. дало в Ромні місцеве громадянство аматорську виставу — „Сватання на Гончарівці“ Квітки-Основ'яненка. Запрошено грати й Затиркевичеву. Вона грала ролю Одарки й дуже гарно. Це рішило її долю. Незабаром по тій виставі вступила вона в українську трупу М. Кропивницького (в маю 1883. р.) і кільканайцять літ служила окрасою українського театру. Грала ролі головно жартовливих молодниць або старих бабусь і в цих ролях була незрівняна.

ЮЛІАН КОБИЛЯНСЬКИЙ, гімназійний професор, оден з найповажніших громадян Буковинської України, заслужений педагог, перекладчик з клясичних мов і автор звісного латинсько-українського й грецько-українського словаря, помер після довгої тяжкої недуги в 63. році життя у вересні 1922. р. Покійник — рідний брат славної письменниці Ольги Кобилянської — не належав до боєвих натур. В політичній життю не брав ніякої участі. Була це скупчена в собі індивідуальність, яка щасливою почувалася за муравлиною працею кабінетного вченого. Був першорядним знавцем клясичних мов і прекрасним педагогом. Серед черновецької громади особа „Грека“ (популярне прізвище проф. Юліана) була загальною любленою й усіма поважаною. Покійник полишив по собі в рукописах багато перекладів з клясичних мов, яких не мав за що видати.

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ, відомий український історик, автор численних оповідань, помер 1922. р. в Києві. Був він членом усіх наукових українських інституцій — Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові та Української Академії Наук і Українського Наукового Товариства в Києві.

Поза численними науковими розвідками українською й російською мовою відмітимо його популярну розвідку, видану Українською Видавничою Спілкою „Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII. ст.“ під псевдонімом Левко Маячанець та прегарні „Волинські оповідання“.

Народився Покійний 13. грудня 1848. р. на Полтавщині, в стародавній попівській родині. Учився в полтавській духовній семінарії, а потім на київському університеті, де його професорами були В. Антонович і М. Драгоманів. Під проводом Антоновича почав іще студентом

Орест Левицький.

працювати над давніми актовими книгами в київському Центральнім Архиві, з котрих узяв неодна для своїх розвідок та оповідань. По скінченню університету був секретарем київської Археографічної Комісії й довгий час (35 літ) учителював у 4-ій київській гімназії. В 1909. р. вийшов у відставку й зайнявся виключно українською науковою роботою.

В. Дорошенко.

ОЛЕКСАНДЕР ЛОЗОВСЬКИЙ, талановитий молодий артист, пав жертвою бандитів у Києві на 25. році життя. Нашій суспільности знані 2 його ілюстрації збірки поезій В. Кобилянського „Мій Дор“ та обгортки до 3-х збірок поезій Павла Тичини.

ОЛЕКСАНДЕР МИШУГА, славнозвісний оперовий співак, помер 9. марта 1922. р. у Фрибургу (Німеччина). Покійний походив з сільської родини з Виткова, радеківського повіту, кінчив учительський семінар у Львові, виховувався в бурсі Ставропігійського Інституту, де звернув на себе увагу гарним теноровим голосом. За допомогою добрих людей, виїхав до Італії, де скінчив музичну консерваторію в Міляні. Відтак вступив на сцену європейських театрів. Між іншими довгий час був на оперній сцені у Варшаві та в Німеччині. Перед війною провадив школу співу в Києві. Війна заскочила покійного в Італії, звідки переїхав до Швеції. Осів у Штокгольмі і провадив там школу співу. Заробляв він великі гроші й усе дуже щедро давав свою частку на українські народні цілі, особливо на музичні потреби, а в першій мірі на Музичне Тов-о ім. М. Лисенка у Львові. На власний кошт побудував Покійник гарну муровану церкву в ріднім селі Виткові. В Мишудзі стратив український нарід Галичини найвизначнішого свого музичного представника, який досягнув правдиву світову славу та був zarazом добрим українським патріотом. Дня 29. вересня 1922. р. перевезено тлінні останки Покійника через Львів серед маніфестаційного жалібного походу до Виткова, де його й поховано дня 1. жовтня в родиннім гробівці.

ІВАН ОХРИМОВИЧ, член матірнього Тов-а „Просвіта“ і б. голова філії Тов-а „Просвіта“ в Богородчанах, парох Ляховець, пов. Богородчани, помер дня 25. січня 1922. р. на 70-ім році життя. Покійний брав живу участь у просвітньому й політичному життю та причинився багато своєю примірною працею до освідомлення українського населення своєю примірною працею до освідомлення українського населення Богородчанщини. Цікавився він вельми природничими науками, читав багато в цьому напрямі, а навіть і писав. Тов-о „Просвіта“ видало дві книжечки його пера: „Про небо й землю“. В „Літературно-Науковім Вістнику“ надруковано два його оповідання: „Скором“ (1903. р. т. 24.) і „Чари“ (1904. р. т. 28.).

Похоронено о. Івана Охримовича при великім здвизі народа з цілої околиці, при участі 17 священників, серед вінців від філії й читальень Тов-а „Просвіта“ та інших повітових українських інституцій.

ПАРТЕНІЙ, митрополит української православної церкви, знаний український патріот, помер з початком 1922. року на Вел. Україні. Під доглядом Покійного вийшов в роках від 1907—1911. український переклад Євангелія, зладжений Ф. Морачевським іще в 60-х рр. мин. століття. Був це чоловік високо освітлений, відважний, який усе обстоював автокефалію української православної церкви. Знаний також, як пропагатор українського стилю будови церков на Україні.

АНДРІЙ САВКА, управитель друкарні й адміністратор (менеджер) американської „Свободи“, помер дня 1. марта 1922. р. в Нью Джерзі. Покійний походив з родини бідних львівських мішан. По скінченню друкарської практики в друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, перейшов на посаду до Ставропігійської друкарні, де працював при „Ділі“ до 1903. р. В цім році виїхав до Америки, де найшов працю в друкарні „Свободи“ і де став згодом директором друкарні, а відтак і її адміністратором. Помер у 46. році життя, полишаючи вдову й троє малолітніх дітей. Похорон відбувся при великім здвизі народа. Покійного знали всі американські Українці, що цінили його й любили, як щирого

громадянина та невтомного народнього робітника й організатора. В пам'ять Андрія Савки засновано фонд живого пам'ятника на українські школи у Львові, на що в перших уже днях зібрано понад 200 доларів.

Д-р ЩАСНИЙ СЕЛЬСЬКИЙ, член Тов-а „Просвіта“, дійсний член Наукового Тов-а ім. Шевченка у Львові, бувший президент Управляючої Ради „Народньої Торговлі“ і член майже всіх українських інституцій, визначний лікар-гінеколог (жіночих хоріб), помер нагло 20. мая 1922. р. у Вітвиці коло Болехова, в 70-тім році життя. З Покійним зійшов у могилу оден із визначних діячів 80-х і 90-х років у Галичині.

Родився в 1852. році в Колодниці, стрийського повіту, де його батько був посесором. До гімназії ходив у Дрогобичі й у Львові, університет скінчив у Відні. Бувши студентом, брав живу участь в українським студентським життю й у 1874—5. р. головував у віденській „Січі“. Підчас арештовань січовиків в звязку з нагінкою на українську соціалістичну молодіж у Львові в 1877. р. (відома справа І. Франка, М. Павлика й ин.), арештовано й покійного та разом з Остапом Терлецьким привезено до Львова в кайданах. По довшій слідчій вязниці засуджено Покійного вкупі з іншими товаришами на 1 місяць тюрми за приналежність до „тайних товариств“. По цій перерві докінчив Щасний Сельський свої медичні студії, здобувши докторат у Відні. Відбувши дволітню практику у Відні, перенісся до Львова. Тут вибився скоро на одного з перших знавців свого фаху. Одночасно з медичною практикою займався Покійний наукою та поміщував свої розвідки в німецьких медичних часописах та у виданнях Наукового Тов-а ім. Шевченка, членом якого був від 1899. р. Кільканацять літ тому осів у своїм маєтку Вітвиці, але не усувався від народньої роботи. За української влади в 1919. р. був повітовим лікарем.

Я. С. СТЕПОВИЙ (Яким Якименко), молодий спосібний, образований музик і композитор, помер у листопаді 1921 в Києві. Родився в 1883. р. в Харкові, за молоду попав у царську придворну капелю, де здобув всесторонне музичне образования. В 1902. році вступив у петроградську консерваторію (де був учеником Римського Корсакова) і скінчив її в 1909. р. Скоро виступив з своїми композиціями — пісні „Барвінки“ — та відразу став на національному українському ґрунті, черпаючи головно мвельодику з української народньої, спеціально ліричної, музики. Домінуюче становище у творах покійного має мелодія, якій гармоніка й ритміка тільки помагають. У просту форму пісень вложив свою душу. Компонував багато пісень (самоспіви, дуети, трія й хори), укладав ноти під поезії О. Олеся („Пісні настрою“), писав також і фортепянові твори, в яких однак чується вплив новоросійської школи.

КИРИЛО СТЕЦЕНКО, молодий видатний український композитор, помер від висипного тифу дня 29. квітня 1922. р. в селі Веприку на Київщині. Полишилися по нім композиції до пісень Вороного, Олеся, Чупринки й ин. наших поетів, упорядкована музика до українських штук: „Як ковбаса та чарка, то минеться сварка“, „Бувальщина“, „Свадання на Гончарівці“ і „Про що тирса шелестіла“. Крім цього поклав він під ноти чимало народніх пісень, особливо славні його колядки,

зладив музику до „Гайдамаків“ Шевченка і написав дуже гарну й своєрідну „Панахиду“ в дусі народніх українських псалмів і кантів.

В 1910. році висвятився на священника, дістав парохію в Голово-русаві на Поділлю, де працював до революції. В 1917. р. покинув село, приїхав до Київа й тут поруч Кошиця став другим організатором українського музичного життя. За Центральної Ради й гетьмана працював у міністерстві освіти, а в 1919—20. рр. завідував музичною частиною у культурно-освітнім відділі „Дніпросоюза“. За большевиків перенісся назад на село, взяв парохію в Київщині, де й помер серед сповнювання своїх душпастирських обовязків.

Д-р МИКОЛА СУМЦОВ, професор університету в Харкові, член Української Академії Наук у Київі, член-кореспондент Академії Наук у Петрограді, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, почесний член „Історичного Товариства Нестора-Літописця“ у Київі, поч. член Губерн. Архівної Комісії в Чернигові й у Вороніжі, поч. член Археологічного Інститута в Москві, член кількох інших українських і російських товариств, вельми заслужений працівник на полі української науки та культури, європейської слави вчений-фольклорист, помер 16. вересня 1922. р. в Харкові на 68-ім році життя.

Покійний Микола Федорович Сумцов походив із шляхетського роду. Родився в 1854. р. в Петрограді. Середню й вищу освіту дістав у Харкові. В 1878. р., отже на 24-тім році життя, став доцентом по історії російської літератури на харківському університеті, а в 1888. р. став звичайним професором університету в Харкові й на тім місці оставав уже до кінця свого дуже трудолюбивого життя.

Працював в області історії літератури, фольклористики, етнології, історії мистецтва, педагогії й *народньої популярної освіти*. За весь час свого життя написав около 600 ріжних наукових праць, розвідок, статей і публіцистичних заміток, які поміщував переважно в „Кіевск-ій Старин-і“, „Етнографическ-ім Обозрѣні-і“, „Сборник-у Харьковск-ого Историко-Филол. Общ.“ і в „Извѣсті-ях Имп. Акад. Наукъ“.

Попри наукову працю займався Покійник щиро справою *народньої освіти* серед широких народніх мас, писав книжечки для малограмотних та організував іще за царських часів „Просвіти“ на Великій Україні. З нашим Тов-ом „Просвіта“ у Львові оставав також у звязку.

Щоби дати змогу пізнати нашим читачам популярний спосіб писання великого українського вченого, помістили ми в сьогорічнім календарі виїмки із знаменитої його популярної „Географії України“, яка вийшла в 1921. р. в Харкові, а саме про Волинь і Холмщину. А географію цю писав Небіжчик враз із своїм улюбленим сином Дмитром у 1918/19. р., який умер несподівано серед праці в жовтні 1919. р., оставляючи старенького батька — проф. Миколу — серед невигод життя. Покійний Микола Федорович Сумцов був добрим Сином України, гарячим патріотом, а оказував це й пером і ділом. Працював для свого народу чесно, енергічно й неустрашимо, чи то за царських чи большевицьких часів. В часі революції, за часів Центральної Ради, заходився коло українзації шкільництва на Україні, а головно коло організації Української Академії Наук у Київі.

ІВАН ТЕЛЕВЯК, господар у Красносільцях, збаражського повіту, помер дня 3. марта 1922., переживши 85 літ. Покійний був членом Тов-а „Просвіта“, фундатором „Українського Дому“ в Збаражі і добродієм українських приватних гімназій у Збаражі й Рогатині, — будучи зовсім неписьменним. Був чоловіком незвичайно чесним, працьовитим, жертволюбивим, в якого кожний український клич жертв на народні цілі знаходив послух. Але найщедріший був для „Рідної Школи“ — напр. у 1911. році жертвував їй 52.000 корон, що було тоді княжим даром.

В покійнім І. Телевяку стратив наш нарід примір хлопа-патріота, якого можуть нам позавидувати й найкультурніщі народи!

ВАСИЛЬ ЧОРНІЙ, господар у Викторові, станиславівського повіту, помер в осени 1918. р. на еспанку в 37. році життя. Покійник був членом Тов-а „Просвіта“ у Львові, усіх місцевих та повітових товариств, політичних організацій і спілок. Бл. п. Чорній був чоловіком вельми начитаним, займався дуже пильно й розумно суспільними справами та дуже високо цинив тих великих і світлих людей, що старалися розв'язати це найтрудніше питання, в який спосіб можна би усунути матеріальну нужду й довести ціле людство до загального щастя. Займаючися цим питанням, став він симпатиком соціалізму, але з деякими його теоріями не погоджувався. Найбільше одушевлявся кооперацією, бо в ній бачив він уже в тодішніх обставинах певний і одинокий шлях до визволення нашого народу з економічного, політичного та суспільного гнету. Народній справі був відданий душею й тілом. Не було в селі діла, якого би він не переніс на власних плечах. А все те робив з такою скромністю, без найменшого розголосу й слави, що прямо надивуватися цьому не було можна. Покійник пробував також писати поезії, а теми до них брав з історії, громадського життя та особистих переживань. Збірка тих віршів у рукописи знаходиться у підписаного. Полишив вдову й 3 малих, незаобезпечених дітей. На превелике лихо в 1922. році згоріла їх хата й ціле обістя, так що вдова й сироти остають тепер без даху над головою. Нехай отже хоч цих кілька слів буде нагородою для сиріток та передасть пам'ять про Нього потомним.

Д-р Гриць Олійник.

Іван Телевяк.

ЧАСТЬ ЛІКАРСЬКА

Д-р ІВАН КУРОВЕЦЬ.

СУХОТИ (туберкульоза).

ухоти — це тяжка, заразна, дуже поширена хвороба. В наслідок неї чоловік схне, убуває на тілі і від цього називається вона сухотами. Знана вона була вже в давній старині. Грецькі лікарі Гіпократес і Гален дуже докладно описали її. В часі великої світової війни, через воєнні лихоліття, як лиху відживу, лихі гігієнічні й санітарні відносини, сухоти сильно поширилися, а смертність від неї зросла між нашим населенням іще більше. З причин, що ця хвороба сильно поширюється й винищує наш нарід, що є заразна, а від неї можна зберегтися й вилічитися, уважаю

за конечне й потрібне якраз під нинішню пору про неї дещо розповісти.

Сухоти (туберкульозу) спричиняє заразок (дрібонький грибок) прутень Коха. Німецький учений лікар д-р Кох відкрив його в 1882. р. і докладно описав та науковими дослідями ствердив. Від його імені називається тепер цей прутень (бациль) прутнем д-ра Коха. Дальші досвіди лікарів цілого світа ствердили науково, що прутень Коха спричиняє повстання сухит і сьогодні в правдивості цього ніхто не сумнівається. Цей заразок всюди дуже поширений, де є людські оселі. Через порох, з молоком, поживою дістається через ніс і устну яму до горла, легких, кормового проводу, через рани на тілі до нутра людського тіла й тут при сприяючих обставинах загізджується та скоро розмножується. І в міру цього, де загіздився, спричинює сухоти (туберкульозу) легких, горла, кормового проводу, залізних, шкіри, суставів, нирок, полових органів. Грибок прутень Коха, діставшись наприклад до легких, загізджується, розмножується, дразнить слизну болонку і з часом твориться в цім місци маленька грудочка, подібна до зерна пшона. Цих грудочок прибуває більше, а розвинувшись, розпадаються вони, зливаються й починають виділювати ропу. Грудочки ці називаються в латинській науковій мові туберкула й від цього називаємо цю хворобу також туберкульозом. Хвороба ця може опанувати різні органи

людського тіла. На неї вмирає найбільше людей, бо з усіх випадків смерти вмирає більше як $\frac{1}{7}$, а по містах і ще більше, на сухоти. Хвороба ця є заразна й кожний, хочби як здоровий та сильний чоловік, може нею заразитися, коли не бережеться, живе в лихих гігієнічних обставинах, а довший час живе та bliще пристає з туберкульозно хорими. Найліпшим доказом цього часті захоронання шпитальної служби та лікарів. Хвороба ця є небезпечна тому, що непомітно вкрадається вона до людського тіла, не як тиф, запаління легких, дифтерія, скарлятина, де повстання хвороби зачинається нагло серед горячки. В цій хворобі появи okazуються по зараженню в кілька місяців, поволи хвороба довгий час є укрита, щойно звільна хорий починає тратити смак до їди, нидіє, чахне, покашлює. І тому якраз є небезпечна, що багато людей, діткнених цею хворобою, помічають її, як вона вже добре вкорінилася й тоді удаються до лікарів. Люде слабосильні, зле збудовані, лихо відживлені, ті, що їх родичі були туберкульозні або сифілітичні, є менше відпорні й лекше заражуються, а особливо люде, що перебули тяжкі хвороби, як тиф, інфлюенцу, запаління легких, олегочної, кір, скарлятину, коклюш і вагітні жінки.

Зараження йде через плювини, міч, кал, ропу з туберкульозних ран, зелезей, в яких туберкульозні прутні не знищені (не відкажені), з порохом, водою, поживою, як молоком, хлібом, мясом, дістаються до віддихових органів, ран, кормового проводу і тут, при сприяючих обставинах, викликають зараження. Кожний чоловік щодень вдихує всякі заразки таксамо й туберкульозні, але перебуваючи в добрих умовах, багато на вільнім воздусі, в сонішній хаті, при добрій відживі, вихаркує, а здорова кров чоловіка є відпорна й не приймає їх. Сонішні лучі, легко провівний воздух нищить їх. Инакше є у людей малокровних, ослаблених, лихо відживлюваних, що мешкають у темних, холодних кімнатах, де сонце ніколи не заглядає, а свіжий чистий воздух мало має приступу. Найліпший спосіб зберегтися від цієї тяжкої хвороби є гігієнічний спосіб життя; жити в сонішній хаті, добре відживлюватися, перебувати як найбільше на вільнім воздусі, на сонці, берегтися від простуджень і пороху та завчасу гартувати своє тіло. Це повинен знати кожний чоловік і своє окруження, свої діти в цей спосіб поучувати та ділом переводити.

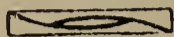
Друга річ, про яку кожний свідомий чоловік повинен знати, це те, що ця хвороба є вилічима, коли її скоро розпізнається. Тому треба в підозрілих випадках кашлю, худнення, браку апетиту, болю грудей удатися вчасно до совісного досвідного лікаря, щоби, розпізнавши її, відповідно лічитися. Цю хворобу можна в початках легко розпізнати через мікроскоповий розслід плювин, через дослід опукуванням і вислухом легких, мірянням теплоти тіла в пополудневих і вечірних годинах. У хорих в початках хвороби є звичайно підвищена температура 37—37.1—37.5 вечером, є вона дуже підозріла на сухоти легких або туберкульозний запальний процес у зелезах довкола зяв (бронхів) або вершках легких. Скорі розпізнання хвороби й лічення гігієнічно-дієтичне, як добре а навіть форсовне відживлювання є запорукою лічення й цілковитого виздоровлення. Досвід і лікарські секції осіб померших у шпиталях на різні хвороби доказують, що ті особи перебули давніше туберкульозу легких, знаходять у легких тих осіб загоїни туберкульозних процесів, які цілком згоїлися, а які були там перед кільканащати

літами. Потім були ці люде здорові, працювали, а відтак захоріли на другу хворобу й на неї померли.

Хорій, у якого стверджено туберкульозу легких, не повинен плювати на землю, лише в хустину або окреме начиня. Пльовини ці, так само ропу з туберкулічних ран, міч у хорих на туберкульозу, нирок, треба кипячою водою, або 5% карболевою водою, або розчином 1 : 1000 сублімату відкажувати й у цей спосіб нищити. Хорі повинні це робити у власнім інтересі, бо будучи н. пр. хорими на одно легке, через вдихування воздуха, занечищеного через свої пльовини, можуть заразити друге легке у себе, або через їду кишки, що дуже часто трафляється. Туберкулічно хорій повинен окремо спати, маючи свої окремі прилади до їди й їх відкажувати. — Хорій, у якого туберкульоза є сильно розвинена, так що нема вже надії на виздоровлення, повинен бути цілком ізольований в дома або в шпиталі. Такі хорі випльовують велику масу ропних пльовин і є велика небезпека закаження окруження.

У всіх сумнівних випадках, довшого кашлю, піднесення теплоти, браку апетиту, потрібно удатися до лікаря, щоби як можна найвчасніше лічитися, Хорі в усіх випадках початків сухит, нежитів вершків легких, озязвів, опухнень шийних і приозязвних зелезей повинні літною порою перебувати цілий день на дворі на вільнім воздуху й сонці, по можности в здоровій околиці далеко від міста, вільній від порохів, сильних вітрів, наглих змін температури. В днях холодних, дощевих повинні перебувати в кімнаті добре й часто перевітреній і теплій, спати по можности при отвертих вікнах. Хорі повинні відживлятися добре, їсти все, що їм смакує, а передовсім пити багато молока. Сирого молока від коров, підозрілих на туберкульозу, не можна уживати, лише переварене. Хорі, які не можуть знести самого молока, можуть уживати його з кашою, ріжними крупами, з кавою, чаєм. Дальше треба споживати багато товщу, як масла, доброї солонини, солодкі, мучні страви, досить цукру. Хорі на сухоти не повинні уживати зимних річних купелів, лише теплу купіль у ванні й то лікар мусить означити, чи можливо. Хорі повинні змивати собі грудну клітину й натирати, а відтак, як нема кровотоків і кровавих пльовин, робити через кілька мінут глибокі вдиховання. В полудневих годинах (около 11—12) і пополудневих (1—2), в часі, як сонце остро світить, повинні хорі, які не дуже горячкують, не плюють кровю, насвітлювати собі груди. Це можна робити й у кімнаті через шибу, як на дворі є вітер або холоднаво. Насвітлювання не сміють бути за довгі; ліпше коротші, кількамінутові, але частіші. При насвітлюванню треба сорочку з грудей скинути й грудну клітку обертати до сонця. Хорі, які кашляють мало, а мають біль у грудях, вечерами дещо піднесену теплоту, повинні передовсім насвітлювати собі грудну клітку сонішними проміннями. Сонішні проміння це знаменитий лік на хвороби зелезей і на всі бактерійні заразки. Внутрішні ліки є помічні й потрібні в випадках більшого кашлю, кровавих пльовин, браку апетету й тоді, на ординацію лікаря, треба їх уживати. Хорі на туберкульозу повинні лічитися довго, не переривати лічення в разі поліпшення, а дальше повинні знати, що утяжливі проходи, фізична праця, спорти є шкідливі; найліпше при туберкульозі лежати на вільнім воздуху.

Хорі на туберкульозу горла, сугавів, костей, нирок, яець, зелезей, скіри потребуєть спеціального лічення попри гігієнічно-діятетичне лічення. Насвітлювання кремінною лямпою є дуже помічні і в багато випадках даються вилічати туберкулічні рани скіри, зелезей, сугавів, костей і нирок.

Полові хороби.

Полові хороби вже в старині були знані й сильно поширені. Особливо в часі всіх воєн поширювалися вони дуже, а опісля винищувала й виснажувала людність ріжних країв. У нас у Східній Галичині — ни Підкарпаттю — поширилися сильно полові хороби в 1848. році через перемарш російських військ, які тоді цар Николай I. вислав Австрії на поміч, щоби здавити мадярське повстання. З тих то часів є поширення сіфілісу на цілім Підгір'ю, який деякі села, а особливо Гуцульщину, знищив фізично. Велика світова війна, в якій мільонові маси військ ріжних країв і народів перевандрували наш край через кілька літ, поширила дуже полові хороби, які попри туберкульозу нищать, виснажують і приготовляють ґрунт до руїни народнього здоровля цілих мас. Я бачив особисто, як лікар, велику скількість випадків полових хоріб у селах, де доси цих хоріб цілком не було, або дуже мало. До поширення їх причинилося воєнне лихоліття, недостача ліків, лікарів, спільне масове мешкання по бараках, безнастанні кватерунки військ по селах то що.

Цілими роками лічення було дуже утруднене, або й неможливе. Тому й наслідки є страшні. За часів нашої української влади у Східній Галичині начальний санітарний уряд у Станиславові поробив приготування до радикальної боротьби з половими хоробами, спеціально з сіфілісом, зорганізував збирання статистики цих хоріб у всіх повітах, щоби знати, де потрібна якнайскорша поміч; заряджено місцями примусове шпитальне лічення. Деякі повіти — як косівський і снятинський — самочинно зорганізували все можливе, щоби спинити поширення цих хоріб і їх лічення. З упадком нашої влади ця дуже потрібна й пожиточна акція цілком припинилася.

З огляду на велике поширення цих страшних хоріб і небезпеку народнього здоровля нашого народу, вважаю за горожанський і лікарський обовязок поновно в календарі „Просвіти“ сказати дещо про ці хороби для освідомлення ширшого загалу.

Полові хороби є це хороби, які звичайно ширяться через полові зносини людей, з яких одна сторона є хора на одну з полових (венеричних) хоріб. Є це звичайний спосіб поширення. Але буває часто, що й через ціловання, уживання бритви, цигарниці, файки, ложки, склянки, келишка, їдь сіфілісу переноситься з чоловіка на чоловіка через незначні ранки, здертя наскірка, попукані уста при блищим приставанню з людьми хорими на венеричні хороби, як сіфіліс.

Полові хороби є ріжні. Найбільше поширені є трипер (капавка, різучка), мягкий прищ (шанкер), твердий прищ (твердий шанкер),

який у дальших наслідках, по закаженню цілого тіла, називаємо сифілісом.

Мягкий прищ повстає по полових зносінах звичайно в 2—4 дні на полових органах, як мала, величини макового зерна ранка, зверху жовтавою ропою забарвлена, яка скоро дуже побільшується в ширину й глибину; ранок робиться більше, які зливаються в одну більшу рану, що вжирається глибоко в тіло й при неліченню робить великі спустошення, так що цілі кавалки полових органів можуть відпадати. Попри це, скоро напухають пахвинові залози, робляться димениці, які ропіють і справляють багато болю хорим і довше тривання хвороби. Ропне запаління повстає звичайно тоді, як хорий на мягкий прищ ходить. Тому треба в такому випадку лежати й відповідно лічитися. В усіх випадках, яких небудь ранок хочби незначних на око, порадно є засягнути ради досвідченого лікаря. Хвороба ця це місцева (тьокальна) хвороба і повиліченню не має жадних наслідків для здоровля, хиба що при зараженню мягким прищем наступило рівночасно зараженню твердим прищем. А це вскорі показується в цей спосіб, що ранка, яка повстала по полових зносінах 2—4-ої днини, пригоюється при ліченню, а в 4—6 неділь ранка починає твердніти.

Друга дуже часта й сильно поширена полова хвороба є *трипер*, яку спричиняють при полових зносінах бактерійні заразки, звані по ученому гонококи. Хвороба ця не є така легка й малозначна, як її багато людей уявляє собі. Вона є дуже часто тяжка в своїх наслідках, тому не можна легковажити їй, а скоро по її появі треба лічити. Трипер появляється в кілька день по полових зносінах. Звичайними появами є зачервлення й опухнення мочевої цівки, печення при віддаванні мочу, почім появляється ропа, яка каплями впливає з цівки. Хорий при віддаванні мочи має часто значний біль і відчуває потребу зчаста мочити. Через тяжку працю, богате ходження, заразок трипра через обіг крові може переноситися на міхур, яйці, у жінок на родні органи, як матицю, яйники й спричиняє тяжкі захоріння, які є причиною безплідности у муштин і жінок. Тому в цій хворобі треба як найскорше лічитися й у початках хвороби мало ходити. Дальшими наслідками цієї хвороби може бути трипровий гостець сугавів, запаління осередної пліви серця, а від цього невилічимі хиби серця. Хорі на цю хворобу повинні скоро й порядно лічитися, пити багато молока, не вживати алькоголю, острих перчених і солених страв, мало ходити, уживати теплих купелів, уважати на чистість рук, уважати, щоби трипрова ропа не занеслася до ока, бо від цього повстає остре трипрове запаління ока, яке в кілька день може раз на все знищити око. Цею хворобою заражуються часто при породі діти, які приходять на світ, дістають в 2—3 днях по породі остре трипрове запаління очей, яке, не лічене, спричиняє сліпоту у дітей, а таких випадків є у нас багато. В цій хворобі не можна лічитися домовими средствами, тільки завчасу треба лічитися у досвідного лікаря. У свіжих випадках, при ліченню, хвороба уступає в часі 3—6 неділь. При занедбанім ліченню хвороба протягається понад 6 неділь; тоді вона тягнеться місяцями а навіть роками і є часто причиною ріжних інших хоріб, як безплідности, тяжких маточних хоріб, хоріб серця, сугавів.

Твердий прищ (твердий шанкер) у дальших наслідках, коли хвороба пошириться на зелези цілого тіла й виступить висипка на шкірі, називаємо *загальним сифілісом*. Зараження звичайно виступає при полових зносинах у цей спосіб, що бактерійні заразки в виді дрібоньких (мікроскопійних) сверличків (по ученому спірохети) дістаються через зранену шкірку до крові. Зараження може ще в другий спосіб наступити, а то через ціловання, цигарницю, файку, ложку, склянку. Заразок з уст, горла сифілістичних осіб може дістатися на попукані варги уст, ранки горла, ясен здорових осіб і в цей спосіб може наступити несвідоме зараження. Таких випадків зараження бачив я у своїй довголітній (35 літ) практиці багато й для прикладу наведу кілька випадків. У громаді М., калуського повіта, бачив я до війни кілька випадків сифілісу; під кінець світової війни бачив уже кількадесять випадків у ріжних осіб на варгах уст, на язиці, горлі. У корчмара Жида в цій громаді всі малі діти від 2—10 літ, сам корчмар і жінка були хорі на сифіліс в ямі уст. На полових органах у них не було сліду, — це значить, зараження наступило через прилади до їдження, як склянки, ложки. В громаді К. бачив я сифілістичні рани в ямі уст священика, яких набавився через причастіє від хорих, а яких спеціально в цій громаді було дуже багато. З того самого села прислав мені начальник громади 7 жінок до оглядин, у яких знайшов я сифіліс у горлі, а які на полових органах були здорові. Як дальше виказалось, набавилися вони цієї хвороби в той спосіб, що гостилися з зараженим скарбовим стражником, пили горівку з одного келишка, а опісля пиво з okazji побору сільної суровиці. В 1889. і 1890. рр. бачив я 42—43 випадків цієї хвороби у жидівських дітей (хлопців), які набавилися її при обрізанню через висисання крові через спеціального висисача, у якого опісля при дослідах знайдено сифіліс в ямі уст. Подаю тут з розмислу більше випадків зараження не через полові зносини, щоби перестерігти наших людей не зовсім освідомлених, щоби берегли все й всюди чистоти, не цілувалися непотрібно з першим ліпшим незнакомим, не їли тою самою ложкою, не пили з тої самої склянки, не уживали спільних файок, цигарниць і т. и.

Як уже вище сказано, сифілістичний заразок, діставши в який небудь спосіб через малу ранку, здертя наскірка до крові здорового чоловіка, спричиняє спершу місцеве зараження, яке появляється в 3—4 неділі по зараженню як прищ, який зразу не болить, або дуже мало, поволи більшає, оточення твердне, — і від цього називається *твердий прищ*, — відтак пухнуть пахвинові зелези, а дальше цілого тіла. В 6—8 неділів від зараження являється серед малих дрощиків, ослаблення, легкого болю голови, висипка на шкірі рук, грудної клітки, ніг, часами на лиці. Ця висипка є ріжного виду червоново-рожевої барви. Рівночасно починається біль горла, а відтак хрипка, на яснах і язиці показуються біляві міхурці. Хвороба ця не в кожного чоловіка являється однаково. В одного є легкі появи, які з часом поверховно щезають, у другого являються тяжкі появи. Буває, що люде з легкими появлениями сифілісу ходять, працюють, не лічаються і щойно з часом появляються у них тяжкі появи хвороби ока, нервів, мозку, нирок, серця, печінки й щойно тоді удаються до лікаря, якому не можуть повірити, як це може бути, бо вони не пригадують собі, щоби були заражені.

Твердий прищ, а в дальших наслідках загальний сифіліс, є тяжка хвороба, але цілком певно вилічима, тільки треба завчасу як найскорше лічитися й то довгий час, доки всі появи не шезнуть, а дослід крові способом Вассермана не викаже, що в крові нема сліду хвороби. У всіх випадках появи підозрілої ранки на полових органах, довго триваючого болю горла, висипки на тілі, треба удатися до совісного досвідченого лікаря за порадою. Сифіліс це хвороба, в якій рада є можлива, бо спеціально проти сифілісу є добрі й успішні ліки, як ртуть у ріжній формі, як масть, меркуріяльний олій до вприснень, йод і неосальверзан. Ліки ці, в комбінації примінені, в протягу 2—3 літ цілковито чоловіка вилічують. Сміло можна сказати, що в 99% випадків можна при скорім, вчаснім і послідовнім ліченню цілковито вилічитися з цієї хвороби. Хорі, хоч лічені на цю хворобу перед 2—3 літами, не можуть заключати супружа. Передше треба зробити розслід крові способом Вассермана, а коли цей розслід є відємний, можна безпечно заключати супруже.

Хвороба ця не лічена, або лихо лічена, спричиняє великі шкоди для здоровля чоловіка, бо спричиняє тяжкі захоріння очей, нервів, мозку, нирок, печінки, кровних посудин (передчасне вапніння), серця, безплідність, часті поронення в 2—3 місяцях, передчасні мертві породи. Більша часть причин умових хоріб є спричинена сифілісом. Діти сифілітичних родичів є слабосильні, тупі на умі, склонні до всяких хоріб, а особливо до сухіт. Та хоч як тяжка ця хвороба, є вона вилічима.

Щоби спинити поширення сифілісу, повинна управа кожної громади зарядити у підозрілих людей примусові лікарські оглядини, а знаю з досвіду, що в дуже частих випадках оглядини були успішні й потрібні.

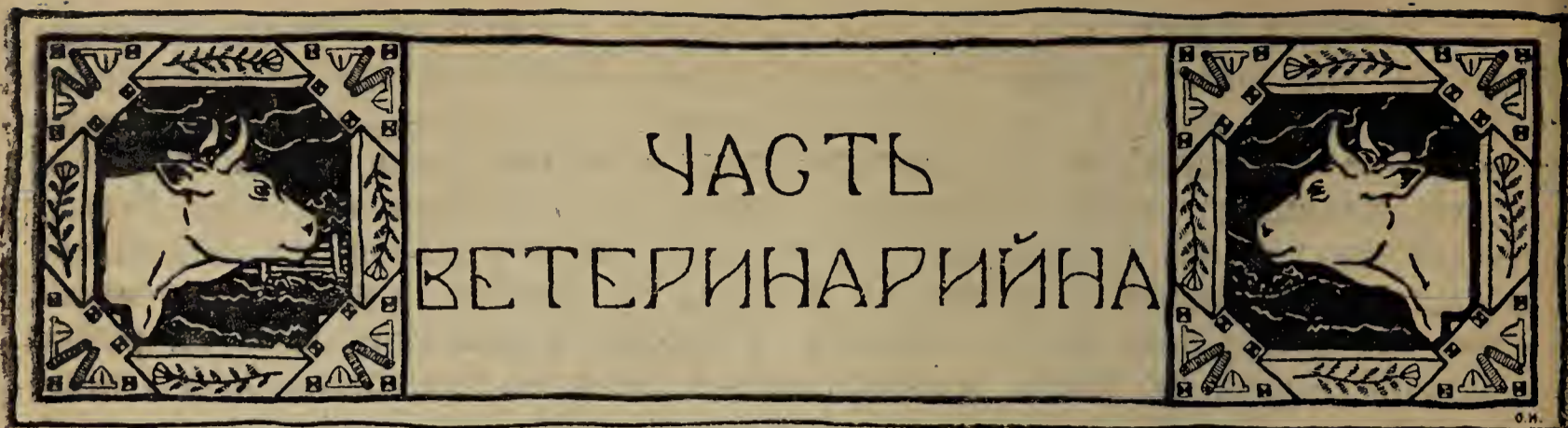
„Народня Лічниця“ у Львові.

Щоби прийти в поміч убогій людности міста Львова й околиці, засновано в 1903 році за почином довголітнього діяльного містоголови Тов-а „Просвіта“ бл. п. д-ра Евгена Озаркевича, лікаря у Львові, і матеріальною та моральною підмогою Ексцеленції Митрополита Андрея Шептицького, — „Народню Лічницю“, в якій убогим хорим без ріжниці народности й віроісповідання щоденно безплатно подається лікарську пораду. Воєнне лихоліття знищило „Народню Лічницю“, зрабовано урядження й усі лікарські прилади. Теперішня управа величезним грошевим накладом довела лічницю до ладу, де щоденно кількадесять бідних людей з усіх закутків нашого краю дістає лікарську поміч і пораду. Товариство „Народня Лічниця“ не має жадних фондів, а удержується з добровільних датків жертводавців. Управа Товариства докладає всіх сил придбати фонди на лічення насвітлюванням лучами кремінної лампи й Рентгена. Прилади ці коштують тепер около 10—12 мільонів польських марок. Понадто управа всіми силами старається добудувати на просторій прилягаючій площі дім на шпиталь. Це все вимагає великих коштів. „Народня Лічниця“ їх не має. Тому всі багатші люде, які співчувають людському нещастю, дальше громадські управи, економічні товариства повинні що року значнішими грошевыми датками спомагати цю інституцію для добра народнього здоровля.

„Народня Лічниця“ міститься у Львові, при вулиці Скарги ч. 4. (коло церкви св. Юра). — Лікарської поради уділюють по черзі лікарі щоденно від год. 8—1. — Членська вкладка річно 500 п. марок. — Гроші належить слати на руки скарбника, д-ра Івана Курівця, у Львові, вул. Вірменська ч. 3./II.

Д-р Іван Куровець.

МАРІЯН СТАХУРСЬКИЙ,
стар. ветер. лікар.

Про заразливі хвороби у домашніх звірят.

сьогодня напевно відоме, що заразливі хвороби не мають своєї причини у шкідливих газах (парах), моровім повітрю, в хемічних матеріях тощо, але повстають через вхід до здорового устрою тіла живих заразників, званих хвороботворчими бактеріями. Інші погляди на причиновість цих хоріб є казками.

Не спосіб у цій короткій статті розводити подробиці цілої науки, званої бактеріологією, яка займається дослідями будови й способу життя заразників. Мусимо одначе знати, що пошесні бактерії, що стоять своєю будовою на межі світа рстинного й звіринного, — сповняють усі функції творів живих. Отже родяться, ростуть або розвиваються, множаться, відбувають ріжні рухи й завмирають. Їх життєва енергія (сила) витворює отруї, звані їдьми або токсинами, які ділають на подобу хемічних отруй. Як це розуміти?

Знаємо наприклад, що укушення скаженим псом викликає скаженину. Зі слиною скаженого пса вщіплюється нам заразник цієї смертельної хвороби, який обігом крові й нервами дістається до нервових осередків, — а саме до мозку й стрижевого стовпа, а в наслідок його розмноження й токсин повстають своєрідні прояви скаженини.

Або инше. Коли в горячий літній день загребує хтось необережний падло з корови, що згинула на селезінну заразу, а громади мух, наколовши падло, обсїдають опісля й кусають чоловіка, — то вколюють йому заразник з падлини. В місці вколу являється незабаром т. зв. чорна круста, як початок зараження тіла. Селянин втирав корові, що захоріла на чуму (книгосуш) слизь з рота й очей шматиною, яку кинув як непотрібну на гору. По пів року, коли вже про чуму й забуто, шматина впала случайно з гори з соломою на приготовлене до подою сіно й незабаром чума вибухла наново. Отже заразники з шматиною,

діставшись до корму, увійшли з нею в здорову худобу й викликали чуму наново. Шматина була в цім випадку розносчиком заразника чуми.

З цих кількох прикладів бачимо, як важним є для нашого господаря знання заразливих хоріб і способу їх поборювання.

* * *

Заразливі хороби у наших домашніх звірят бувають такі, що є своєрідні для кількох родів звірят і можуть переноситися й на чоловіка (зарази відзвірячі), інші являються виключно лише у певних родів наших домашніх звірят, а на інші не переходять.

Головною ціхою всіх, а зокрема остро перебігаючих пошестей, є висока горячка й питомі зміни, переважно на достерігаємих слизавках знарядів дихання й шляху травління.

Чума рогатої худоби (книгосуш).

Кому невідомі мільйонні втрати нашого населення в 1921. році особливо в пограничних повітах Східної Галичини, Полісся, Волині й Холмщини (Грубешівщина)?

Пошесть 50% смертна, питома для домашніх і диких жувачів. Заразник переноситься або безпосередно з хорого на здорове, або посередно через переносчиків, якими бувають: чоловік, посудина, шмати, шкіри, вовна, шерсть то-що.

Проява. Нагла втрата охоти до їжи, зможена спрага, здержання молочности, осовілість. Незабаром слідує висока горячка, дріжаки; ноги стають холодні. Очні слизниці забігають кровю, змагаються сльози, являється слизо-ропотік з рота й носа питомого гнильного сопуху. На слизниці ніздрів, губ, ясен і язика виступають незабаром червоні цятки (виброчення), що зливаються в більші звалини крові; слизниця мертвіє й творить сірі, до попелу подібні злоги й стріпухи. оболон, по зняттю яких бачимо менші й більші болячки з керваленням.

Віддих стає прискорений, болючий, подух сопуховатий; звірина, зігнута в каблук, стогне. Третого або четвертого дня появляється пронос (бігунка), вельми пливка, відражаючого сопуху. Худоба стоїть осоловіла, в очах марніє й протягом 4—7 днів гине. Нераз вигибають цілі статки.

Порада. Завідомити владу. Відокремити здорових, упрятати падло, очистити стайні й обістя після загальних вказівок, закопати гній до глибокого долу, де по 3 місяцях стається зовсім нешкідливий.

В останнім часі вколи лічнічі й запобігаючі дали дуже добрі висліди.

Селезінна зараза (сибірська язва, карбункул, wąglik).

Своєрідним заразником викликана, нападає худобу, коні, свині й чоловіка, на котрого переноситься з видалинами хорих звірят, вколами комах і через їдження мяса з дорізаних хорих звірят.

Пошесть являється в місцях о грунтах підмоклих; особливо по тучах заразники з зашкірною водою випливають з падла на поверхню землі й траву, а відси передіставши ся у шлях травління, викликають жарбункул.

Пр о я в и. Перебіг переважно громовий. Нагло й то найчастіше у добірних штук, приходить до втрати апетиту, віддих стається тяжкий, прискорений, горячка підноситься до 41—42 степенів Цельзія, зір наляканий, очі забігають кровю і звіря серед неспокою, дріжаків і духоти протягом 15 хвиль до 36 годин паде. Виїмково хоріють 2—3 дні.

Часами приходить до опухів підгорля (у телят, свиней). По смерти падло зігнане, не тужавіє, з рота й простниці витікає чорна кров.

П о р а д а. Завідомити владу.

Як запобігаючі середники: Поліпшення (меліорація) підмоклих пасовиск через осушення (дренажу). Не закопувати падла по обійстях і городах, лише на гребовиску. Удержувати добуток у стайнях просторих, більше холодних, чим душних, особливо літньою порою. Не поїти по багнах і гниючих ставищах (сажавках), не пасти побіч гребовиск і тримати собак на увязі, щоби не розволікали падла по селі. Полу-денцем вганяти худобу з пасовищ у холодок.

На випадок поширення зарази в околиці, подавати як захорону сільну кислоту (*acidum hydrochloricum dilutum*), беручи 25—30 капель на пів кварта води 2—3 рази денно. Коли пошесть уже появилася поміж нашою худобою, — відокремити негайно здорових, даючи їм особну посудину й послугу та перевести чимскорше відзаразнення обійстя, після загальних вказівок.

Не вільно самому пускати крові; візвати ветеринарійного лікаря.

Чахотка (сухоти, туберкульоза, у худоби перлиця).

Нападає худобу, дріб і чоловіка, викликана питомим заразником (прутень Коха); переходить з хорого осібняка на здоровий безпосередно (н. пр. з видиханим воздухом) або посередно (н. пр. молоко, ропу то-що).

Досліди виказали, що чахотка не переходить з батьків на дітей у наслідстві, лише батьки передають дітям склонність (інклинацію) до сухіт, а саме в наслідок слабкої будови тіла.

Пр о я в и. Поширюється всіми знарядами тіла, головно шляхом органів дихання, витворюючи в легенях гузички (туберкули), що зливаються в цілі звалини, винищаючі легки. Чахотка починається незамітно кашлем і прискореним віддихом. Хвилями горячка (уха й насади рогів у корови горячі, слизавка ротна сухіща, теплота по тілі не однако розложена, під вечір підноситься), змінлива хіть до їди, проноси (бігунка) на переміну з запорами (запеченням). На вименах часто опухи й боляки, надмірний половий погін. Худоба хирляє, марніє й серед загального виснаження протягом кількох місяців гине. Трапляється чахотка часто у коров не вчищених по отеленню, у молоді з застудження, у телят з поживання молока з хорих вимен.

П о р а д а. Головно запобігання через доцільне виховання молоді й гігієнічне удержування худоби. Обори повинні бути просторі, стайні

продувні (вентильовані), видні й сухі. Зимою не держати худоби днем і нічю у замкнених низоньких хлівцях, але бодай у тепліщі дні випускати її вибігатися по свіжому воздуху. Молодь часто придержувати на дворі або в загородках для необхідного для неї руху. Обори телят щоденно очищувати з гною, якого сопух на їх легені вельми вбивчий.

Прилітком утримувати худобу на отвертих місцях у відчинених стайнях, які заосмотрити перед протягом вентиляторами з дощок зі стелі на даху. Значно хору на чахотку худобу продати.

Зараза легенів рогатої худоби (zaraza płucna, Lungenseuche).

Заразник знаходиться в усіх виділях (н. пр. молоко) й виділинах (н. пр. кал) хорих осібняків, а головню в крові, поширюючися безпосередню й посередню переносчиками.

Прояви. Спочатку незамітні й можуть уподібнюватися чахотці, а саме: зменшена охота до їди, боліючий кашель, прискорений віддих, висока горячка, здержання молочности. Віддих стається чимраз тящий, сопухючий, появляється своєрідний вплив з рота й носа, нераз змішаний з кровю. Серед змагання цих явищ худоба нидіє й протягом 2—6 неділь гине.

Порада. На випадок вибуху пошести в околиці, заборонити входити до загороди торговцям, заволікаючим заразу. Не купувати худоби з навіджених місць, хочаб і по дешевшій ціні; удержувати в обійстях взірцеву чистоту, подавати худобі добру поживу й чисту жерельну воду, оминаючи спільне поєння в ріці або потоках. Давати по кормленню в 2—3 годині сільну кислоту (як вище). На випадок вибуху зарази в своїй загороді, завідомити владу, упрятуючи чимскорше падло, або відокремлюючи здорову худобу від хорої. Відзазнати обійстя після загальних правил.

Зараза ротно-ратична (прищизя)

питома для рогатої худоби й безрог, овець і диких ратичних, переходить і на діти. Викликує її властивий заразник, який знаходиться головню в слині хорих на неї звірят і перебігає — за виїмком телят і свиней — лагідню, ведучи до самовилічення.

Проява. Худоба перестає їсти, слиниться й млящить губами. На слизниці рота, язика, ясен, вименах, полових частинах, врешті поміж ратицями виступають спершу цятки, а опісля міхурчики (прищі), які тріскають і замінюються на поверховні ерозії (накуси). У телят часто в наслідок поживання молока хорих коров виступає гостре запалення кишок і смерть. У свиней опушки ратичок ззуваються.

Порада. Донести владі. Найліпше на випадок захоріння одної штуки заразити слиною всю старшу худобу, щоби одночасно переходила, а молодь і свині строго відокремити. Молоко споживати лише варене. Тяжкі захоріння вимагають помочи ветеринарїюного лікаря. Рот переполоскувати два рази денню відваром дубової кори або шалвії, беручи жменю цього середника на кварту кипятку й додаючи 1 ложку доброї креоліни Пеарсона. Ратиці завинути заздалегідь догтем з пря-

дивом, а боляки на вименах мастити раз на день несоленим маслом з догтем (1 д. на 10 м.). Відзаразнення обійстя.

Міхурцева полова зараза худоби (otret, Blässchenausschlag).

Зараження слідує видалями хорих стадників і веде часто у коров до поверження телят.

Прояви. Опух родниці, уплави. Слизавка родних частей спочатку червонява, потім жовтава, вказує гузички (міхурці) величиною маку до проса. Зможений половий погін вслід задразнення (сверблячки).

Порада. Що другий день протягом місяця закладати клиночки (стіжочки, чопики) у родницю, складені з 2 частей sozodol-у або bacillol-у на 100 частей какабового масла. Хорих відокремити, в тящих випадках порадитися ветеринарїйного лікаря.

Заразливе покидання у коров,

викликане своєрідним заразником.

Порада. Вистерігатися впроваджування на обійстя відомих „покидок“. Уплави зливати субліматовим розчином, беручи одну пастилку на кварту води, або 5-процентовим карболом. Зади коров обмивати заздалегідь дезінфекційними плинами.

Заразливе запалення легенів у телят та жеребят.

Слідує 1—5. дня по уродженню.

Прояви. Втрата апетиту, теплота тіла підвищена, віддих прискорений; новородок лежить з простягнутою головою й отвореним ротом і серед болючого кашлю й проносів або запору протягом 1—8 днів гине.

Порада. Відокремити хорих і перевести строгу дезінфекцію (відзаразнення) обійстя й об'єктів. По уродженню підв'язати пупцевий мотузочок, яким входить заразник до середини. Порадитися ветеринарїйного лікаря.

Заразливий пронос у телят (Infektiöse Kälberruhr).

Улягають йому новородки внаслідок питомого прутня зарази.

Прояви. Найчастіше другого дня по уродженню появляється пливкий пронос (бігунка) й осоловілість. Теля невпинно „шприцує“, нидіє й протягом 1—3 днів гине.

Порада. Перед отеленням обмивати коровам зади й вимена розчином доброї креоліни (1 ложка на кварту перевареної води), а місце породу відзаразнити. Телята по уродженню обмивати повищим розчином і перенести з навідженої обори до чистої. Пупець мастити протягом 4—5 днів карболевою оливою (одна частина карболу на 7 оливи), йодиною або 3-процентовою борною мастею. Пупець мусить бути зав'язаний.

Носатина коней (Rotz).

Зараза однокопитних, викликана своєрідним заразником, у коней і чоловіка неулічима. Коні заражуються або впрост від хорих, або посередно в заїздах, коршмах, через поєння в придорожних коритах і позиченими ведрами.

Прояви. Зачинається незаметним впливом з носа, який незабаром змагається й уявляється одностороннім зеленкаво-жовтавим ропотоком, часто з примішкою крові. На носовій слизниці, головно хрящевій перегороді, видні цятки й болячки, які загоївшись, полишають близноваті зтягнення. Підщоківі залози побільшені (часто тільки оден), не болючі, прирослі до щоків; кашіль, змінлива горячка, задишниця. Серед довготривалого нидіння являються по кадовбі й ногах опухи й боляки о вивернених берегах, наче солонина, ропіючі, що веде, розуміється, до смерті. Хорий кінь заражує інші коні й є вельми небезпечний і для людей.

Порада. Завідомити владу, яка виплачує відшкодовання на випадок забиття коня. Лічення безуспішне й заборонене законом.

Запобігання: Не дозволити оглядати коней чужим людям, зокрема торговцям, які, обзираючи різні коні, моглиб перенести носатину й на наші; не купувати коней з впливом з носа й підозрілими болями; не заїжджати до господ і коршем. Новонабуті коні держім відокремлені протягом 14 днів.

Золзи (Drüse).

Появляються переважно у молоді.

Прояви. Підщоківі залози опухають, стають горячими; кашіль, втрата охоти до їди через перших кілька днів, багатий вплив жовтої ропної течі з носа. В легких випадках „дозрілі“ залози звичайно самостійно тріскають і з вилипом ропи справа гоїться. В тяжких (злюбні золзи) виступають опухи коло яєчного мішка й наплетка, на ногах та перемети їх на шлях травління (зароблені золзи), які ведуть до виснаження й смерті.

Порада. Відокремити хорих і не уживати їх до праці, удержуючи в добре провітреній стайні, в літі на пасовиску. На залози окладати намочений і викручений мішок до висушення, або катаплязми з товченого сімени льну чи пареної полови, щоби скорше викликати дозріння залоз; у тяжких випадках сіра масть. Вдихання (інгаляції) парених потерух з сіна з додатком дігтю. Коли залози дозріють, потрібно їх обережно перерізати й вишприцувати креоліновим розтвором. Як пожива: добре сіно, трава, морква. На час хороби вівса зовсім не давати. Жеребят з багатим впливом відокремити від кобил, бо можуть захоріти на вимена. В тяжких випадках візвати ветеринарний лікар.

Зараза легенів у коней (piersiówka koni, Brustseuche).

Своєрідна для однокопитних, часто тільки як легкий катар шляху дихання (інфлюенца).

Прояви. Перебіг острый. Кінь тратить охоту до їди, стоїть осоловілий серед великої горячки. Віддих тяжкий (помпує) зі стонами. Хорі зовсім не кладуться. З носа й рота випливає пливковата тіч, як яєчниця, нераз зі сопухом. Протягом 8 днів смерть або довготривале подужування.

Порада. Завідомити владу, а лічення поручити ветеринарійному лікарєви. Дуже успішні вколи neosalvarsan-ом, але дорогі.

Зараза стаднича (Beschällseuche der Pferde).

Спонукує її своєрідний паразит, що знаходиться у виділинах заражених осібняків.

Прояви. У кобил — опух і зачервоніння слизниці родниці, слизо-ропотік; на слизниці зразу червоні цятки, опісля міхурці й болячки. У жеребців подібні зміни на члені, головню його м'яких оболочках і головці.

Крім описаних явищ: збільшення полового погону й прояви більшого й меншого пораження, як: ух, губ, повік, хвоста, врешті безвлад заду.

Порада. Завідомити владу, здержуючи становлення хорими жеребцями. Конечна ветеринарійна поміч.

Пархи (чесотка, Räude).

У коней і овець, переходять з цих звірят на чоловіка; викликані паразитом з родини павуковатих.

Прояви. В навіджених місцях являються свербячі гузички (крусти), які, тріскаючи, розливаються в своєрідні струпи. Поволи займають шию, кадовб і ноги та глибоко закорінюються. Зanedбані, ведуть до погрубіння шкіри, виснаження й смерти.

Порада. Завідомити владу. Хорого коня відокремити від здорових, дати осібну посудину й послугу. Робити ним вільно лише осібняком на території власного господарства. Лічення: Багато намастити густими милинами, а як струпи розмякнуть, змити теплою водою або лугом віхтями до чиста. Як висохне, втирати раз на три дні мішанину з 15 частей доброї креоліни й тільки з пливкого дігтю на 100 частей якогонебудь олію. По двох втираннях знову умити й знову втирати аж довилічення. Або инакше: З часті нафтової ропи й одну часть вапняної води (aqua Calcis), розмішане в теплім стані. Рівночасно перевести строге відзаразнення стаєн, обійств, посудин, возів й упряжі.

Скаженина (стеклина).

Заразок, головню в слині хорих, розвивається в нервових осередках звірят і чоловіка, на якого переходить найчастіше через укушення скажених псів.

Прояви. Хороба буває „тиха“, яка перебігає незамітно й щойно ознаки пораження переконують нас про стеклину. Звичайно проявляється як „шаліюча“. Значається зміною вдачі, дразливістю, неспокоєм, злобністю, шалінням. Пси, до того часу спокійні, нападають дріб, знакомих

своїх содругів, дітей, домашніх; пожирають піря, тріски, вовну й каміння. Очі мляві, запавші. Гавкотіння вельми знаменне, а саме перший звук грубий, другий як стогін тонкий, протягливий. Протягом 3—5 днів хорі псигинуть серед пораження шоків і заду. Не всі познаки виявляються враз; тож кожда зміна вдачі й привичок псів до цього часу веселих і приятних повинна вже бути для нас осторогою.

Порада. Завідомити владу. Покусаних відіслати до найближчого лікаря. Покусані звірята — за виїмкою псів, яких муситься безумовно вибити — відокремити до дальшого розпорядку влади.

Для запобігання скаженині псів: Захорона псів від шкідливих впливів голоду, зима й горяча. Заборона дітям варварського переслідування псів в часі їх полового погону, який повинен бути заспокоєний. Дбати про достаточну скількість теплої поживи й свіжої води; заобезпечені буди то-що.

В випадках укушення чоловіка: Стягнути мотузком повище рани дотичну часть тіла, видушити кров, не спиняючи кровоплаву; відзарзнути рану середником, який маємо під рукою (карболевою водою, креоліною, сечею) й залляти йодиною або випалити розпаленим залізом.

Пошести свиней,

а саме: *червінка* (рожа) й *чума* (тиф, помір), обі спонукані своєрідними заразниками, обі являються головно прилітком у підмоклих місцях, де панують нераз постійно (стаціонарно), спроваджуючи вельми діймаючі втрати.

Червінка перебігає нагло й унаглядняється втратою апетиту, горячкою, загребуванням в солому, звідки хорі не даються вигнати й стогнуть. За ухами й на кадовбі виступають червоні й синьо-чорні цятки й плями; врешті серед горячки смерть.

Чума або *помір* являється незамітним кашлем, бігункою (проносами) або запорами й виснаженням. Часто помітна висипка. Свині масою гинуть.

Порада. На випадок вибуху пошести завідомити владу. Відокремити здорові, даючи осібні посудини. Свині хорі на червінку зливати зимною водою, обкладати водою з оцтом, змивати ароматичним оцтом, беручи 1 ложку на кварту води, задавати гірку сіль, а саме: 3 дека для дорослого осібняка. Як їду: збиране квасне молоко. Лічничі й захороняючі очкування — ветеринарем. Осторога! Не купувати свиней від незнайомих продавців і без паспортів; новонабуті відокремити протягом 8 день. Не впускати в загороди торговців свиньми. Свині держати на власнім обійстю, не пускати їх самопас по пасовисках і дорогах, калюжах, де розплоджуються всякі заразники.

Чума дробу (cholera drobiu)

навіжає всякий дріб, голуби й співучі. Викликана заразником чуми.

Прояви. Як нагла (аоплектична), викошує нераз чума цілі гуртки дробу до останньої одиниці, без замітних проявів. Звичайно перебігає протягом 1—3 днів серед ознак: здержання охоти до їди, осовілости, спраги, опуху воля, настріпушення піря й повісення крил. Хорі від-

окремлюються від гуртка, сидять дихаючи з посинілим лицем і гребінцем, не втікаючи перед чоловіком; спінена слизь, сопухіючі проноси й судороги доповняють передсмертний образ.

Порада. Завідомити владу. Осторога! Не пускати торговців до дробу, не купувати дробу з незнаних жерел, ні принагідно, бо звичайно ті, у котрих дріб вигибає, випродуються з нього. Куплений дріб відокремити протягом 5 днів. Хлівці удержувати чисто, дбаючи про чистоту посудин. На випадок чуми не пускати дробу самопас. Відокремити здорових від хорих гуртками. Задавати з водою сіркан заліза (*ferrum sulfuricum*), беручи оден хрусталик величини оріха на кварту води. Корм свіжий, чиста вода. Перевести строге відзаразнення хлівців, подвіря, бантів, посудин. Гній хорих палити.

Зарази крілів.

З найчастіших:

Пархи — загальні й ушні. Заразник з родини павуковатих, дістається крілям з котів і щурів.

Прояви. На ротику, губах, кінці носа, підборідку, повіках, на голові малі крусти й струпи свербячі й болючі, заразливі, виснажаючі. Пархи ушні в ухах, викликаючи свербячку, спричиняючи потрясання головою, видрапування лапками й перехилювання головки.

Порада. При пархах загальних втирання мастила Гельмеріха, яке є готове в аптеці, або перувянського бальсаму, беручи одну частину на чотири частини спирту. При пархах ушних вкроплювати рано й вечір відвар тютюну, беручи 3 частини на 100 частин води до напарення. Відокремлення хорих, відзаразнення хлівців та посудин.

Пошести у пчіл.

Гнилець, спричинений своєрідним заразником, якому підлягає лише черва й то так крита, як і некрита. При цім дуже небезпечною є ця обставина, що заражується лише частина черву у плястрі (крижці), а проча полишається здоровою. І так пчоли, уроджені з цієї останньої, розволікають пошесть по цілому вулії, а пень не гине відразу, лише звільна, стаючися постійним жерелом дальшого зараження.

Прояви. Передусім памятаймо, що черва простуджена, лихо відживлювана або виснажена (ніжна) улягає часто гнилі, яка одначе не є пошестю, але звичайною гнильбою.

Познаками пошести-гнильця є: своєрідний сопух, що пригадує гниючі маєві хрущі. При bliщім досліджуванню находимо черву неживу, витягнену, закрашену барвою сіробілою до темно-каштановатої. Оболочка за доторкненням прутиком розпукується, а зпід неї добувається клейка, брудна, сильно вонюча маса. Прикривочки над критою, недужою червою є запалі й показують малі отвори.

Порада. Лічення безуспішне. Заражений пень і вулії спалити. Віск по півгодиннім варенню є нешкідливий, але ліпше ужити його на свічки. Осторога: Не кормити пчіл медом невідомого походження й не вживати в пасіці купного воску. Повідомити владу.

Червінка (*Nosema*), спонукана своєрідним заразником. Являється кінцем зими або на провесні, а її вибух улегчує непоєння пчіл чоло-

віком або звіриною й за тепла зимівля. Зокрема щодо останньої, — внаслідок горяча пчоли, потребуючи більше води, а не можучи принести її зовні, відкривають мід, який натягає в себе вохкість і легко псується, стаючи шкідливою для пчіл поживою. В таких умовах заразники червінки, діставшись у хорий шлях травління, вмиль розпложуються й поширюють пошесть.

Прояви. Пчоли стають вельми неспокійні, їдять дуже багато й дістають проносу (бігунку), полетуючи в уліях і занехарюючи відходами стінки, крижки (плястри), другі бжолы то-що. Зараза вскорі поширюється.

Порада. Доцільна зимівля (не за тепла), подавання нових плястрів, здорового меду й достаточної кількості води. Відзаразнення вулія — випаренням киплячим лугом і вивітренням протягом довшого часу; ліпше улій спалити.

Примітка про відзаразнювання (дезінфекція).

Дезінфекція має на цілі вигубити заразників.

Стайні. Гній з землею на штих рискаля зібраний, перемішати з горячим розчином свіжо гашеного вапна (20%, або одна частина вапна на 5 води) й вивести до заорання або закопання. Коли деревляна підлога гнила, то її зірвати й спалити. Наколи добра й стисло пристають дошки, то лише добре зішкробати, вихарити віхтями горячим лугом (10 ложок попелу на кварту кипятку), посипати спорошкованим вапном і зілляти водою для згашення. При грізних пошестях замість вапна, взяти 5 частин сирого карболу на 100 частин води й цим обмивати. Стіни тинковані зішкробати, а деревляні змити горячим лугом і побілити свіжо гашеним вапном. Таксамо поступати з іншими деревляними предметами (стовпи, жолоби, перегороди), які можна відзаразнювати п'ятипроцентним карболом або сублиматом 1 : 1000 води. При карбункулі, носатині, заразі легенів у худоби, ліпше їх спалити.

Вози й вила можна відзаразнювати уміркованим припаленням.

Упряж стару спалити, нову намочити в розчині креоліни (дві ложки креоліни на кварту води), лишаючи на 12 годин до відзаразнення.

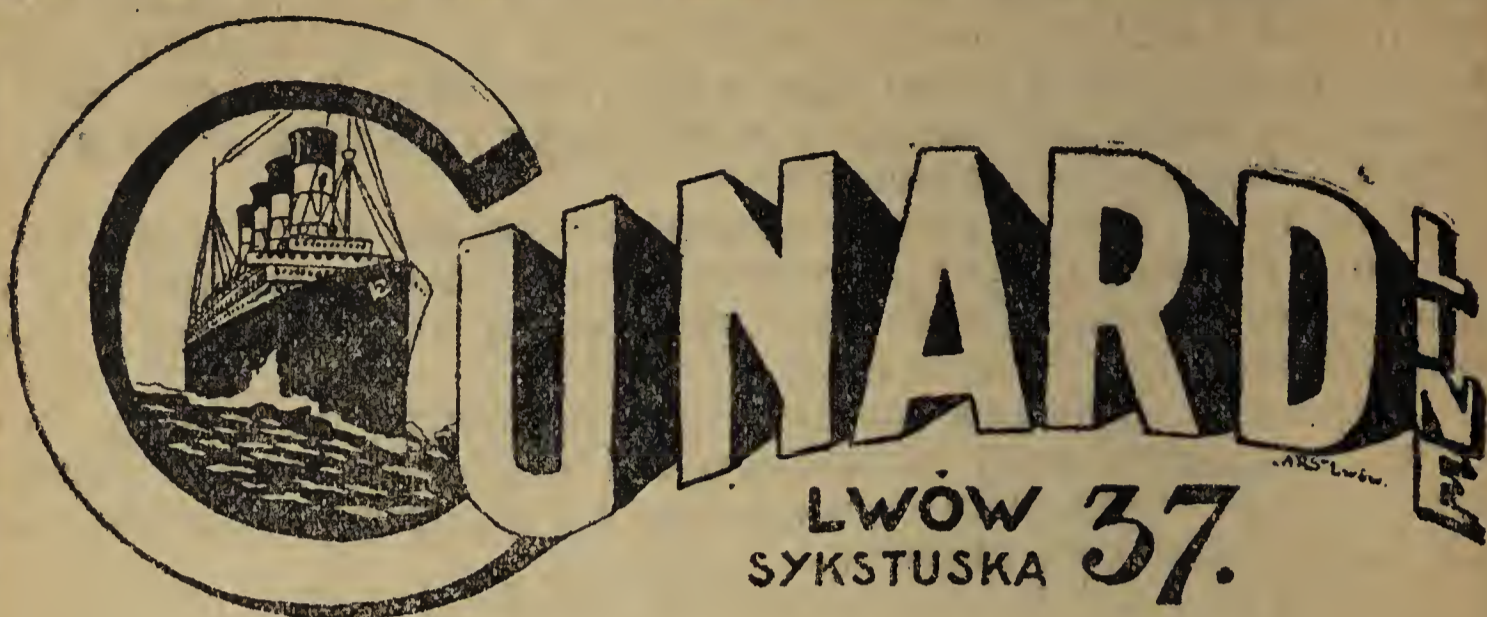
Убрання відзаразнюється через виварення в лугу або соді.

При вивожуванні падла виложити віз соломою, щоби по дорозі не губити крові й видалів.

Подвіря відзаразнюється через зібрання горішньої верстви землі, а пасовиска через зібрання видалин хорої худоби.

Ропчиці, червень 1922.

Львів, вул. Сикстуська ч. 37

(напротив головної пошти).

ПЕРЕВОЗИТЬ ЕМІГРАНТІВ ДО КАНАДИ ТА
АМЕРИКИ СВОЇМИ НАЙБІЛЬШИМИ НА СВІТІ
КОРАБЛЯМИ НАЙСКОРШЕ ТА ПРОСТО БЕЗ
ПЕРЕСІДАННЯ.

Продає шифкарти до Канади та
Америци по оригінальних цінах.

ДАЄ ВСЯКІ ІНФОРМАЦІЇ В СПРАВІ
ПОДОРОЖІ НЕГАЙНО І БЕЗПЛАТНО.

На листи відповідає по українськи і зовсім безплатно.

За всякими інформаціями в справі
- - - подорожі звертатися на адрес:

ЛІНІЯ КУНАРД, ЛЬВІВ

Сикстуська 37 (напротив головної пошти).

----- Уважайте на число **37** вулиця **Сикстуська**. -----

В Галичині маємо свої бюро також у

Тернополі, вул. Голуховського ч. 19.

Станіславів, вул. 3-го Мая ч. 12.

1883.

РІК ОСНОВАННЯ

8 власних домів. 10 золотих медалів на світових

НАРОДНА ТОРГОВА

У ЛЬВОВІ, РИНОК 36. (власний)

на основі постанови Загального Збору з 29. VI

„КРАЄВИМ СОЮЗОМ СПОЖИВНИХ

кооперативою з відповідальністю уділам

з метою: ОБЕДНАННЯ споживної сили населення
ДОСТАВИ товарів для об'єднаних
ДОПОМОГИ піднесення культурно-господарського
українського населення.

Союз удержує склади

з товарами споживними і кольоніальними

в місцевостях:

Львів, Станіславів, Перемишль, Тернопіль (вл. д.), Дрогобиця,
ломия, Стрий (вл. д.), Снятин (вл. д.), Самбір (вл. д.),
Броди, Сянік (вл. д.), Городенка, Борщів, Золочів, Збарж,
Мостиска (вл. д.) і Сокаль (вл. д.).

Для церков і Всч. Духовенства

БОГОСЛУЖЕБНЕ

ГОЛОВНИЙ МАГАЗИН У ЛЬВОВІ доставляє для церковно-господарсько-споживних кооперативів товари по конкурентній ціні

УДІЛ 10.000 мп. Вписове 1000 мп. — Гроші на вклади до 1000 мп. —
книжечки **10** процент. Міліонові вкладки на довільні строки
відповідно до умови.

Оборот за рік 1921|22. — 1.500.000.000 М

РОМАН ЗУБИК

ЛЬВІВ, вул. ГАЛИЦЬКА ч. 16.

МАГАЗИН

БЛАВАТНИХ

ТОВАРІВ.

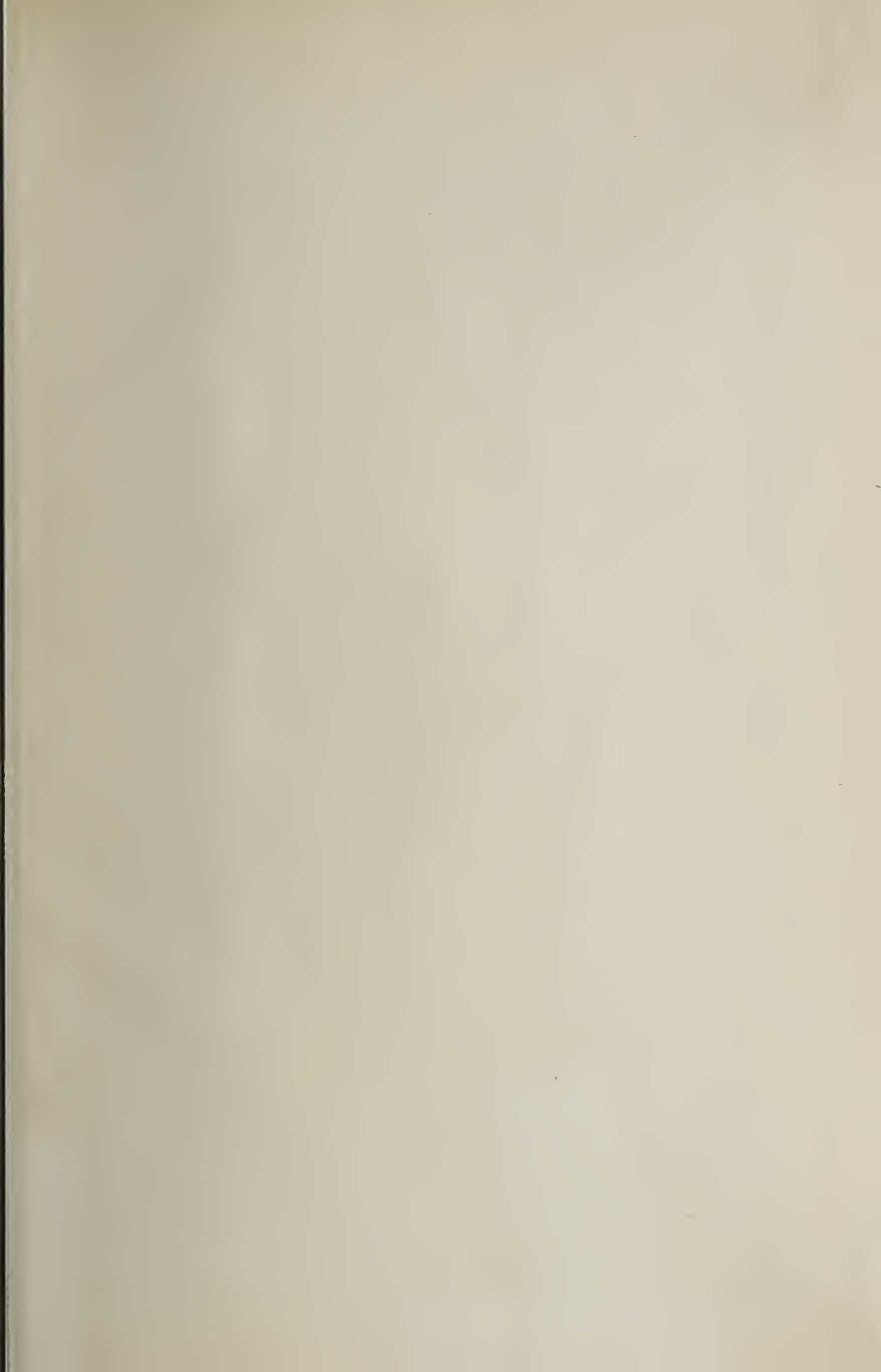
МАТЕРІЯЛИ МУЖЕСЬКІ,
ДАМСЬКІ І ДЛЯ СЕЛЯН.

ВЕЛИКИЙ ВИБІР.

ЦІНИ НИЗЬКІ

ПО ПРИЧИНІ ВЕЛИКОЇ ДОРОЖНЕЧІ ПРІБОК МАТЕРІЯ
ЛІВ НЕ ВИСИЛАЄТЬСЯ.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 033764215